

Фаридуддин Аттор

ТАЗКИРАТ
УЛ-АВЛИЁ

Тошкент
Faafur Fulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi
2013

УДК 821.512.133

А87

КБК 84(5)

Ушбу китоб Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг
2010 йил 7 октябридаги «2010–2020 йилларда номоддий маданий мерос
объектларини муҳофаза қилиш, асрар, тарғиб қилиш ва улардан фойдаланиш
Давлат дастури» асосида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси
хузуридаги Дин ишлари бўйича қўмитанинг 2012 йил 26 декабрдаги
2883-сонли хати билан нашрга тавсия этилган.

Нацрга тайёрловчи ва сўзбоши муаллифи
Абдумажид Мадраимов

Тақризчилар:

Ҳасан Амитнов — Камолиддин Беҳзод номидаги миллий рассомлик ва дизайн
институти ректори, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган ёшлар мураббийи;

Шоносир Муродов — А.Хўжаев номли республика дизайн коллежи директори,
Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган ёшлар мураббийи;

Муҳаммаджон Абдураҳмонов — Мирзо Улугбек номли Ўзбекистон Миллий
университети «Маънавият асослари ва диншунослик кафедраси» мудири, тарих
фанлари доктори, профессор.

ISBN 978-9943-03-465-5

© Гафур Гулом номидаги
напонет-матбаа ижодий уйи,
2013

Фариуддин Аттор ва унинг “Тазкират ул-авлиё” асари ҳақида

Буюк шоир, мутафаккир ва тазкиранавис Фариуддин Атторнинг асл исм-шарифи Муҳаммад Абу Бакр ибн Иброҳим (1145—1230) бўлиб, у ўз ижоди билан форс тилидаги шеърият, тасаввуф адабиёти ривожи ва тазкиранависликка катта ҳисса қўшган. У Нишопур (Эрон) вилоятининг Кадокон қишлоғида, аттор ва табиб оиласида туғилган. Отаси доришунос дўкондор, ўз даври фузало, уламо ва табиблари билан яқин дўст тутинган.

Фариуддин Нишопур ва Машҳад мадрасаларида таълим олиб, “Қуръон”, ҳадис ва фиқҳдан ташқари нужум, табобат, фалсафа, мантиқ каби билимларни ҳам эгаллади. Отаси каби дорифуруш ва атторлик билан умргузаронлик қиласи. Адиг қизғин илмий ва бадиий ижод билан машгул бўлади. Дунёга номи кетган кўплаб тазкиранавислар Атторнинг етмишдан ортиқ номда асар битганлигини таъкидлаб ўтишган. Унинг вафоти адабиётларда турлича кўрсатилади. Ҳусусан, йирик тасаввуфшунос А.Д.Книш маълумотига кўра, унинг мақбараси Алишер Навоий томонидан қурилган бўлиб, унда вафот тарихи 586 ҳижрий (милодий 1190) йил, яъни “Мантиқ ут-тайр” (Қуш нутқи) достони яратилганидан уч йил сўнг юз берган.¹

Фариуддин Аттор тўғрисида Алишер Навоий ўзининг “Насойим ул-муҳаббат” (Муҳаббат шабадалари) асарида қўйидагиларни ёзади: “Алар шайх Маждулдин Бағдодийнинг муридидурлар ва “Тазкират ул-авлиё” китобиким, аларнинг мусаннафотидиндор. Аниг дебочасида ўзларини шайх Маждулдинга иродатларин зоҳир қилибдурлар ва баъзи дебдурларки, Увайсий экандурлар ва Мавлоно Жалолуддин Румий сўзларида мазкурдурки, шайх Мансур Ҳаллож нури юз эллик йилдан сўнгра шайх Фариуддин Аттор руҳига тажалли қилди ва унинг мураббийси бўлибдур. Дебдурларки, алар андоқки, отлари машҳурдур, Аттор экандурлар. Тавбаларига сабаб бу бўлғондурки, бир куни атторлиг дўконида муомалага машгул ва машъуф эмислар. Дарвеше дўкон

¹ Кныш А.Д. Мусульманский мистицизм. — Москва — Санкт-Петербург: Диля, 2004, 173-6.

эшигига етар ва неча қатла “Аллоҳ учун бирор нарса бер!” дер. Анга парво қилмаслар. Ул дарвеш дерки, эй Ҳожа, не навъ ўлгунгдур? Алар дебдурларки, андоқки сен ўлгунгдур! Дарвеш дебдурки, сен мендек ўла олмассан! Алар дебдурларки: Нечук? Дарвеш дебдурки, мундок! Ягоч аёгин бошин остига қўюбдур “валлоҳ”, дебдур ва жонни Ҳаққа таслим қилибдур. Аларнинг ҳоли мутагайирир бўлибдур ва дўкон ва анда даги ҳар не бор экандур, барҳам урубурлар ва бу тариққа кирибдурлар”.¹

Алишер Навоийнинг маълумотига кўра, мавлоно Жалолиддин Румий Балхдан Маккага борища, Нишопурда Аттор билан кичиклигига учрашиб, суҳбатлашган, “Асрорнома” асарини мавлонога берган ва мавлоно доимо бу китобни ўзи билан олиб юрган. Мавлоно Румий ўз ижодига Атторнинг таъсири мавжудлигини қатор шеъларида баён қилган.

Алишер Навоий Фаридуддин Аттор шеълари ва маснавийларини жуда юқори баҳолаб, уларда тавҳид сири ва ҳақойиқ ифода этилганини тан олиб, форсий иборатда “нозими жавоҳири асрор Шайх Фаридуддин Аттор”, деб таърифлайди.² Унинг шеърий мероси тахминан бир юз йигирма минг байт бўлади, дейди.

Фаридуддин Атторнинг йигирма байтдан ортиқроқ қасидаси хусусида маълумот бериб, Алишер Навоий ўзининг катта замондоши, пири, устози “жаноби маорифпаноҳ Ҳожа Ҳофиз Али Жомийдурки, кўпрак улумда батахсис, тасаввуф илмида замонасининг ягонаси эди”, унга шарҳ биттанини ҳамда айрим байтларини келтириб, охирида фахр билан “бу заифи номурод (Алишер Навоий) Ҳазрат Шориҳ (Али Жомий) нинг хизматига мушарраф бўлиб эрдим ва баъзи улумда алардин сабақ эшитиб эрдим”, деб ёзган.³

Фаридуддин Атторнинг ўзбек адабиётига таъсирини, хусусан, унинг Алишер Навоий ижодига “Мантиқ ут-тайр” маснавийиси ва “Тазкират ул-авлиё” асари таъсири мисолида ҳам яққол кўриш мумкин.

¹ Алишер Навоий. Тўла асарлар тўплами. 10 жилдлик. Насойим ул-муҳаббат / Нашрга тайёрловчилар С.Рафиддинов, С.Ганиева. — Т.: Ф.Гулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2011, 473-б.

² Алишер Навоий. Тўла асарлар тўплами 10 жилдлик. 9-жилд. Маҳбуб ул-қулуғ / Нашрга тайёрловчи С.Ганиева, С.Рафиддинов. — Т.: Ф.Гулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2011, 464-б.

³ Алишер Навоий. Тўла асарлар тўплами. 10 жилдлик. Насойим ул-муҳаббат / Нашрга тайёрловчилар С.Рафиддинов, С.Ганиева. — Т.: Ф.Гулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2011, 474-475-бетлар.

Алишер Навоий мактабда, болалик чогида бошқа тенгдошлари Саъдий Шерозийнинг “Гулистан” у “Бўстон” асарларини мутолаа қилганида, “Мантиқ ут-тайр” достонига ҳавас қўйгани, бу асар таъсирида болалардан четлашгани, ота-она хавфсираб, китобни олиб яширгани, аммо асар матни унинг ёдида қолганини эслайди ва унга жавобан олтмиш ёшида “Лисон ут-тайр” достонини ёзганини қайд этади.¹

Шу асарида Алишер Навоий ўзининг маънавий устози Фаридуддин Атторни Ҳиндистондаги афсонавий қақнус қушига нисбат беради, уни пир, ўзини мурид, қақнус боласи эканлигини таъкидлайди.

Ёшлигидан Фаридуддин сўфийлар ҳаёти ва фаолиятига қизиқиб, кейинча тасаввуф таълимотига багишлаб қатор маснавийлар яратган. Ҳусусан унинг “Мантиқ ут-тайр”, “Илоҳийнома”, “Мусибатнома” ва бошқа асарларини кўрсатиб ўтиш мумкин. Шоирнинг “Асрорнома” асари ёш шогирди Жалолиддин Румийга багишланган.

Фаридуддин Атторнинг машҳур достони “Мантиқ ут-тайр” 1175 йилда ёзилган бўлиб, уни ёзишда шоир имом Газзолийнинг қушлар ҳақидаги асаридан руҳланган. Асарнинг асосий гояси идеал, баркамоллик бошқа жойда, бирорда эмас, толиб, изловчининг ўзида, унинг қалбидা, балки ўзи эканлиги ва бу камолот тасаввуфий тарбия орқали эришилишини мажоз воситасида, қушлар орқали кўрсатган.

Алишер Навоий Фаридуддин Атторнинг асарларини шундай таърифлайди:

Халқ учун махлут этиб гул бирла қанд,
Табъга гулқанд янглиг судманд.

Чун “Мусибатнома”син айлаб баён,
Юз мусибат нафсқа айлаб аён.

Ҳар мусибатдин кўнгулга сур ўлуб,
Ким кўнгул ул сурдин масрур ўлуб.

Чун рақам айлаб “Илоҳийнома”ни,
Ваҳйига айлаб муҳаррир хомани.

¹ Алишер Навоий. Тўла асарлар тўплами. 10 жилдлик. 9-жилд. Лисон ут-тайр / Нашрга тайёрловчи И.Ҳаққул. – Т.: Ф.Гулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2011, 20–29-бетлар.

Шарҳи асрори илоҳи айлабон,
Халқ аро шарҳин камоҳи айлабон.

Чунки “Уштурнома” айлаб ошкор,
Нуктаси бухтиларин тортиб қатор.

Неча минг бухти нечукким чархи дун,
Дурру гавҳар ҳамлидин бори зубун.¹

Фариуддин Атторнинг ижодида ва тасаввуф намояндалари тўғрисидаги китоблари ичидаги алоҳида ўрин тутадиган асари шубҳасиз “Тазкират ул-авлиё”дир. Асарнинг биринчи таҳририда етмиш иккита, иккинчи мукаммал таҳририда эса тўқсон беш нафар энг йирик тасаввуф алломаларининг қисқача ҳаёти ва фаолияти, асосан, турли масалаларга оид фикр-мулоҳазалари баён этилган. Биз нашрга тайёрлаш учун олган таржима қўлёзмасида олтмиш саккизта авлиё тўғрисида маълумотлар берилган. Шунингдек, асарда тасаввуфий истилоҳлар, шариат, тариқат, маърифат, тавакқул, ризо, сабр, шуқр кабиларга турли мутафаккирларнинг қарашлари айнан келтирилган.

Тазкирада, иккинчи томондан муаллиф ўзининг илмий-назарий қарашларини асослаш мақсадида тарихий воқеалар ҳамда ўтмиш машойихлари ҳаётини ҳикоя, масал ва нақллар тарзида баён этган.

Асар хронологик асосда тузилган дейиш мумкин. Аввал авлиёнинг умумий таърифи, қисқача ҳаёт йўли, каромат ва насиҳатлари ўрин олган. Энг йирик тасаввуф намояндалари ҳаёти ва ижоди батафсил ёритилган бўлса, қолганлари умумий тарзда баён этилган.

XIII аср бошларида яратилган бу китобда беш аср давомида яшаб ижод этган йирик мутафаккирларнинг ибратли ҳаёти, насиҳатомуз фикр-мулоҳазалари, улар билан баглиқ лавҳалар ўрин олган. Уларнинг ичидаги бир-бирига яқин, бир-бирини тўлдирадиган, баъзан эса қарама-қарши ёки бир-бирини инкор этувчи турли талқинлар бўлиши табиий. Замонавий китобхон буларга танқидий муносабатда бўлади, деб умид билдирамиз. Айрим ўринларда ҳаётий манзаралар афсона, ўхшатиш ва муболага тарзида ҳам келтирилган.

Китобдан ўрин олган бадиий, тарихий лавҳалар жуда жонли, таъсирчан, асарни юксак бадиий ижод намунаси даражасига кўтарган. Шунинг учун ҳам йирик мутахассислар буни тарихий манбадан кўра

¹ Ўша асар. 27-б.

бадийй асар сифатида қимматли, албатта тасаввуф тарихи ва назарияси, амалиётини ўрганишда жуда катта илмий қийматга ҳам эга эканлигини эътироф этишади.

“Тазкират ул-авлиё” асарининг тазкиранависликдаги мухим аҳамияти шундаки, унга эргашиб, анъанани давом эттириб, жуда кўп мутафаккирлар ўз асарларини яратганлар. Ҳусусан, Абдураҳмон Жомийнинг “Нафаҳот ул-унс”, Алишер Навоийнинг “Насойим ул-муҳаббат”, Муҳаммад Рушдийнинг “Тазкират ул-авлиё” асарлари шулар жумласидандир.

Ўз асарининг жамият маънавий ҳаётидаги аҳамияти хусусида муаллиф қўйидагиларни ёзади: “Куръон” ва ҳадислардан кейин ҳеч сўз тариқатдаги машойихлар айтган сўзларидан афзалроқ эмас”.

Алломанинг эсласича, “Бу қавмнинг сўзларига дўстларимнинг кўпчилиги бутунлай рагбат қилаётганини кўриб менинг ҳам майлим зиёда бўлди. Зотан, уларнинг ҳол ва қоллари ёзилган китоблар мутолаасига завқим ва ҳавасим кўп эди. Уларнинг сўзлари ниҳоятда кўп бўлиб, ҳаммасини жам қилсан чўзилиб кетарди. Баъзи дўстлар ва муҳиблар илтимос қилганлари учун танлаб олинди, то ёдгор қолсин деб”.

Мусанниф ўз асари манбаси сифатида қўйидаги уч китоб номини муқаддимада қайд этади: “Ва агар толиблар бу қавмнинг сўзларининг шарҳини истасалар, “Шарҳ ул-қулуб”, “Кашф ул-асрор”, “Маърифат ун-нафс” китобларидан топиши мумкин”.

Фаридуддин Атторнинг “Тазкират ул-авлиё” асарининг таърифи ва аҳамиятини Алишер Навоий шундай ифодалаган:

Наср ила чун “Тазкира” мавжуд этиб,
Авлиё арвоҳини хушнуд этиб.

Ҳар бирининг руҳидин юз тиёра зот,
Жон топиб ичкон каби оби ҳаёт.¹

Фаридуддин Аттор ижодининг фалсафий, ирфоний жиҳатлари Е.Э.Бертельс, А.Муҳаммадхўжаев томонидан маҳсус ўрганилган. Н.Комилов “Илоҳийнома” асарининг бир қисмини насрда таржима қилиб, “Тавҳид асрори” тадқиқоти билан (биринчи нашри 1994 йил, иккинчи нашри 2009 йил) бирга нашр эттириди, Маҳкам Маҳмудов “Аттор ва Навоий” мақоласини эълон қилган.

¹ Ўша асар. 28-6.

“Тазкират ул-авлиё” асарининг ихчам таржимаси рус тилида “Авлиёлар ҳақида ҳикоялар” (“Рассказы о святых”) номи остида 2005 йили “Сампо” нашриётида Москвада эълон қилинган.

“Тазкират ул-авлиё” нинг машҳурлигини кўрсатадиган омиллардан яна бири шуки, Ўзбекистон Республикаси Фанлар академиясининг Абу Райхон Беруний номидаги Шарқшунослик институти хазинасида бу асарнинг эллиқдан зиёд мўътабар қўллэзмалари мавжуд бўлиб, энг қадимги қўллэзма (Тартиб рақами № 13253/1) ҳижрий 802 (мелодий 1399) йили Муҳаммад Шодий томонидан кўчирилган. Энг сўнгги қўллэзмалар XIX аср охирларига тааллуқли.

Бу китоб XIX аср иккинчи ярмида уч марта – Хожашоҳ ибн Сайд Аҳмад (Тартиб рақами № 2061), Муҳаммад Ёқуб (Тартиб рақами № 7017) ва Муҳаммад Сиддик (Тартиб рақами № 12128) томонидан ўзбек тилига таржима қилинган эди. Аммо бу таржималар араб имлосида, улардаги айрим сўз ва иборалар бугунги китобхон учун тушуниши анча қийин бўлиб қолган. Шу боис таржимонлар ушбу нашр учун тазкиранинг ихчам таҳририни асос қилиб олдилар. Барча матнда учрайдиган эски туркий сўз ва иборалар бугунги ўзбек тилига мослаб табдил қилинди.

Китоб кенг ўқувчилар оммасига мўлжаллангани учун Аллоҳ, пайғамбар ва авлиёлар исмларига ўз даврида қўшиб айтиладиган анъанавий ибора ва сўзлар тушариб қолдирилди. Айрим ўринларда тарихий атама ва сўзлар айнан қолдирилди. Тасаввуфга оид сўз ва атамаларни тушунишни истаганлар йирик тасаввуфшунос олим Нажмиддин Комиловнинг “Тасаввуф” номли монографиясига мурожаат қилишлари мумкин.

Олим Ҳ.Ҳомидий “Кўхна шарқ даргалари” (2004 йил) тўпламида “Ҳикматлар атриёти” сарлавҳаси остида буюк шоир ижодини изоҳлар экан, уни шундай якунлайди: “Юртимизда маънавият ва маърифат тарғиби, таълимига маҳсус эътибор берилаётган шу кунларда бобомиз Навоийдек даҳоларни ўзига ром этган Ғаридуддин Аттор ижодини ҳар томонлама ўрганиб, тарғиб этиш фақат наф келтиради, холос”, деган ҳақли хуносага келган.

Биз ҳам айни мана шу фикрга таяниб, унинг “Тазкират ул-авлиё” асарини биринчи таҳрири ўзбекча таржимасини кенг жамоатчиликка ҳавола этмоқдамиз.

Абдумажид Мадраимов,
тарих фанлари доктори,
профессор

МАРКУДАН
ҲАҲАНГАН

АЛЛОҲНИНГ ҲАМДИ

Бисмиллоҳир раҳмонир раҳийм

Турли неъматлар фазли ила қарамли, инъом этишнинг ҳар хил қисмларининг шарофати ила миннат қилувчи зотга – Аллоҳ таолога ҳамдлар бўлсин! У олийликлардаги иззат соҳиби бўлиб мақталган, кибриё сифатли, ер чуқурликлари ва само табақаларида ибодатларга машгул бўлганларнинг энг яхши маъбути, улуғлик ва буюклиқ, барча мол-мулк ва бинолар соҳиби, фано даштида куйғанларнинг кўзларига парда тортиб қўйган зотдир.

У қимматбаҳо қурбат тарафида айни бақода бўлганларни жамики нарсаларга устун бўладиган фақр иззати ила бой қилиб қўйган, уларни ўзининг тавфиқига ёр айлаб, неъматлар ҳазинасига мушарраф қилган, бойлик сабабли бақода фоний қилган, бойлиқдан бақони фоний айлаган зотдир.

Шундай қилиб, бу бақо ва фақр иккови ҳам фонийликнинг қандили нурида мақталган, ихлос қўйилган бўлиб қолди. Ана ўшалар инсониятнинг асл эрлари дирлар. Бойлик қандилининг айнан нури сабабли муқаддасликка губор етур, натижада жоҳилона зулмат, қуруқ фонийлик орқали ҳақиқат нурлари кесилур. Бу эса айни дунё, шахслар ва уларга кўнгил боғлашлиқдир!

Бизга кифоя қилган зотга ҳамдлар бўлсин! У зот бизлардан дунёга берилиб кетганларнинг ёмонлигини кўтарди. Унга этишганларни эса бизларни эсдан чиқартириб, шунга машгул қилиб қўйди. Биз билан бизга ҳамдард бўлганлар орасини боғлаб берди. Бизни Ўзинг қўлла, хитобинг ташрифи, мукаррам китобинг ила бизни икром айла! Ўзингнинг муҳаббатингга ва охиратнинг ҳисоб-китоби нарсаларини кўтариб олганлар севгисига бизни гарқ қил!

Гувоҳлик берамизки, Аллоҳдан ўзга илоҳ йўқ! У ягонадир, унга тенг келадиган шериги йўқдир! Унга ўхшайдиган соҳиб йўқ! Бас, агар сифатларига боқадиган бўлсак, Ундан ўзгаси йўқ! Агар вужудни ўйлайдиган бўлсак, фақат У бордир! Гувоҳлик берамизки, Муҳаммад Унинг бандаси, динини тавсиф қилиб, жами ҳалойиққа

ҳақиқат ила юборилган расулидир! Ўз ўрнида у зот ҳақиқат йўлидан озганлар ва залолат аҳлининг мақомини пасайтирган, ҳар қандай назар, инкор, түғённи дўзах алангаси ила бирма-бир дафъ қилолган зотдир.

У ҳидоят bogига кирғанларга буюк ёрдамчи бўлиб, ҳидоят топғанларнинг қалбларини дин жавоҳирларининг нури ила зиёлантирган, уларни аниқ имоннинг фахрли йўлларига очиқдан-очиқ йўллаб қўйган, уларга пайғамбарлар таҳтидаги хитобларни кўрсатган, соғдил инсонларга соғликни, уларга эргашганларга эса тақводорликни хослаб берган зотдир.

Ана ўшалар икки оламда У зот ҳузурини мақсад қилганлар, қалбларидан икки жаҳон неъматларига илтифот қилишни юлиб ташлаганлар. Улар яширин, гойиб зотни кўрмасдан туриб, қалб кўзлари, ақл чироқлари, гўзал гумонлари, матлаблари гояси ва ҳимматлари ниҳоясини кашф қилолган етук қалблари ила имонга келганлардир. Улар ўз мақсадларининг энг юқориси, ҳимматларининг энг олийсидаги сир-асрорлардан ҳам ларзага келадиган зотлардир. Уларнинг руҳлари кудурат ва нурсиз ёғду вақтида қудсий буюклик нурларидан баҳраманд бўлсин!

Аллоҳ У зотга, унинг оилаларига, саҳобаларига салом йўлласин!
Аллоҳ улардан рози бўлсин!

Фазилат машриғидан илтифот нурлари балқан, қоронгиликда адашиб қолингандан сўнг эҳсон уфқидан инъом зиёси кўринган ва ибодат булатлари ҳидоят чақмогини олиб келиб, ишқ калимаси ила сидқ яшинларини яшнатган, шавқ қадамлари завқ саҳросида овоз чиқариб оламни туттирган вақтлар бисёр бўлаверсин!

Кўп-кўп саломлар бўлсин!¹

«Қуръон» ва ҳадислардан кейин ҳеч сўз тариқатдаги машойихлар айтган сўзларидан афзалроқ эмас. Чунки, уларнинг сўзлари корлар ва ҳол натижаси, ҳифз ва қол² самарасидур. Улар на сирлар баёни, на дин моҳияти тақрори, эшитишдан бўлмай,

¹ Шу жойгача бўлган иборалар «Тазкират ул-авлиё»да араб тилида битилган бўлиб, унинг «ҳамд» ёки хутба қисми ҳисобланади. Биз унинг ўзбекча маъносини беришга ҳаракат қилдик.

² Кор, ҳол, ҳифз ва қол — тасаввуфий атамалар.

илми ладуний ҳисобланади, касб илмидан әмас. Ва олимлар – Раббоний пайғамбарлар ворислари дирлар. Аллоҳ ҳаммаларига салоту саломлар йўлласин!

Бу қавмнинг сўзларига дўстларимнинг кўпчилиги бутунлай рагбат қилаётганини кўриб, менинг ҳам майлим зиёда бўлди. Зотан, уларнинг ҳол ва қоллари ёзилган китоблар мутолаасига завқим ва ҳавасим кўп эди.

Уларнинг сўзлари ниҳоятда кўп бўлиб, ҳаммасини жам қилсан чўзилиб кетарди. Баъзи дўстлар ва муҳиблар илтимос қилганлари учун, танлаб олинди, то ёдгор қолсин деб.

Ва агар толиблар бу қавм сўзларининг шарҳини истасалар, «Шарҳ ул-қулюб», «Кашф ул-асрор», «Маърифат ун-нафс» китобларидан топиши мумкин.

Ҳар ким бу уч китобни мутолаа қилса, бу мукаррам тоифанинг сўзлари у кишига маҳфий қолмаслигига шубҳа йўқ. Агар бу китобда бу қавмнинг сўзларини шарҳ қилсан, минг жузв¹, балки ундан ҳам зиёда қоғоз керак бўлар эди. Бироқ, асар яратишда уни мўъжаз ва муҳтасар қилиш суннат тариқидандир.

Расууллоҳ (с.а.в.)² нинг «Мен сўзларнинг тўплами бўлиб келтирилдим, менга сўзлар қисқартирилди» ҳадисларига кўра, ушбу асарни муҳтасар қилдим. Ва бу қавмнинг сўзларида ихтилоф ҳам бўлгай: бир сўз китобда бир азиздан нақл қилинса, унинг исми, ҳикояти, ҳолатлари ҳам турлича бўлиши мумкин. Шунинг учун имкон қадар эҳтиёткорлик қилинди.

Бу китобда шарҳ қилинмаганига яна бир неча сабаб мавжуд.

Биринчиси шуки, ўз сўзимни ушбу азизларнинг гаплари орасида келтиришни адабдан кўрмадим. Ғақат бир неча ерда номаҳрам ва ноаҳларнинг хаёлини буэмаслик учун айрим ишоралар берилди.

Яна бир боиси улки, ҳар ким бу азизларнинг сўзларига эҳтиёжи бўлса, энг яххиси шуки, уларнинг ўзлари сўзларига қараб, яна шарҳ қилгай!

¹ Жузв — қисм, китоб тарқибидаги алоҳида буқланган варажлар, «пора» ҳам деб аталади.

² С.а.в. (саллаллоҳи алайҳи вассаллам) — Аллоҳ унга раҳмат ва салом йўлласин!

Яна бир боиси бор: авлиёуллоҳлар турлича бўлади. Баъзиси маърифат аҳли, баъзиси мақомот аҳли ва баъзиси муҳаббат аҳли ва баъзиси тавҳид аҳли ва баъзиси бу мазкур бўлғанларнинг барчасини қамраб олган. Ва баъзиси сифати билан, баъзиси сифатсиз бўладилар.

Агар сифатларини бирма-бир шарҳ қилсам эди, бу китоб жуда узун шарҳ бўлиб, муҳтасарликдан чиқиб кетар эди.

Шунингдек, анбиё, саҳобалар, аҳли байтнинг эикрини қилсам ҳам бу китоб узун ва муфассал бўлар эди. Бу заиф бечора ўша олий қавмнинг васфини қайси тил билан баён этишим мумкин, уларни Худо ва Расул, «Қуръон» ва хабарлар васф қилган бўлсалар!

Пайгамбарлар, саҳоба ва аҳли байт уч хил бўлиб, уларнинг зикрида бошқа бир китоб тасниф қиласман, иншооллоҳ. Токи Аттордан ёдгорлик қолсин!

Ушбу китобни жам қилишдан мақсад яхши дўстларнинг рағбати ва илтимоси эди.

Ўзга боис у эрдиким, мендан ёдгорлик қолсин! То ҳар ким бу китобни ўқиса, ундан фойда олса ва кушойиш топса, бу нусхай шарифнинг мақбарасини дуои хайр билан ёд қилсин! Бундан кушойиш топганлик жиҳатидан жам қилувчи охират бозорида ва маҳшар кунида нажот топгай!

Яҳё ибн Имод Ҳиротнинг имоми, шайх Абдуллоҳ Ансорийнинг устози эди. У вафот қилганида, бирор уни тушида кўрди.

— Аллоҳ сенинг билан қандай муомала қилди? — деб сўради.

У деди:

— Эй Яҳё, сенга қаттиқ-қаттиқ жазоларим бор эди. Валекин бир куни ваъз мажлисида Менинг ҳақимда гапирадинг, уни бир дўстим эшитиб жуда хурсанд бўлди. Шунинг учун сенинг гуноҳингни бағищладим. Бўлмаса, сенинг ишинг жуда қийин эди, — деган хитобни эшитдим.

Ўзга боиси шу эдиким, шайх Али Даққоқдан сўрадилар:

— Эй Шайх, бу азиэларнинг сўзларини эшитишдан бизга манфаат ва фойда борми?

Шайх деди:

— Ҳа, унда икки фойда бор. Биринчи фойда шуки, агар толиб бўлса, ҳиммати кучли бўлгай, талаби ортгай!

Иккинчи фойда шуки, бошида такаббур бўлса, сингай ва дардманд, шикаста ҳол бўлгай. Ва ёмон даъволар бошидан чиқади, яхши ва ёмоннинг фарқига боради. Агар кўр бўлса, ўзи мушоҳада қилгай!

Шайх Маҳфуз деди:

— Ҳалқни ўз тарозинг билан ўлчамагил! Аммо ўзингни мардлар тарозуси билан ўлчагил, токи уларнинг фазли билан сенинг ифлослигинг маълум бўлгай!

Ўзга боиси шуки, ҳазрати Жунаййдан сўрадилар:

— Ҳикоят ва ривоятлардан муридларга нима фойда бўлади?

Деди:

— Уларнинг сўзлари Аллоҳнинг лашкарларидан биридир. Агар муриднинг қўнгли хаста ва шикаста бўлса, уларнинг сўзлари билан қувватли ва кучли бўлур!

Бунинг ҳужжат ва далили шуки, Аллоҳ ўз қаломида шундай деган: «Сизга (эй, Муҳаммад!) Пайгамбарларнинг хабарларидан дилингизга сабот бахш этадиганларини айтиб бермоқдамиз».¹

Яъни, Эй Муҳаммад ўтганларнинг қиссаларидан сенга айтурман, токи қўнглинг ором топиб кучли бўлсин!

Ўзга боиси шуки, олам Ҳожаси шундай деганлар:

— Солиҳлар зикри вақтида раҳмат нозил бўлур.

Яъни, агар бир киши дастурхонга овқат қўйса, у дастурхонга раҳмат ёғилса, дастурхон атрофида ўтирганлар маҳрум ва бенасиб қолмагай!

Ўзга боиси шуки, «Куръон» ва ҳадислардан сўнг ҳеч бир сўз машойихларнинг сўзларидан яхшироқ бўлмайди. Ушбу шариф қавм сўзларининг ҳаммасини «Куръон» ва ҳадисларнинг шарҳи эканини кўрдим. Ўзимни уларга яқин тутдим. Гарчи, улардан бўлмасам-да, уларнинг кўринишига ўзимни ўхшатишга интилдим.

Зотан, Расули акрам:

¹Худ сураси, 120-оят.

— Кимки ўзини бирор қавмга ўхшатса, бас у ўша қавмдандир, — деб марҳамат қилганлар.

Шайх дейди, даъвогарларга яхши эътибор берингларки, улар муҳаққиқ кўринадилар. Агар ҳимматлари бўлмаса эди, ўзга нарсага даъво қилар эдилар.

Ўзга боиси шуки, зоҳирда кўрарманки: агар киши ўз нафсига хилоф сўзни эшитса, у кишининг қонига ҳам ноҳақ ботил ҳаракат қилиши мумкин. Ва йиллар бир сўзи учун гина ва адоватда бўладилар. Чунки, ёмон сўздан сенинг нафсингда шунча асар бор экан, ундан хабаринг йўқ!

Имом Абдураҳмон Аккофдан сўрадилар:

— Киши «Қуръон» ўқийди, аммо маъносини билмайди, бунинг фойда ва асари борми?

У деди:

— Бир кишига табиб дори беради. Ичган киши билмайдики, нима дори берган. Унинг асари маълум бўлади. Ва агар қори «Қуръон» ўқиб, маъносини билмаса ҳам кўп асари бўлади. Агар унинг маъносини билса, асари янада кўпроқ бўлади.

Бошқа сабаби шуки, кўнглим сўз хазинаси эди. Уларни айтиб ва эшитиб билмас эдим. Шунда мушқул ва зарурат билан, қийинчиликка қарамай бу сўзлардан рўзгорим аҳлига вазифа қилиб топшира бошладим. Токим бир овқат, бир фойдага шерик бўлгайман.

Шайх Абу Али ибн Сино айтган:

— Менинг икки орзуйим бор. Биринчиси шуки, Аллоҳ сўзини эшитсам, ўзгалар сўзларига қулоқ сололмайман! Иккинчиси шуки, агар Аллоҳ мардларини кўрсам, ўзгаларга илтифот қилмайман!

Яна деди:

— Мен бир кишиман, на пастни ва на баландни биламан. Ва менга бир киши керак: у айтса, мен эшитсам, ёки мен айтсам, у эшитса!

Ва яна дедиким:

— Жаннат унинг сўзи бўлмаса, Абу Али ундан безор бўлар!

Яна бошқа сабаби шуки, имом Юсуф Ҳамадонийдан сўрадилар:

— Кунлар ўтиши билан бу тоифанинг сўзлари тупроқ остига киради, унда биз нима қиласиз?

И мом деди:

— Ҳар кунда саккиз варақ бу тоифанинг сўзларидан ўқишини вазифа қилиш керак. Гафлат аҳлига айн фарз шу!

Яна бошқа сабаби шуки, кичиклигимдан беихтиёр бу тоифанинг муҳаббатлари менинг жоним ичида мавж урар эди. Ва менинг кўнглим уларнинг муборак сўзлари билан очилар эди. Шу жиҳатдан ҳам айтганлар: Киши севган кишиси билан биргадир.

Шундай қилиб, ўз қадрим ва қудратимга лойиқ, уларнинг сўзларига жилва бердим. Сўз шеваси бу вақтда ниқобда қолгандир. Муддаийлар аҳли маъно либоси билан чиққан, аҳли дин эса ёмби каби азиз бўлиб қолганлар. Чунончи, шайх Жунайд Бағдодий шайх Шиблийга шундай деган:

— Агар оламда аҳлулоҳнинг биргина сўзига мувофиқ яшаётган кишини топсанг, унинг қўлини тутиб ўлгайсан!

Ўзга боиси шуки, ҳаёт шундайки, бу давримда охиратни, одамларнинг сирларини, одамларнинг ҳақларини унугланларни кўрдим. Авлиёларнинг тазкираларини шунинг учун тасниф қилиб, унинг отини «Тазкират ул-авлиё» деб қўйдим. Токи замона аҳли давлатни унумагайлар ва гўша тутган ва хилватда ўтирганларни излагайлар. Токим уларнинг давлат насими билан абадий баҳтсаодат топгайлар.

Яна бир сабаб шуки, булар сўзларининг яхшилиги бениҳоядир.

Биринчидан, уларнинг сўзлари дунёни халқ кўнглига совук қилгай!

Иккинчидан, ҳар кимса бу азизларнинг сўзларини эшитса охиратни ёдига туширгай!

Учинчидан, Аллоҳ муҳаббати унинг кўнглида орта боргай!

Тўртингчидан, ҳар кимса бу азизларнинг сўзларидан манфаат топса, охират ўёлига тайёргарлик кўра бошлайди. Шунинг учун, ҳақиқат оламида бундан яхшироқ китоб йўқ, деса бўлади. Шунинг учунки, буларнинг сўзлари «Қуръон» оятлари ва ҳадисларнинг шарҳидур. Булар сўзларнинг энг шарофатли ва яхшисидир!

Ҳар ким ушбу китоби шарифни тўлиқ эътиқод билан мутолаа қилса, агар муханнас бўлса, эр бўлади; агар эр бўлса, шер бўлади; агар арслон бўлса, ягона бўлгай; агар ягона бўлса, аҳли дард бўлгай! Нима учун киши бу китоби шарифни эҳтиёти шарт билан мутолаа қилиб, аҳли дард бўлмасун?

Яна бир сабаб шуки, келгуси қиёмат кунида бу фақири ҳақирга шафоат назари билан боқишиларидан умидворман. Бу фақирин асҳоби қаҳф итидек кўрмасалар ҳам ноумид қўймагайлар!

Нақл қилурларким, Жамол Мавсилий кўп йиллар қон ютуб жон узган. Саъй-ҳаракат қилиб мол-дунёсини Аллоҳ йўлига сарф қилган. Шундай қилиб, Ҳожаи коинот, сарвари анбиё яқинида дафн қилинган.

У васият қилган: Менинг қабримга бу оятни китобат қилинглар: «Уларнинг ити эса, остоңада икки олд оёқларини узатиб ётур».¹

Худовандо, бир ит сенинг муҳаббатинг билан дўстларингнинг орқасидан қадам қўйди. Ўша итни сен маҳрум қўймадинг! Мен ҳам сенинг муҳаббатингни, анбиё ва авлиёлар муҳаббатининг даъвосини қиласман! Уларнинг сифат ва аҳволига машгул бўлдим. Худовандо, ўз лутфу қараминг билан, ўз фазлу эҳсонинг билан, гарчи ушбу сўзларим ва менинг ўзим ҳеч нарсага арзимаса-да, сенинг муҳаббатингни ўзимга пушту паноҳ билдим! Анбиё, авлиё, атқиё ва уламоларнинг пок руҳлари ҳаққи, ман гариб ожизни бу қавм шарифнинг кўзларидан гойиб ва маҳжуб қилмагил! Уларга солган назаринг хосиятидан мени ҳам маҳрум қўймагин! Бу китобни менга қурб даражасига сабаб қил! Эй Аллоҳ, сен ижобатга соҳиб зотсан! Аллоҳ бизга кифоя қилур, У қандай ҳам яхши вакилдир!

Бу китобда мазкур бўлган авлиёларнинг исмларини ёд этайлик, ундан сўнг уларнинг мақомат, ҳолат, каромат ва ишоратларининг баёнига ўтамиз.

Бу китобда зикр этилган жами машойихларнинг исмлари қўйидагича:

Имоми Жаъфари Содик, Увайс Қараний, Ҳасан Басрий, Молики Динор, Муҳаммад ибн Восеъ, Ҳабиб Ажамий, Абу

¹ Қаҳф сураси, 18-оят.

Ҳозим Маккий, Утба ибн Гулом, Робия Адавия, Фузайл ибн Аёз, Иброҳим ибн Адҳам, Башир Ҳофий, Зуннуни Мисрий, Боязид Бистомий, Абдуллоҳ ибн Муборак, Суфёни Саврий, Абу Али Шақиқ Балхий, Абу Ҳанифа Қуфий, Имом Шофиъий, Аҳмад ибн Ҳанбал, Довуд Тоий, Ҳорис Муҳосибий, Абу Сулаймон Дороний, Муҳаммад ибн Саммок, Муҳаммад ибн Аслам Тусий, Аҳмади Ҳарб, Ҳотами Асамм, Саҳл Тустарий, Маъруфи Қархий, Сирри Сақатий, Фатҳ Мавсилий, Аҳмад Ҳаворий, Аҳмад Ҳазравия, Абу Туроб Нахшабий, Яҳё ибн Муоз Ҷозий, Шоҳ Шужоъ Қирмоний, Юсуф ибн Ҳусайн, Абу Ҳафз Ҳаддод, Аҳмад Қассор, Мансур Аммор, Аҳмад Антакий, Абдуллоҳ Ҳусайн Хийбак, Жунайди Багдодий, Абу Умар ибн Усмон Маккий, Абу Саъид Ҳарроҳ, Абу Ҳарб Ҳарбий, Абу Усмон Ҳайрий, Абдуллоҳ ибн Ҷалло, Абу Муҳаммад Ҷувайм, Ибн Ато, Иброҳим Варақий, Юсуф Асбот, Абу Яъқуб Исҳоқ Ҳаҳрахурый, Самнун ул-Мажнун, Абу Муҳаммад Муртаъиш, Абу Абдуллоҳ Фазл, Абу Ҳарб Ҳарбий, Ҳаким Термизий, Абу Бақр Варроқ, Абдуллоҳ Маноэил, Али Исфаҳоний, Абу Ҳарб Ҳарбий, Абу Ҳамзэ Ҳуресоний, Аҳмад Ҳарбий, Абу Али Ҳуржоний, Абу Бақр Қаттоний, Абдуллоҳ Ҳариф, Абу Муҳаммад Ҳарирый, Мансур Ҳаллож.¹

Табарруқан ҳазрати имоми Ҷаъфари Содиқнинг қаромат, мақомат, ҳолат, ҳориқи одат, қашф ва риёзатларидан бошлайлик, токи ҳаммага маълум бўлсин!

¹ Форсча матн тошбосма нашрида 96 исм берилган, асарнинг биринчи таҳририда эса 69 та авлиё исми ва фаолияти баён этилган бўлиб, биз биринчи таҳрир мазмуни билан чекландик.

АБУ МУҲАММАД ЖАҲФАРИ СОДИҚ

У пайғамбар миллати султони, пайғамбарлик нишонининг хужжати, садоқатли олим, авлиёлар дилининг меваси, пайғамбарлар сайиидининг жигаргўшаси, ҳазрати Алиниң невараси, пайғамбар ворисининг аввалгиси, ориф ва ошиқ зот — Абу Муҳаммад Жаҳфари Содиқдирлар.

Юқорида айтган әдикки, анбиё, саҳобалар ва аҳли байтнинг зикрини қилсак, бошқа бир китоб тасниф қилиш керак. Бу китоб эса авлиё ва машойихларнинг ҳолларининг шарҳи бўлиб, саҳобалар ва аҳли байтдан сўнг пайдо бўлдилар. Аммо табарруклик юзасидан асаримиз имоми Жаҳфари Содиқ зикридан бошланди. У зот мазкур машойихлардан аввал яшаган. Аҳли байтдан тариқат сўзларини у кўпроқ гапирган, ундан кўпроқ ривоят қиладилар.

Бас, бу жиҳатдан бир неча калима у зотдан айтамиз, зотан у барчага пир ва пешво эди. Унинг зикри қилинса, гёё барча азизларнинг зикри қилингандек бўлади.

У жумла машойихнинг пешвоси, барчанинг унга ишончи бўлган. У барчага етакчи ҳамда жаҳонга шайх, Муҳаммад умматига имом, аҳли завққа пешрав, аҳли ишққа пешво, обидларга муқаддам, зоҳидларга мукаррам, ҳақиқатлар таснифи соҳиби, латиф тафсирга моҳири беназир эди. Имом Муҳаммад Боқир кўп ривоят қилар эди.

* * *

Нақлдурки, халифа Мансур вазирига бир кечадеди:

— Имом Жаҳфари Содиқни келтиргин, то уни ўлдирай!

Вазир деди:

— У бир бурчакда ўтириб, узлат ихтиёр қилиб, ҳамиша тоатибодатга машгул, қўлини мамлакат ва подшоҳликдан тортган!

Халифа ундан ранжиди ва деди:

— Албатта чақиргин, ўлдирамиз!

Вазир қанчалик қаршилик қилса-да, фойдаси бўлмади. Охир оқибат вазир талабни бажариш учун чиқиб кетди. Халифа Мансур гуломига деди:

— Содиқ ичкарига киргач, мен кулоҳини бошидан олсам, сен уни ўлдирасан!

Содиқ ичкарига киргач, Мансур тахтидан сакраб туриб, тавозеъ билан уни қарши олиб, тахтига ўтқазиб, ўзи одоб сақлаб турди. Гуломлар таажжубга тушдилар.

Мансур деди:

— Нима ҳожатингиз бор?

Содиқ деди:

— Ҳожатим шуки, мени бошқа олдингга таклиф қилмайсан, Аллоҳ тоатига машғул бўлай!

Бас, уни одатга биноан катта иззату икром билан кузатди. Ва дарҳол Мансур ларзага тушиб, бехуш бўлиб, уч кун, баъзилар айтишича, уч намоз вақти ўзига келмади.

Ўзига келганида ундан сўрадилар:

— Бу нима ҳол?

У деди:

— Содиқ эшиқдан кирганида, унинг ёнида ваҳимали аждаҳо бўлиб, унинг даҳшатли гурзиси бор эди. У менга гурзиси билан ўқталиб, ҳол тилида деди: «Агар сен унга озор бергудек бўлсанг, шу билан сени янчаман!» Мен бу аждаҳо ваҳимасидан, нима дейиши билмай, узр сўрадим, ундан сўнг ўзимни билмай, бехуш бўлдим.

* * *

Нақлдурки, бир марта Довуди Тоий ҳазратлари Содиқ олдига келиб, деди:

— Эй Расул авлоди, Аллоҳ таборака ва таоло учун менга насиҳат қилгин, чунки дилим сиёҳ бўлган!

Содиқ деди:

— Эй Сулаймён отаси, сен замона зоҳидисан, сенга менинг насиҳатимнинг ҳожати йўқ!

Ба у яна деди:

— Пайғамбар фарзанди, Аллоҳ сени ҳаммадан афзал қилган ва насиҳат қилиш сенга вожибdir!

Деди:

— Эй Сулаймон отаси, мен шундан қўрқаманки, қиёмат куни катта бобом менга танбех бериб: «Аллоҳ иши насаб билан эмас, балки тоат билан битади», дейиши мумкин!

Бу жавобни эшитиб, Довуди Тоий зор-зор йиглаб, деди:

— Бор Худоё, Жаъфари Содиқ охир замон пайғамбарининг авлоди бўла туриб, шунчалар қўрқиб ҳайрон бўлса, амалу тоатига суюниб Довуднинг ҳоли нима бўлади?

* * *

Нақлдурки, Жаъфари Содиқ мавлонолар билан ўтирганида:

— Келинглар, бир-бири мизга сўз берайлик, аҳд боғлайлик: ҳар қайсимиизни Аллоҳ магфират қилса, қиёмат кунида бир-бири мизни шафоат қилайлик, — деди.

Улар:

— Эй пайғамбар авлоди, Сизга не ҳожатки, бизнинг шафоатимиизга кўз тутарсиз? Сизнинг катта бобонгиз барча халойик шафоатчисидур, — дейишиди.

Жаъфари Содиқ деди:

— Мен қиёмат куни ўзимнинг бу аҳволим билан катта бобомнинг юзларига қандай боқаман?

* * *

Нақлдурки, Жаъфари Содиқ бир неча муддат хилватда ўтириди. Суфёни Саврий унинг олдига келди.

— Эй Расули Аллоҳ авлоди, Сизнинг насиҳатингиздан халқ маҳрум бўлиб қолди. Нега узлатни ихтиёр қилдингиз? — деди.

У жавоб берди:

— Бу замона фосид бўлиб, мўминлар қўнгли ва эътиқоди ўзгариб кетди. Шу сабабдан узлатни ихтиёр қилдим, буларга насиҳатим кор қилмас!

* * *

Нақлдурки, бир куни Жаъфари Содик қимматли зарбоф түн кийиб олган эди. Дўсти кўриб деди:

— Эй Расууллоҳнинг авлоди, сизнинг хонадонингизда ҳеч ким бундай түнни киймаган!

Унинг қўлини тутиб, түн ичига киргизди. Ичидан дагал шол кийиб олган экан.

Шунда у деди:

— Бу шол Ҳақ тўнидир, бу зарбоф ҳалқ тўнидир. Ҳалқ кўзига хор ва ҳақир кўриниш учун кийгандим.

* * *

Нақлдурки, Жаъфари Содикга:

— Барча ишларингиз яхши, бир ишингиз эса сизга муносиб эмас, — дедилар.

У деди:

— Бу қайси иш?

Унга такаббур эканлигини айтдилар. Жавоб берди:

— Такаббур эмасман. Бу кибр кибриёнинг кибридир! Ўз кибридимни ташладим, Унинг кибриёлиги менинг кибрид ўрнига ўрнашди. Киши ўз кибри билан такаббурлик қилса, у кибр эмас, агар киши Ҳақ кибриёлиги билан кибр қилсагина такаббурлик бўлур.

* * *

Нақлдурки, Жаъфари Содик Абу Ҳанифадан:

— Оқил ким? — деб сўради.

— Оқил яхши ва ёмоннинг фарқига боради, — деб жавоб берди.

Жаъфари Содик деди:

— Бу жонворларда ҳам бор сифат: урса — ёмон кўрар, ўт берса — яхши кўрар.

Абу Ҳанифа деди:

— Сизнингча, оқил ким?

Жавоб берди:

— Оқил шундайки, икки яхшилик ва икки ёмонлик орасидан, яхшилик яхширогини ва ёмонлик яххисини ажратади.

* * *

Нақлдурки, Жаъфари Содиқ бир куни ёлғиз кетаётиб:

— Аллоҳ, Аллоҳ, — дер эди.

Ундан кейин келаётган ориф ҳам:

— Аллоҳ, Аллоҳ, — дер эди.

Жаъфари Содиқ:

— Эй Аллоҳ, тўним йўқ, — деган эди, дарҳол жаннатдан унга бир тўн пайдо бўлди. Жаъфари Содиқ уни олиб кийди.

Ориф тез етиб келиб:

— Эй Содиқ, сен, Аллоҳ, Аллоҳ, деганингда, сенга ўртоқ эдим.

Энди сен янги тўн кийдинг, эскисини менга бер, — деди.

Жаъфари Содиққа орифнинг сўзи хуш келиб, эски тўнини унга берди.

* * *

Нақлдурки, бир киши танга тўла ҳамёнини ўғирлатиб қўйиб, Жаъфари Содиқга:

— Сен ўғирлагансан! — деб ёпишди.

Содиқ ундан қанчалигини сўради. У минг олтини бўлганлигини айтди. Содиқ уйига олиб бориб, унга минг олтин берди.

Бир неча кундан сўнг у киши ўз молини топди ва шармисор бўлди. Ва Содиқнинг молини олиб бориб, воқеани айтди.

Содиқ деди:

— Аллоҳ йўлида нарса берсак, уни қайтиб олмаймиз. Саховат хонадонидан бўламиш!

* * *

Нақлдурки, бирор Содиқ ёнига келиб:

— Аллоҳни менга кўрсатги, — деди.

Содиқ деди:

— Эшитмаганмисан, ҳазрати Мусо Аллоҳдан дийдор тилади.

Шунда Аллоҳ тарафидан:

— Мени асло кўролмассан! — деган жавобни эшилди.

У киши:

— Эшилганман, аммо бу дин Муҳаммад динидур! — деб, бир фарёд қилди ва:

— Қалбим Рabbимни кўрди, — деди.

Кейин эса:

— Рabbимни кўрмагунча ибодат қилмайман, — деб қичқирди.

Содиқ:

— Уни боғлаб, Дажла дарёсига отинглар, — деб буюрди.

Унинг айтганидай қилдилар. Дажла суви уни домига тортди, бир муддатдан сўнг сув юзига чиқарди.

У оҳ уриб нола билан:

— Эй пайғамбар авлоди, мадад қил, мадад қил! — деб қичқирди.

Содиқ сувга:

— Яна ютгил, — деди.

У киши сувда мана шундай қилиб бир неча муддат турди. Боши кўринганда мадад тиларди, сув яна ютарди.

У бутун халқдан ноумид бўлиб:

— Илоҳи мадад қил, мадад қил! — деди.

Содиқ деди:

— Энди чиқоринг!

Уни дарҳол чиқардилар. Бир соат ўтиб, у ўзига келди.

Содиқ:

— Ҳақни кўрдингми? — деб сўради.

У деди:

— Ҳақдан ўзга кишилардан мадад сўрадим, ҳижоб ичидан эдим. Халқдан бутқул умидимни узиб, Ўзидан паноҳ тилагандим, кўнглим равшан тортди. Унга қарадим, шунда Ҳақни кўрдим. Халқдан кечган эдим, Ҳаққа етдим.

Содиқ деди:

— Эй қариндош, шу вақтгача халқни айтдинг-у, ёлғончи эдинг.

Энди Ҳақни айтиб Ҳақга етишдинг, шу билан содиқ бўлдинг!

Ва яна Содиқ деди:

— Ҳар гуноҳнинг аввалида қўрқинч, охирида уэр бўлгай. Бу

яхшидир, чунки қул гуноҳи билан Ҳаққа яқин бўлгай. Ҳар тоатнинг аввалида қўрқинч бўлмаса, унинг охирида гуурланиш бўлгай. Бу қулни Ҳақдан йироқ қилгай.

* * *

Содиқдан сўрадилар:

— Сабр қилувчи дарвеш яхшими ёки шуқр қилувчи бойми?

У жавоб берди:

— Сабр қилувчи гадо яхши, чунки сабр қилувчи дарвешнинг кўнгли Ҳаққа бўлгай, бойлар кўнгли молда бўлади. Шу сабабдан сабр қилувчи дарвеш шуқр қилувчи бойдан яхшироқдир.

* * *

Жаъфар Содиқнинг ибратли сўзларидан:

— Ибодат тавбасиз яхши бўлмас. Чунки Аллоҳ ўз қаломида тавбани ўзга ибодатлардан аввал келтирган:

— Тавба қилувчилар, ибодат қилувчилар.¹

— Тавбасиз зикр ва тоат бандани гофил этар. Тавба билан бўлган зикр ва тоат вақтида жами нарсани кўнгилдан фаромуш этар, Ҳақ билан бирга бўлур.

* * *

— Аллоҳ оятининг маъноси, Ўз раҳматим билан ҳар кимни хоҳласам, хос қилурман.²

Бунда токи қарам ва ато айни шу бўлгани боис восита, иллат ва сабабларни қўтарди.

* * *

— Мўмин киши ўз нафси билан бўлган, ориф эса Аллоҳ билан ўтирган кимсадир.

¹Тавба сураси, 112-оят.

²Оли Имрон сураси, 74-оят.

* * *

— Ҳар киши ўз нафси билан нафси учун гайрат қилса, Аллоҳнинг кароматига етгай. Ҳар киши ўз нафси билан Аллоҳ учун гайрат қилса, Аллоҳга етгай!

* * *

— Илҳом — мақбуллар ва яхшиларнинг хислати эрур, далил талаб қилмоқ эса илҳомсиз бўлиб, олимларнинг тирикчилигидир.

* * *

— Аллоҳ ўзини гўё чумоли қоронги кечада қора тош устида юргандек бандасидан яширган.

* * *

— Яширин ишонч — имон менга таслим бўлиб келган. Шунда телбалик ҳиди мендан узоқлашади.

* * *

— Тўрт кишининг муҳаббатидан узоқ бўлинглар: Биринчи, ёлғончидан йироқ бўлинглар. Чунки у ҳамиша гуурда бўлгай; иккинчи, ўз сўзининг вақтини билмайдиган бўйи узун аҳмоқдан йироқ бўлинг; учинчи, молидан закот бермайдиган баҳилдан узоқ бўлинг; тўртинчиси, ёмон кўнгилли кишилардан узоқ бўлинг. Зотан булардан дунё-ю охиратда кўп зиён етгай!

* * *

— Аллоҳнинг бу дунёда жаннат ва дўзахи бор. Жаннати оғият, дўзахи эса бало ва меҳнатдир. Оғият шуки, ўз ишингни Ҳаққа топширгайсан, бало эса ҳар ишни ўзингдан, деб билгайсан.

УВАЙС ҚАРАНИЙ

У тобеъинлар қибласи, арбаъинлар пешвоси, пинҳон офтоб, раҳмон ҳамнафаси, Яман юлдузидир.

Расууллоҳ марҳамат қилганлар:

— Увайс ал-Қараний эҳсону ифрат ва тавсифда тобеъинларнинг яхшисидир!

Унинг таърифини мен қандай қила оламан? Чунки унинг таърифини қилувчи, мақтовчиси ҳазрати Пайгамбардирлар. У зот ўз муборак юзини доим Яман тарафига тутиб:

— Раҳмон нафасларидан бири Яман тарафдан келур, — дер эдилар.

Яна айтар эдиларки:

— Қиёмат куни Аллоҳ етмиш фариштани Увайс суратида яратур. Бунинг сабаби шуки, фаришталар уни ўртага олиб жаннатга киритурлар, ҳеч ким ундан хабардор бўлмагай. Фақат Аллоҳ хоҳлаган кимсаларгина таний оладилар. Зотан, Увайс Ҳақ ризоси учун халқдан қочди, ибодат қилди. Шу сабабдан охиратда ҳам бошқалар кўзидан пинҳон бўлур.

* * *

Айтадики:

— Авлиёлар қуббам остидадирлар, уларни Мендан ўзга билмагай!

* * *

Хабарда келибдики, тонгла қиёмат кунида Ҳожай анбиё жаннатда ўз кўшкидан чиқадилар ва бир кишини излай бошлайдилар. Хитоб келур:

— Ё Мұхаммад, кимни ахтармоқдасан?
Увайсни қидираётганини айтгай.
Нидо келгай:
— Ранж чекмагин, чунки уни дунёда күрмаганингдек, бу ерда
ҳам күра олмайсан!

Хожай анбиё:
— Эй илоҳи, Увайс Қараний қаерда? — деб сұрагай.
— Уни тополмайсан. У сидқ маконида әрүр, — деган жавоб
келади.

Хожай анбиё:
— У мени күрадими? — деб сұрагай.
Шунда нидо келади:
— Инсон Мени күрмаганидек, сени ҳам күролмайди.

* * *

Яна Расулуллоҳ деганлар:
— Бир инсон Ғабиға ва Музар қўйларининг юнглари сонича
умматларимни шафоат қилгай!
Ғабиға ва Музар араблардан икки қавм бўлиб, ҳеч бир қавмнинг
уларчалик қўйлари йўқ әди.

Саҳобалар:
— Эй Расулуллоҳ, у ким бўлади? — деб сўрадилар.

Жавоб бердилар:
— У Аллоҳнинг қулларидаи бир қулдур.

Саҳобалар айтдилар:
— Биз ҳаммамиз Аллоҳ бандасимиз. Унинг оти нима?

Айтдилар:
— Унинг оти Увайсдир.

Саҳобалар сўрадилар:
— У қаердан бўлади?
— У Қаран вилоятидан бўлади, — деб жавоб бердилар.

Яна сўрадилар:
— У Сизни кўрганми?

Расулуллоҳ дедилар:

— Зоҳир кўзи билан кўргани йўқ!

Саҳобалар дедилар:

— Ажиб ошиқ экан, нега Сизнинг хизматингизга келмас!

Расууллоҳ айтдилар:

— Икки сабабдин: бири ҳолининг кўплигидан. Ва яна бири шариат тақозосидан. Унинг бир онаси бор, кўзи кўрмас ва қўл-оёғи шол бўлган. Увайс кундузи туж боқиб, унинг ҳақини онаси ва ўзининг нафақасига ишлатади.

Саҳобалар дедилар:

— Ё Расууллоҳ, бизлар уни кўрармизми?

Дедилар:

— Ҳеч бирингиз кўра билмассиз, фақат Форуқ ва Муртазо кўриши мумкин. Унинг нишонаси буки, чап қўлиниң кафтида бир кумуш танга катталигига оқлик бор. У қасаллик эмас. Уни кўрсангизлар менинг саломимни етказинглар. Ва айтингларки, у менинг умматларим ҳаққига дуо қилсин!

* * *

Яна саҳобалар сўрадилар:

— Сиздан сўнг Сизнинг муроққангизни¹ кимга берайлик?

Айтдилар:

— Увайс Қаранийга бергайсизлар!

* * *

Ҳазрати Ҳожаи анбиё вафот қилганларидан сўнг ҳазрати Умар ва ҳазрати Али иккаласи Кўфага келадилар. Умари Форуқ хутба орасида деди:

— Эй, Нажд аҳли! Туриңглар!

Нажд аҳлидан бўлган барча турдилар.

Сўрадилар:

— Сизнинг орангизда Қарандан келганлар борми?

Айтдилар:

— Албатта, бор!

¹ Муроққа — қийқимлардан тикилган кийим. Уни одатда дарвешлар кийиб юрган.

Бир жамоатни Умарнинг олдига келтирилар. Ҳазрати Умар улардан Увайс ҳақида сўрадилар.

Улар:

— Билмасмиз, — дедилар.

Ҳазрати Умар айтдилар:

— Расууллоҳ менга хабар берганлар. Аллоҳ пайгамбарининг сўзлари ростдир!

Яна Увайс ҳақида тақрор сўрадилар.

Шунда у жамоатдан бир киши деди:

— Сиз сўраганингиздан ҳақирроқ бирор бор. У девона, халқа қўшилмас, ҳеч ким билан суҳбат қилмас. Ҳалқ айтганини у айтмайди, шодлик ва ғамни билмас. Ва агар ҳалқ кулса, у йиглайди; агар ҳалқ йигласа, у кулади.

Ҳазрати Форуқи Умар билан Муртазо Али — иккиси Арафа водийсига бордилар. Увайсни намоз ўқиётганида топдилар. У ибодатда эди, Аллоҳ бир фариштани юборган бўлиб, унинг туяларини қўриқларди. У инсон овозини эшитди. Увайсдан сўрадилар:

— Кимсан?

Деди:

— Аллоҳнинг бандасиман!

Умари Форуқ айтдилар:

— Ҳамма Ҳудонинг бандасидир, сен бизга хос исмингни айтгин!

Увайс исмини айтди.

Форуқ деди:

— Соғ қўлингни кўрсатгин!

Увайс қўлини кўрсатди. Расууллоҳ айтган аломатни қўлида кўрдилар. Билдиларки, у Увайс экан.

— Ҳудонинг Расули сени кўп дуо қилдилар. Сени умматлари ҳаққига дуо қилсун, — дедилар.

Увайс деди:

— Эй Форуқ, дуо қилишга Сендан яхшироқ ва пешқадам киши йўқ!

Форуқ деди:

— Мен доим дуо қилурман! Сен Пайғамбар васиятларини адо этгин!

Увайс деди:

— Эй Умар, яхшилаб таҳқиқ қил, то ўзга киши бўлмасун! — деди.

Ҳазрати Умар деди:

— Пайғамбар айтган нишоналар сенда бор!

Увайс деди:

— Ундоқ бўлса, менга Пайғамбарнинг мураққаларини бергил, то дуо қилайин, — деди.

Мураққани Увайсга бердилар ва айтдилар:

— Кел, энди дуо қилгил!

Айтди:

— Сабр қилинг, то Пайғамбарнинг осий умматларини сўраб олай, кейин дуо қиламан!

Бас, булардан йироққа борди, мураққани ерга қўйиб, деди:

— Илоҳи, токи уммати Муҳаммадни менга багишламагунингча ушбу мураққани киймагайман! Худо Пайғамбари, Форуқ ва Муртазо ўз ишларини қилдилар. Энди сенинг ишинг қолди!

Гойибдан бир овоз келди:

— Эй Увайс, умматнинг бир нечасини сенга багишладим!

Деди:

— Илоҳи, барчасини багишлагил! — деди.

Яна нидо келди:

— Икки ҳиссасини багишладим!

Увайс Аллоҳдан нимани тиласа, ўша ондаёқ жавобини эшитар эди. Шу ҳолда Форуқ ва Муртазо яқин келдилар.

Увайс деди:

— Афсус, нимага келдинглар! Агар андак келмай турганингларда эди, токи Аллоҳ менга жами уммати Муҳаммадни багишламагунча, бу мураққани киймас эдим!

Форуқ Увайсни кўрди. У бир шол кийиб олибди, ўн саккиз минг оламнинг бойлиги ўша шол остида эди.

Ва Форуқ буни кўриб, халифаликдан кечди ва деди:

— Бу халифаликни бир нонга алишадиган кимса борми?

Увайс деди:

— Бу не баҳо қўймоқ, бозорга солмоқ? Қўйгил, кимга керак бўлса, олсин!

Саҳобалар бу сўзни эшитиб, фарёд қилдилар:

— Эй Форуқ, барча мусулмонларнинг ишини зойе қилиб бўлмас. Бир соат қилган адолатинг, етмиш йиллик ибодатдан яхшироқ. Расулуллоҳнинг ҳадисларининг мазмуни шундай, — дедилар.

Форуқ деди:

— Эй Увайс, не учун мураққани киймадинг? Пайғамбарнинг муборак жамоли жаҳоноройларини кўргандек бўлар эдинг.

Увайс деди:

— Сизлар кўрганмисизлар?

Дедилар:

— Албатта, кўрганмиз!

Увайс деди:

— Фақат хирқаларини кўрган бўлсангизлар керак. Агар кўрган бўлсанглар, менга айтинглар-чи, у зотнинг қошлари пайваста эдими ёки очиқми?

Ҳазрати Умар унинг ҳайбатидан бу саволга жавоб бера билмади.

Увайс деди:

— Сизлар у зотнинг дўстларисизми?

Улар дўстлари эканини айтишди.

Увайс деди:

— Агар дўсти бўлсангизлар, у ҳазратнинг тишлари шаҳид бўлган кунда унга тақлид қилиб, нега ўз тишларингизни синдиromадингизлар?! Дўстлик шарти мувофиқчилик эди. Мен тақлид қилиш учун бу тишларми ёки у тишларми, деб ҳамма тишларимни синдиридим.

Увайс оғзини очган эди, ҳамма унинг бирон тиши ҳам йўқлигини кўрди.

— Мен уни зоҳир кўз билан кўрмай шундай қилдим, — деди.

Увайснинг бу сўзлари Форуқ ва Муртазога жуда хуш келди.

Айтдилар:

— Эй Увайс, бизларнинг ҳаққимизга дуо қилсангиз!

Увайс деди:

— Ҳамиша дуо қиласман. Ҳар намознинг ташаҳҳудидан сўнг: «Эй Аллоҳим, мени ва мўмину мўминалар ҳамда муслиму муслималарни мағфират айла!» — дея дуо қилурман! Агар сизлар саломатлик билан имонингизни гўрга олиб борадиган бўлсангизлар, доимо дуо қилгайман! Акс ҳолда, дуони сизларга зойе қилмасман!

Форуқ деди:

— Эй Увайс, менга васият қилгин!

Увайс деди:

— Эй Форуқ, Аллоҳни билармисан?

Айтди:

— Албатта!

Увайс:

— Ундан ўзгани танимасанг яхшироқ бўларди, — деди.

Форуқ деди:

— Эй Увайс, тўхтагил, сенга назр берурман!

Шу вақтда Увайс қўлини чўнтағига тиқиб, икки кумуш танга чиқарип деди:

— Буни туяларни боққаним учун олганман. Агар сен мана шу икки тангани харж қилгунча тирик қолишимга кафил бўлсанг, сенинг назрингни қабул қиласман.

Форуқ мулзам бўлди.

Бас, Увайс деди:

— Эй Расули Ҳудонинг саҳобалари, сизларга кўп ташвиш бўлди! Ижозат, қайтинглар! Қиёмат яқиндир, йўл озуқига машгул бўлинглар! Мен ҳам шу йўл озуқига машгул бўламан!

Кўфа аҳли Қаран саҳросидан қайтдилар. Қаран халқи Увайсни кўп иззат ва ҳурмат қила бошладилар. Увайс улардан қочди, ҳеч ким уни кўрмади.

* * *

Фақат Ҳаром ибн Ҳайён Увайсни кўрган эди.

У айтади:

— Увайснинг шафоат даражаси буюклигига далолат ҳадисни эшитдим-да, унинг хизматига боришини орзу қилдим. Кўфага келдим. Уни топа олмадим. Излаб-излаб, уни Фурот дарёси бўйида таҳорат қилаётганида топдим. Салом бергандим, жавоб берди. Менга боқди, йиглай бошладим. Чунки унинг ҳоли жуда заиф эди, унга раҳмим келди. Увайс ҳам йиглади.

Деди:

— Эй, Ҳаром ибн Ҳайён, сенга мени ким кўрсатди?

Мен дедим:

— Эй Увайс, менинг исмимни ва отамнинг исмини қаердан билдинг? Мени қандай танидинг?

У деди:

— Ҳеч бир нарса Унинг илмидан ташқари бўлмаган зот хабар берди.

Ҳаром деди:

— Менга ҳазрат Пайгамбардан хабар бер!

У:

— Мен уни кўрган эмасман, бироқ унинг хабарини бошқалардан эшитганиман. Муҳаддислик ва муфтийликка қизиқишим йўқ, — деди.

Айтдим:

— Менга оят ўқиб беринг, эшитаман!

У:

— Аъузу биллоҳи мин-аш-Шайтони-р-рожийм¹, — деди ва йиглай бошлади. Бир фарёд чекиб, беҳуш бўлиб йиқилди. Ўзига келиб, бундай деди:

— Эй Ҳаром ибн Ҳайён, нима учун бу ерга келдинг?

Ҳаром деди:

— Сенга ҳамсуҳбат бўлгайман ва сендан панду насиҳат эшитгайман.

Деди:

— Ҳаргиз билмадим, Аллоҳга яқин бўлармикан у кимса, ўзгага мусоҳиб бўлса!

¹ Малъун шайтондан Аллоҳдан паноҳ сўрайман. Бу калима оят ўқишидан олдин ўқиласи.

Бас, Ҳаром деди:

— Менга васият қилгил!

Деди:

— Ўлимни бошинг остида ва кўзинг олдида деб бил!

Ҳаром сўради:

— Яна васият қилгил!

Деди:

— Эй Ҳаром, ота ва онанг ўлдилар. Одам ва Ҳаво ва Нуҳ ва Иброҳим ва Довуд ва Сулаймон ва Муҳаммад ўлдилар. Абу Бакр ва Умар ўлдилар.

Сўнг айтди:

— Оҳ Умар, воҳ Умар! Аллоҳ уни раҳмат қилсин!

Мен дедим:

— Ахир, Умар ўлмаган-ку, ҳали тирик!

У:

— Аллоҳ менга хабар берди, унинг ва бошқаларнинг ўлимидан.

Кейин Увайс деди:

— Сен ва мен ҳам ўлганлар жумласиданмиз. Саловат айтиб, дуо қилиб, деди: — Васиятим шуки, Аллоҳ китобини ҳамма нарсадан илгари тутгайсан! Бирор соат ўлимдан ғафлатда қолмагайсан! Ўз қавмингни яхши қўрсанг, панду насиҳат қилиб, уларга Аллоҳ сўзини аямагин! Жамоат мувофақатидан бир қадам ҳам айро ташламагин, токим ногаҳон динсиз бўлиб ва дўзахга тушиб қолмагин!

Сўнг бир неча дуолар қилди.

Кейин:

— Мен борай, бундан сўнг сен мени ва мен эса сени кўрмагаймиз!

Сен ҳам менинг ҳаққимга яхши дуолар қилгил, мен ҳам сенинг ҳаққингга дуолар қилиб тураман, — деди.

Ҳаром деди:

— Увайс орқасидан бир соат юришни хоҳладим. У хоҳдамай, мени Кўфага келтирди. Йўлда Умар ва Алиниг воқеасини гапириб борарди. Мен унинг ортидан кетаётган эдим, ногаҳ кўзимдан гойиб бўлди.

* * *

Рабеъ ибн Хайсам дейди: «Увайсни кўргани бордим. Борганимда бомдод намозини ўқиётган экан. Намоздан сўнг дуога машгул бўлди. Сабр қилдим, то пешин намозини ўқий бошлади. Яна сабр қилдим. Сўнг яна дуога машгул бўла кетди. Сабр қилдим. Аср намозини ўқиди, сўнг шом, кейин хуфтонни ўқиди. Шу тариқада уч кеча-қундуз намоз билан машгул бўлди. Ҳеч нарса емади, кўзларига уйқу келмади. Тўртинчи куни сездимки, кўзларини уйқу босди. Дарҳол туриб, муножот қила бошлади.

Дедиким:

— Поко, Парвардиго! Емоқ-ичмоқ ва кўп ухламоқдан Ўзингдан паноҳ тилайман!

Ушбу насиҳат менга етарли, деб уни безовта қилмадим ва ўз йўлумга кетдим».

* * *

Айтадиларки, Увайс умр бўйи кечалари ухламаган экан.

— Бу кеча сажда кечаси, — деб эрталабгача сажда қилиб чиқар экан; бошқа кечани эса: «Бу қиём кечаси», деб, қиёмда: «Бу рукуъ кечаси», деб рукуъда тонг оттирас экан.

Ундан сўрадилар:

— Эй Увайс, кеча шунчалик узун-ку, қандай тоқат қила оласан!

У жавоб берибди:

— Бир марта Субҳона Раббийа-л-аъло, дегунча тонг отади. Уч марта айтиш суннат, шунга тез-тез уч марта айтиб улгураман. Кўкдаги фаришталарга ўхшагим келади.

* * *

Ундан сўрадилар:

— Намоздаги хушуъ нима?

Увайс деди:

— Намозда турган кишининг сонига ўқ урсалар, буни сезмаса, мана шу хушуъдир.

* * *

Сўрадилар:

— Қандайсан?

Деди:

— Эрталаб туриб, кечга етиб бориш-бормаслигини билмаган кишидекман.

* * *

Сўрадилар:

— Аҳволинг қандай?

Деди:

— Оҳ, оҳ! Йўлнинг узоқлигидан, озугим йўқлигидан!

* * *

Ва яна деди:

— Ҳар ким уч нарсани севса, дўзах ўти у кишига бўйнининг томиридан ҳам яқинроқ бўлгай: бири, таомни сайлаб егай; иккинчиси, яхши либос танлагай; учинчиси, бойлар билан ўтиргай!

* * *

Айтдилар:

— Сизнинг яқинингиз ўттиз йилдан бери ўзига гўр қазиб, кафанини ёнида осиб юрибди. Кечаю кундуз тоату ибодатга машгулдир.

Увайс уни бориб кўрди ва деди:

— Эй фалончи, ўттиз йилдан буён бу гўр билан кафан сени Амлоҳдан айириб турибди. Сен бу иккисига мубталосан, иккови сен учун бут бўлибди.

У киши деди:

— Увайснинг нури билан менга ҳолат кашф бўлди. Гапи ҳақиқат эканини билдим. Шундай экан! — деб нола чекди ва жон берди.

Уни ўзи қазиган гўрига дафн қилдилар ва шу билан у муродига етди.

* * *

Увайс Қараний бир марта уч кеча-кундуз таом емади. Түртинчи куни кетаётганида йўлда ётган динорни кўрди.

Деди:

— Бироннинг ҳаққи бўлса керак!

Уни олмади. Очликдан кўринган ўтлар бошоқларини узиб ер эди. Баногоҳ кўрдики, бир қўй иссиг нон келтириб Увайснинг олдига қўйди. Увайс бу нонни бирордан олиб қочгандур, деб юзини ундан ўгирди.

Қўй тилга кириб деди:

— Эй Увайс, бу риэқни ол, Аллоҳнинг қўлидандир, мен ҳам сенингдек бандаман.

Шундан сўнг Увайс нонни олган эди, у йўқолиб қолди.

* * *

Увайснинг қўйидаги ибратли сўзлари бор:

— Ҳар киши Аллоҳни таниса, унга ҳеч нарса маҳфий қолмагай! Яъни кимки Аллоҳни Аллоҳ билан таниса, у ҳамма нарсани билади!

* * *

— Саломатлик ёлғизликдадир!

* * *

— Ваҳдат шуки, кўнглида Ҳақдан ўзганинг фикри бўлмасин, шунда саломат бўлади!

* * *

— Агар ташқи кўринишда ёлғиз қолса, бу яхши бўлмас. Чунки айтадиларки, Шайтон ёлғиз киши билан ҳамроҳдир, у икки кишидан қочгай. Ҳадисда: «Кўнгилни ҳозир тутинг, то Ҳақдан ўзга йўл топа олмасин», дейилган.

* * *

— Улуглик истадим, уни тавозеъликдан топдим!

- Раислик истадим, уни ҳалол луқмадан топдим!
- Аёл истадим, уни садоқатдан топдим!
- Фаҳр истадим, уни фақирикдан топдим!
- Суннатни истадим, уни тақводан топдим!
- Шон-шараф истадим, уни қаноатдан топдим!
- Роҳат истадим, уни парҳездан топдим!

* * *

Нақлдурки, Увайснинг қўшнилари унга айтдилар:

— Эй Увайс, сизга янги уй қуриб берайлик.

Бир уй қуриб бердилар. Увайс қабул қилиб, ўша уйда яшади. Бир йил ўтди. Бир куни рўзасини очишга ҳеч нарса топа олмади. Кундузи хурмо дарахтининг баргларини сотиб ифтор қилас әди.

Мудом тўни эски хирқа әди. У бомдод вақтида уйидан чиқиб, хуфтон намозидан сўнг уйига келар әди. Кўча-кўйда юрганида, ёш болалар ҳазратга тош отиб қувлар әдилар.

Умрининг охирида амир ул-мўминин Али ёнига келди. Ва унинг билан бирга Сиффинда жанг қилди ва у ерда шаҳид бўлди. Ёлгиз ошиқ әди, шаҳид вафот топди!

* * *

Билгилки, бир тоифа инсонлар бўлади, уларни Увайсий дейдилар. Улар ҳеч бир ҳожат ва воситасиз Пайгамбар (с.а.в.) руҳидан тарбия топурлар, Увайс топгандек. Алар шунчаки зоҳирда бир-бирларини кўрмадилар, аммо ботиндан файз футуҳ топдилар. Бу олий мақомдир, у давлат ҳар кишига муюссар бўлмас. Аллоҳнинг сўзи бор: «Бу Аллоҳнинг фазлидирки, уни Ўзи хоҳлаган кишиларoga берур. Аллоҳ улуг фазл соҳибидир!»¹

¹ Жума сураси, 4-оят.

ҲАСАН БАСРИЙ

Пайғамбарлик пардаси, ёшлик соҳиби, илму амал Каъбаси, дину миллат қибласи, саҳобаи киромлардан тарбия топган зот шайх Ҳасан Басрий ҳақидаги маноқиб ва унинг тавсифи жуда кўпидир. У беҳад илм соҳиби, муомаласи чиройли зот бўлиб, доим Аллоҳнинг хавфида әди. Унинг онаси мўминлар онаси Умму Саламанинг ходимаси әди. Онаси бир ишга машгул бўлиб, Ҳасан йиғлаб қолганида Умму Салама унга муборак сийналарини тутар әди. У шу сутни эмиб, неча минг илму ҳикмат ва саодатга эришди.

* * *

Нақлдурки, Ҳасан болалик пайтида Ғасули акрам кўзаларидан сув ичди.

Пайғамбар:

— Бу сувни ким ичди? — деганларида, Ҳасан ичганини айтишди.

Шунда Ғасулуллоҳ:

— Бу сувдан қанча ичган бўлса, Аллоҳ унга менинг минг илмимдан шунчасини насиб қилсин, — деб марҳамат қилдилар.

* * *

Ривоят қилурларки, бир куни Пайғамбар (с.а.в.) Умму Саламанинг уйларига киргандарида Ҳасанни у зотнинг олдиларига қўйди. Шунда Ғасулуллоҳ унинг ҳаққига дуо қилдилар. Бунча каромат ва саодатни шу дуонинг баракатидан топди.

* * *

Нақлдурки, Ҳасан тугилганида ҳазрати Умар эшитиб кўргани келди ва деди:

— Бу ўглоннинг юзи яхши ва нурли бўлибди, исми ҳам Ҳасан (гўзал) бўлсин!

Умму Салама унга Ҳасан исмини қўйиб, ўзи тарбия қилди. Ва шафқат жиҳатидан эмчакларида сут пайдо бўлди.

Доимо дуо қилар эди:

— Худовандо, Ҳасанни ҳалқقا муқтадо қилгил! Ана шу дуо сабабли ҳам у пешво бўлди. Ҳасан бир юз ўтгиз кибор саҳобанинг хизматини қилиб, Бадр жангидаги қатнашган етмиш саҳобани кўрган эди. У амир ул-мўъминин Алига иродат қилиб, табаррук Фирқани ундан олган.

У ҳазрат тавбасининг сабаби шу эди. Ёшлигига гавҳарфуруш бўлиб, уни Ҳасан гавҳар жаллоб дер эдилар.

* * *

Бир вақт Румга бориб, подшоҳнинг вазирига яқин бўлиб олди. Вазир деди:

— Биз бугун бир ерга борамиз. Сен ҳам бизга қўшил!

Ҳасан вазирга қўшилди. Улар саҳрого чиқиб кетдилар.

Ҳасан айтадики, жуда катта чодирни кўрдим. Румнинг нафис нақшли матосидан, таноблари ипакдан, михлари олтиндан эди. У улкан чодир олдида маржон тизилгандек кўп аскар саф тортиб турар эди. Ногоҳ тўрт юзга яқин ҳаким ва вазирлар чодир бошига бордилар. Ҳар қайсиси қўлидаги олтин табоқда тўла дуру марварид, лаълу жавоҳирлар билан айландилар. Ва қайтдилар. Сўнг яна бир улуг лашқар пайдо бўлди. Улар чодирдан узокроқ турдилар ва улар орасидан икки киши айрилди. Бири шоҳ Қайсар ва бири вазир эди. Улар чодир ичига кириб, анча вақт ўтгандан сўнг чиқдилар. Ва мен ҳайрон бўлдим.

Вазирдан сўрадим:

— Бу не ҳол?

Вазир деди:

— Шоҳ Қайсарнинг бир соҳибжамол фазилатли ўғли бор. Турли илм ва фазилатларни эгаллаган, комил эди. Таърифга сигмас шужоъ ва баҳодир эди. Шоҳ Қайсар уни жонидан азиэроқ кўрарди.

Ногаҳ у ўғли касал бўлиб, табиби ҳозиқлар унинг муолажасидан ожиз бўлдилар. Хуллас, вафот топди. Бу олий даргоҳга уни дағн қилдилар. Ва ҳар йили унинг зиёратига бу шону шавкат билан келадилар. Кўплаб аскарларни кўрдинг, йигитлар бўлиб, у чодирни айландилар ва дедилар:

— Эй олам шаҳзодаси, агар уруш бўлса, бизлар жонларимизни фидо қилган бўлардик, бироқ сенинг ўлиминг ишига ҳеч ким аралаша олмайдиган Зотнинг амалидир, — дейдилар.

Келиб кетган ҳаким ва амалдорлар дейдилар:

— Эй шаҳзода, бу ҳолким, сенинг бошинга тушди, илму ҳикмат туфайли бўлса эди, бизлар бу балони сендан даф қилар эдик!

Анави кўрган қорилар эса улуг ва яхши инсонлардир. Улар дейдилар:

— Эй шаҳзода, сен учраган бу иш агар шафоат тадбири билан бартараф бўлганда эди, бизлар даф қилар эдик!

Ичи олтин ва лаъл тўла жавоҳир идиш кўтариб келган ёш болалар эса айтдилар:

— Эй шаҳзода, агар бу иш садақа билан бартараф бўлганда эди, бу лаълу жавоҳирларни бошингдан нисор қилар эдик!

Худди шунга ўхшаш, шоҳ Қайсар ўз вазири билан у чодирга кирдилар. Шоҳ Қайсар деди:

— Эй жонимнинг роҳати, эй бағримнинг пораси, эй жаҳондан ноумид бўлган нуридийдам ва йигитликда ўлган ўглим! Агар бу ожиз ва қари отангнинг қўлидан иш келса эди, мен ҳаким, вазири амалдорлар, бунча лаълу жавоҳир, олтин ва кумушларнинг ҳаммасини сен учун фидо қилар эдим. Лекин бу ҳол у Зотнинг иши, қодири ҳоким, жумлаи олам унинг қудрат қўлидадир. Ва мен бир ожиз бечора бандасиман. Аллоҳнинг раҳмат ва магфирати сенга бўлсин!

Ҳасан Басрий бу сўзларни эшишиб, бу жигарни куйдирувчи ҳикоятни тинглаб, кўнглига кўп дарду алам етди. Қайтиб Басрага келди ва онт ичди:

— Қолган умримда ҳаргиз кулмагайман, то ишнинг оқибатини билмагунча. Ва ўзини шундай жидду жаҳд ва риёзатлар ичидан

тутдики, ҳеч киши унингдек риёзат қила билмади. Ва узлатда бўлиб, жонидан кечган эди.

* * *

Бир кун бирор ўрнидан туриб деди:

— Ҳасан бизнинг қаттамиз ва яхшимиэдир.

Бир азиз деди:

— Шунинг учунким, барча ҳалойиқ унга муҳтоҷдир. Унинг эса Алоҳдан ўзга кишига ҳожати йўқ.

* * *

Бир ҳафтада бир кун ваъз айтар эди. Қачон минбарга чиқса, Робияи Адавийя ҳозир бўлмаса, қайтиб тушар ва ваъз айтмас эди.

Ҳалойиқ айтдилар:

— Шунча азиз ва улуг кимсалар келган, бир заифа ҳозир бўлмаса, ваъз айтмайсиз. Бунинг сабаби нима?

Ҳасан дедики:

— Бир шиша учун тайёрланган шарбатни ўша шиша бўлмаса, бу шарбатни бошқаларнинг шишиасига тўқмасмиз.

* * *

Сўрадилар:

— Бунча ҳалойиқ сенинг мажлисингда ҳозир бўлганидан, иш оқибатида шод бўласанми?

Айтди:

— Мен ҳалойиқнинг кўплигидан шод бўлмасман, икки дарвеш бўлса шод бўламан!

* * *

Ҳасандан сўрадилар:

— Мусулмонлик нимадир?

Жавоб берди:

— Мусулмонлик китоблардадур, мусулмонлар ер остидадурлар.

* * *

Сўрадилар:

— Асл дин нимадир?

Жавоб берди:

— Вараъ(тақво)дир.

Савол бердилар:

— Вараъ нимадир?

Айтди:

— Варъада уч мақом борди: Биринчи — ҳамиша ҳақ сўэни сўзламоқ; иккинчи — ўзини ҳаромдан сақламоқ; учинчи — ҳар бир ишни Аллоҳ ризоси учун бажармоқ!

* * *

Сўрадилар:

— У вараъни бузадиган нарса нимадир?

Айтди:

— Тама!

* * *

Савол бердилар:

— Эй Шайх, бизларнинг кўнгилларимиз барчаси уйқуда, сенинг сўзинг бизларга таъсир қилмагай! Нима қиласайлик?

Деди:

— Кошки, уйқуда бўлгай, тебратмоқ билан уйгонар эдингизлар.

Сизларнинг кўнгилларингиз мурдадир, ҳар қанча тебратилса ҳам уйгонмас!

* * *

Савол сўрадилар:

— Бир қавм бор, улар бизларни шундай кўрқитадики, юракларимиз ёрилай, дейди.

Деди:

— Бугун кўрқиб, ўша қавм билан суҳбат қилиб, келгуси қиёматда омон бўлишинглар яхшидир.

* * *

Айтдилар:

— Мўмин нега ҳасад қиласди?

Айтди:

— Биродарлари Юсуфни қудуқда унтиб қолдирдилар¹, лекин ранж сийнадан, қалдан чиқмагани учун эйён қилмади!

* * *

Нақлдурки, Ҳасаннинг бир мурди бор эди. У қачон «Куръон» оятини ўқиса, ўша мурид тинглаб, ўзини ерга уарди.

Деди:

— Агарчи бу ишни қиласан ва сендан ўзгалар қилмас! Бу навҳа ва фарёдинг бир ўт кабидир! Бу ўт умрингда қилган тоат-ибодатингни куйдириб юборгай. Чунки, ҳар кимдан бир ун чиқар, у ун у кишининг уни эмас, албатта шайтоннинг уни бўлгай!

* * *

Бир куни мажлисга Ҳажжож золим² лашкарлари билан келиб тигларини кўрсатиб, ваҳима солмоқчи бўлдилар. Улуглар ҳозир эдилар. Айтдилар, бугун Ҳасаннинг имтиҳони бўлади. Ҳажжож мажлисда ўтирди. Ҳасан унга заррача парво ҳам қилмади.

Бир улуг зот, Ҳасан ҳасандир³, — деди. Мажлис тугагандан сўнг, Ҳажжож Ҳасаннинг олдига келиб, қўлини ўпди:

Деди:

— Агар кимки мард кишини кўрмоқчи бўлса, Ҳасанга қарасин!

* * *

Нақлдурки, Муртазо Али Басрага келди. Туя бурундугини белига боғлаб уч кеча-кундуз Басрани текшириб чиқди. Кейин буюрдики, минбарларни синдиринг, воизларни ваъз ўқишини манъ

¹ Юсуф пайғамбарни биродарлари ҳасад қилиб, қудуқда қолдирганига ҳавола қилинмоқда.

² Шавқатсизлиги билан машҳур бўлган лашкарбоши, одатда унинг исмига золим сўзини кўшиб ёзадилар.

³ Ҳасан сўзининг маъноси арабчада чиройли дегани.

қилинг. Унинг айтганини қилдилар. Ўзи Ҳасаннинг мажлисига борди ва савол берди:

— Олиммисан ёки толибмисан?

Айтди:

— Ҳеч қайсиси эмасман, аммо Пайғамбар (с.а.в.)дан менга етиб келган хабарларни халқа етказмоқдаман.

Муртазо Али уни ваъздан манъ қилмади ва деди:

— Бу киши ваъз айтишга лойиқ экан.

Ва ундан сўнгра ортига қайтди. Ҳасан уни фаросат билан таниди, минбардан сакраб тушиб, унинг ортидан югурди ва деди:

— Аллоҳ ризоси учун менга таҳорат қилмоқни ўргатинг!

Басра яқинида бир дарё бор эди, уни Боб ат-Ташт дердилар. Иккови дарё қирғогига бирга бориб, офтоба ва тогора қўйиб, Ҳасанга таҳорат қилмоқни ўргатиб, қайтди.

* * *

Нақлдурки, Ҳасан деди, бир кишини кўрдим, ором ва қарорсиз йигларди. Сабабини сўрадим:

— Нима учун йигларсан?

Айтди, Муҳаммад Каъб Қуразийнинг ваъзига борган эдим. У мўминлардан бир кишини гуноҳи оғирлигидан неча йиллар дўзахда азобланиши, сўнг алалоқибат ундан халос бўлишини айтиб берди.

Ҳасан деди:

— Кошки, ўша осий бўлсам эди! Неча минг йиллар ёниб, охирида нажот топиб, жаннатга бораардим!

* * *

Нақлдурки, Ҳасан бир куни бу ҳадисни ўқир эди: «Менинг умматимдан Ҳино исмли кимса саксон минг йил дўзахда азобланиб, сўнг ундан чиқарилгай!»

Кейин Ҳасан деди:

— Кошки, мен ўша киши бўлсам эди!

* * *

Бир куни Ҳасан бир жанозага борди. Шундай йигладики, олдидаги тупроқ балчик бўлди.

Деди:

— Эй халойиқ, охиратнинг аввали лаҳаддир, дунёнинг охири ҳам лаҳаддир. Чунончи, Пайғамбар (с.а.в.):

— Гўр дунё манзилининг охири, охират манзилининг аввалидур. Дунёнинг аввал ва охири шу экан, эй ғофил одамлар, нечун охират ишин қилмай, фароғат топарсизлар, қўрқмассизлар? Дунё иши осон, тез ўтади, охират иши душвор, ўтмас ва тугамас!

Ушбу мажлисда ҳозир бўлган жамоатларнинг барчаси шундай йиглашга тушдиларки, ўзларидан кетдилар. Ва унинг бу насиҳати сабабидан уларнинг ҳар бири обид ва эзоҳид бўлиб, буюк мартабага етишдилар.

* * *

Нақлдурки, бир куни Ҳасан бир жамоат билан гўристонга борди ва деди:

— Бу гўристонда шундай кишилар борки, олиҳимматликлари сабабли, фирмавси аълодан юз ўтирганлар. Аммо шунча ҳасратлари тупроққа қўшилганки, агар ҳасратнинг бир зарраси осмону ер аҳлига айтилса, барчалари ушбу ҳасрату надомат қўрқинчидан сув бўлиб оқардилар.

* * *

Нақлдурки, Ҳасан Саъйидга насиҳат қилиб, деди:

— Уч ишни зинҳор қилмагин.

Биринчиси, қадамингни подшоҳлар тўшагига қўймагил, гарчи улар олам ҳалқига шафқат, мурувват ва адолатли бўлсалар ҳам.

Иккинчиси, заифа, бечора аёл билан ҳаргиз ёлғиз ўтириб суҳбат қилмагил, зотан у номаҳрамдир. Агарчи у Робия бўлса ҳам.

Учинчиси, ўз қулогингни ҳеч амирларга бермагил, агарчи унинг савобидан авлиёлар даражасига етсанг ҳам. Чунки охир-оқибат унинг оғатидан холи бўлмагайсан.

* * *

Молики Динор деди:

— Ҳасандан оламнинг уқубати қандай бўлици ҳақида сўрадим.

У деди:

— Кўнгил гафлати!

Яна сўрадим:

— Кўнгилнинг ўлими қандай?

У деди:

— Дунё муҳаббатидир.

* * *

Нақлдурки, бир азиз зот айтган, бомдод намози вақтида Ҳасан масжидига бордим. Кўрдимки, эшиги ёпиқ турибди. Ҳасан масжид ичидаги қилар ва кўп жамоа эса омин дер эдилар. Сабр қилдим. Тонг анча ёришди. Қўлим билан эшикни очиб қарасам, Ҳасан ёлгиз ўтирибди. Ҳайратга тушдим. Бироздан кейин намоз ўқилди. Бўлган ҳодисани Ҳасанга айтдим ва бу ҳолдан огоҳ қилишини ёлвордим.

Ҳасан деди:

— Ҳар жума кечаси мусулмон парилари келиб, мендан дарс ўқиёдилар. Дарс тугагандан кейин дуо қиласман, улар омин дейдилар.

* * *

Нақлдурки, бир азиз зот айтади, бир вақт бир қисм жамоат Ҳасан билан ҳажга кетдик. Йўлда саҳродан ўтдик. Ҳаво совуқ, кўп мاشаққатлар билан бир қудуққа етиб келдик. Лекин ҳеч қайсимиизда на челяк ва на тортиб олишга арқон бор эди.

Ҳасан деди:

— Сизлар сув ичаверинглар, мен намоз ўқиёман.

У намоз ўқишга машгул бўлди. Биз қудуқ бошига келсак, сув қайнаб чиқди. Бизлар мешкобларимизни тўлдириб олдик, сув яна қайтиб жойига борди. Ҳасан намоздан фориг бўлди.

Айтдик:

— Бизлар мешкобларимизга сув олиб бўлдик, сув яна жойига борди.

Ҳасан деди:

— Аллоҳ бирлигининг ҳаққи, агар сувга ёпишсангиэлар эди, сув ҳаргиз қайтмас эди.

* * *

Нақлдурки, Абу Амр «Куръон»дан таълим берар эди. Ногоҳ бир соҳибжамол ўғлон келиб, ундан «Куръон» ўрганмоқчи бўлди.

Абу Амр хиёнат кўзи билан ўғлонга назар солди. «Куръон»ни «Алҳамду лиллоҳ»нинг¹ алиф ҳарфидан то «Минал-жаннуги нас»нинг² «син» ҳарфигача тамоман унутди. Бир оят ёки бир калима ёхуд бир ҳарф хотирасига келмади.

Югуруб Ҳасаннинг олдига борди ва қиссани унга айтди ва зор-зор йиглади. Ҳасан ундан бу ҳикоятни эшилди, кўп қайғурди ва деди:

— Ҳозир ҳаж мавсумидир. Ҳажга боргил, қайтишда Ҳайф масжидига келгил! Масжид меҳробида бир киши ўтирган бўлади. У ёлгиз қолгунча безовта қилма! Ўз қиссаи ҳолингни у бузургга гапириб бергин! У зот сенинг ҳаққингга дуо қилсин!

Абу Амр Ҳасан Басрийнинг сўзини қабул қилиб, ҳажга борди. Қайтишда мазкур масжидга келиб кўрса, масжид меҳробида ҳайбатли бир қария ўтирган экан. Масжидга жамоат кела бошлади, улар билан бир киши ҳам кириб келди. Унинг ботинидан бир нур пайдо бўлди. Масжид тўла нур бўлди. Бу қария унинг истиқболига чиқиб, салом бериб, сўзлашдилар. Намоз вақти бўлиб, ул азиз қайтди. Ҳозир бўлган жамоа ҳам бирга қайтдилар. Ўша қария меҳробда ёлгиз қолди.

Абу Амр айтди:

— Мен у азизнинг ёнига бордим ва айтдим: «Аллоҳ-Аллоҳ, менинг фарёдимга етгил!»

¹ «Куръон»нинг биринчи сураси «Фотиҳа»нинг оддий одамлар орасидаги номи.

² «Куръон»нинг охирги сураси «Нас»нинг оддий одамлар орасидаги номи.

У азизга мен ўз ҳолимни гапириб бердим. Қария қайгуда бўлди ва қўкга боқди. Ҳануз ошуфта боқмай турар эди. «Куръон»нинг матни бошидан охиригача, ҳарфма-ҳарф ёдимга келди.

Абу Амр айтди:

— Мен ниҳоятда шод бўлганимдан, унинг оёқларига йиқилдим!

У ҳазрат мендан сўради:

— Сени менга ким юборди?

Айтдим:

— Ҳасан Басрий!

У киши бундай деди:

— У бизнинг пардамизни йиртди, биз ҳам унинг пардасини йиртамиз. Намоздан олдин келган нурли кимсанинг истиқболига ҳаммамиз чиққан эдик ва таъзим-икром билан кузатиб қўйдик. У Ҳасан Басрий эди. Ҳар кун бомдод намозини биз билан бирга ўқиб қайтади. Одамнинг Ҳасандек имоми ва пешвоси бўлса, биздек кимсаларга эҳтиёжи бўлмагай!

* * *

Нақлдурки, Ҳасаннинг бир оташпараст қўшниси бор эди. Исли Шамъун эди. Бир кун қасал бўлиб қолди. Ҳасан уни кўргани борди. Бемор ҳароратининг зўрлигидан ранги-рўйи қозондек қопқора бўлиб кетибди.

Ҳасан деди:

— Аллоҳдан қўрқил, тамоми умрингни ўт билан куйдирдинг. Энди мусулмон бўлгил, токи Аллоҳ раҳмат қилгай!

Шамъун деди:

— Мени уч иш исломдан қайтаради.

Биринчиси шуки, дунёни ёмонлайсизлар, лекин кеча-кундуз уни излайсизлар.

Иккинчиси шуки, ўлим ҳақ дейсизлар, лекин ҳеч тайёргарлик кўрмайсизлар.

Учинчиси шуки, қиёмат куни Аллоҳнинг дийдорини кўрамиз дерсиз, бутун ҳар ишни Аллоҳнинг хилофига қилурсизлар.

Ҳасан деди:

— Бу дўстлик алматининг белгисидир. Сен етмиш йилдан бери ўтга сигинасан, уни Аллоҳ деб биласан. Мен эса Аллоҳга сигиниб,

Уни биламан. Келгил, эмди иккимиз ҳам қўлимизни ўт устига тутамиз. Ўтнинг заиф ва ожизлигини ва Аллоҳнинг қудратини мушоҳада қиласайлик.

Ҳасан қўлини ўт устига тутиб, анча муддат турди. Бир туки ҳам ўзгармади. Ўтга сигинувчи Шамъун бу ҳолни кўриб ҳайратланди ва исломга муҳаббат кўнглига тушди.

Ҳасанга деди:

— Етмиш йил ўтни маъбуд билдим. Энди бир неча нафасим қолган вақтда менинг ҳолим нима кечади?

Ҳасан деди:

— Иложи мусулмонликдир.

Шамъун деди:

— Агар сен, Аллоҳ менга уқубат қилмаслиги ҳақида бир хат ёзид берсанг, имон келтираман!

Ҳасан қабул қилиб, ўз қўли билан хат ёзди ва Басра улугларини гувоҳ қилди. Шундан сўнг Шамъун кўп йиглади, ўтган кунларига пушаймон бўлиб, ихлос-эътиқоди билан тавба қилди ва мусулмон бўлди. Худони бир, Ҳасанни пир билди.

Яна Ҳасанга васият қилди:

— Мен вафот қилганимда ўз қўлинг билан тупроққа кўйгин ва ушбу хатни қўлимга тутқазиб кўй!

Ҳасан қабул қилди. Бир неча кун ўтмасдан Шамъун вафот топди. Ҳасан унинг барча айтганларини бажо келтириди. Шу кеча Ҳасан қайгуда бўлди, бу нима иш бўлди. Ўзим бир гуноҳкор осий бандаман, мен нечук яна бир гуноҳкорни халос қила олгайман, деб ўйлаб, кўзи уйқуга кетди. Тушида қўрса, Шамъун жаннат ичкарисида бошида лаълдан тож, эгнида қават-қават зардоб кийимлар кийиб олган. Кийимларини тамошо қилиб турарди.

Ҳасан сўради:

— Шамъун қалайсан?

Деди:

— Нимасини сўрайсан, кўриб турганингдек, Аллоҳ сен туфайли раҳмат қилди. Менга ўз яқинидан жой берди, ўз фазли карами билан дийдорини кўрсатди. Эй Ҳасан, энди зомин бўлишдан чиқдинг, берган хатингни ол, унга ҳожатим йўқ.

Ҳасан уйғонди, Шамъунга берган хатини қўлида кўрди. У шукронасига неча ракаат намозлар ўқиб, деди:

— Худовандо, сенинг ишинг иллат билан эмас, балки фақат фазлу қарамдур. Етмиш яшарлик оташпараастга ўз яқинингдан ер бердинг, етмиш яшарли мусулмонни ўз раҳмату мағфиратингдан маҳрум қилмасанг ҳеч ажаб ва гариб эмас!

* * *

Нақлурки, Ҳасаннинг дарвешлиги шундай эдик, ҳар кимни кўрса, уни ўзидан яхшироқ, деб биларди. Кунлардан бир кун у Дажла дарёси қирғогидан кетаётган эди. Бир одамни бир аёл билан кўзадаги майдан ичиб ўтирганини кўрди ва ўзича:

— Бу киши мендан нимаси билан яхши бўлади, агар гуноҳ ишни қилиб турган бўлса? — деб хотиридан ўтказди.

Шу вақт дарё юзида бир кема пайдо бўлди, ичиди киши бор эди. Ногаҳ у кема гарқ бўлди. Дажла қирғогида ўтирган киши дарҳол ўзини сувга отиб, олти кишини чиқарди ва гарқ бўлишдан халос айлади.

Сўнг Ҳасанга боқиб, деди:

— Сен ҳам ўзингни Дажлага отиб, қолган бир кишини кутқаргил. Эй мусулмонлар имоми, ахир сен мендан яхшироқсан-ку!

Кейин эса:

— Эй мусулмонлар имоми, билгилки, аёл менинг онам эди, кўзада эса гумон қилганингдек, май эмас, балки ичиди сув бор эди. Сени имтиҳон қилиш учун қўйған эдим. Токи, билгайман, зоҳир кўзи билан кўрадими ёки ботин кўзи билан боқадими, деб. Маълум бўлдики, сенинг ботинингда ҳеч нарса йўқ экан, — деди.

Ҳасан унинг пойига йиқилди, кўп уэрлар айтди. Билдики, бу кимса Аллоҳнинг хос бандаларидан экан.

Ҳасан деди:

— Эй азиз зот, уларга најжот бериб дарёдан қутқарганингдек мени ҳам бедор нафсимнинг балосидан қутқаргил!

У киши деди:

— Кўзинг равшан бўлсин, энди сен ҳам нафсинг оғатларидан халос бўлдинг.

Шундан сўнг Ҳасан ҳеч бир махлукни ўзидан кам билмади, балки ортиқ деб билди.

* * *

Нақлдурки, Ҳасан кунлардан бир кун бир итни кўриб, деди:
— Худовандо, бу ит билан мени ўлчагин!

Шу вақт бир киши савол берди:

— Эй Ҳасан, бу ит яхшими ёки сен итдан яхшироқмисан?

Ҳасан деди:

— Агар қиёмат азобидан қутулсам, мен яхшироқман. Акс ҳолда, Ҳудо ҳаққи, бу ит мендан қўра яхшироқдир, — деди.

* * *

Нақлдурки, Ҳасан айтди:

— Тўрт кимсанинг сўзидан таажжубга қолдим ва ҳайратга тушдим. Бири ўғлон, бири хунаса, бири маст киши ва бири аёл.

Сабабини сўрадилар:

— Нима учун?

У деди:

— Бир куни кетаётган эдим, бир ўғлон шам ёқиб келар эди.

Мен сўрадим:

— Бу ёруғликни қаердан келтирдинг?

Ўғлон у шамни ўчириб, менга дедики:

— Қаёққа кетяпман!

Яна бир куни ўлда кетаётганимда муханнас менга жуда яқин келди. Мен тўнимни йигиштириб олдим.

У менга деди:

— Эй хожа, бизнинг ҳолимиз ҳали маълум эмас, тўнингни йигиштириб оласан. Қиёмат кунида барчанинг ҳолини Аллоҳ билади, ўзгалар билмас.

Ва яна бир куни мастни кўрдим, балчиқ ичидан юриб борарди.

Унга айтдим:

— Оёгингни ерга мустаҳкам қўй, шунда йиқилмайсан!

Деди:

— Сен оёгингни событқадам қилғанмисанки, бунча давойинг бор! Агар мен мастилик билан балчиққа йиқилсам, уни сув билан тоза қилса бўлади. Аммо сен қўрқиљки, гуноҳга ботсанг, нима қиласан?

Бу гап менга жуда таъсир қилди.

Яна бир куни бир аёл мажлисимга ҳозир бўлди. Юзи ва икки қўли очиқ ҳолда келган эди. Менга шикоят қилди.

Мен айтдим:

— Юзинг ва икки қўлингни ёпиб ол, сўнг сен билан гаплашаман.

У деди:

— Эй, халқнинг имоми, пешволар пешвоси, раҳбарлар раҳбари! Ва эй, барчанинг пири ва шайхи, мен бир маҳлуқнинг шавқ ва завқи ва иштиёқи ва муҳаббатидан ўзимдан бехабарман. Очилган ва ёпилганимни билмасман. Сен ўн саккиз минг оламнинг парвардигори Аллоҳнинг муҳаббати даъвосини қиласан! Менинг очиқ ёки ёпиқлигимни қайдан билдинг?

Унинг бу гапи ҳам менга жуда қаттиқ таъсир қилди.

* * *

Нақлдурки, бир куни шайх Ҳасан олдига бир саҳрои араб келди ва сўради:

— Эй шайх, сабр дегани қандай нарса?

Шайх деди:

— Сабр икки хил бўлади: биринчиси, балога сабр этмоқ; иккинчиси, қаноат этмоқ ва ҳеч кимдан нарса тиламасликдир!

Араб деди:

— Мен сендан кўра зуҳдсиз ва сабрсиз кишини кўрмадим!

Шайх деди:

— Рост айтасан. Илм керак, илмига амал ва ихлос билан бирга қаноат керак бўлади. Шунда амаллар қабул бўлади.

* * *

Яна деди:

— Кўй одамлардан ҳушёроқ ҳисобланади. Чунки чўпон кўй галасига ҳайбат билан қичқирса, улар ўтламасдан, нафсини

йигиштиради. Одамлар Аллоҳ сўзи билан ўз нафсини йигмаслар! Яна жаннатни истайдилар.

* * *

— Яна фикр бир кўз қабидир, гуноҳ ва савобни кўрсатади.

* * *

— Ҳар кишининг фикри бўлмаса, сўзи ҳикматдан бўлмас, бир оғатдир. У доим гафлатдадир.

* * *

Яна деди:

— Ҳар кимнинг ибрат назари бўлмаса, қилган амали бекор ва хатоликдир!

* * *

— Уч кимсани гийбат қилмоқ раводир: биринчи золимларни, кейин фосиқларни, сўнг нафсига қул бўлганларни!

* * *

Бир кишига жон берур ҳолатида дедилар:

— Бу фақир кўп заҳмат чекмоқда, агар дунёдан умид узганда эди, заҳмат чекмас эди!

Бу гапни эшишиб жон бераётган киши бундай деди:

— Нега бу сўзларни айтаяпсизлар? Ҳали дунёда менинг қиладиган кўп ишларим бор, уларни бажараман!

Шу вақтнинг ўзидаёқ жон таслим қилди. Кимнинг дунёда юки енгил бўлса, жон берарда кўп заҳмат чекмас. Кимнинг юки оғир бўлса, ранж чекар ва ҳалок бўлар!

* * *

— Ҳар кишининг олдида дунёнинг қадри бўлмаса, уни Аллоҳ ёрлақар!

* * *

— Мўмин шуки, бу хароб дунёда охиратни иморат қилгай!

* * *

— Аллоҳни севмоқ нишонаси шуки, дунёни тарқ қилгай!

* * *

— Ҳар ким олтин ва кумушни азиз тутса, Аллоҳни хорлаган бўлади!

* * *

— Ҳар ким намозни хушуъ ва хузуъ билан қилмаса, у уқубатга сазовор бўлур!

* * *

Сўрадилар:

— Хушуъ нимадир?

Деди:

— Аллоҳдан қўрқмоқ!

* * *

Айтдилар, бир киши бор, олти йил бўлди, жамоатга келмас, ҳеч кимга қўшилмас!

Шайх унинг олдига бориб, деди:

— Нима учун жамоатга бормайсан ва халойиққа қўшилмассан?

Деди:

— Эй шайх, мени маъзур тутасиз. Мен бир нарсага машгулман!

Шайх сўради:

— Нимага машгулсан?

Деди:

— Мени ҳеч нафсоний ишлар машгул этмас! Нафсга мендан роҳат етади, Ундан менга заҳмат етмас! Мана шунинг шукрига машгулман!

Шайх деди:

— Мендан ортиқ экансан! Доим мана шундай бўлиб қолгин!

* * *

Шайхдан бир куни сўрадиларким:

— Ҳолинг қандай?

Шайх деди:

— Бир кишиким, дарёда кемаси синиб, ўзи тахта бўлаги устида қолса, унинг ҳоли қандай бўлади? Менинг ҳолим шундай мушкулдири!

Улар дедилар:

— Сенингдек кишининг ҳоли бундоқ бўлса, бизларнинг ҳолимизгавой!

* * *

Нақлдурки, Шайх бир куни бундай деб муножот қилди:

— Илоҳо, менга берган неъматларинг шукрини адо қила билмадим ва балоларингга сабр қила билмадим ва қазойингга рози бўла билмадим ва бунча нуқсонларим билан мени қувмадинг! Илоҳо, сенинг карамингдан ўзга умидим йўқдир.

* * *

Шайхга ўлим вақти келганда табассум қилди. Ҳаргиз унинг кулганини ҳеч киши кўргани йўқ эди.

Айтар эди:

— Қайси гуноҳ, қайси гуноҳ?

Жонини Ҳаққа таслим қилди. Кейинчалик Шайхни бир киши тушида кўриб, сўради:

— Эй Шайх, ҳаргиз дунёда кулмадинг. Ўлим ҳолида кулганинг сабаби нима?

Шайх деди:

— Ўша ҳолатда бир овоз эшиздим.

Айтар эди:

— Эй ўлим фариштаси, уни қаттиқ тут, унинг бир гунохи қолганди!

Бу сўз менга хуш ёқди. Шунинг учун кулдим ва сўрадим:

— Қайси гуноҳ, қайси гуноҳ?

Яна бир азиз тушида кўрдики, Ҳасан буроққа¹ минган, бошида тож. Аллоҳ Ҳасандан рози бўлди, у Аллоҳга етишди.

¹ Буроқ — боши одамсифат, гавдаси отга ўхшаш жонивор. У Муҳаммад пайгамбарни меърожгага олиб чиққан.

МОЛИКИ ДИНОР

У ҳидоятда барқарор, таваккул қилувчи валий, ростгўйлар пешвоси, йўлчилар муктадоси, сирларга маҳрам, яхшиларга муқаддам, соликлар пешқадами, шайх Ҳасан Басрийнинг замондоши ва бу тоифанинг улуғларидан. Молик тугилганда отаси банда, агарчи банда бўлса-да, икки тарафдан озод эди. Унинг каромати машҳур ва риёзати учун отасининг исми Динор эди.

Ва баъзилар айтурларки, Молик бир кемага чиқди. Дарё ўртасига етганда кемачи ҳақ сўради.

Молик:

— Ҳеч нарсам йўқ! — деди.

Уни ҳушидан кетгунча калтакладилар. Молик ўзига келганида ундан яна ҳақ сўрадилар. Ҳеч нарсаси йўқлигини айтганида золим кемачилар уни уриб, оёгини синдириб, дарёга отишларини айтдилар. Дарёдаги балиқлар бош чиқардилар, ҳар қайсининг оғизларида бир динор. Қўл узотиб бир динор олиб, кемачиларга берди. Бу кароматни кўриб барчалари унинг оёғига йиқилдилар. Молик сув устига оёқ қўйиб кетди ва кўздан ғойиб бўлди. Молики Динор деб аталишининг сабаби шу эди.

* * *

Унинг тавбасининг сабаби будир: у соҳибжамол бой бўлган. Вилоятида муқим ва масжидда эътикоф ўтирадиган эди. Муовия курдирган масжидга кўп вақфлар ажратған. Моликнинг тамаси шу эдики, масжидга мутавалли бўлиш. Ўн йил масжидга қатнаган. Бир куни майшаттага машғул бўлиб, ҳамсуҳбатларига Молик рубоб чалиб берарди.

Ногоҳ бир овоз эшитдики:

— Эй Молик, нима бўлди, нега тавба қилмассан?

Бу сўзни эшитиб, яна масжидга кириб, ўйланиб ўзига деди:

— Ўн йил Аллоҳга риё учун нифоқ билан бу масжидда ибодат қилдим, ҳеч натижа кўрмадим.

Энди ихлосу соф кўнгил билан намоз ўқиди. Бомдод намозидан сўнгра халқ масжид эшигига келиб, дедиларки:

— Бу масжид ишларига футур етмоқда. Бунга бир яхши мутавалли керак, токим масжидга эътибор қилсин!

Барча иттифоқ қилиб, Молик ёнига келдилар. У намоз ўқир эди. Сабр қилдилар. Намоздан бўшагач, барча деди:

— Иттифоқ билан Сизни масжидга мутавалли қилмоққа келдик. Албатта қабул қилгайсиз!

Молик деди:

— Худовандо, неча йил сенга риё билан ибодат қилдим, менга ҳеч киши боқмади. Энди кўнглимни сенга бердим, хузурингга сигиндим, шунча кишиларни менга юбордингким, не балони менинг бўйнимга солгайлар?

Туриб, масжиддан чиқди, ўзини риёзатга урди. Ва уларнинг сўзини қабул қилмади.

* * *

Айтадиларки, Басрада бир давлатман киши бор эди. У ўлди ва ундан кўп мол қолди. Ва унинг бир соҳибжамол қизи ҳам қолди. У қиз Моликка киши қўйиб, мени ўзига никоҳ қилиб олсин, деди.

Молик деди:

— Мен дунёни уч талоқ кўйғанман! Ҳаргиз олмасман!

* * *

Молик Динор айтади, неча муддат газот орзусида эдим. Муяссар бўлди. Уруш қуни иситма тутди ва урушга бора билмадим.

Ўзимга дедим:

— Эй Молик, агар Аллоҳ даргоҳида қадринг бўлганда эди, бу иситма сени тутмас эди.

Гойибдан бир овоз эшитдим.

Дедилар:

— Агар бугун жангда қатнашсанг эди, асир бўлардинг. Ва асир бўлсанг эди, тўнгиз гўштини кофурлар сенга берардилар. Ва уни есанг, кофур бўлардинг. Бу иситма сенга буюк ҳифзу паноҳ бўлди!

Мен бу сўэни эшитиб бисёр Худога шукр қилдим.

* * *

Нақлдурки, Молик дейди, бир куни хаста бўлдим ва яна яхши бўлдим. Бир нарса ҳожати сабабли бозорга бордим. Шаҳарнинг подшоҳи бозордан ўтаётган эди. Ясовуллар олдида юриб, халқни йўлдан қувар эдилар. Мен ожиз эдим. Улардан бири менга бир калтак тушироди.

Дедим:

— Аллоҳ қўлингни кессин!

Бир неча кун ўтиб подшоҳ бир сабаб билан унинг қўлини кесди. Бу заҳмат унга Моликнинг дуоибадидан бўлиб, қўлидан айрилди.

* * *

Нақлдурки, Молик бир вақт бир уйни ижарага олди ва қўшниси жуҳуд эди. Ва у уйининг меҳроби жуҳуднинг деворидан эди. У жуҳуд нажосатларни Моликнинг меҳробига ташлар эди. Ва уни ҳар кунда артар эди.

Бир кун бу жуҳуд Моликнинг уйига келиб, деди:

— Мен ҳар куни нажосатимни сенга ташлайман. Сенга ҳеч зарар ва заҳмат етмасму?

Деди:

— Етар, лекин ҳар кунда супурурман ва сени кечиурман!

Жуҳуд деди:

— Бу ранжни нимага кўтарасан, нима учун газабингни ютасан?
Шунда Молик деди:

— Аллоҳнинг ваъдаси туфайли шундай қиласман. У ўз каломида хабар беридбур:

— Улар газабларини ютадиган, одамларни (хато ва камчиликларини) авф этадиганлардир. Аллоҳ эзгулик қилувчиларни севар.¹

1 Оли Имрон сураси, 134- оят.

Бу сўз жуҳуднинг кўнглига қаттиқ таъсир қилди ва дарҳол калима келтириб, мусулмон бўлди.

* * *

Нақлдурки, Молик неча ой, неча йил аччиқ-чучук ҳеч нарса емади ва ҳар кеча ўзи бозорга бориб, нон олиб рўзасини очар эди. Бир марта кўп бехузур бўлди. Ва гўштнинг орзуси кўнглига тушди. У бир кун сабр қилди, орзуси кучайди. Каллапазнинг дўконига бориб, у ердан уч пойча — қўй оёгини сотиб олди ва орқага қайтди.

Каллапаз қулини унинг ҳолини билиш учун орқасидан юборди. Кўрдики, бир холи ерга кирди ва у почаларни ҳидлади ва қўйди.

Деди:

— Эй нафс, сенга бундান ортиқ нарса бера билмасман!

У поча билан нонни садақа қилди ва уйига боришда деди:

— Эй таним, сенга бунча заҳматларни душманлигим учун қилганим йўқ. Валекин бир неча кун сабр қилгингим, бу жафолардан сен қутуласан ва ниҳояти, заволи бўлмайдиган абадийроҳат-фароғатга эришасан.

Молик дейди:

— Ҳар ким қирқ кун гўшт емаса, унинг ақли ноқис бўлади, дейдилар. Ва мен йигирма йилдирки гўшт емасман, ақлим ортар.

* * *

Нақлдурки, Басра шаҳрига бир кун ўт тушди ва халқ қочар эди. Ва Молик ҳассаси-ю калишини қўлига олиб, баланд ерга чиқди ва атрофга қаради. Кўрдики, бир гуруҳ халқ шунча бало ва ранж билан қуяр, бир гуруҳ қочар, бир гуруҳ хона жиҳозлари, юкларини ташир эдилар.

Молик деди:

— Енгиллар нажот топдилар, оғирлар эса ҳалок бўлдилар. Тонгла қиёмат куни ҳам худди шундай бўлади!

* * *

Нақлдурки, Молик бир касални қўргани борди. У хастанинг ажали яқин эди, калимаи шаҳодатни айтгин, дедилар. Асло айтмади.

Ва айтар эдики:

— Ўн бир, ўн икки!

— Молик деди:

— Калима айтгил, ўлиб кетмоқдасан, беимон кетмагин!

Касал деди:

— Эй шайх, менинг олдимда оловдан бир тоғ пайдо бўлди. Ҳар қачонким, калимани айтишга қасд қилсан, у мени куйдирмоқчи бўлади.

Молик сўради:

— Бу дунёда нима иш қилар эрдинг?

Айтдилар:

— Молини фойдага берур эрди ва судини ер эрди.

Молик деди:

— Бундан Аллоҳ асрасин!

* * *

Бир кеча қизи деди:

— Эй ота, бир лаҳза ухлаб ором олинг!

Деди:

— Эй фарзанд, қўрқаманким, ногоҳ бир давлат юз келтиrsa-ю ва мен уйқуда бўлиб маҳрум қоламан!

Қизи сўради:

— Қандай қилиб?

Молик деди:

— Мен Аллоҳнинг неъматини ейман, бироқ, шайтонга қуллик қиласаманму?

* * *

Ва Молик дейди, бир киши бир куни масжид эшигига нидо қилди:

— Сизларнинг ёмонрорингиз кимдур?

Мендан бошқа ҳеч киши жавоб бермади.

Абдуллоҳ ибн Муборак бу сўзни эшитди ва деди:

— Моликнинг улуглигига ушбу далил етарли!

* * *

Ва яна дейди, амалларнинг яхшироги ихлосдир!

* * *

Аллоҳ Мусога ваҳий юборди:

— Эй Мусо, темирдан ҳасса ва калиш қилгин! Ва ернинг юзида сайд қил ва осор аломатларимга боқғил! Неъмат ва ҳикматларимга қара, то у ҳасса сувда бўлади ва калиш пора-пора бўлади. Ҳар ишда сабрни ўзингга пеша қил! Зотан, дин мустаҳкамдир, унга юмшоқлик билан кириб боринг!

Дедиким: «Таврот»да келтирилган: Аллоҳ буюрдиким:

— Сизларни ўзимга муштоқ қилдим, муштоқ бўлмадингизлар!

* * *

Молик деди: Аллоҳ Муҳаммад Мустафонинг умматига икки нарсани берганки, Жаброил ва Микоилга бермаган. Бири шуки, ўз «Каломи»да хабар берган: «Ёд қилинглар мени, токи мен ҳам сизларни ёдга олурман!»¹

Яна бири шуки, ўз «Каломи»да буюрубдурким:

«Дуо қилинглар менга, то қабул қилгайман сизлардин!»²

* * *

Нақлдурки, Молик айтади:

— Аллоҳ буюрдиким: «Эй сиддиқларим, менинг зикрим билан неъматланинглар! Бу дунёда буюқ ҳазинани ва улуг ганжиналарни менинг зикрим билан охиратда топасизлар!»

Аллоҳ буюрди: «Ҳар одамнинг кўнглида дунё муҳаббати бўлса, озроқ нарса мендан унга берилган. Аввали шуки, зикр ва муножжот ҳаловатини маҳв қилгайман. Унинг кўнглидан унутдиргайман!»

Аллоҳ Молик Динорни раҳмат айласин!

¹ Бақара сураси, 152-оят.

² Қоғир сураси, 60-оят.

МУҲАММАД ИБН ВОСЕЬ

У зоҳидлар муқтадоси, буюк обид, олими боамал, орифи комил, қаноатли дарвеш, ўз вақтида назири йўқ, тобеъинларга кўп хизмат қилган, шариат ва тариқатдан улуг насиба олган, риёзат ва мужоҳадатга турлук, ҳамиша қотган нон ейдиган обидлардан эди. Айтар әдики: «Ҳар киши қотган нонга қаноат қилса, халққа муҳтож бўлмайди».

* * *

Яна Аллоҳга муножжот қилиб, айтган:

— Илоҳи, мени оч ва ялангоч тутарсан, дўстларинг каби! Охир мен бу мақомни очлиқ ва ялангочликдан топдим!

* * *

Ва гоҳи гоят оч қолганида Ҳасан Басрий хонасига келиб, нимани топса, ўшани ерди. Ҳасан уйига келиб, бу ҳолни кўриб, шодмон бўларди.

* * *

Муҳаммад ибн Восеъ айтади:

— Бомдоддан оч бўлиб, кечгача чидаган киши ҳолидан Аллоҳ огоҳ бўлади.

* * *

Бирор ундан васият қилишини сўради.

Унга деди:

— Васият қилай сенга, подшоҳ бўлгин дунёда ҳам охиратда!

У киши сўради:

— Бу қандай бўлади?

Мұхаммад ибн Восеъ деди:

— Агар сен бу дунёда зоҳид бўлсанг ва ҳеч кимдан тама қилмасанг, албаттa дунёда ва охиратда подшоҳ бўласан!

* * *

Бир куни Молики Динор Мұхаммад ибн Восеъга деди:

— Тил сақламоқлик қаттиқроқ экан, динор сақламоқдан!

* * *

Бир куни Ибн ал-Муслім олдига Мұхаммад ибн Восеъ борди, эгнида суфдан тўн кийиб олган эди.

Ундан сўради:

— Бу суф тўнни нега кийиб олдинг?

Мұхаммад ибн Восеъ жавобида ҳеч сўз демади.

Яна деди:

— Нима учун жавоб бермассан?

У деди:

— Агар бу тўнни киймай, эски тўн кийсам, эзоҳидлиқда ўзимни мақтаган бўламан. Агар дарвешлиқдан кийдим, десам, Аллоҳга гина қилган бўламан.

* * *

Бир куни Мұхаммад ибн Восеъ ўглининг ясан-тусан қилиб, виқор билан кетаётганини кўриб, сўради:

— Ҳеч биласанми, кимнинг фарзандисан?

У деди:

— Йўқ!

Айтди:

— Билиб қўй, отангни икки узумга сотиб олганлар, мусулмонлар орасида отангдан ёмон киши йўқ. Сенга бунча тақаббурлик нимага керак?

* * *

Бир куни Мұхаммад ибн Восеъдан сўрадилар:

— Қандайсан?

Деди:

— Қандай бўларди у кишининг ҳоли, умри қисқа, гуноҳи эса кўп бўлса?

* * *

Муҳаммад ибн Восеъ мағфиратда шундай эдики, ҳеч нарса кўрмадим, фақат Аллоҳни кўрдим, дерди.

* * *

Ундан сўрадилар:

— Аллоҳни танийсанми?

У бир соат ўйланди, ундан сўнгра деди:

— Ҳар киши Уни таниди, ўзини унутади, ҳайрон бўлади. Доимо хавф ва умид орасида қолади. Токим ҳақиқий содиқ ва мўмин бўлади!

Зотан, «Ишларнинг яхшиси ўртасидир», деган ҳадис бор.

Муҳаммад ибн Восеъни Аллоҳ ўз раҳматига олсин!

ҲАБИБ АЖАМИЙ

У қуббай ибрат валийси, пардаи ваҳдат сўфиси, бахт ва давлат, сидқ ва қаромат соҳиби, аниқ сирларнинг шак-шубҳасиз маҳрами, рабб ул-оламиннинг хилват саройига юзланувчи, фақр ва адамнинг нишонсиз бандаси, риёзат ва мужоҳадотда беназир, аввал ҳолида бой ва молдор, судхўр эди, фойда сўрар, агар қарздорлари фойдани топиб бера олмасалар, улардан йўлкира ҳаққини ҳам ундирап эди. Уни ажал қуввати деб атар эдилар.

Бир куни бир кишиникига борди, у уйнинг каттаси йўқ эди. Хотинига учради. У аёл Ҳабибга бир парча гўшт бериб, розилик сўради.

Ҳабиб у гўштни уйига келтириб, хотинига берди ва:

— Буни пиширгин! — деди.

Хотини уйда ўтин ва нон қолмаганини айтди.

Ҳабиб яна икки қарздорининг уйига бориб, биридан ўтин, бошқасидан нон олиб келди. Таом пиширдилар.

Ногоҳ бир тиланчи келиб:

— Шайъан лиллоҳ!¹ — деб фарёд қилди.

Ҳабиб тиланчига қаттиқ сўзлар деди.

Тиланчи деди:

— Агар берсанг, бир луқма таом берардинг. Бермаганинг билан бой бўлмассан. Бир оч ва бенаво дарвеш эдим.

У маҳрум ва ноумид бўлиб кетди.

Ҳабибининг хотини қозон бошига борди, қозондан таомни товоққа тортиш учун қараса, қозон қонга тўлиб қолибди. Фарёд солди ва жуда қўрқиб кетди. Ва Ҳабибга деди:

¹ Бу гапнинг маъноси «Аллоҳ учун бирор нарса беринг!» деган бўлиб, одатда тиланчилар айтиб юришган.

— Сен тиланчини қуруқ қайтаганинг учун мана шу бало бизга юз кўрсатди.

Ҳабиб бу ҳолни кўриб, кўнглига бир улуг ўт тушди ва қилган ишидан пушаймон бўлди. Эрталаб халқа берган пулларини йигиб олиши керак эди, лекин бундан сўнг фойдага — судхўрликка пул бермасликка қарор қилди.

Ўшанда жума куни эди, кўчада ёш болалар ўйнар эдилар. Улар Ҳабибни кўриб, дедилар:

— Эй дўстлар, қочинглар, бу судхўрдан узоқ бўлинглар. Унинг оёғининг чанги бизга етмасин, токи биз ҳам бадбаҳт бўлиб қолмайлик!

Ҳабибга бу болаларнинг сўзи жуда кучли таъсир қилди ва жонидан ўтди. Улардан ўтиб, Ҳасан Басрийнинг мажлисига борди ва тингловчи бўлиб ўтирди. Ҳасаннинг ваъз айтгани яна қаттиқ асар қилди. Беҳуш бўлиб йиқилди. Бир оздан сўнг ўзига келиб, шу ерда барча ёмон қилмишларига тавба қилди.

У Ҳасан Басрийнинг мажлисидан чиқиб келаётганида, ногоҳ қарздор-ларидан бири уни кўриб қочди.

Ҳабиб фарёд қилиб деди:

— Ҳей, тўхта, мендан қочма! Мен бугун сизлардан қочаман!

Дарҳол бутун халқа эълон қилдириди:

— Ҳар кишининг менга берадиган қарзи бўлса, келиб тилхатларини олиб кетсинлар. Ҳеч бирига озор бермайман!

Шундай қилиб, барча қарздорлари келиб, ҳисоблашиб, хатларини олдилар. Ва бир киши келиб, уни дуо қилди, ўз кўйлагини унга бериб, хайрлашди. Шундан сўнг Ҳабиб Фирот дарёси қирғогига келиб ўзига бир ибодатгоҳ курди. Ва шу ерда ўтириб, тоат-ибодат ва риёзатта машғул бўлди. Кечалари тонг отгунча ухламай тоат қилар эди. «Қуръон»ни дуруст ўқий билмасди. Шунинг учун уни Ажамий дер эдилар.

* * *

Бир неча муддатдан сўнг хотини рўзгорда қийналиб қолди ва ундан нарсалар сўради. Ҳабиб ибодатгоҳига кириб ибодатга машғул бўлди. Ва бир кеча уйига борди.

Хотини деди:

— Қани, нарса келтирганингиз?

Ҳабиб деди:

— Мен хизматини қилаётган зот ўта карамлидир. Унинг карамидан мен бирон нарса сўрашга уялдим. Агар унинг инояти бўлса, Ўзи нарса етказур!

Ибодатгоҳига кириб, тафаккурга машғул бўлди. Аллоҳ гайб оламидан унинг учун бир ҳарвор¹ ун ва бир қўй ва бир мешқоб ёғ ва бир ҳамён қизил тилло ато қилди.

Илҳом келдиким:

— Агар сен тоатингни ортиирсанг, мен ҳам неъматни зиёда қиласкерман!

* * *

Нақлдурки, Ҳабибни бир куни Басрада ва эртаси куни Арафотда кўрдилар.

Бир вақт Басрада қаттиқ қаҳатчилик бўлди ва Ҳабиб кўп таомларни сотиб олиб, дарвеш ва бенаволарга тарқатди. Ва бир ҳамён тўқиди, уни ёстиги остига қўйди. Таом эгалари келсалар, ўша ҳамёндан ҳақларини берар эди. Тангага тўла ҳамённи шу тариқа сарф қилди. Бу азим каромат эди.

* * *

Нақлдурки, Ҳасан Басрий Ҳабибнинг олдига арпàдан бўлган икки нон олиб келди. Бу икки нонни Ҳасан Басрийнинг олдига қўйди.

Шу пайт бир тиланчи келиб деди:

— Шайъан лиллоҳ!

Ҳабиб икки қумочни Ҳасаннинг олдидан олиб, гадога берди.

Ҳасан деди:

— Эй Ҳабиб, сен яхши кишисан ва агар илминг бўлса эди, бундан ҳам яхшироқ бўлар эдинг. Шуни ҳам билмассан, меҳмоннинг олдидан таомни олиб бошқага бермоқ яхши эмас. Бир нонни гадога бериб, бирини бу ерда қўйишинг керак эди.

¹ Бир эшак кўтарилиб олиб келиб кетадиган миқдордаги юк.

Ҳабиб ҳеч жавоб бермади. Бир соат вақт ўтди, бирор бир дастурхон кўтариб кирди. Ичиди қўзи гўштидан бирён қилинган таом, бир идиш асал, бир ҳамён танга келтириб, Ҳабибнинг олдига қўйди. Ҳабиб тангаларни дарвешларга садақа қилди. Бирён бўлган қўзи гўшти ва бошқа таомларни едилар.

Ҳабиб деди:

— Эй устоз, сиз кўп яхши кишисиз, агар сизда бироз яқинлик бўлса эди, мундан ҳам яхшироқ бўлардингиз!

* * *

Нақлдурки, Ҳасан Басрий шом намозини Ҳабиб Ажамийнинг ибодатгоҳида ўқийдиган бўлди. Ҳабиб аzon ва иқоматни қилиб, такбiri таҳrimани boglab: «Алҳамдулиллоҳ»ни ўқиди. «Ҳойи ҳуттий» ҳарфини «ҳойи ҳавваз» қилиб қироат қилди.

Ҳасан бу намозини бузиб, намозни ўзи танҳо ўқиди.

Ва деди:

— Бунинг орқасида намоз ўқиш раво әмас, у қироатни тўғри ўқиб билмади!

Ҳасан кечаси Аллоҳни тушида кўрди ва деди:

— Илоҳо, сенинг ризойинг нимада бўлади?

Жавоб келдики:

— Эй Ҳасан, менинг ризомни топган эдинг, бироқ қадрига етмадинг!

Сўради:

— Илоҳо, у қайси амалда эди?

Аллоҳ деди:

— У намозни Ҳабибнинг ортида ўқисанг эди, сенинг барча ўқиган намозларингдан ортиқ эди. У намоз барча намозларнинг аълоси эди. Топган эдинг, аммо сен у намозниким, унинг намозидан чиқиб ўзинг танҳо ўқидинг, раво әмас. Мен уни қабул қилмайман! Агарчи сенинг тилинг тўғри эди ва унинг кўнгли тўғри эди. Менинг ризсийм унинг кўнглида эди, сен ундан қолдинг!

* * *

Нақлдурки, Ҳасан бир куни Дажла дарёси қиргогидан Ҳабиб билан кетаётган эдилар. Ҳасан ўйланиб қолди.

Ҳабиб сўради:

— Эй Имом, нимага ўйланиб қолдингиз?

Ҳасан деди:

— Кема йўқдурки, токим келгунча шу ерда турардим.

Ҳабиб деди:

— Эй имом, мен илмни сиздан ўргандим, ҳасадни кўнглингиздан чиқаринг! Ва дунёни кўнглингиздан совуқ қилинг ва жами балоларни ганимат билинг ва тамоми ишларни Аллоҳдан билинг ва оёгингизни сув устига қўйинг, токи яшин ёғдусидек дарёдан ўтасиз.

Ва оёгини сув устига қўйди ва ўтди. Ҳасан бу ҳолни кўриб бехуш бўлиб йиқилди. Ўзига келганидан сўнг ундан сўрадилар:

— Сенга нима бўлди?

Айтди:

— Ҳабиб илмни мендан ўрганди. Бу соат менга маломат қилди ва сув устидан ўтди. Агар келгусида қиёмат кунида у Сиротдан ўтса, бизлар қолиб кетсақ, нима бўлади?

* * *

Ҳабибдан сўрадилар:

— Бу даражани қандай топдинг?

Ҳабиб деди:

— Мен кўнглимни оқартирдим, валекин сен қоғоз қорайтирдинг!

* * *

Ҳасан деди:

— Менинг илмим бошқаларга наф ва фойда келтиради, ўзимга эмас.

Ҳалқда шундай гумон бўлдики, Ҳабибнинг даражаси Ҳасандан буюкроқ. Аслида бундай эмас. Ҳеч нарсанинг даражаси шариф илмининг даражасидан баланд эмас. Шу маънода фармон бўлдики, Муҳаммад Мустафо (с.а.в.)га: «Роббим, илмни менга зиёда қил!» деб айт!»¹

¹ Тоҳа сураси, 114-оят.

Шунинг учун, машойихларнинг каломида келибдурки, каромат ўн тўртинчи мартабада, тариқ, асрор ва илм (тариқат илми сирлари) ўн саккизинчи даражададур. Шу сабабданки, каромат кўп риёзатдан ва илм тафаккурдан пайдо бўлади.

* * *

Имом Аҳмад Ҳанбал ва имом Шофеъий ўтирган эдилар, Ҳабиб Ажамий пайдо бўлди. Аҳмад ибн Ҳанбал деди:

— Ҳабибдан бир савол сўрайлик!

Имом Шофеъий дедилар:

— Имтиҳон қилмагинким, улар ажаб қавмдир.

Ҳабиб келди ва салом берди.

Аҳмад ибн Ҳанбал сўрадилар:

— Нима дейсан у кишининг ҳақидаким, беш вақт намоздан бирини қазо қилиб, билмаским, қайсиdir?

Ҳабиб деди:

— Бу гофиллар кўнгли бўлиб, у кўнгилга адаб бермоқ керак ва у беш вақт намознинг ҳаммасининг қазосини ўқийди.

Аҳмад ибн Ҳанбал бу жавобдан ҳайратга тушди.

Имом Шофеъий деди:

— Демаганимидим, сенга Аллоҳнинг авлиёсини синамоқ ва улардан савол қилмоқ яхши эмас!

Бир куни Шайх қоронги уйида ўтирган эди. Бир игнани тушириб, ўқотдилар ва игнани Ҳабибдан сўрадилар. Шу он уй ичи равшан бўлди, дарҳол игнани топдилар.

* * *

Нақлдурки, бир одамни дорга осдилар. Ўша кечаси бирор уни тушида кўрди. Жаннатда кўп айш ва ҳузур билан сайд этар эди.

Сўрабдиким:

— Бу мартабани қаердан топдинг?

У деди:

— Мени дорга осишаётган вақтда Ҳабиб у ердан ўтиб борар эди. Ва менга назар солиб, дуои хайр қилди. Бу мартабага унинг дуоси баракотидан етишдим!

АБУ ҲОЗИМ МАККИЙ

У раҳбарлар мухлиси, ҳидоятдагилар раҳбари, собиқлар чироги, содиқлар тонги, бойлигу қамбагаллик маъдани, мужоҳада, мушоҳада ва риёзат ичида бемисл, унинг сўзи барча қўнгилларда мақбул, барча мушкулларнинг ечувчиси ва унинг сўзлари кўп, валекин биз қисқа қилдик. Бир неча сўзларини табаррукан келтирамиз. У тобеъинларнинг улуги, Пайгамбар саҳобаларидан кўп кишини кўрган. Анас ибн Молик ва Абу Ҳурайра ва Ҳишом ибн Абдулмалик билан кўп сухбатлар қурган эди.

* * *

Нақлдурки, бир куни шайх Абу Ҳозим Маккийдан сўрадилар:

— Дўзахдан қандай нажот топамиз?

Деди:

— Ҳалолдан топмоқ керак ва ҳалол ерга сарфламоқ керак!

* * *

— У киши дўзахдан қўрқса, жаннатдан умид қилар, Аллоҳнинг ризосидан ўзга иш қилмасин!

* * *

— Бу дунёдан сақланинг, Фиръавн, Шаддод ва Намрудлардан ортиб қолган! Бу дунёда шодлик йўқ, бир эски карвонсаройга ўхшар, кечқурун карвон келиб турари ва эрталаб кетади.

* * *

Яна Абу Ҳозим айтади:

— Оқил улки, қўлига дунё моли кирса қувонмас, дунёлик моли йўқ бўлса, ачинмас.

* * *

Шайх деди:

— Оқил шуки, икки нарсага заҳмат чекмас. Бири, тақдир насиб қилмайдиган нарса, ҳар қанча талаб қилса ҳам мұяссар бўлмас. Ва бири улки, тақдир бўлган нарса, саъий ва талаб қилмаса ҳам етишар.

* * *

Шайхдан бир киши сўради:

— Сенинг молинг нимадур?

Деди:

— Аллоҳнинг ризоси ва ҳалойиқдан беминнатлик!

Шайх бир куни қассоблар растасидан ўтар эди. Қассобнинг семиз гўшти бор эди.

Қассоб унга:

— Бу семиз гўштлардан ол! — деди.

Шайх деди:

— Пулим иўқ!

Қассоб:

— Пулига сабр қиласан, сўнг берасан, — деди.

Шайх деди:

— Агар нафсим учун сабр қилсан, сен сабр қилганингдан яхшироқ!

* * *

Айтадирларки, бир киши ҳажга боришини ҳавас қилди. Аммо бир қари онаси бор эди. У онасини ташлаб кета билмас эди.

— Шайхдан сўрайман. Нима буюрса, ўшандай қиласан, — деди.

Бас, турди, Шайхнинг хизматига борди. Шайх андак роҳат қиласан, унинг уйғонишини сабр қилиб кутди.

Шайх уйғониб, деди:

— Ҳозир тушимда Пайғамбарни кўрдим. Сенга салом айтдилар.

Яна дедилар:

— Она ҳаққини сақламоқ яхшироқдир ҳажга бормоқдан!

Деди:

— Энди, бориб онангнинг ризосини истагин. Аллоҳнинг ризоси шунда экан!

УТБА ИБН ФУЛОМ

Ҳақ жамоли учун қуйган, висол учун қайғурган, вафо уммони, сафо кони, хожаи имом, тамоман мард инсон Утба жами кўнгил соҳибларининг мақбули, жами тилларнинг таъриф этгани эди. Ва унинг ажойиб ишлари бор эди. Ва шайх Басрийнинг шогирди эди.

* * *

Бир куни шайх Ҳасан Басрий билан таҳорат қилмоқ учун дарё қирғогига келдилар. Утба сув устидан равон бўлди ва ўтди. Шайх Ҳасан таажҷубга тушди.

Деди:

— Эй Утба бу мартабага қандай етишдинг?

Утба деди:

— Сен ўттиз йил бўлдики, ҳар нимани буюрса, шуни қиласан. Ва мен эса ўттиз йилдан бери Унинг ризоси нимада бўлса, ўшани қиласман.

Шайх эшитиб, беҳуш бўлиб, ҳайрон қолди.

* * *

Утба тавбасининг сабаби шу эдики, аввал ҳолида у хотинбоз бўлган. Бир куни бир аёлнинг дарчасидан боқар эди. У аёлнинг кўзлари қоп-қора эди. Утбанинг кўзи тушгач, минг кўнгил билан ошиқ бўлди. Бир қари кампирни аёлга юборди. У иффатли, мастура эди.

Деди:

— Утбанинг нима иши бор?

У қари кампир:

— Утба сенинг кўзингта ошиқ бўлган, — дегач, у аёл дарҳол кўзини ўйиб, бир табаққа солиб юборди:

— Агар ошиқ бўлгани шу қўз бўлса, олиб боргин, севсин!

Утба бу ҳолни кўриб беҳуш бўлди. Бир замондан сўнг ҳушига келиб, ихлос билан шайх Ҳасан Басрийнинг хизматига бориб тавба қилди. Кеча ва кундуз хизматларида бўлди. Ва ўз қўли билан арпа экиб, шундан ўзга нарса емас, кеча-кундуз ибодатга машғул бўлар ва:

— Кироман котибайндан уяламан, умид қиласманки, мени яхши банда, десинлар, — деб ҳафтада бир марта таҳорат қиларди.

* * *

Нақлдурки, бир куни Утбани кўрдиларки, баданидан сув каби шариллаб тер оқар эди.

Сўрадилар:

— Бу нима ҳолат?

Деди:

— Бир куни ўйимга мәҳмонлар келганда қўшнимнинг деворидан кесак олиб бергандим, мәҳмонга керак бўлгани учун. Ҳар вақт ёдимга тушса хижолатдан терларман, гарчи неча бор узр сўраган бўлсан ҳам!

* * *

Нақлдурки, бир куни Абдулоҳид ибн Зайд суҳбатида бир неча катталар ўтирган эдилар.

Сўз бўлди, бир киши деди:

— Не ажаб, бу замонда ҳеч инсон бормикин, аёл юзига боқмас. Утба ҳам аёл юзига боқади.

Бир киши жавобида деди:

— Аёл ҳам Аллоҳ йўлида эр кабидир. Уни аёл, деб камситиш раво эмас. Аросат куни бўлганда эрларнинг олдинги сафида Биби Марям (р.а.) турса ажаб эмас.

Ва шайх Ҳасаннинг мажлисида Робия бўлмаса, ваъзни тарк қилган. Бас, Аллоҳ қабул қиласидан нарсалар борасида эру хотинликнинг тафовути бўлмас. Чунки нубувват — пайгамбарлик айни иззатдир, валийлик ҳам шундай. Беклик, улуғлик ва кичикликнинг улар олдида фарқи йўқ.

Хусусан, шайх Утба ўз замонида Аллоҳ муомаласи ичидага маърифатда беназири ва жами валийларнинг кўнглига мақбул бўлган эди.

* * *

Нақлдурки, шайх Абдулвоҳид зоҳид деди:

— Сабр қилиб кутайлик, бир киши келсин унинг ҳолини сўраймиз.

Шу вақт Утба ҳозир бўлди. Ундан қаердан келганини сўрадилар. Бозор ичидан келганини айтди.

— Бозорда кимни кўрдинг? — дедилар.

Деди:

— Ҳеч кимни кўрмадим.¹

Унга таом келтирдилар. У эса емади.

Айтдилар:

— Ёлгиз ейишни истамасанг, йўлдош бўлайлик!

Утба деди:

— Мен бир киши билан йўлдош бўлибманким, у ейиш-ичишдан беҳожатдир. Унинг олдида қандай егайман!

* * *

Нақлдурки, шайх Утба бир кечада бир саройда ҳурни кўрди.

У хур деди:

— Эй Утба, мен сенга ошиқ бўлиб қолдим. Мени олгин!

Шунда Утба деди:

— Мен дунёни уч талоқ қилганман. Энди талоқ қилган аёлни қандай оламан!

* * *

Нақлдурки, бир куни бир киши Утбага деди:

— Эй Утба менга каромат кўрсатгин!

¹Утба ибн Гуломнинг ҳоли жуда кучли эди. Зикр қилган ҳолида қўзига ҳеч нарса кўринмас, қулоги ҳеч нарсани эшитмас эди. Зикрга машғул бўлган кимса бозорда ҳам ҳеч нарсани кўрмасдан, ҳеч нарсани эшитмасдан зикри билан бўлавериши ҳақида Ҳожа Аҳрори Валий ҳам ўзининг «Фақароти аҳрория» асарида ёзиб қолдирган.

Утба сўради:

— Нима тиларсан?

Деди:

— Янги пишган хурмо тилайман!

Қиши куни эди. Утба ичкарига кирди ва бир сават тўла янги пишган хурмо келтириб, кишининг олдига қўйди.

* * *

Нақлдурки, Муҳаммад Саммок ва Зуннун Мисрий Робиянинг олдига келдилар. Ногоҳ Утба кириб келди, у янги кўйлак кийган эди.

Муҳаммад Саммок деди:

— Янги кўйлак кийиб, нимага бунчалик керилиб юрибсан?

Утба деди:

— Менинг исмим Гуломдир. Қул киши керила оладими?

Ва шу ҳолатда жон берди.¹

* * *

Нақлдурки, шайх Утбани бир азиз тушида кўрди. Унинг юзининг бир тарафи қорайған экан.

Деди:

— Нима сабабдан бу бало бўлди?

Утба деди:

— Бир куни устозим хизматига бордим. Бир кўрклик ўғлон келди. Унга бир назар солдим. Аллоҳ мени жаннатга буюрди, йўлимда дўзах бор эди.

Бир илон чиқиб келди, ўзини устумга солди ва бир ён юзимга урди.

Яна деди:

— Бу ўғлонга бир назар соганинг учун бало бўлди. Агар қўп боқсанг эди, мен сенга не азоблар ва не итоблар қиласар эдим!

Аллоҳ уни ўз раҳматига олган бўлсин!

¹ Утба ибн Гулом ўз умрининг тугаётганини билиб, севган Роббиси Аллоҳ т. олдига бораётганидан ясаниб олган эди.

БИБИ РОБИЯ АДАВИЯ

У хослар гуруҳидан бўлган ихлос мастураси, ишқ ва иштиёқда куйган, яқинлик ва эҳтиросга ошуфта эди.

Агар Биби Робияни эркаклар орасида зикр қилинганинг сабабини сўрасалар, унга жавоб шуки, Пайгамбар буюрубдурлар:

— Аллоҳ сизларнинг суратларингизга бўқмас, балки кўнгилларингизга боқар!

* * *

Ҳазрат Расули акрам буюрубдурлар:

— Ҳар ким Аллоҳга бир қадам илгари босса, Аллоҳ унга ўн қадам қўшуб босар!

* * *

Иброҳим ибн Адҳам Каъбага сафар қилди. Ўн тўрт йил биёбонларни кезди. Ҳар қадамида икки ракаат намоз ўқиди. Каъбага етганида эса кўрдики, Каъба ўрнида йўқ эди.

Бир оҳ урди ва деди:

— Бу не ажаб ҳолатдур, кўзимда халаллик бўлибдими?

Ҳотифдан овоз келди:

— Эй Иброҳим, бизнинг бир ноқис бандамиз бизга юз тутибдир. Биз Каъбани унга қарши юбордик.

Бас, Иброҳимга гайрат келди ва дедики:

— Бу не ажаб ҳолатдур, бу аёл қандай эканки, унинг мартабаси ва манзилати Аллоҳ олдида бу қадар улуг экан?!

Бас, пешвоз чиқди ва Робияни кўриб деди:

— Эй Робия, бу офатларни жаҳонга солдинг, мен ўн тўрт йилдирки мунча турлик машаққатлар чекиб, ҳар қадамда икки ракаат намоз ўқиб, Каъба ишқида келгандим, Каъба сенинг олдингга келиби!

Биби Робия деди:

— Эй Иброҳим, сен намоз билан келдинг, мен эса ниёз билан келдим!

Робия ҳажни адо қилиб, Басра шаҳрига қайтиб ибодатга машгул бўлди. Бир йил ўтди. Яна қўнгли Каъбани орзу қилди.

— Каъба менга қарши чиққанди, энди бу йил мен Каъбага борайин, — деб йўлга чиқди.

Шайх Али Термизий айтади, Биби Робия саҳрого кирганда, етти йил ёни билан думалаб, Арафот тогигача борди.

Хотифдан овоз келдиким:

— Эй Робия, бу қандай дастур ва расм бўлди. Агар хоҳласанг, бир тажаллий қиласанг, турган ерингдан Каъбага борасан!

Робия деди:

— Худовандо, мен гарид заиф бандангман. Бу гаридингда ундан мартаба йўқум, тажаллийга тоқат қилгай!

Сенинг муҳаббатингга тоғлар тоқат қила билмагайлар, пора-пора бўлгайлар. Менда не мажол борким, тоқат қилиб олгайман?! Аммо фақрдан биргина зарра тилайман!

Нидо келдиким:

— Эй Робия, улуг нарса тиладинг. Фақр менинг қаҳрим асаридир. Уни эркаклар йўлига қўйганман. Сенга етмиш ҳижобдан ўтиш керак, то фақр мақомига етишгайсан. Энди сенга лойиқ эмаски, фақрдан сўз айтиш. Валекин юқорига боққил!

Робия юқори қараса, кўкда қондан бир дарё кўринди. Ҳавода муаллақ турар эди.

— Бу денгиз менинг ошиқларимнинг кўз ёшларидир. Улар висолимни истаб келдилар, ҳеч қандай ном-нишонлари маълум бўлмайдиган манзилда уни топдилар. Бизнинг ҳузуримиизда йўқлик мақомига етмагунча висол насиб қилмас, — деган овоз келди.

Робия буни эшишиб, юзини ерга тиқди ва деди:

— Бор Ҳудоё, гариман, етимман, отам йўқ, онам йўқ, асир ҳам бўлдим. Ҳеч ғам ёмонласанг, ризойингни истарман. Ва тилагим шуки, Сен мендан рози ва хушнуд бўлгайсан!

Овоз келдики:

— Эй Робия, сени бир мартабага етказаманким, кўкдаги фаришталарнинг барчаси сени орзу қиласидилар!

Робия бу овозни эшитди ва кўнгли ором топди. Яна хожасининг куллигига машғул бўлди. Кундузлари рўза тутар, кечалари тонг отгунча намоз ўқир әди.

* * *

Нақлдурки, Робияни онаси туққан кеча уйларида дунёлиқдан ҳеч нарса йўқ әди. Онаси учун артмоққа ёғ ва Робияни ўраш учун бир парча эски латта ҳам топмади. Отасининг бурун уч қизи бор әди, тўртинчиси Робия әди. Шунинг учун унга Робия (тўртинчи) деб ном қўйдилар.

Робиянинг онаси отасига деди:

— Фалон ҳамсояннинг уйига бориб, озгина ёғ сўрагин. Чироғни ёқайлик.

Отаси эса аҳд қилган эдик, ҳеч кишидан нарса сўрамасликка. Эшикка чиқди, ҳамсояннинг эшигига бориб, дарвозага қўл теккизида ва қайтди.

Уйга келиб деди:

— Эшикни очмадилар.

Бас, хотини йиглади ва қайгулик бўлиб ётди. Шу кеча ҳазрат Расули акрамни тушида кўрди.

Ва унга дедилар:

— Фам емагин, бу қизинг саййидадир. Менинг умматларимдан етмиш кишига шафоат қиласиди.

Яна дедилар:

— Эрингга айт, Исога бир хат ёэсин, у Басранинг ҳокими. Айтсинким, бир кеча Пайғамбарга юз саловот юборар экансан. Ўтган жума кёчаси хато бўлди. Шунинг каффоратига юз дирҳамни бу хатни олиб борган кишига берсин!

Робиянинг онаси бу тушни кўриб, уйгонди. Эрига айтди. У хатни ёзиб Басранинг бегига борди, хатни кўрсатди. Басранинг беги хатни ўқиб, кўп йиглади. Хатни келтирган кишига минг қизил олтин берди ва Пайғамбар ҳурмати учун кўп узрлар сўради.

Яна деди:

— Ҳар нима ҳожатинг бўлса, менга айтгин!

Шундан сўнг, Робиянинг отасига от ва сарполар бериб кузатди.
У уйига келиб, барча ишларини битказиб олди.

* * *

Бас, Робия шу тариқа катта бўлди. Ота-онаси, сўнг опалари вафот этиб кетди. Робия етим қолди. Басра шаҳрида қаҳатчилик бўлди. Бир золим Робияни пулга сотди. Олган киши Робияга иш буюрар эди. Робия Аллоҳнинг ибодатига машғул бўлиб, кечалар эрталабгача шукр қиласи ва намоз ўқиб чиқар, кундузи хожасининг хизматини қиласи эди.

Бир кеча хожа уйғонди. Қулогига бир ун келди, Робиянинг дарчасидан қаради. Кўрдики, Робия бошини саждага қўйиб, Аллоҳга муножот қилиб, айтарди:

— Илоҳо, сенга маълумки, мен кўнглимни тамоман сенга бoggадим. Аммо нима қилайн, мени бир маҳлук ихтиёрида қилибсан. Агар ўз ихтиёrimда бўлсан эди, бир соат сенинг тоатингдан ўзга ишга машғул бўлмас эрдим.

Хожаси кўрди, бир занжирсиз қандил унинг устида ёнар, ичи кундуз куни каби равшан эди. Хожаси бу ҳолни кўриб қўрқди, беҳуш бўлди.

Ўзига келди, ўйлаб ўтирди. Тонг отгач, Робияни чақириб, кўп узрлар сўради. Ва халқни чақириб, Робияни озод қилди.

Робия деди:

— Энди менга дастур бергин!

Хожаси рухсат берди, Робия ундан кетиб, ўзига бир ибодатгоҳ қилиб олди ва ибодатга машғул бўлди. Неча вақтдан сўнг Робияда ҳажга бориш орзуси пайдо бўлди. Бир эшак олди ва унга жойнамоз, озиқ-овқат ортиб, юзини Ҳаққа буриб, йўлга тушди. Йўлда эшаги ўлди.

Йўлчилари дедилар:

— Сенинг юкингни бизлар кўтариб олайлик.

Робия деди:

— Мен Сизлар учун келаётганим йўқ, Сизлар йўлингиздан қолманг!

Улар кетдилар.

Робия ёлғиз қолди, бошини саждага қўйди.

— Илоҳо, мени уйингга ундалинг, йўлда эшагимни ўлдиридинг. Ва мени биёбонда ёлғиз қўйдинг!

Ҳануз бу сўзини тамом қилмай, эшаги тирилди ва ўрнидан турди.

Робия Аллоҳга шуқр ва сано айтиб, юкини юклаб, яна бир неча кун йўл юрди. Аллоҳга муножот қилди ва деди:

— Илоҳо, сенинг ишқинг менинг қўнглимни тутди. Бундан ортиқ юра билмасман. У тош уйингни бу ерга келтирсанг, нима бўлади?

Аллоҳ унга хитоб қилди ва деди:

— Эй Робия, бир оз юргин!

Робия бир оз юрганидан сўнг кўрдики, Каъба унга қарши келаётган эди. Деди:

— Менга Каъбанинг эгаси керак, мен бу тош уйни нима қиламан?

Шундан сўнг Каъбани тавооф қилди ва деди:

— Эй бор Худоё, эркаклар давлатидан бир оз нарса мен ожиз бандангга берсанг нима бўлади?

Ҳотифдан бир ун эшитдиким:

— Бу етти йил ёни билан Каъбага борган кишининг мақоми будир.

Бас, Робия саргардон ва ҳайрон бўлиб:

— Эй бор Худоё, мен бу вақтгача сенинг уйингга эътибор қилмадим, илло, сени истадим. Энди бу тошдан бўлган уйингга ҳам кирмоқча лойиқ бўлмасман, — деди ва қайтди. Басрага борди, (карвонсаройга) кирди ва ибодатга машгул бўлди.

* * *

Нақлдурки, бир кун икки азиз Робиянинг зиёратига келдилар. Оч эдилар. Робиянинг бир фўта рўмоли бор эди. Уни гаровга

қўйиб, икки нон олиб келди ва уларнинг олдига қўйди. Улар еб ўтирганларида, бир дарвеш:

— Аллоҳ-Аллоҳ, — деди.

Робия бу икки нонни чиқариб ўша дарвешга берди. Булар хижолат бўлдилар, аммо ҳеч нарса демадилар. Бир соатдан сўнг, бир канизак дастурхон тўла нон келтириб, деди:

— Бу нонларни Худовандинг, яъни хожанг юборди!

Робия нонни санади, ўн саккизта чиқди.

Робия деди:

— Йигирмата бўлиши керак эди. Нима учун икки нонни кам келтиридинг?

Каниз у икки нонни ҳам чиқариб берди. Меҳмонлар ажабланиб қолдилар.

Дедилар:

— Эй Робия, бу не сир? Бизнинг олдимиизга нон қўйдинг, яна олиб дарвешга бердинг. Бир канизак дастурхонда нон келтириди. Санаб, икки нонни кам дединг ва у икки нонни топиб олдинг.

Робия деди:

— Эй меҳмонлар, сизларни кўрдим, оч экансизлар. Икки нон кифоя қилгудек эмасди, у икки нонни дарвешга садақа қилдим.

Аллоҳ айтибдур:

«Кимки эҳсон қилса, Худойи таоло бирига ўн берур».

У канизак икки нонни олиб қолиб, ўн саккиз нон берди, икки нонни шунинг учун сўраб олдим.

* * *

Нақлдурки, Робия бир куни касал бўлиб, ўиқилди. Бир ўгри келди, қараса бир заифа ётибди, боши остида бир чодир қўйибдур, қимматбаҳо чодир экан деб, олиб қочар бўлди. Кўрдиким, уйнинг эшиги йўқ, девори темирдан. Ўгри ночор чодирни ўрнига қўйди. Дарҳол эшикни кўрди. Яна чодирни олиб чиқар бўлди, эшикни топмади. Яна чодирни қўйди, эшик кўринди.

Неча марта шундай қилди. Чодирни олгач эшик йўқ бўлди. Шу ҳолда ўгри бир овоз эшигти:

— Бир дўст уйқуда бўлса, бир дўст уйгоқдир.
Ўғри бу овозни эшитгач, ичига бир ўт тушуб, ихлос билан тавба
қилди ва мусулмон бўлди.

* * *

Нақлдурки, бир куни Биби Ғобиянинг ходими ош қилиш
мақсадида ёғ тўғраётган эди. Кўп вақтлардан бери иссиқ таом
емагандилар. Пиёз керак бўлди.

Ходим:

— Қўшнилардан сўраб чиқайми? — деб сўради.

Биби Ғобия деди:

— Ўзгадин ҳеч нарса сўрамайман, деб Аллоҳга аҳд қилганман.
Дарҳол бир қуш келди, бир боғ кўк пиёз келтириб қўйди.

Ғобия деди:

— Бир ҳикмати бор бўлса керак!

Ёғ ва пиёзни қўйиб, нонни қуруқ еди.

* * *

Нақлдурки, Ғобия бир куни саҳрога чиқди. Шунда кийиклар
ва жониворлар атрофига йиғилиб, қўл ва оёқларини ялар эдилар.
Ногоҳ шайх Ҳасан Басрий етиб келди. Ғобияни кўрдиким,
жониворлар билан бу ҳолдадир. Кийиклар шайх Ҳасанни қўриб
қочдилар. Ғобия ёлғиз қолди.

Шайх Ғобиянинг ёнига келиб деди:

— Эй Ғобия, жониворлар мендан қочдилар ва сен билан улфат
бўлганлар? Бунинг ҳикмати нима?

Ғобия деди:

— Шайх сен бугун нима единг?

Шайх деди:

— Қорин ёгини едим.

Ғобия деди:

— Сен буларнинг қорин ёгини ебсан, нега қочмасин!

* * *

Нақлурки, бир куни Биби Робия шайх Ҳасан Басрийнинг уйи ёнидан ўтар, Шайх бошини дарчадан чиқариб йиглаб турар эди. Кўзининг ёшидан Робиянинг устига томди. Робия гумон қилдиким, ёмғир суви деб. Сўнг билдиким, Ҳасан қўзининг ёши экан. Ҳасаннинг юзига боқди ва деди:

— Эй устоз, бу йигламоқ юмшоқлик ва нафс галабасидандир. Кўзинг ёшини ичида сақлаким, халойиқ кўриб қолиб, дарё бўлмасин!

Шайх Робиянинг ёнига келди. Сув устига жойнамозини тўшади:

— Икки ракаат намоз ўқийлик, — деди.

Робия ўз жойнамозини ҳавога ташлаб, устига минди ва деди:

— Эй устоз, сенинг бу қилган ишингни бир балиқ ҳам қилур, менинг қилганимни пашша ҳам қилур. Булардан иш бўлмас, яхши амал қилмоқдур!

* * *

Нақлурки, бир куни шайх Ҳасан деди:

— Робиянинг ёнида эдим. Ҳақиқат, тариқат ва маърифатдан сўзлашар эдик. Иккимизнинг кўнглимиэга ишқ ўти шундай асар қилиб тўлдиким, на мен ўзимни билдимким, эркакман, ва на у Робия билдиким, аёл эканини. Мен ўзимни муфлис (камтар) ва Робияни эса муҳлис кўрдим.

* * *

Нақлурки, бир кечада шайх Ҳасан ёронлари билан Робиянинг ёнига келдилар. Робиянинг уйида чироқ йўқ эди, булар чироқ истадилар.

Робия бир бармогини оғзининг сувига теккизиб ёқди, чироқ каби эрталабгача ёнди.

Булар суҳбатга машгул бўлдилар.

Агар сўрасаларким, бармоқдан қандай қилиб ёруғлик чиқади, деб, жавоб бергил:

— Мусонинг муборак кўллари кечани кундуздек равшан қилар эди, «йади байзо» дер эдилар.

Агар сўрасаларким:
— У ҳазрат пайғамбар эди.

Жавоб бергил:
— Ҳар ким пайғамбарга эргашса, унга ҳам пайғамбарлик асаридан насиб бўлади.

Чунки Пайғамбар буюрганлар:
— Кимки бир дона ҳаромни емай, эгасига еткурса ва ундан ўзини сақласа, унга пайғамбарлик даражасидан бир даража ва мартаба етишгай!

Робиянинг дунёда қандай умргузаронлик қилгани ҳаммага маълум!

* * *

Нақлдурки, Робия шайх Ҳасан Басрийга уч нарса берди: бири мум, бири игна ва бири қил. Яъни, мумдек мулоим бўл, игнадек ҳамманинг ўиртиқларини тиқкин, ўзинг ялангоч бўлгил ва ҳожатмандларнинг ҳожатини қудратинг етгунча биткармоққа саъий ва кўшиш қилгил ва қилдек нозик бўлгин риёзат билан!

* * *

Нақлдурки, шайх Ҳасан Басрий бир куни Робияга:
— Ҳеч забтинг ва майлинг бўлса, сени бир кимсага эрга бергаймиз, — деди.

Робия деди:
— Никоҳ вужкуд узра дуруст бўлади. Менда эса вужкудан бирор асар йўқ, йўқ нарсага никоҳ қандай бўлади?

Шайх деди:
— Йўқликни қандай топдинг?
Робия деди:
— Ўзимни ўзим йўқ қилишдан топдим!

Шайх деди:
— Уни қандай биласан?
— Танасиз ва таналиксизда! Уни «қандай» ва «қанақа»сиэ биламан.¹

¹ Имом Газзолийнинг ёзишича, Аллоҳнинг сифати «қандай» ва «қанақа» саволисиз билинади.

* * *

Нақлдурки, шайх Ҳасан Басрий бир куни Робиянинг ибодатгоҳига борди ва деди:

— Эй Робия, ул илмким, Аллоҳ сенга ўргатди, ўзга маҳлуққа ўргатмади, ўшандан менга бир ҳарф ўргатгин!

Робия деди:

— Бир неча калава ип йигирдим, уни икки ақчага сотдим. Бир ақчасини олдим, яна бир ақчани олмоққа қўрқдим ва ўзим: «Бир ақча менга бир кун қувват бўлур, яна бир ақчани захира қилиб бўлмас», дедим.

* * *

Нақлдурки, бир куни Робияга дедилар:

— Нимага турмушга чиқмайсан?

Деди:

— Сизлардан уч нарса сўрайман. Агар билсангизлар, сизнинг сўзингизни қабул қиласман: биринчиси, биласизларми, ўлар вақтимда имонимни саломат элтаманми ё йўқ?

Айтдилар:

— Билмасмиз!

— Иккинчи, келгуси қиёмат кунида номаи аъмолим менинг ўнгимдан келадими ёки чапдан?

Айтдилар:

— Билмасмиз!

— Учинчи шуки, қиёмат кунида ҳалойиқни икки бўлакка бўлиб, бир бўлагини жаннатга, яна бир бўлагини дўзахга киритарлар, мен қайси бўлакда бўламан?

Айтдилар:

— Билмасмиз!

Робия деди:

— Кишининг бошига шунча қайгу бўлса, у келинлик ва шодликни қандай қила олади?

* * *

Ва яна сўрадилар:

— Қайдан келурсан?

Робия деди:

— У жаҳондан келурман!

* * *

Сўрадилар:

— Қайга борурсан?

Робия деди:

— У жаҳонга борурман!

* * *

Айтдилар:

— Бу дунёда нима иш қиласан?

Деди:

— Охират ишини қиласман!

* * *

Айтдилар:

— Нима ейсан?

Деди:

— Пушаймон ейман!

Сўрадилар:

— Қандай?

Деди:

— Фонийдур, боқийдур!

* * *

Сўрадилар:

— Аллоҳни биласанми ва севасанми?

Жавоб қилди:

— Албатта, севарман, чунки У «қандай» ва «қанақа»сиз ва бешабиҳ ва бенамунадир. Доим бўлган ва ҳамиша бўладиган, ҳамма нарсани яратган, ҳар бир тирикка ризқ берувчидир.

* * *

Сўрадилар:

— Шайтонни душман тутармисан?

Деди:

— Йўқ!

Айтдилар:

— Нега?

Деди:

— Шунинг учунким, Раҳмоннинг севгиси менинг ичимда шундай тўлиб турадики, Шайтоннинг душманлигига унда жой йўқ!

* * *

Робия деди:

— Ҳазрати Пайғамбар (с.а.в.) ни тушимда кўрдим.

Дедилар:

— Эй Робия, мени севармисан?

Дедим:

— Ё Расууллоҳ, Сизни ким севмас! Валекин, мени Раҳмоннинг севгиси шундай қилганки, ичимда ҳеч дўсту душман қарор тутарга жой қолмаган!

* * *

Нақлдурки, Робия ҳамиша йиглар эди.

Сўрадилар:

— Нима учун мунча йигларсан?

У деди:

— Аллоҳ билан дўст тутунганиман. Қўрқарманки, ўлим вақтида айттайким: «Сен менга керак эмассан!»

* * *

Робиядан сўрадилар:

— Аллоҳ бандаларининг қайси ишидан рози бўлади?

У деди:

— Берганига шукр қилса, балосига сабр қилса, бошига тушган яхши ва ёмон ундан деб билса, хушнуд бўлгай!

* * *

Робиядан сўрадилар:

— Гуноҳларни нима нарса поклайди?

У жавоб берди:

— Тавба қилмоқ ва гуноҳларига пушаймон қилиб йигламоқ билан гуноҳлардан пок бўлинади.

* * *

Ундан:

— Тавба нима? — деб сўрадилар.

— Тавба шуки, Парвардигорнинг буйргидан ўзга ишни қилмаслик лозим. Яна тавбани Худонинг ўзи мушарраф қилгай.

* * *

Биби Робия бир кимсанинг қайгу-аламлардан додлаганини эшишиб қолди.

У:

— Сен қайгусизликдан дод дегин! — деди.

* * *

Нақлдурки, Робия бундай деди:

— Бир кимсани бошини боғлаб олганини кўрдим. Бошини нима учун боғлаб олганининг сабабини сўрадим. Боши оғриётганини айтди.

Мен унинг неча ёшдалигини сўрадим. У ўттиз ёшдалигини айтди.

Мен дедим:

— Ўттиз йилдан бери сог-саломат эдинг, шукр камарини боғламадинг. Энди бир неча кун бошинг оғриганига шикоят қилиб, бошингни боғлаб олибсан. Банда деган шундай бўладими?

* * *

Бир кун бирорвга гилам сотиб олиш учун ўн тўрт ақча берди. У киши қандай гилам олишини сўради:

— Қора, қызил, сариқ ёки оқ рангли бўлсинми?

Робия:

— Ҳали гилам келмасдан бурун ранги чиқди, ўзи келса нималар чиқади? — деб пулини қайтариб олди.

* * *

Нақлдурки, Робия рўза тутар, ҳеч нарса емас, асло ухламас эди. Очлиги ҳаддан ошди, шу аснода бир киши ош келтириб, Робиянинг олдига қўйди. Робия ошни олиб уйига кирди. Уйи қоронгу эди. Буюрдиким, чироқ келтиргай. Келгунча мушук ошни тўқди. Ундан сўнг сув ичмоқчи бўлди. Урилиб кетиб, сув идишини синдириди. Сув ерга тўкилди.

Шунда Робия бир оҳ урди ва деди:

— Худовандо, сенинг қўлингдан фарёд қилурман! Бу нима иш бўлдики, менга қилурсан?

Ҳотифдан овоз келдиким:

— Эй Робия, фарёд қилмагин, агар тиласанг сенга кўп мол берайин. Дунёда менинг севгимни кўнгилдан чиқаргин, дунё неъмати билан менинг муҳаббатим бир кўнгилга сигмас!

Робия бу ёқимли хитобни Рабб ул-арбобдан эшитиб, сўнгра бутқул дунёдан кўнглини совутди. Ўттиз йил шундоқ ибодат қилдики, намозда турганидан оёқлари шишиди. Ҳамиша инграр эди.

Ундан сўрадилар:

— Эй охират хотини, касаллигинг йўқ бўлса-да, нима учун мунча инграрсан?

Деди:

— Менинг ботинимда дардим кўпдир, ҳеч бир табиб муолажасини қила олмайди. Менинг дардим давоси дўстнинг висолидир.

* * *

Нақлдурки, бир куни бир неча кишилар Робияни ёнига кўргани келдилар.

Робия уларнинг биридан сўрадиким:

— Сен Аллоҳга нега бандалик қиласан?

Деди:

— Дўзах қўрқувидан!

Яна биридан сўради. У деди:

— Аллоҳнинг азобларидан қўрқарман, шундан!

Робия деди:

— Аллоҳга дўзахдан қўрқиб ё жаннатдан умидвор бўлиб қуллик қиласизлар.

Улар Робиядан сўрашди:

— Сен қандай бандалик қилурсан?

Деди:

— Жаннат ёки дўзах бўлмаса, Аллоҳга тоат-ибодат керакмаси?

Улар ҳеч сўз демадилар.

Робия деди:

— Аллоҳга тамасиз тоат қилмоқ хослар ишидир!

* * *

Нақлдурки, бир куни бир улуг азиз Робиянинг олдига келди ва уни синамоқ учун сўз сўраб, деди:

— Эй Робия, намунча улугланасан, ахир бир аёлсан! Аёлларга ҳеч вақт валилик ва пайғамбарлик келмади. Жами фазилатларни Аллоҳ эркакка берди. Пайғамбарлик тожини эрқакларнинг бошига қўйди.

Робия деди:

— Бу сўзларингнинг барчаси ростдир. Аммо манманлик даъвоси ҳаргиз аёллардан содир бўлмади. «Мен сизларнинг олий парвардигорингизман», даъвоси ҳамма эрлардан чиқди. Ва ҳеч аёл хотингчалиш ва манманлик даъвосин қилмади ва барчаси эрлардан чиқди.

* * *

Нақлдурки, бир куни Басра акобирларидан бири Робиянинг олдига дунёдан шикоят қилиб, дунёни кўп хорлади.

Робия унга деди:

— Бироқ сен дунёни қаттиқ севарсан. Агар уни севмас эсанг, унинг яхши-ёмонидан асло сўз айтмас эдинг. Ҳар ким бир нарсани севса, уни кўпроқ ёд этар.

* * *

Нақлдурки, бир киши пешин намози вақтида Робия олдига бориб, деди:

— Менга бир таом орзуси тушган.

Робия қозонга бир миқдор сув солиб, ичига бир парча гўшт ташлади. Қозон ёнига бормади.

Сўз маъносига гарқ бўлди у киши. Оқшом бўлди, намоз ўқилди.

Робия намоэдан фориг бўлиб, қозон олдига борди. Мехмон ҳам борди. Кўрдиким, Аллоҳнинг қудрати билан ўтсиз ва ўтисиз қайнаб турибди. Ўчоқда ўтдан, ўтиндан асар ҳам йўқ эди. Қозонни олиб, таомни ўртага тортдилар. Иккови биргаликда ейишиди.

Мехмон:

— Умримда бунчалик лаззатли таомни емаган эдим, — деди ва Робиядан таом қандай қилиб пишганини сўради.

Робия деди:

— Кимки сидқ ва ихлос билан Аллоҳ ибодатига машгул бўлса, шубҳасиз унга бундай таомлар пишади!

* * *

Суфёни Саврий айтади, бир куни Робия олдига келдим. Кўрдимки, у меҳробга кириб намоз ўқир эди. Мен ҳам бир тарафга ўтиб намозга машгул бўлдим.

Эрталаб бўлди, мен дедим:

— Эй Робия, кел, шукр қилайликким, Аллоҳ бизларга ўз тавфиқини ёр қилди, эрталабгача намоз ўқиб чиқайлик!

Робия деди:

— Шукримиз Аллоҳга шундай муножот бўлсин!

— Илоҳи, мен сенга дўзахдан қўрқиб сигинсам, мени дўзахга сазовор қил! Агар жаннат умидида сигинсам, жаннатни менга ҳаром қил! Агар сенга сенинг ўзинг учун бандалик қилсам, дийдорингни менга насиб қил!

— Илоҳи, сен неким дунёда берурсан, душманларингга бергил! Ва охиратда ҳар ниманиким берурсан, дўстларингга бергил! Ва агар қиёматда мени дўзахга сазовор қилсанг, мурод айтарман, сендин сенгаким, дўст дўстга бало қилурму?

Хотифдан овоз келдиким:

— Эй Робия, ёмон гумон қилмагилким, мендан бўлгуси қиёмат кунида менинг яқинимда бўласан, дийдоримни сенга насиб қиласман. Орамиздан ҳижоблар кўтарилгай, сен мен билан сўзлашгайсан, ўртамиизда ҳеч ҳижоб ва восита қолмагай!

Робиянинг кўнгли бу хитобни эшитгандан сўнг ором топди ва деди:

— Худовандо, поко, Парвардигоро! Менинг ишим ва орзум дунё саройида сенинг зикрингга машгул бўлишдир, охиратда эса дийдорингдир! Мен заифдан сўз шуки, ҳолимни сенга арз қилдим, энди қолган ишимни сен билурсен. Ҳар нима иш қилсанг ҳам, сен подшоҳсан. Сенинг ризолигинг керак!

Чун Робияга фано ва ажал вақти келди, боши устида ўтиар әдилар.

Деди:

— Туриб кетинглар, мени ёлғиз қўйинг! Менга Аллоҳнинг элчилари келади.

Барча халқ чиқди.

Ва овоз эшиттиларким:

— Эй, хотиржам (сокин) жон! (Ато этилган неъматлардан) рози бўлган (ва Аллоҳ томонидан) ҳам рози бўлинган ҳолингда, Раббинг (хузури)га қайтгин! Бас, (солиҳ) бандаларим (сафи)га қўшилгин ва жаннатимга киргин!¹

Овоз тинганидан кейин кириб қарасалар, Робия жонини Ҳаққа топширибди. Аллоҳ ўзи раҳмат қилсин!

¹ Фажр сураси, 27–30-оятлар.

ФУЗАЙЛ ИБН АЁЗ

У событқадамлар муқаддами, надомат чекувчилар муаззими, карам ва эҳсоннинг абри баҳори, тақво камоли ва тафаккур соҳиби, дунёдан юз ўтирган қутби замон, яхшилар ва замондошлари тариқатида ихтиёр, риёзат ва қаромат ичидаги улуг мартабалик, тавозеъ ва қамтарлик бобида мисли йўқ эди. Ва ҳолининг аввалида Марв саҳросида чодир тикиб, палос кийиб, бошига қаро бўрк (қалпоқ) кийиб, бўйнига тасбех тақиб, кеча-кундуз намоз ўқур ва бу ҳоли билан барча қароқчиларнинг бошлиги эди. Ва яна йўл тўсиб, қарвонларни таларди. Кўлга киритилган ўлжани Фузайл тақсимлаб берарди, аммо ҳаргиз жамоатсиз намоз ўқимас эди.

Бир куни бир қарвонни таладилар. Қарвондаги бир кишининг бир ҳамён тиллоси бор эрди. Қочиб четга чиқди, тиллони бир ерга кўмиш учун.

Кўрдики, бир чодир ичидаги бир зоҳид тасбех айтиб ўтирибди. Уни кўриб шод бўлди. Бориб у ҳамёнини унга топшириди ва дедиким:

— Қароқчилар бизни таладилар, бу ҳамённи сизга омонат топшираман.

Фузайл деди:

— Ҳамённи бу бурчакка қўйги!

У киши ҳамённи айтган жойга қўйди ва кетди.

Кўрдики, барча қарвонни талаб, одамларни боғлаб қўйиб кетганлар. У киши буларни ечди. Бордиким, омонатни олгай. Кўрдиким, тиллосини топширган зоҳид қароқчиларнинг бошлиги экан.

Келганига пушаймон бўлди ва:

— Во дариг, ўз қўлим билан ҳамённи қароқчиларнинг бошлигига келтириб берган эканман, — деб тиллодан умидини узиб, жон ваҳми тушуб, аъзосига ларза тушди.

Фузайлнинг назари унга тушиб, баланд овоз билан деди:

— Кел, қўйган омонатингни олгин!

Ҳайрон бўлиб турган эди. Севиниб, югуриб бориб қўйган еридан тиллосини олиб чиқди.

Қароқчилар дедилар:

— Бизлар карвондан танга топмадик, бунча қўлга кирган тангани нима учун берибсиз?

Фузайл деди:

— Бу бечора мени қўп яхши киши деб, сизлардан қочиб келиб, ҳамёнини менга омонат топширди. Омонатга хиёнат йўқ, иншооллоҳ. Бунинг баракатидан бизга ҳам тавба насиб қилгай!

Қароқчилар топган-тутган емишларини ейишга тушди. Карвондан бир киши сўрадиким:

— Сизларнинг улугингиз кимдур?

Дедилар:

— Сув қирғоғида, бир дарахт остида намоз ўқиб ўтирипти.

Деди:

— Ҳозир намоз вақти эмас!

Дедилар:

— Нафл намозин ўқир!

Ўша кимса:

— Сизлар билан таом емайдими? — деб сўради.

— Рўза тутар!

Деди:

— Ҳозир рамазон эмас!

Дедилар:

— Нафл рўзасини тутар.

Ажабланиб, бошлиқнинг олдига бордилар. Кўрдиларки, у хушуъ ва хузуъ билан намоз ўқиётган эди. Булар сабр қилди, у намоздан қутулгач, бориб салом бердилар ва дедилар:

— Рўза ва намоз, қароқчилик ва талончилик бир-бирига мос эмас.

Фузайл деди:

— «Куръон»ни биласанми? Аллоҳ «Куръон»да буюрубдур: «Яна бошқалари ҳам борки, гуноҳларини тан олурлар. Яхши ишни бошқаси — ёмонига аралаштириб юборгандар».¹

У киши жавоб беролмай ҳайрон бўлиб қолди.

* * *

Нақлдурки, бир куни Фузайл бурунги ерида ўтирган эди:

— Вақт келдиким, гафлат уйқусидан кўнглингизни ўйготгайсиз!² ояти каримани эсига келтирди.

Фузайл деди:

— Хаёл қилдимким, бу оят бир ўқ эдики, юрагимга урдилар. Ё бу оят менинг шаънимда нозил бўлган.

Ўзимга айтдим:

— Эй Фузайл, қачонгача бузулгайсан ва мусулмонларга озор бергайсан. Энди вақт бўлди, бизга қайтгин!

Дарҳол юрагига ўт тушди ва бошини саждага қўйиб, ихлос билан тавба қилди. Карвон халқи келдилар ва бир ерга йигилдилар.

Бир нечаси айтдилар:

— Келинглар, кетайлик!

Бир нечаси айтдилар:

— Фузайл олдимизда, қандай кетамиз?

Фузайл уларнинг сўзлашаётганини эшитиб, бундай деди:

— Эй карвон халқи, сизларга башорат бўлсинки, Фузайл бугундан бошлаб ёмон ишлардан тавба қилди.

Карвон халқи бу сўзни эшитиб, хурсанд бўлдилар. Ҳавотирсиз ўз йўлларига равона бўлдилар.

* * *

Нақлдурки, Фузайл ҳамиша йиглар эди. Аҳоли орасида юриб, ўзи хафа қилган қимсаларни хушнуд қилишга тиришар, рози-ризолик сўрар эди. Бовард шаҳрида у розилик сўрамаган биронта жуҳуд қолмади. Жуҳудлар уни масхара қилиш учун:

¹ Тавба сураси, 102-оят.

² Ҳадид сураси, 16-оят.

— Эй Фузайл, мана бу тепаликни йўқ қилсанг, биз сендан рози бўламиз, — дейишиди.

Фузайл улар кўрсатган баланд тепалик ёнига бориб, уни йўқотиш мақсадида тупрогини таший бошлади. Аллоҳдан қўрқинч сабабидан Фузайл кечакундуз тупроқ таширди. Тепаликни йўқ қилишга ожиз келди, шунда Аллоҳ бўрон юборди ва бир лаҳзада баланд тепалик теп-текис бўлди.

Эрталаб жуҳудлар келиб, ҳайратга тушдилар.

Жуҳудлар:

— Эй Фузайл, бизларга бирон нарса бермасанг, бизлар рози бўлмасликка қасам ичган эдик. Энди мана бу бўйра остида биз кўйган тиллолар бор. Уларни ўз қўлинг билан бизга чиқариб бер. Шунда бизнинг қасамимиз синмагай, — дейишиди.

Фузайл улар айтганини қилиб, бўйра остидан ҳовуч танга чиқариб берди. Жуҳудлар уни кўриб:

— Эй Фузайл, бизлар энди сендан рози бўлдик. Бизларга имон арз қилгин, — деб барчаси мусулмон бўлдилар.

— Эй Фузайл, биз «Таврот»да: «Кимнинг тавбаси қабул бўлса, қўлини тупроққа урса олтин бўлур», — деган гапни кўрганмиз.

Биз бўйра остига қум тўкиб, сенга, олтин кўмғанмиз, деб айтган эдик. Сен қўлингни суқиб, қумни олтин қилиб олдинг. Сенинг дининг ҳам, қилган тавбанг ҳам ҳақдир, — дедилар.

* * *

Нақлдурки, бир куни Ҳорун ар-Рашид Фузайл Бармакийга айтди:

— Бу кеча мени бир яхши киши олдига олиб боргинки, менга бирор нарса кўрсатсин. Кўнглим ниҳоятда маҳзун бўлиб турибди.

Фузайл уни олиб Суфён Саврий эшигига келди ва эшикни қоқди. Суфёни Саврий:

— Кимдур? — деб сўради.

Айтдилар:

— Амир ул-мўъминин!

Суфён деди:

— Нега менга хабар бермадинглар? Мен ўзим хизматларига борар әдим.

Ҳорун ар-Рашид бу сўзни эшитиб, деди:

— Менинг истаганим бу киши эмас!

Суфён буни эшитиб, деди:

— Сиз истаган Фузайл Аёздири!

Бас, турдилар, у ердан кетиб, Фузайл эшигига бордилар. Эшик ортидан Фузайлнинг ушбу оятни ўқиётганини эшитиши:

«Аллоҳ айтур: «Мен гуноҳкор бандаларни гуноҳсиз бандалар билан баробар қилдимми?»¹

Бу оятни эшитиб, Ҳорун деди:

— Бизга бу етар!

Эшик қоқтилар.

Фузайл сўради:

— Кимдур?

Айтдилар:

— Амир ул-мўъминин!

Фузайл деди:

— Амир ул-мўъмининнинг менда нима иши бор? Мен унинг учун нима иш қилиб бера оламан?

Халифа итоат қилиб келганлигини айтишиди.

Фузайл деди:

— Нега ташвиш берурсиз?

Ҳорун деди:

— Рухсат бўлса, ичкарига кирсак?

Фузайл деди:

— Рухсат йўқ, фақат ҳукм билан кирасиз!

Ҳорун ар-Рашид ҳукм билан ичкарига кирди. Фузайл халифанинг юзини кўрмаслик учун чироқни ўчирди. Ҳорун ар-Рашид Фузайлнинг қўлинни тутди.

Фузайл деди:

— Бу нақадар юмшоқ қўл экан, бу қўл ўтдан² қутилса эди.

¹ Жосия сураси, 21-оят.

² Дўзах ўти маъносида.

Намозга машгул бўлди. Ҳорун ар-Рашиднинг аввалги ҳоли ўзгарди, қўп йиглади.

Шайх намоздан фориг бўлгач деди:

— Буюклиқ қиёмат кунида надоматдир!

Ҳорун ар-Рашид деди:

— Насиҳатингни давом эттиргин!

Фузайл деди:

— Абдулазиз халифаликка ўтириди, шунда Солим Абдулазиз ўглини, Каъб ўглини, Муҳаммад ва Риҷо ўглини чақириди ва дедиким: Мен бу ишга мубтало бўлдим. Тадбири нимадур?

Шунда бир азиз деди:

— Келгуси қиёмат куни азобидан нажот топишни хоҳласанг, барча оқсоқолларни ўз отангдек, йигитларни биродарларингдек, болаларни ўз фарзандингдек кўргин! Аёлларга онанг каби муомалада бўл! Шундай қилки, отанг, онанг ва биродарингдек бўлсин!

Айтди:

— Давом эт!

Деди:

— Ислом диёри сенинг хонанг кабидур. Ва халойиқ сенинг аёлингдур.

Деди:

— Лутф қил оталарга, қарам қил биродарларга, яхшилик қил фарзандларга!

Охирида деди:

— Менинг қўрқувим шуки, сенинг чиройли юзинг дўзах ўтида ёнмагай!

Халифа деди:

— Насиҳатингни давом эт!

Фузайл деди:

— Энг яхиси, сен Аллоҳдан қўрқгин, Аллоҳ жавобига хушёр бўл! Ва раиятларни сенга фармонбардор ва мутеъ қилди, келгуси қиёмат кунида қилган ишларингни бирма-бир сўрап. То у ҳадгачаким, бир қари аёлга ўз уйида ва ё ўзга ерда заҳмат етса, ундан хабардор бўлмасанг, келгуси қиёмат кунида у аёл сенинг ёқангдан тутиб, Худо даргоҳига олиб борур, сендан шикоят қилур!

Ҳорун ар-Рашид йигидан беҳуш бўлди. Бошқа нарсадан хабари бўлмади. Фузайл Бармакий деди:

— Эй Фузайл, бас қил, амир ул-мўъмининни ўлдиродинг!

Фузайл деди:

— Жим бўл, эй Ҳомон! Сен ва сенинг қавминг халифани ўлдиридилар, мен эмас!

Ҳорун бу сўзлардан кўпроқ йигига тушди. Ва Фузайлга деди:

— Сенга биз Ҳомонми?

Фузайл деди:

— Эй Ҳорун ар-Рашид, Фиръавн ҳам сенингдек киши эди. Халифалари ва вазирлари билан ўлдирилар. Сен ҳам ўласан, ўлмасдан илгари охират гамин егин!

Бас, халифа нойибларига деди:

— Фузайл бизни Фиръавн қаторида кўрди!

Ҳорун ар-Рашид минг олтин чиқариб Фузайлнинг олдига кўйди ва деди:

— Бу танга отамдан қолган мерос, ҳалолдир. Қабул қилиб олгин!

Фузайл деди:

— Менинг насиҳатларим таъсир қилмабди. Менинг олдимда зулм қила бошладинг, зулмни ўзингга пеша қилибсан!

Халифа деди:

— Қандай зулм қилдим?

Шайх деди:

— Мен сенга нажот тиласам, сен мени балога гирифтор қиляпсанми? Мен айтдимки, эгасига бергил, сен ўзга ерга берурсан!

Бас, Фузайл олтинни олиб, четга ташлади. Халифа туриб кетди ва деди:

— Бу киши охират подшоҳидир!

* * *

Нақлдурки, Фузайлнинг тўрт яшар ўғли бор эди. Қўлидан ушлаб, бағрига босди.

Ўғилча оғзини отасининг юзига қўйди ва сўради:

— Эй ота, мени севасиэми?

Фузайл деди:

— Севаман!

Үгли деди:

— Бир күнгилга икки севиқлик қандай сигади?

Шайх билдиким, бу сўз Ҳақдан келган ва ўғлиниңг сўзи эмас. Тавба қилди. Ўглига бўлган севгини кўнгилдан чиқарди. Аллоҳга сигинди.

* * *

Нақлдурки, бир куни Фузайл Арофат тогида кўп нола чекиб, зорланиб йиглади ва деди:

— Ажаб, мунча халойиқ йигилганлар, барча бирдан иттифоқ билан бориб бир кишидан бир нарса сўрасалар, у нима деб жавоб беради?

Яна бирор деди:

— Агар мард бўлса, эшигидан ноумид қилмагай!

Фузайлга бу сўз бағоят хуш келди ва деди:

— Менинг яратган Эгам карамлилар карамлисиdir. Бунча халойиқким, йиғилиб бу ерга келибдими, ҳар бирининг қанча ҳожати бўлса ҳам барчасини раво қилур, рад қилмас, маҳрум қайтармас!

* * *

Нақлдурки, бир кечада Суфён Саврий Фузайлниңг олдига келди. Эрталабгача Фузайл билан иккovi «Қуръон», ҳадис, ривоятлар, машойихларниңг сўзлари борасида суҳбатлашиб чиқдилар.

Суфён Саврий деди:

— Бу қандай қутлуг ва муборак кечада бўлди, эрталабгача Ҳақ сўзлари билан вақтимизни хуш ўтказдик.

Шайх деди:

— Бу кечада ёқимсиз кечада бўлди, беҳуда сўзлар билан ўтди.

Суфён деди:

— Нега?

Фузайл деди:

— Шунинг учунким, мен андиша қилдим, нима сўз эсга келса, шуни сўзлашдик. Сенинг фикринг шуки, қайси сўз хуш келса, шуни гапирасан. Баробарида мен ҳам бир сўз дедим, бехуда гўйлик билан Аллоҳнинг зикридан қолдик. Аллоҳ зикри ёлғиэликда яхши бўлади!

* * *

Шайх Фузайл деди:

— Беш нарса бадбахтлик нишонаси: Аввали, кўнгил қаттиқлиги; иккинчи — кўздан ёш келмаслиги; учинчи — ҳаёсизлик; тўртинчи — дунёга рағбат қилмоқ; бешинчиси — дунё учун узун хаёллар суриш!

* * *

Ва яна деди:

— Ҳар қачонким, банданинг кўнгли ниҳоятда қўрқса, ҳеч тилига сўз келтиргмагай, шаҳват ўтини сўндиргай, дунё севгисини қалбидан чиқаргай. Ҳар кимки Аллоҳдан қўрқса, барча нарса ундан қўрқар. Ҳар ким Аллоҳдан қўрқмаса, ҳеч нарса ундан қўрқмас. Ва банда Аллоҳдан қандай қўрқса, унга дунёда ва охиратда шундай манфаат бўлгай!

* * *

— Агар бу дунёning ҳаммасини менга берсалар ва айтсаларким, ҳалолдур ва қиёмат кунида ҳисоб йўқдир! Мен уни мурдор нарса каби кўраман!

* * *

— Тамоми ёмонликни йигиб бир уйга қўйдилар ва барча яхшиликни ҳам йигиб бир уйга қўйиб, яхшиликнинг қалитини дунёни севмасга ва ёмонлиқнинг қалитини дунёни севадиганларга қўйдилар.

* * *

— Бу дунё бир bemorxonaga, xaloiyik esa uning ichidagi bir devonaga yuxshar. Devonalar zanjirga tushmaguncha, aqllariga kelmaslari!

* * *

— Кимгаким дунёни бердилар, охират даражасини юз чандон қийинлаштирилар. Ва ҳар кимнинг охиратдан тамаси бўлса, дунёни йигиштиросин ва дунёга асло назар солмасин. Ва ҳар ким юмшоқ кийимга, тотли таомга ўч бўлса, у киши қиёмат кунида юмшоқ кийим, лаззатли таомдан умид этмасун!

* * *

— Ҳамиша очиқ кўнгиллик бўлинглар! Чунки, Аллоҳ очиқ кўнгилликларни севар!

* * *

Ва Аллоҳ жами тогларга ваҳий қилдиким:

— Мен сизлар устингизда Пайгамбарим билан сўзлашаман!

Буни эшитиб, барча тоглар ажаб ва такаббур қилдилар:

— Мен ҳаммадан баландман, менинг устимда сўзлашур! — деб.

Фақат Тури Сино ожизлик ва шикасталик билан деди:

— Мен жами тоглардан пастроқман. Бу давлат бизга қаердан миассар бўлгай?

Шунга қарамай, Аллоҳ унинг бу шикасталигидан Мусо пайгамбар билан унинг устида кўп роз айтишди. Ва ҳар ким ўзини баланд тутса, паст бўлур. Ва паст тутса, баланд бўлур!

* * *

— Бу замонда уч нарса оз бўлади: биринчиси, илмига амал қиладиган олимлар; иккинчиси, ихлос билан амал қиладиганлар; учинчиси, беайб кишилар.

* * *

— Мусулмонни севарман деса, кўнгли билан севмаса, унинг мусулмонликдан насибаси бўлмайди. У кишини мунофиқ дейдилар.

— Ҳар ким бир яхши амал қилиб, мени яхши кўрсинглар, деса, у Аллоҳнинг раҳматидан бенасиб бўлур. Бу иккисини тарқ этмоқ ихлосдандур.

* * *

Агар бир киши сендан сўрасаким:

— Аллоҳни севармисан?

Унга жавоб бермагин! Чунки, агар севмайман десанг, кофир бўласан. Ва агар севарман десанг ва унга лойиқ амал қилмасанг, ёлгончи бўласан!

* * *

— Оқил киши шуки, аҳмоқ билан бирга ҳалво ейишдан сақланади.

* * *

— Агар менга хабар келсаким, сенинг дуоинг мустажоб бўлди!

Мен у дуони мусулмон подшоҳларга ҳавола қилган бўлардим. Чунки ўзимга ҳавола қилсам, нафсим салоҳи учун бўлгай! Агар мусулмон подшоҳга берсам, у тамоми мусулмонларнинг салоҳияти учун бўлар!

Зероки, «Подшоҳ Аллоҳнинг соясидир» ва ҳалойиқ унинг соясида фароғат топади.

* * *

— Уч нарса қўнгилни ўлдиради: қўп емоқ, қўп ухламоқ ва қўп сўзламоқ. «Куръон», ҳадис ва машойихларнинг сўзи бўлса, ундоқ эмас!

* * *

— Икки нарса аҳмоқлик нишонасидир: бири ажойиб кўрмайин кулмоқ ва бири хабар сўрамасдан туриб хабар бермоқ!

* * *

Ўттиз йил Фузайл ҳаргиз кулмади. Фақат ўғиллари қолмай, барчаси ўлди, шунда бир табассум қилди.

Сўрадилар:

— Эй Шайх, бунча умрингда ҳаргиз кулмадинг! Бу вақт нега йиглаш ўрнига хандон бўлурсан?

Деди:

— Кулганимга сабаб шуки, аниқ билдим, энди Аллоҳ мендан рози бўлди. Чунки ўғилларим ўлди.

Ва деди:

— Кимданки Аллоҳ хушнуд бўлса, у қулса ажаб бўлмайди.

* * *

Нақлдурки, Фузайл ибн Аёзнинг ажали яқинлашди. Икки қизи бор эди. Хотинига васият қилдиким, мен ўлсам, икки қизимни Кубайс тогига олиб боргинг ва юзингни осмонга қаратиб, айтгин:

— Бор Худоё, Фузайл банданг менга васият қилди ва дедиким, мен тирик эканимда сенинг омонатингни сақладим, чунким мени дунёдан кетургидек омонатларингни сенга топшириди, дегин!

Шундай қилиб, Фузайл ўлиб, уни дағн қилдилар. Хотини васиятга амал қилиб, қизларини Кубайс тогига олиб борди.

Фузайл айтган нарсани бажо келтирди. Шу ҳолда унга Яман подшоҳи учради. У хотиндан аҳволини сўради. Нима учун келганини билди.

Шунда подшоҳ деди:

— Менинг икки парҳезгар ўглим бор. Агар рози бўлсанг, икки қизингни икки ўглимга никоҳлаб берайин!

Хотин рози бўлди. Шу соатда Фузайл ибн Аёзнинг икки қизини икки ўглига никоҳлаб, олиб кетди.

ИБРОҲИМ ИБН АДҲАМ

У дунё ва диннинг султони, имон тогининг ҳужжати, илму узлат ганжинаси, давлат саройи ҳазинаси, буюк иқлимнинг шоҳи, лутфу қарам пардаси, диққат-эътиборли, замонасининг сиддиги, рўзгор ҳужжати эди. Ва соҳиби давлати номдор, турли муомала, ҳақиқат, мукошифот сирларига ошно, ҳамманинг бирдек мақбули ва маъқули, кўп машойихларни кўрган, имом Абу Ҳанифа Қўфий билан ҳамсуҳбат бўлган. Шайх Жунайд Бағдодий айтар эдики:

— Иброҳим бу «Мафотиҳ ул-улум», яъни тариқат илмларининг калитидир.

* * *

Нақлдурки, бир куни Иброҳим Адҳам имом Аъзам Абу Ҳанифа Қўфийнинг олдига борди. Имом Аъзамнинг олдида жуда кўп ёронлари бор эди, улар Иброҳимни ҳақир кўрдилар.

Шунда Имом дедилар:

— Иброҳим Адҳам бизнинг саййидимиздир!

Улар сўрашдилар:

— Бу саодатни нима билан топди?

Имом дедилар:

— У сабабданким, доим Аллоҳнинг зикри билан машгулдир!

* * *

Унинг аввалги ҳикояти будир: у Балх вилоятининг подшоҳи эди. Унинг подшоҳлигининг дабдабаси шундай эдики, ҳар вақт отланур бўлса, қирқ қалқон олтин олдида, қирқ қалқон олтин сўнгида ялтиллатиб борар, унинг салтанати шавкати, улуғлиги, ҳашамати ва иқболи таърифга сигмас эди.

Бир кеча салтанат таҳтида ётганида, тун ўртасида туриб, «Алло!» деди. Шу вақт томда оёқ овозини эшилди.

Ва деди:

— Кимдурсан, бу вақт султон саройининг устида юрибсан?

У деди:

— Туямни йўқотдим, ахтариб юрарман!

Буни эшилди, Иброҳим Адҳам кулди ва деди:

— Эй нодон, бу ажаб сўздурким, тун ўртасида том устида туюни изларсан?

У деди:

— Эй гоғил банда, Аллоҳ таолони олтин таҳту атлас кўрпалар ичидан излаганингда, менинг том устида туюни излаганим сенга ажаблироқ туюлдими?

Иброҳим бу сўзларни эшилгач, жонига ўт тушди, бисёр дарду алам билан эрталабгача тафаккурда ўтириди, уйқу кўзидан учди, тонг отди.

Бомдод намозини ўқиб, яна таҳтга чиқиб ўтириди. Кўнгли гуссалик ва андишалик бўлди. Аркони давлат, аъёни мамлакат, барча беклари келдилар. Ҳар бириси ўз жойларида ўтирилар. Ва заррин камар, қуллар хизматда, қўлларини қовуштириб, саф тортиб турдилар.

Шу аснода ҳайбатли, Мирриҳ салобат киши эшиқдан кириб, тўгри султоннинг ёнига бориб ўтириди. Мунча ҳожиблар ва чўбдорлар, дарбонлардан бирининг ҳадди, заҳраси бўлмадиким: «Сен кимсан, нима қилиб юрибсан, қаердан келиб, қаерга борасан?» дейишига. Барчаларининг тиллари боғланиб, қўллари «шол» бўлиб қолди.

Иброҳим сўради:

— Кимсан? Нима истарсан? Беадабона бу ерга нега келдинг?

У деди:

— Савдогарман, карвонсарой истарман, мол ва юкларимни туширсан!

Иброҳим деди:

— Девонамисан, карвонсарой дерсан, бу Балх шоҳининг арки ва кўриниш хонаси! Ҳозир барчаси менинг ихтиёrimдадур. Адашиб юрибсиз?

У деди:

— Сендан илгари бу олтин сарой кимники эди?

Иброҳим деди:

— Отамники!

У деди:

— Отангдан илгари кимники эди?

Иброҳим деди:

— Бобомники!

У сўради:

— Ундан илгари кимники эди?

Иброҳим деди:

— Бобомнинг отасининг мулки эди!

Шу хилда кўп сўзлар орадан ўтди.

У сўради:

— Аввалги эгалари қаердадур?

Иброҳим деди:

— Улар ўлиб кетдилар.

У деди:

— Ундай бўлса, карвонсарой дегин! Чунки, бирор кетар ва бирор келар. Тез орада сендан ҳам қолади. Девона ўзингдурсан!

Шу аснода кўздан гойиб бўлди. Бу Хизернинг (а.с.) ўзи эди.

Бу ҳолни Иброҳим қўргач, ҳоли ўзга бўлди. Ўйлаб қараса, ҳақиқатан барчаси рост эди. Ором ва қарори қолмади.

Кўнглида деди:

— Эй Раббим, бу на ажабдур? Кеча бир кимса ундоқ деди, ва бу мундоқ деди?

Дарҳол буюрди:

— От ҳозирланг менга. Бугун ажаб ҳоллар рўй берди. Кўнглим шикор орзу қилди, овга чиқарман, шояд кўнглим очилгай!

Дарҳол от ҳозирладилар, отга минди, юзини саҳрого тутди, кетди. Нима қиларини билмади. Борар экан, аркони давлатларини ҳам ҳар биринг ов қилинг деб, бир тарафга юбориб, улардан жудо бўлиб, ёлгиз борар эди.

Бир ун эшитдиким:

— Уйгон ўлмасдин бурун!

Иброҳим ўзини эшитмаганга солиб борар эди.

Яна овоз келдиким:

— Уйгон ўлимдан илгари!

Яна отини илгари сурди.

Яна бир ун эшиттиким:

— Уйгон ўлмасдин бурун!

Бу гал қўлини дунёдан ювди ва отини илгари сурди. Кўзига бир кийик кўриниб, қасд этдиким, у кийикни овлашга.

Кийик ҳам Аллоҳ фармони билан тилга кириб деди:

— Эй Иброҳим, Аллоҳи т. сени овламоқ учун яратдими ё ўзга ишлар учун?

Иброҳим яна ўйланиб қолди. Бу гал отни ҳайдашга ҳам мажоли қолмади. Кийик ундан юз буриб, қочиб кетди. Кетар экан, от узангисидан бир ун эшитди, багоят қўрқди, титради.

Яна борар эди, ёқасидан бир ун эшитди. Ҳоли ўзга бўлди. Заифлашди. Шундан сўнг кўзига икки фаришта кўринди. Йиглай бошлади. Шу даражада йигладики, оти ва тўни ҳўл бўлди.

Яна борар эди, яна овоз келди:

— Эй Иброҳим, қайтгил ва тавба қил! Бу дунё ўткинчидир!

Бу гал Иброҳим тавбай насуҳ қилди ва бир тарафга юз қўйиб бораракан, бир чўпонга йўлиқди. Чўпоннинг бошида юнгдан бўрки, шолдан тўни бор эди. Ундан сўради:

— Эй чўпон, кимнинг чўпонидурсан, бу кимнинг қўйларидур?

Чўпон деди:

— Мен подшоҳимизнинг қулиман ва бу қўйлар ҳам подшоҳникудур.

Иброҳим деди:

— Эй чўпон, бу шол тўнинг ва кийгиз бўркингни менга бергин ва менинг атлас тўнимни ва заррин тожимни олгил! Балх подшоҳидурман, сен менинг қулим экансан, сени холисанлилоҳ озод қилдим ва бу қўйлар меникудур, уларни ҳам сенга багишладим!

Шол тўнни эгнига кийиб, кийгиз бўркни бошига қўндириди-да, нолон ва гирён борар эди.

Ва у икки фариштаким, мазқур бўлган, улар тамошо қилиб айтар эрдилар:

— Бу қандай салтанат подшоҳлиги бўлди! Иброҳим дунёни тарқ этиб, шол кийиб, Аллоҳга юз тутди, дунё тўнини чиқариб, охират тўнини кийди.

Ва дарёдан кечиб, Марв шаҳрига келди. Бир баланд кўприк бор эди. Бир киши у кўприк ўртасига борган эди, боши билан қулади.

Иброҳим у қишига қараб, деди:

— Эй Аллоҳим, уни сақла!

Дарҳол у киши ҳавода муаллақ турди. Сувга келганлар кўрдилар ва арқон ташлаб уни тортиб олдилар. У ерда бўлган ҳалойиқ бу ишга ҳайрон бўлдилар.

— Бу не ажаб покиза кишидур? — дедилар.

Иброҳим ундан ўтиб, Нишопур (Эрон)га келди. Бир хилват ер истадиким, тоат қилиш учун. Бориб бир гор ичига кирди. Тўққиз ой унда ибодат қилди. Ҳозиргача у ерда ушбу гор бор, уни «Иброҳим гори» дерлар.

Пайшанба кунлари бориб бир кўтарим ўтин йигиб, жума куни Нишопур бозорига элтиб сотар эди. Пулига нон олар, ярмини ўзи еб, ярмини дарвешларга садақа қилар эди. Ва жума намозини ўқиб, қолган нонини олиб яна горига қайтиб келар, бир ҳафта давомида рўза тутиб, тоат ва ибодат қилар эди.

Шу тариқада неча вақт у горда ибодатга машғул бўлди.

* * *

Нақлдурки, бир куни қаттиқ совуқ, қор ёғар эди. Иброҳимга гусл вожиб бўлди. Устига муз тўкиб шу соат гусл қилди, эрта тонггача намоз қилди. Аммо совуқ шундай таъсир этдики, ҳалоқатга яқин колди. Кўнглига исиниш келди.

Бир эски чопони бор эди, кийди, бадани қизиб, уйқуга борди. Қуёш чиқиб, кун қиздираётганда уйғонди. Қилган ишига пушаймон бўлди.

Ва яна кўрдиким, кийган эски чопони аждарҳо бўлган экан. Кўзлари қонга тўлган, ҳар бир кўзи косага ўхшарди. Иброҳим

бидликим, бу аломатлар иссиқ истагани учун юз берди. Шунда кўп йиглади.

Аждарҳо Иброҳимнинг йиғлаганини кўриб, ўнгида уч марта юзин ерга суртиб гойиб бўлди.

* * *

Нақлдурки, одамлар Иброҳимнинг ҳолидан хабардор бўлгач, шайх Абу Саид Иброҳимни кўриш учун горга борди.

Иброҳим:

— Мени ҳеч ким қўрмасин, — деб гордан чиқди.

Юзни биёбонга тутиб, кетди.

Шайх Абу Саид горга келди, кўрдиким, горда Иброҳим йўқ. Аммо гор ичидаги мушку анбар иси анқирди.

Шайх Абу Саид деди:

— Субҳоналлоҳ! Агар бу горга атайлаб мушку анбар сепсалар ҳам, бунчалар хушбўй бўлмас эди. Илло, Аллоҳнинг хос бандаларининг бўйидурким, горга сингтан!

Иброҳимни топмагани учун ичи ўртанди ва қайтди.

Бас, Иброҳим юриб бориб, бир кишига йўлиқди. У «Исми аъзам»ни¹ ўқир эди. Иброҳимга ўргатди. Иброҳим ҳам «Исми аъзам»ни ўқир эдиким, Хизр ҳозир бўлиб, салом берди ва кўришиб, деди:

— У кишиким, сенга «Исми аъзам»ни ўргатди, менинг қариндошим Илёс эди.

Ва икковлари кўп сухбатлашдилар. Иброҳимнинг биринчи шайхи Хизрдир. Унга кўп турлиқ насиҳатлар қилди ва гойиб бўлди. Иброҳим Адҳам биёбон ичидаги йўл юриб, Зоти ал-Аърақага келди. Кўрдиким, жандапўш дарвешлар, ҳаммаси жон берган, бурун ва қулоқларидан қон оқарди. Иброҳим буларнинг олдига келди. Кўрдиким, бирисида жон асари бор.

Сўрадиким:

— Эй йигит, бу нима ҳол?

Деди:

¹ Аллоҳнинг 99 номи.

— Эй, Адҳам ўғли Иброҳим! Сенинг муродингча бўлсун, дунёда сув билан таҳорат қилиб, меҳробда намоз ўқигин! Бундан ўзга нарсани қабул қилмагин! Ва агар келсанг, ва агар йироқ кетарсан, мажбур бўларсан, ўзингни сақлагин — бу йўлда густоҳлик қилмагин!

Ва ҳожиларни кофирлар ўлдирмоқдалар, ва ҳожилар улар билан газот қилурлар.

Билгинким, бизлар бир гурӯҳ сўғилар эдик. Аллоҳга тавакқул қилдик, Каъба йўлига оёқ қўйдик. Ва барчамиз аҳд қилдикким, Аллоҳдан ўзга сўзни тилга олмасликка. Аллоҳдан ўзгасини хаёлга келтиромасмиз.

Шу тариқа эҳром боғладик, борар эканмиз, бир ерда Пайғамбарни кўрдик, бизларга салом бердилар ва саломларимизга алиқ олдилар.

Шодмон бўлдик, яна айтдик:

— Бунингдек киши бизга қарши келди, энди ишимиз тамом бўлди. Муродимизга етдик.

Дарҳол бир овоз эшитдик:

— Эй даъвогарлар,вой ёлғончилар! Бизнинг билан аҳдингиз шундайми эди? Мени қўйиб, ўзгага машғул бўлдингизлар! Жонларингизни олмагунча, сизлар билан ярашмоқ ва сулҳ қилмоқ йўқ. Бу йигитларим, кўрарсен, барчаси жон бердилар, — деди.

— Энди, эй Иброҳим ҳиммат қилгилким, мен ҳам йўлдошларимдан қолмай! — деди, дарҳол жонини Ҳаққа таслим қилди.

Бас, Иброҳим буларни кўрди, кашфи ва завқи зиёда бўлди. Ва ўн тўрт йил кеча-кундуз тоат-ибодат билан бўлди ва Маккага етиб келди. Макка аҳли эшиттиларким, Адҳам ўғли Иброҳим келаёттанини. Барчалари пешвоз бордилар. Иброҳим Адҳам карвоннинг олдида борар эди. Ходимлар улуглардан бурун етиб келдилар.

Иброҳимнинг ўзидан Иброҳимни сўрадиларким:

— Иброҳим қандай кишидур?

Иброҳим деди:

— У бир зиндиқ (динсиз) кишидур, уни нимага сўраяпсиз?

Шунда ходимларга бу сўз хуш келмади. Иброҳимга бир шапалоқ урдилар. Ва дедилар:

— Ҳарам улуглари барча унга пешвоз келмоқдаларким, у ҳазратнинг муборак юзини кўргани. Сен унга беадабона сўз айтарсан!

Шу аснода улуглар ҳам етиб келишиб, ҳаммалари ўзларини отдан ташлаб, Иброҳимни зиёрат қилдилар.

Иброҳим бир неча замон унда зиёратчи бўлди, йўнувчилик қилиб, кун кўрди.

* * *

Нақлдурки, Иброҳим Балх шаҳридан кетган вақтда бир ёш ўғли бор эди. У катта бўлиб, онасидан сўрадиким:

— Отамга нима бўлди? Қаерга кетди? Менга айтгин!

Онаси деди:

— Сенинг отанг Балх подшоҳи эди. Овга кетиб, қайтиб келмади. Нима бўлганини билмайдилар.

Бас, ўғли бутун шаҳар аҳлини йигди ва деди:

— Кимнинг ҳаж орзуси бўлса, келсин! Бирга кетамиз!

Тўрт минг киши жам бўлдилар. Ҳаммасига улов ва озуқа берди. Ҳажга равона бўлдилар, шу ният биланки, шояд отасининг дийдорини кўргай! Каъбага келиб, кўрдиларки, ҳарам ичидар дарвешлар ўтиради.

Улардан сўрадиким:

— Адҳам ўғли Иброҳимни биласизларми?

Айтдилар:

— Биламиз. У бизнинг қадрдонимиэдир. Ҳозир ўтин тергани кетди, фалон ерда ўтин теради.

Ўғлон туриб, отасини ахтариб кетди. Кўрдиким, Батҳо саҳросида бош очиқ, оёқ яланг ўтин кўтариб келарди. Отасини кўриб, йиглай бошлади, аммо ҳеч сўз демади.

Иброҳим ўтинни бозорга келтириб, деди:

— Ҳалол олиб, ҳалол берадиган киши борми?

Бир новвой келиб, ўтинни олиб, баҳосига нон берди. Иброҳим нонни олиб, дўстлари олдига келди. У бола онаси ёнига келиб, кўрганларини бирма-бир баён қилди.

— Ўзимни билдирамадим, бирдан қочмасин деб, кўрқдим, — деди.
Иброҳим дўстлари билан ўтирганда, уларга деди:
— Бугун бу ерга аёллар ва болалар келадилар. Уларга
қараманглар!

Шундай қилиб, эртаси ҳожилар тавоф қилдилар. Иброҳим ҳам
дўстлари билан тавофга келди. У бола ҳам отаси қаршисида турди.
Иброҳим болага қаттиқ ҳавас билан тез-тез боқар эди.

Дўстлар айтдилар:

— Бу ажаб сирдурким, бизларга насиҳат берурсиз, бола юзига
боқма, деб. Ваҳоланки, ўзингиз бу бола юзига нега боқарсиз?

Шунда Иброҳим деди:

— Мен Балхдан кетганда бир сут эмадиган ўғлим бор эди. Бу
бола шунга ўхшаркан!

Шундай қилиб, эртаси Иброҳим дўстларидан бир киши
Балх карвонининг олдига борди. Кўрдиким, бир яхши ипакдан
сарпардалар тутилган чодир ичидан бир олий таҳт устида чиройли
йигит ўтирибди. Олдига мусҳаф кўйиб, ўқиб йиглар эди.

Бу дарвеш яқин бориб сўрадиким:

— Сен кимсан, қаердан келдинг, кимнинг ўғлисан?

У:

— Балх подшоҳининг ўғли бўламан. Отам мени сут эмадиган
вақтимда ташлаб кетган. Отамнинг номи Иброҳим Адҳамдир, —
деб зорлик бирла гирён ва нолон бўлиб, кўп йиглади.

Атрофдаги халойиқлар ҳам унинг йиглаганига тоқат қилолмадилар,
ҳаммалари жигархун йигладилар, гўё қиёмат ошкор бўлгандек.

Бас, у давреш болани Иброҳим олдига олиб келди. Иброҳим
ҳам Рукни Яманий ичидан ўтирган эди.

Бола ўз онаси билан Иброҳимни кўрдилар, онаси бирдан фарёд
қилиб, деди:

— Эй ўғлим, шоҳликни гадоликка, заррин тўнларни шол тўнга
сотган отанг шу кишиидур!

Бола илгари бориб, қўлларини қовуштириб салом берди.
Иброҳим алик олди. Бола отасининг кўлини тутиб ўпди. Иброҳим
ўглини қучоқлади ва деди:

— Ўғлим, «Қуръон» ўқидингми?

Деди:

— Ўқидим!

Иброҳим:

— Алҳамдуиллоҳ¹¹ — деди.

Кетишга азм эттилар. Бола билан онаси зор-зор, у ердаги бор кишилар фарёду фигон тортиб, барчалари йигладилар.

Шундан сўнг Иброҳим юзини Ҳаққа қаратиб, деди:

— Эй, Раббим! Фарёдимга етувчи ва ишларини ўнгловчи, менинг фарёдимга ет ва мени булардан халос қилгин!

Шу онда бола онасининг қучогида жон берди. Дўстлар ҳайратда қолдилар ва тушунишмасдан, бунинг сабабини сўрадилар:

— Эй Иброҳим, бу нима ҳолдур?

Деди:

— Ўғлимни қучдим, Ҳотифдан бир овозни эшитдимким:

— Эй Иброҳим, бизнинг севгимиз даъвосин қиласан, устимизга яна биронни севасанми? Агар ўглингни севсанг, бизни қўйгин!

Бу сўзни эшитгандан сўнг айтдим:

— Эй табибим ва эй парвардигорим, бола сабаб сенинг муҳаббатингдан маҳрум қолар бўлсан, менинг жонимни олгин ё боламнинг жонини олгин!

Ва боланинг бодаси ажал майидан тўлган экан, дуойим унинг ҳаққида қабул бўлди.

Агар бирор одам бу ишни ажаб кўрса, унга жавоб шуки, Иброҳим пайғамбар ўглини қурбонлик қилди, Аллоҳнинг севгиси учун. Бу ҳам Аллоҳга топширди, ажаб эмас.

* * *

Нақлдурки, Иброҳим айтар:

— Кечаларда фурсат истар эдим, Каъба хилват бўлса, бориб ҳожатимни тилар эдим. Ҳеч муюссар бўлмади, ногоҳ бир кеча хилват қолди. Бордим, ҳожатимни тиладим ва айтдим:

¹¹ «Аллоҳга ҳамду сано бўлсин!» деган ушбу ибора инсон шуқр қилган вақтида айтилади.

— Эй илоҳи, менга азamat — улуглик ато қил!

Ҳотифдан овоз эшитдим:

— Эй Иброҳим, мендан бир нарса тиладингким, ҳеч кимга бермадим. Агар азamat берадиган бўлсам, гаффорлигимни ким билади? Ва яна ҳеч ким гуноҳ қилмас, менинг карим ва раҳимлигимни ҳеч ким билмас!

Айтдим:

— Эй Парваригорим, мени ёрлақагин!

Жавоб эшитдимким:

— Эй Иброҳим, ёлғиз ўзингни сўрармисенким, ўзгаларни тиламассен! Менинг раҳматим кўпдир. Агар жами мўминлар учун тиласанг, менинг раҳматимдан зарра камаймас!

Иброҳим буни эшитиб бир оҳ урди ва ўз камчилигини билиб, деди:

— Эй, пинҳон ва ошкорани билган парвардигорим, сен менинг ҳожатимни ўзинг биласан! Менинг камчилигим кўпдур ва менинг камчилигимга боқмасдан иноят қилгил! Илоҳи, мен бир осий бандангман, гуноҳдан пок қилгил! Раҳматингга етилтири!

* * *

Нақлдурки, бир куни Иброҳимдан сўрадилар:

— Сенга нима бўлган эдик, бундай подшоҳликни қўйиб келдинг?

Иброҳим деди:

— Бир куни таҳт устидагётган эдим. Олдимда бир кўзгу бор эди. У кўзгуда ўзимни кўрдим ва манзилимни гўр билдим. У гўрга боқдим, қоронгулик кўрдим. Ёнимда ҳеч йўлдошим йўқ эди. Ва яна гўр ичиди узун сафар кўрдим. У сафарда ҳеч сув ва озуқам йўқ. Яна у гўрда бир олим қози кўрдим. Унинг ёнида менда ҳеч хужжат йўқ. Шундан сўнг подшоҳлик менга кўп совуқ кўринди, подшоҳликни тарқ қилдим.

Иброҳимдан сўрадилар:

— Хурсондан нега кетдинг?

Деди:

— Бутун халойиқ мени билиб қолдилар. Шундан қочиб, билмас ерга келдим.

Яна сўрадилар:

— Нима учун хотин олмассан?

Деди:

— Ҳеч хотин оч ва ялангоч турадиган ерга борадими?

Дедилар:

— Йўқ!

Иброҳим деди:

— Ўзимни уч талоқ қилдим. Қандай хотин олайин!

Дарвешлар бу сўзларни эшишиб, дедилар:

— Эй Иброҳим, ҳар ким хотин олди, бир тубсиз дарё ичидагемага минди ва фарзанди бўлди ва у дарёга гарқ бўлди.¹

* * *

Нақлдурким, Шайх деди:

— Ҳар ким уч ерда кўнглини ҳозир тутмаса, унга раҳмат эшиги очилмагай: аввали, «Куръон» ўқилган ерда, иккинчи, зикр айтар ерда, учинчи, намоз ўқиётган ерда.

* * *

— Ориф нишони шуки, уйқуси ва тек туриши зикр, боқиши ибрат, одати тоат бўлади! Қиёмат кунида оғир амал шуки, бу дунёда ишларни қилгайсенким, ўзингга оғир келсин!

* * *

— Одам ўғли уч пардани кўнглидан кўтармагунча унга давлат эшиги очилмас:

Биринчиси шуки, бу дунёни бошдан-оёқ унга таслим этсалар, у севинмагай! Агар севар бўлса ҳам унга ҳирс қўймасин! Агар ҳирс қўйса, албатта маҳрум бўлади.

¹ Имом Газзолийнинг «Кимиёи саодат» асарида эр киши албатта уйланиши зарур эканлиги айтилади.

Иккинчиси шуки, бу дунёни буткул унга бериб, яна қайтиб олсалар, унга ҳеч қайгу бўлмагай! Қачонким, ҳалойиқнинг кўнглидан бу иш чиқса, у вақтда жами пардалар кўнгиллардан кўтарилигай. Ва Аллоҳга лойиқ бўлади.

Учинчиси шуки, мақтов ва олқишиларга учмагай, улардан ҳаволаниб кетмагай! Кимки мақтовларга алданиб қолса, ҳимматининг пастлигидир. Паст ҳимматлик эса ҳақиқий пардадир. Инсон олиҳиммат бўлмоғи даркор!

* * *

Бир шайх бир муридига васият қилиб, деди:

— Тилармусан, валилар мартабасига етишгайсан?

Деди:

— Тиларман!

— Дунёда охиратга рағбат қилмагил ва кўнглингни буткул Аллоҳга қўйгил, ва Аллоҳдан ўзгадан кўнглингни уз! Ҳалол луқма ихтиёр қилгил! Валийлар мартабасига киши намозу рўза ва ҳаж билан етишмас, балки ўзини бутунлай фоний қилиб, кўнглида заррадек риёдан, кибр ва манманлиқдан бўлмаса, шунда етишади.

* * *

Иброҳимга айтдилар:

— Фалон ерда бир йигит бор, қаттиқ риёзат ва жазава эгасидур!

Деди:

— Мени у йигитнинг олдига олиб боринглар!

Олиб бордилар.

У йигит деди:

— Менга уч кун қўноқ — меҳмон бўлгил!

Иброҳим Адҳам қабул қилди, уч кун унга меҳмон бўлди. Кўрдиким, бу йигит халқ айтганидан ҳам ортиқроқдур. Кечакундуз ибодатдан ҳоли эмасдур, ейиш-ичишидан фориг бўлган.

Иброҳим уни қўриб гайрати келди ва деди:

— Кошки эди, менинг ишим ҳам мунинг ишидек бўлса эди, бас!

Иброҳим деди:

— Эй йигит, кел иккимиз ҳам эҳтиёт қиласайлик. Мен сенга уч кун меҳмон бўлдим. Энди сен менга қирқ кун меҳмон бўлгин!

У йигит деди:

— Ажаб бўлади!

Шундай қилиб, Иброҳим йигитни олиб уйига келди. Қирқ кун меҳмон қилиб, ўз луқмасидан берди. Иброҳимнинг луқмаси ўз касбидан эди, у йигитнинг ейдургон луқмаси эса шубҳалик эди.

Иброҳимнинг луқмасидан еганидан сўнг ҳоли ўзга бўлди. Кундан ишқи ва завқи зиёда ва уйқуси келмас бўлди.

У йигит Иброҳимга деди:

— Сен нима иш қилдингким, мени бу ҳолга солдинг! Ва бу на луқма эдик, менга едирдинг?

Иброҳим деди:

— Сенинг луқманг шубҳалик эди. У риёзат ва машаққатлариким, чекдинг, шайтоний эди. Шайтон феъли билан бўлган риёзатнинг натижаси кўп бўлмас. Бу гал ҳалол луқма билан риёзат чекдинг, шайтон сенга кўрсатган ўйлини кўрсата олмади. Ва ишингнинг асли билинди. Энди шуни аниқ билким, киши ҳалол луқма емагунча, Аллоҳга етишмас.

* * *

Нақлдурким, бир куни шайх Шақиқи Балхий Иброҳимни кўрдиким, жуда тез юрар эди.

Деди:

— Кимдан қочиб бораарсан, тогдан тогга, даштдан шаҳарга?

Иброҳим деди:

— Шайтондан қочарман, токим унинг макридан омон қолиб, имонимни гўрга саломат элтай!

* * *

Нақлдурки, Иброҳим рамазон кунлари ҳам ўт ўриб, келтириб бозорга сотар эди. Ва нон олиб дарвешларга берар эди. Кечалар тонг отгунча ётмас, намоз ўқир эди.

Сўрадилар:

— Сенга нима сабабдан уйқу келмас?

Деди:

— Шунинг учунким, кўзларим йиглашдан холи бўлмас. Йиглаган кўзга эса уйқу келмас.

* * *

Айтадиларким, ҳар қачонким, Иброҳим намоздан фориг бўлса, қўлларини юзига суртиб, бир муддат юзига тутиб турар эди. Ундан сўнг юзидан қўлини олар эди.

Сўради:

— Нега бундоқ қиласан?

Иброҳим деди:

— Қўрқарманким, намозимни юзимга ургайлар.

* * *

Иброҳим Адҳам ҳар кеча тўрт юз ракаат намоз ўқир эди. У кеча ҳеч нарса емади, эртаси ҳам қўлига ҳеч нарса кирмади. Кечаси тонг отгунча намоз ўқиб, қундузлари рўза тутар эди. Заифлиги шу даражага етдики, туриб намоз ўқишига ҳам мажоли қолмади.

Дедики:

— Эй Парвардигорим, намоздан қолмасдек менга ризқ берсанг, карамингдан ҳеч кам бўлмагай.

Дарҳол эшикка бир йигит келди ва сўрадики:

— Таомга майлинг борми?

Деди:

— Бордур!

Иброҳимни ўйига олиб борди ва унинг юзига боқди, бир наъра уриб йиглади ва деди:

— Мен сенинг сотиб олган қулингман. Ҳар нимаким менда бор бўлса, барчаси сеники.

Иброҳим деди:

— Сен менинг қулим бўлсанг, озод бўлгин!

Ва бир оз луқма таом еди. Қўнглига қўрқув тушди ва аҳд қилдики, Аллоҳдан ўзга маҳлуқдан нарса тиламасликка.

* * *

Нақлдурки, бир қуни Иброҳим уч киши билан йўлдош бўлди. Ва борар экан, кеч бўлди, бир ҳароб масжидга кирдилар. Эшиги йўқ эди, қаттиқ совуқ бўлди. У кишилар ётдилар. Иброҳим эшикда турди, эрталабгача намоз ўқиб чиқди.

Эрталаб бўлганда, сўрадилар:

— Сен нимага ётмадинг?

Деди:

— Эшик ўрнида турдим, Сизларга совуқ заҳмат қилмасин, деб. Кишилар унинг ишига ажабландилар.

* * *

Нақлдурким, Абдуллоҳ ибн Муборак айтади:

— Иброҳимнинг бир вақт озуқаси тамом бўлди, қирқ кунгача балчиқ билан рўзасини очди.

* * *

Суҳайл ибн Иброҳим деди:

— Иброҳим билан сафарга бордим. Йўлда хаста бўлдим. Ўзимда ҳар нима бор эди, ўзимга едиради. Бир қуни қўнглим бир нарсани тилади. Уловини сотиб, менинг тилагимни олиб келтириди.

Соғ бўлгач, ундан сўрадим:

— Эшагинг қани?

— Сотдим! — деди.

Айтдим:

— Заифман энди, нимани минаман?

Шундан сўнг уч манзил мени опичлаб олиб борди.

* * *

Атойи Сулламий айтади:

— Бир марта Иброҳимнинг нафақаси тугаб қолди. Ўн беш кунгача хурмо емади.

Сўрадимки:

— Эй Иброҳим, Маккада хурмо кўп-ку, нима учун емассан?

Деди:

— Қирқ йилдирки, мен Маккага келиб кетаман. Ҳурмосини еган эмасман.

Сўрадим:

— Нима сабабдан?

Деди:

— Мабодо бир киши сотиб олган бўлса, шубҳасидан қўрқарман?

* * *

Иброҳим замзам қудугидан сув ичмади.

Сўрадилар:

— Эй Иброҳим, нима учун замзамдан сув ичмассан?

Деди:

— Шунинг учунким, челягини подшоҳнинг пулига олинган деб?

* * *

Нақлдурким, Иброҳим ҳар куни ўтлогларга борар эди. Ҳар нима қўлига кирса, унга нон олиб дўстларига келтирас эди. Бир куни кечроқ келди. Дўстлари дедилар:

— Иброҳим келмади, бизлар таом ейлик.

Бас, таомни едилар ва ётдилар.

Иброҳим келди, қўрдиким, дўстлари ётганлар. Ўйладиким, оч ётганлар. Эртага рўза тутишига оч бўлмасин деб, таом тайёрлашни ўйлади. Туриб ўт ёқди.

Дўстлари уйгондилар. Қўрдиларки, Иброҳим ўт пуфлаб, кўзлари ёшланган.

Сўрадилар:

— Эй Иброҳим, нима иш қиляпсан?

Деди:

— Сизлар рўза тутишингиз учун таом пиширяпман.

Дўстлари уялдилар ва дедилар:

— Бизлар бунинг учун нима қилдик, у эса биз учун нима қилмоқда!

* * *

Иброҳим ҳар ким билан йўлдош бўлса, уч шарт қўйиб, айтар эди:

— Ҳизмат қилиш, беш вақт намозга азон айтиш мендан, ҳар нима қўлга кирса, бу Сиэга бўлади!

* * *

Нақлдурки, бир киши Иброҳимнинг сұхбатида бир замон туриб деди:

— Менда бир айб бор, уни айтсангиз!

Иброҳим деди:

— Мен сенинг айбингни ахтарадиган әмасман. Мен сенга дўстлик кўзи билан боқдим, шунинг учун сенда нимани кўрсам, хуш кўрдим.

* * *

Нақлдурким, бир аёлманд киши бор эди. Ҳеч нарсаси қўлида йўқ әдиким, болаларига нафақа қилса.

Қаттиқ қайгули әдиким:

— Болаларимга бориб нима дейман, қўлим қуруқ бўлса?!

Андиша билан борар эди.

Иброҳимни кўрдики, зиёда фароғатда, қайгусиз ўтирас эди.

У деди:

— Эй Иброҳим, раво бўладими, мен бало, бенаво бўлиб, болаларим уч кундан буён оч, менга мунтазир бўлиб ўтирибдилар ва сен шундай қайгусиз ва ғамсиз ўтирибсан?

Иброҳим деди:

— Қанча ҳаж ва савоб қилган бўлсан, сеники бўлсин ва сенинг ҳам бу ҳолинг меники бўлсин!

* * *

Нақлдурки, бир куни Иброҳимдан сўрадиларким:

— Дунёда нима иш қилдинг?

Жавоб берди:

— Дунёни дунё аҳлига бердим, охиратни ҳам истаганларга кўйдим, ўзим эса Ҳақнинг зикрига машгул бўлдим ва Унинг дийдорини истадим.¹

* * *

Яна бир киши Иброҳимдан сўрадиким:

— Сизнинг ишингиз ва пешангиз нима?

Деди:

— Менинг ишим қулликдир.

* * *

Яна дейишиди:

— Сени қаттиқ бахил дейдилар?

У жавоб берди:

— Рост айтишади. Бахиллигим учун Балх подшоҳлигини тарқ қилдим!

* * *

Нақлдурким, Шайхдан сўрадиларким:

— Сен қулмисан ё қул эмасму?

Уни титроқ тутди ва иситма қўтарилди. Ўзига келиб бу оятни ўқиди:

«Осмонлар ва Ердаги бор жонзот (қиёмат кунида) Раҳмон (хузурига) бўйинсунган ҳолда (банда бўлиб) келур».²

— Нима учун жавоб бермайсан? — дедилар.

Деди:

— Қўрқдим. Агар қулман десам, қуллик шартини истайдилар, нима деб жавоб бераман? Агар қул эмасман десам, кофир бўламан. Бас, қўрққанимдан икковини ҳам айта билмай гунг бўлиб турдим.

* * *

Яна сўрадиларким:

— Қандай қилиб кун кечирмоқдасан?

¹ Савонли халифа Мўътасим Биллоҳ (833–842) сўраган бўлади.

² Марям сураси, 93-оят.

Деди:

— Тўртта минадиган уловим бор. Ҳаммаси менга хизмат қилади. Аллоҳ менга неъмат берса, шуқр уловини миниб оламан ва олдинга қараб юраман. Агар мендан гуноҳ содир бўлса, тавба уловига минаман ва олдинга қараб ҳаракат қиласман. Агар менда тоат ҳаваси ўйғонса, ихлос уловига миниб оламан ва олдинга қараб ҳаракатланаман. Агар менга бало юзланса, бир оғатга йўлиқиб қолсам, сабр уловига миниб оламан ва келажак томон қарши бораман.

* * *

Нақлдурким, Иброҳимдан муридлари сўрадилар:

— Одамларнинг кўнгиллари нима учун парда билан тўсилган бўлади?

Жавоб берди:

— Шунинг учунки, Аллоҳ севмас ишни булар севарлар. Ва бу мурдор дунёгаким, фонийдур, машгул бўладилар ва боқий бўлган охиратни севмаслар!

* * *

Нақлдурки, бир киши Иброҳимдан ўгит истади.

Деди:

— Сен боғлиқни очгин, очиқни боғлагин!

У киши деди:

— Бу сўзни англамадим?

Иброҳим деди:

— Боғланган чўнтағингни очгин ва улашгил, яъни саховатли бўлгин. Ва очилган оғзингни ёпгин, яъни бехуда ва бефойда сўзларни демагин!

* * *

Яна бир киши ўгит истади.

Унга деди:

— Қўлингни очил, оғзингни ёпгил; ҳаё эшигини очил, уйқу эшигини ёпгил; тоат эшигини очил, гафлат эшигини боғлагил!

* * *

Нақлдурким, Иброҳим бир кун ўтирган эди, бир киши олдига келиб, деди:

— Эй Шайх, мен ўз ҳолимни билмасман. Менга ўгит бергил! Уни қулогимда сақлаб, ҳамиша унга амал қилгайман!

Иброҳим деди:

— Агар гуноҳ иш қилсанг, Аллоҳнинг ризқини емагин!

У киши деди:

— Дунёдаги ҳар нимаким бордур, Унингдур, нима ейман?

Деди:

— Буни билсанг, гуноҳ қилмагин! Агар гуноҳ қилсанг, Унинг мулкида турмагин!

Унга бу сўз аввалгидан ҳам мушкулроқ бўлди.

— Тамоми олам Унинг мулкидир, қаерга кетарман?! — деди.

Иброҳим деди:

— Чунким Унинг ризқини еб, мулкида бўларсан ва буйругин тутмас бўлсанг, қандай банда бўларсан? Агар гуноҳ қиларсан, шундоқ ерда қил, Ҳудо кўрмасин!

У киши деди:

— Пинҳон ва ошкоро Аллоҳдан яширин бўлмас, барчасини кўриб туради. Қандай қила оламан?

Деди:

— Аллоҳ барчасини кўриб турадиган бўлса, сенга гуноҳ қилмоқ равоми?

У киши:

— Қила олмасам, нима қилайин? Албатта, раво эмас, — деди.

Иброҳим деди:

— Ҳар қачон Малак ул-мавт¹ жонингни олмоқ истаса ва олдингга келса, сен ундан муҳлат сўрагин, то тавба қилгайсан!

Деди:

— Жон оловчи ҳам кишига муҳлат берадими?

Иброҳим деди:

— Шуни биларсан, Малак ул-мавт келмасдан аввал нега тавба қилмассан?

¹ Ўлим фариштаси — Азроил.

Деди:

— Тавба қилсаму, тавбани сақлай олмасам, нима қилай?

Иброҳим деди:

— Мункар ва Накир гўрингга келиб, сендан савол сўрасалар, ҳеч жавоб бермагин, уларни чиқариб юборгин!

Деди:

— Улар баҳайбат, кучли фаришталардурки, жавоб бермасам қўярларми?

Яна Иброҳим деди:

— Бас, у икки фаришта ҳайбатини биларсан, нега уларга жавоб тайёр қилмассан!

Деди:

— Қила олмасам, нима қилайин?

Иброҳим деди:

— Қиёмат куни сени дўзахга жўнатса, бормайман, дегин!

Деди:

— Бормасман, демак билан қўядиларми? Ҳаргиз қўймаслар!

Иброҳим деди:

— Биласанки, дўзахга ташламасдан қўймаслар, сўзингни тингламаслар, нима учун тавба қилиб, дўзахдан қутилмассан ва жаннатга сазовор бўлмассан?

У киши ҳазрат билан бунча сўзлашиб, әшитиб, йиглай-йиглай тавба қилди ва Аллоҳнинг хос бандаларидан бўлди.

* * *

Нақлдурки, бир куни Шайхдан сўрадиларки:

— Дуо қиламиз, дуойимиз қабул бўлмайди. Бунга сабаб нима?

Деди:

— Бунинг сабаби шуки, Аллоҳни биларсиз ва унинг буйргуни шарти билан бажо келтирмассиз.

Ва Пайғамбарни биларсиз ва унинг суннатларини жойига келтурмассиз!

«Қуръон» ўқийисиз, маъносига амал қилмассиз!

Ва Аллоҳнинг неъматларини ерсиз ва унинг шукрини қилмассиз!

Ва жаннат борлигини биласиз, ундан умид ҳам этарсиз ва унга лойиқ иш ҳам қилмайсиз!

Ва дўзах борлигини биласиз-у, ундан ҳаргиз қўрқмайсиз!

Ва ўлим ҳақлигини биласиз, унинг тайёргарлигини қўрмассиз!

Ота-онангиз, яхши биродарларингиз, дўсту ёр ва қариндошларингизни әлтиб гўрга қўярсиз, улардан ҳеч ибрат олмассиз!

Агар бу айтилганларни бажо ва барпо қилар бўлсангиз, дуоларингиз нима учун қабул бўлмасин?!

* * *

Нақлдурки, Иброҳим бир куни ҳаммомга борди, эски кийимларини ечиб ҳаммомчи ёнига қўйди. Ҳаммомчи пул сўради. Иброҳим пул топмади. Ҳаммомчи деди:

— Пулинг бўлмаса, кирмагил, чиқиб кет!

Иброҳим Адҳам ҳаммомчидан бу сўзни эшитганда, жазава ҳолатига тушиб, бехуш бўлиб йиқилди.

Ўзига келганда сўрадилар:

— Сенга нима ҳол юзландиким, бехуш бўлдинг?

Деди:

— Бундан ҳам ортиқроқ ҳол кишига юзланадимиким, қўли куруқларни шайтоннинг уйига киргизмадилар. Раҳмоннинг уйига бўш қўл билан қандай киргайман!

* * *

Нақлдурким, Иброҳим деди:

— Бир кун чўлда қолдим. Уч кун ҳеч нарса топмадимким, рўзамни очишга. Аллоҳга таваккал қилиб борар эдим.

Иблиси лайн менга қарши чиқиб деди:

— Эй Иброҳим, султонликни тарқ этдинг! Тўпланган нозу неъматларни қўйдинг! Уч кун бўлдики, ейишга нарса топмассан! Бу ҳол билан ҳажга отланмоқдасан. Озуқангни тайёrlаб кет, бўлмаса, заҳматга қолурсан!

Бу сўзни эшитгач, айтидимки:

— Илоҳи, душманнинг ўрнига менга дўстни ҳавола қилгин!

Бас, Ҳотифдан овоз келдиким:

— Эй Иброҳим, ҳоҳлайсанмиким, шайтондан йироқ бўлгайсен ва шайтон сендан йироқ кетгай! Қўйнингдаги яширган нарсани чиқаргилким, йироқ бўлгайсен!

Иброҳим қўйнидаги яширин нарсани ахтарди, тўрт дона кумуш танга экан.

Деди:

— Муни Кўфа шаҳрида қўйнимга солган эдим, унугибман, деб, биёбонга отдим. Шундан сўнг Иблис мендан йироқ кетди, мақридан омон бўлдим.

Шу соат гойибдан менга таом етишди, нафсимни қаноатлантиридим.

* * *

Нақлдурким, Иброҳим деди:

— Бир куни Байт ул-муқаддас масжидига бордим. Кеча бўлди, қўрқдимки, у ернинг ходимлари кечаси одам қўймас эканлар. Яшириниб, бир бўйра остига кирдим. Ярим тунда бир қари киши келди. Мехробга орқа ўтириб ўтириб, қирқ киши ҳам у билан бирга келган эди. У чол шол кийган эди. Улардан бири пирга дедиким:

— Бу кеча бу ерда бир бегона киши ётиби.

Бу сўзни эшитиб, тоқат қила олмадим.

Турдим, уларнинг сухбатига бордим ва уларга салом бериб, унга дедим:

— Ажаб тўгри хабар бердинг!

Деди:

— У Аллоҳ ҳаққи учунким, сени ва мени ҳам яратгандир. Фалон куни хурмо сотиб олган эдинг. Ўша хурмолар орасида биттасида шубҳа бор эди. Афсуски, уни единг, емаслигинг керак эди. Шу сабабли уч юз чақирим йўл тилагингдан йироқ кетдинг. Тоат завқини топмадинг. Сабаб ўшадир.

Улардан бу сўзни эшитгач, ўрнимдан туриб, хурмо олган кишимга бориб, ҳалоллик, рози-ризолик тиладим. У киши мендан бу сўзни эшитгач, бир наъра тортди. Дўконини боғлади ва дарвеш бўлди.

* * *

Нақлдурки, Иброҳим бир куни бир маст кишига учради. Кўрдиким, мастилиги ғолиб бўлиб, қайт қилиб турар эди. Иброҳим унинг оғзини ювдиким:

— Аллоҳнинг муборак отини бу оғзи билан айтган бўлса керак. Уни бундай қолдириш раво эмасдир, — деб.

У маст киши бир муддатдан сўнг ўзига келди. Унга айтдиларким:

— Иброҳим сенинг оғзингни ювди ва сенга кўп ҳурмат қилди.

У бўзахўр дарҳол тавба қилди. Иброҳим Ҳотифдан бир овоз эшилди.

Деди:

— Эй Иброҳим, сен бизнинг учун мастнинг оғзини ювдинг, биз ҳам унинг учун кўнглини ювдик.

* * *

Нақлдурким, бир куни Иброҳим кемага чиқишини истади, кемачи дедиким:

— Бир олтин берсанг, кемага чиқараман. Пул йўқ бўлса кемага кирмагин!

Бу сўзни эшитиб, Иброҳим икки ракаат намоз ўқиди ва деди:

— Эй бор Ҳудоё, кемачи мендан ҳақ сўрамоқда, ўзинг биласан, менда ҳеч нарса йўқ, унга берсам.

Шу ерда бир тўп қум бор эди, дарҳол бутун олтин бўлди.

* * *

Нақлдурки, Иброҳим бир куни дарё қирғоғида ўтириб, хирқасини ямар эди. Игнаси дарёга тушди.

Бир киши Иброҳимни кўриб, деди:

— Эй Иброҳим, подшоҳликни қўйиб, ямоқ тикарсанму? Яхши хунар пеша қилибсанки, игнанг ҳам дарёга кетди. Энди нима иш қиласан? Ва ажаб иш бошладинг?

Иброҳим дарҳол сувга ишорат қилдиким:

— Игнамни тезроқ келтири!

Дарҳол дарё ичиди бор жониворлар ҳар бири оғзида олтин игна олиб чиқдилар. Ҳаммалари бошларини сувдан чиқариб, Иброҳимга қараб турдилар.

Иброҳим у жониворларга дедиким:

— Менинг игнам бу игналар эмас, ўз игнамни топиб келтирасиз!

Шунда бир заиф балиқ бошини сувдан чиқарип Иброҳимнинг туширган игнасини берди. Иброҳим у кишига деди:

— Аввалги подшоҳлигим ортиқми ёки бу подшоҳлигим?

У киши Иброҳимнинг бу ишига ҳайрон ва гирёнлар бўлиб, айтган сўзига пушаймон қилиб, узрлар билан оёғига йиқилиб, тавба қилди.

* * *

Нақлдурким, Иброҳим бир куни бир қудуққа етишди. Намоз вақти эди. Таҳорат қилмоқ учун қовгани қудуққа ташлади, токи сув чиқарсун. Қовга тўла олтин чиқди. Иброҳим олтинни тўкиб, яна қовгани ташлади. Тўла жавоҳир чиқди.

Уни ҳам тўқди ва дедиким:

— Менга ҳазинангни кўрсатармисан, сув керак. Сув бер, таҳорат қилайин.

Бу гал қовга тўла сув чиқди. Таҳорат қилиб, намоз ўқиди.

* * *

Нақлдурким, Иброҳим бир куни бир жамоа дарвешлар билан ўтинга борар эди. Бир ўтинли ерга учрадилар. Иброҳим деди:

— Бу кеча шу ерда қолайлик.

Ҳаммалари қабул қилдилар. Шундай қилиб, ўт ёқдилар. Бир пора қуруқ нон едилар. Иброҳим намозга машғул бўлди.

Бир дарвеш:

— Агар гўшт пиширсак, бўларди, — деди.

Иброҳим намоздан фориг бўлиб деди:

— Аллоҳ сизларга гўшт юборди!

Яна намозга машғул бўлди. Шу соат бир ярадор кийик арслон қўлидан қутилиб, буларнинг олдига келди. Булар тутиб, сўйдилар.

Шайх яна намоздан фориг бўлиб деди:

— Аллоҳ сизларга ҳалол луқма берди, энди унинг шукрини адо қилинглар! Яна намозга машғул бўлди.

* * *

Нақлдурки, Иброҳимнинг вафоти яқинлашди, шунда
Хотифдан бир овоз эшитилдиким:

— Ер юзининг, замину замоннинг амину омони дунёдан кетди!

Барча ҳалойиқ бу овозни эшитиб, ҳайратга тушдилар.

— Бу қандай ажаб овоздур?! — дедилар.

Сўнгра эшитиб, фаҳм қилдиларким, Иброҳим ибн Адҳам
дунёдан ўтган. Ҳаммалари афсус қилдилар.

Аммо Султон Иброҳим Адҳам қабрларининг белгиси йўқдир.
Бир нечалар Бағдодда дерлар ва баъзилар Шомда дейдилар.

Иброҳим Адҳам Аллоҳнинг хос бандаси эди, Аллоҳга етишди!

БАШИР ҲОФИЙ

У гайрат майдонининг манзилгоҳи, мушоҳада айвонининг мужоҳиди, ҳидоят коргоҳининг омили, иноят боргоҳининг комили, соф молиги, замона қутби эди. Унинг дунё-ю охиратда улуг мужоҳадаси бор, иши зиёда улуг, қавмнинг пешвоси, Фузайлнинг сұхбатини күрүб, усул ва фуруъ ичра беназир бўлган. Марв шаҳрида туғилган ва Бағдод шаҳрида бўлар эди.

Тавбасининг сабаби, бир куни маст бўлиб борарида, йўлда бир парча қоғозни кўрди. У қоғозга «Бисмиллоҳир Раҳмонир Раҳийм» ёзилганди. У қоғозни ўпиб, бошига қўйганча, уйига борди. Қоғозни мушку анбар ва яхши хушбўй нарсалар билан бир покиза ипак матога ўраб, озода ва мусаффо ерга қўйди.

Шу кечаси туш кўрди.

Унга дедилар:

— Эй Башир, бизнинг отимизни ҳурматладинг ва азиз қилдинг. Бас, ўз иззатим ва жалолатим ҳаққи учун мен ҳам сени дунё-ю охиратда ҳурматлик қилурман!

Башир бу хитобни эшитгач, уйқудан уйғонди. Насуҳ тавбасини қилиб, зоҳидлик йўлини тутди. Ва Аллоҳ ишқида шундок ҳайрон бўлдиким, оёғига нарса киймади, унинг учун «Ҳофий» дерлар.

«Ҳофий» маъноси яланг оёқ деганидир. Ундан сўрадиларким:

— Оёғингга нима учун нарса киймассан?

Деди:

— Аллоҳ ер юзини менинг тўшагим, деган. Аллоҳнинг тўшагини оёғимга нарса кийиб, қандай босаман?! Оёқка нарса кийиб улуг подшоҳнинг бисотини босмоқ одобдан эмасдир!

* * *

Башир Ҳофий шундай мартабага етдиким, ҳар кимсага боқса, Аллоҳнинг нурини кўрар эди. Ер юзида жой топмадиким, ҳожатга

ўтирадиган ва ё тупук ташлайдиган. Ҳар нарсага боқса, Аллоҳнинг нурини кўрар эди. У кишинингким қўнгли Аллоҳнинг нури билан тўлди, албатта унинг кўзига Аллоҳнинг нуридан ўзга нарса кўринмагай ва оёгини ҳам ҳеч ерга қўя билмагай.

Чунки Пайғамбар Саълаба жанозасига борища оёқларининг учи билан юрган әдилар. Ва айтар әдилар:

— Қўрқарманким, оёғимни фаришталарнинг устига қўйиб, уларга озор бергайман.

Шунинг учунким, бениҳоят фаришталар тушган әдилар.

* * *

Нақлдурким, имом Аҳмад ибн Ҳанбал унинг олдига келди. Башир уни қаттиқ севар ва кўп эътиқодлари бор эди.

Айтдилар:

— Эй Имом, сен олим кишидурсан. Бу бир девона кишидурким, ҳеч нарса билан иши бўлмас. Оёқ яланг юрар. Сен у кишининг олдига нима учун борасан?

Имом Аҳмади Ҳанбал деди:

— Яхши айтурсан, тамоми илмни ундан яхшироқ биларман. Аммо у Аллоҳни мендан яхши билади.

Ва Имом унинг ёнига борар эди ва айтар эди:

— Эй Башир, менга Аллоҳдан хабар бергин!

* * *

Нақлдурки, Билоли Ҳос айтади:

— Мен Бани Исроил қавмининг орасида эдим ва бир киши менинг билан ҳамроҳ кетар эди.

Қўнглимга келдиким:

— Менинг билан борар киши Ҳизрдир.

Мен айтдим: «У Аллоҳнинг ҳаққи-хурмати учунким, икковимизни яратганди, сен кимсан? Тўгрисини айт!

У деди:

— Мен Ҳизрман!

Айтдим:

— И мом Шофиъий ҳақида нима дейсан?

Деди:

— У зот қутблардандир!

Яна сўрадим:

— И мом Аҳмади Ҳанбал ҳақида нима дейсан?

Деди:

— У сиддиқлардандир!

Сўрадим:

— Башир Ҳофий ҳақида нима дейсан?

Деди:

— Аллоҳ билан унинг орасига кирмасман!

* * *

Башир Ҳофий деди:

— Аллоҳдан умидим шуки, ҳаром луқмани бўғзимдан асло утказмас!

* * *

Бир киши Баширдан сўрадиким:

— Бу мартабага қандай етишдинг?

Деди:

— Оз емоқ ва оз ётмоқ ва оз сўзламоқ билан. Аммо, ҳаммасидан ортигроги очликдадир!

* * *

Баширдан бир киши сўрадиким:

— Нимани нонхўрак қилайлик?

Деди:

— Соғликни нонхўрак қилингким, соғликдан тотли нарса бўлмас!

* * *

Нақлдурки, бир гурӯҳ сўфилар Башир суҳбатига келдилар.

Ва Башир Аллоҳнинг хушнудлигидан сўз айтар эди.

Бир сўфи деди:

— Эй Башир, эшитдимки, сен халойиқдан нарса қабул қилмас экансан. Энди сен ҳақиқатан дунёдан юз ўтиргинг. Шундай бўлсада, халқ берганини олгингим, халқ орасида ҳурматинг бўлмайди. Халқ кўэидан йироқ тушасан. Ҳар нарсаниким, халқ берар, сен олиб, дарвешларга бергин! Ўзинг таваккул эшигига ўтиргин, қувватингни ғайбдан ол!

Бу сўз Баширга оғирроқ келиб, бу жавобни бердиким:

— Фақир уч турли бўлади: аввалгиси шуки, кишидан ҳаргиз нарса тамаъ қилмайди. Агар берсалар ҳам қабул қилмайди. Бу қавм руҳонийлардан бўлиб, Аллоҳдан ўзага эҳтиёжи бўлмагай! Ва ҳар нимаким Аллоҳдан тиласалар, Аллоҳ уларга беруро ва ҳожатларини раво қилур.

Иккинчиси шуки, кишидан ҳеч нарса тиламаслар. Агар берсалар, олгайлар. Булар авсат — ўрта даражадагилардир. Таваккулдир.

Учинчиси шуки, собирлар — сабр қилувчилардир. Агар нафслари тақозо қилса, сабр этадилар ва ҳеч нарса емаслар. Нафсларига қаҳр этадилар. Ва орзуларини сабр билан даф қиладилар.

Сўфи бу сўзларни эшитгач, деди:

— Мен сендан рози бўлдим, Аллоҳ ҳам сендан рози бўлсин!

* * *

Нақлдурким, бир куни бир бўлак қавм Баширга келиб дейишиди:

— Ҳаж ният қилдик, агар сен ҳам кетар бўлсанг, ҳамроҳ бўлайлик!

Башир деди:

— Қабул қилдим. Аммо сизлар билан уч шартим бор: аввало шуки, ҳеч озуқа кўтариб олмайсизлар; иккинчи, ҳеч кишидан нарса олмайсизлар; учинчи, ҳар кишидан нарса тиланмайсизлар.

Улар дедилар:

— Бу шартларингни бизлар ҳаргиз қила олмасмиз.

Башир деди:

— Ундоқ бўлса, сизлар таваккул аҳлидан эмассизлар. Сизлар билан йўлдош бўла олмасман.

* * *

Нақлдурки, бир куни Башир гўристон орасидан ўтар эди, гўристондан гавго уни эшилди. Талашарлар ва баҳс қилар эдилар, бир нарса улашаётгандек. Башир деди:

— Илоҳи, бу нима ҳолдир? Менга билдиргин!

Ҳотиғдан овоз эшилдиким:

— Бориб, ўзинг сўрагин!

Башир бориб улардан сўради.

Айтдилар, Аллоҳнинг хосларидан бир киши бизларнинг яқинимиздан ўтар эди. Уч мартаба сураи «Қул ҳуваллоҳу аҳад» ўқиб, савобини бизларга бағишилади. Уч кундан бери аҳли гўристон унинг савобини бўлишмоқдамиз. Ҳар биримизга Қоғ тогидек савоблар тегди, ҳануз савоб тугагани йўқ.

* * *

Нақлдурким, Башир айтади:

— Бир кеча Расули акрамни тушимда кўрдим.

Менга дедилар:

— Эй Башир, биласанми, Аллоҳ сени умматларим орасида нимага улуг қилди? Сен менинг суннатимга эргашдинг, солиҳларга мувофиқ бўлдинг!

Ва мўмилларга насиҳат қилдинг, менинг саҳобаларимни, аҳли байтларимни севдинг!

* * *

Нақлдурким, бир кун Башир Ҳофий дўстларига дедиким:

— Ҳар ким дунё ва охиратда азиз бўлмоқни хоҳласа, уч нарсадан сақлансинлар: аввало, махлуқдан нарса тиламасин; иккинчи, ҳеч кишининг гийбатини қилмасин; учинчи, бермаган нарсани олмасин!

Ва яна:

— Ҳар киши шаҳвати билан ўзи орасига девор қурмаса, яъни нафсини ўлдирмаса, у ҳаргиз тоат завқини билмагай!

* * *

— Аллоҳ уч нарсани қаттиқ севади: биринчи, оз молдан саҳийлик қилмоқ; иккинчи, қўрқоқ кишининг ёнида тўгри сўзламоқ; учинчи, хилват ерда Аллоҳдан қўрқмоқ.

* * *

— Ҳар кимнинг кўнгли қаттиқ бўлса, у ўлимдан қўрқар. Мўмин уки, ўлимдан қўрқмагай. Шунинг учунким, ўлим Аллоҳга етишмоқдир. Дарвеш уки, ўлимдан қочмагай.

* * *

— Тоат қилмасанг, гуноҳ ҳам қилмагин! Ва агар сўзлаб, гуноҳга қоладиган бўлсанг, жим ўтириб, савоб олгин!

* * *

— Агар сенинг дунё тугагунча умринг бўлса, тамоми умрингни саждада кечирсанг ҳануз Аллоҳнинг шукрини адо этиб бўлмассан!

* * *

Нақлдурким, Башир Ҳофийга ўлим вақти келди, ҳоли ўзга бўлди. Ҳар тарафга тўлганар эди.

Дедилар:

— Магар, сен дунёни севар экансан!

Деди:

— Йўқ, Аллоҳ ҳазратига борарман, Унинг ҳайбатидан қўрқарман! Шу вақтда Баширнинг эшигига бир ялангоч киши келди. Башир дарҳол кўйлагини чиқариб, унга берди.

Шол ичиди ўзи азиз жонини Аллоҳга топшириди.

* * *

Нақлдурки, Башир Ҳофийнинг ҳаётлик вақтида Бағдод шаҳрида ҳайвонлар тезакламас эди, Шайх яланг оёқ юргани учун. Бир куни бир киши бозор ичиди борар эди, ногоҳ оти тезаклади. Отдан тушди, фарёд қила бошлади. Ҳамма ҳайрон бўлиб, дедилар:

— Сенга нима ҳол бўлди?

Деди:

— Башир Ҳофий дунёдан ўтди.

Дедилар:

— Нимадан билдинг?

Деди:

— Шундан билдимки, у ҳазрат тирик вақтида ҳайвонотлар бу шаҳарда тезакламас әди. Бугун отим тезаклади.

Сўрадилар, ўша соатда дунёдан ўтган эканлар.

* * *

Бир азиз тушида кўриб сўради:

— Аллоҳ сен билан қандай муомала қилди?

Башир деди:

— Аллоҳ менга итоб қилди!

Деди:

— Дунёда мунча қўрқар эдинг, менинг қарарим буюклигини билмадинг!

* * *

Яна бир вали тушида кўриб сўрадиким:

— Аллоҳ сенга нима қилди?

Деди:

— Аллоҳ мени ёрлақади ва менга раҳмат қилди. Ва жаннатига киргизди ва деди:

— Егин у нарсаниким, емадинг менинг ризоим учун! Ва кийгил у нарсаниким, киймадинг ризом учун!

* * *

Яна бир дарвеш тушида кўриб, сўрадиким:

— Аллоҳ сенга нима қилди?

Деди:

— Аллоҳ менга жаннатнинг ҳаммасини мубоҳ қилди.

Деди:

— Эй Башир, сенинг бор замонингда ер юзида сендан суюклик бандам йўқ эди.

* * *

Нақлдурким, бир қуни имом Аҳмад Ҳанбал хизматига бир аёл келди, сўради:

— Эй мусулмонлар имоми, тунлари мен том устида ўтираман. Халифа кишилари машъалалар билан кезадилар. Унинг равшанлигига чарх йигираман. Менга у иплик ҳалолми?

Имом деди:

— Сен қандай аёлсанким, мендан шундай масалани сўраяпсан, менга айтгин, кимсан, шундан сўнг сенга жавоб бераман?

Аёл деди:

— Башир Ҳофийнинг қариндоши бўларман. Имом буни эшитди, шунда зор-зор йиглади ва деди:

— Бундай зуҳду тақво Башир Ҳофий хонадонидан ўзга ерда бўлмас!

Деди:

— Бу равшанлиқда чарх йигириш сенга рано эмасдур. Зинҳор-базинҳор сақлангингким, сенинг аҳлинг бу равишни бузмасин ва биродаринг Баширга иқтидо қилгайсан! Ва яна унингдек бўласан!

ЗУННУНИ МИСРИЙ

У тоат аҳлининг пешвоси, қиёмат аҳлининг шами, саховат далили, маърифат султони, ҳидоят маъдани, фақирлар ҳужжати, замона қутби, тариқат акобирларидан, тавҳид сирлари ичидан беназир, риёзат ва қароматлари барқамол эди. Миср қавмининг кўпроги уни «зиндиқ» дер эдилар. Ва бир нечалар унинг ишига ҳайратланарди. У вафот этгунча Миср қавми у ҳазратни инкор этдилар. Бунинг учунким, ҳалойиққа ўзини ярамас кўрсатар эди. Шунга қарамай, ҳалқ ичидан мардуд ва Аллоҳ ёнида мақбул.

Ўлгунча унинг сирини ҳеч ким билмади. Тавбасининг сабаби бу эдиким, бир куни унга хабар бердилар:

— Фалон ерда бир обид бор.

Зуннун уни кўрмоқни истаб, орзу қилди. Шунда бориб кўрдиким, у обид ўзини бир дарахтга маҳкам боғлаб, айтардиким:

— Эй тан, менга мутеъ бўлгин, тоат қилайин. Бўлмаса, шундай азоб ичидан ҳалок қиласман.

Зуннун айтади:

— Ундан бу сўзни эшитиб, раҳмим келиб ўйгладим. Ва бу бечорага бу нима ҳолдур, дедим.

Обид менинг овозимни эшитиб, «ўйглаган кимдур?» деди.

Мен илгари бориб салом бердим, аҳволини сўрадим:

— Сенга бу нима ҳолдур?

Деди:

— Бу тан менга бўйсунмас. Мен Ҳолиққа тортсам, у ҳалққа тортади.

Зуннун айтди:

— Мен гумон қилдимким, мусулмонлар қонини ноҳақ тўкибсан!

Ва ё бир қаттиқ гуноҳ қилгансан, деб хаёлимга келган эди. Лекин сен қаттиқ зоҳид экансан!

Шунда у деди:

— Агар мендан зоҳидроқни истарсан, у тог бошига чиққин, кўрасан.

Дарҳол турдим, тоққа бордим. Бир ибодатгоҳ ичида бир йигитни кўрдимким, эшикда ўтирган эди. Бир оёғи ичкарида ва бир оёғи ташқарида. Аммо ташқаридаги оёғини кесиб ташлаган. Қурт, қушлар у кесик оёғини ер эдилар, ўзи ёнида боқиб ўтирибди. Илгари бориб унга салом бердим, у алик олди.

Мен дедим:

— Бу нима ҳолди?

У деди:

— Бир хушсурат аёл ибодатгоҳ олдидан ўтиб борар эди. Кўнглим унга кетди. Ва нафсим тақозоси қилдиким, унинг ортидан борсам. Шу хаёл билан ўрнимдан туриб, бир оёғимни ибодатгоҳдан ташқарига қўйган эдим, Ҳотифдан бир овоз эшитдимким:

— Уялмассанми, ўттиз йил тоат қилиб, энди бир хотин ортидан тушиб, зинони қасд этарсан ва барча қилган тоатларингни кўйдирурсан.

Ҳотифдан бу сўзни эшитишим билан гуноҳ иш қилиш учун ташқарига чиққан оёғимни кесдим ва четга ташладим. Энди бир оёқим билан бу ерда ўтирибман. Билмасман, Аллоҳ бу гуноҳим учун нима қиласди?

Уни эшитиб: «Офарин, бундай зоҳидлик бундан илгари ҳеч ерда бўлмаган!» дедим.

Деди:

— Агар хоҳласантгим, Аллоҳнинг хос қулини қўришни, бу тогнинг бошига чиққин!

У тоққа борар эдим, йўли кўп қаттиқ экан, кўп мاشаққатлар чекдим, ҳайрон бўлиб турганимда, бир киши учради. Мен ундан у зоҳиднинг аҳволини сўрадим.

Деди:

— У гор ичида бир зоҳид бор, ҳамиша тоатга машғулдир. Бир киши бир куни уни кўрмакка борган эди. Унинг билан суҳбатлашди.

Сўнгига деди:

— Сени бу тариқада ўтиришингнинг сабаби шуким, ҳалқ ичидан иззатинг ва ҳурматинг ортишига, сенга кўп дунёлар бериши учундир!

У обид ундан бу сўзни әшитди, шунда онт ичтиким, «Умримда ҳеч нарса емагайман ва ҳеч нарса ҳалойиқдан олмагайман!» деб.

Энди унинг атрофида арилар борким, келиб оғзига бол тўкар эдилар. Ҳоли шундай, ўзга ҳолини сўраб нима қиласан?

Зуннун бориб, унинг ҳолини кўриб чиққач, ичига бир ўт тушди, ҳоли ўзга бўлди. Аллоҳга таваккал ва эътиқод билан тавба қилиб, фикр ва андиша билан қайтиб келар эди. Кўрдиким, бир қуш бир дарахт бутогида ўтирибди. Икки кўзи кўр.

Зуннуннинг хотирига келдиким:

— Бу бечора қуш кўзи йўқ, нима ейди ва нима ичар экан?

Дарҳол у қуш учди, дарахтдан ерга тушди. Тумшуги билан ерни қазиди, бир олтин кўза чиқди. Тўла гул суви эди. У қуш сувдан ичди, кейин кўза гойиб бўлди.

Зуннун бу ҳолни кўргач, дунёни буткул тарк қилди. Завқи ва шавқи зиёда бўлиб, Аллоҳга таваккал қилди.

Сўнг бир манзилда кеча ичидан бир вайронага етиши. Бир неча дарвешлар у ерда бор эдилар. У кеча шу ерда ётдилар. Зуннун бир хум топди, ичи тўла лаъл ва жавоҳир. У хумнинг оғзида бир тахта бор, тахтага Аллоҳ оти ёзилган эди. Дарвешлар олтин ва жавоҳирларни улашдилар. Зуннунга ҳам ҳисса берадиган бўлдилар.

Зуннун деди:

— Эй ёронлар, олтин ва жавоҳир сизларники бўлсин. Ушбу тахтани менга беринглар, менга кераги шудир.

Тахтани бердилар. Зуннун олди, оқшомгача у тахтани ўпди ва боши устига қўйди. У кеча ўша ерда ётдилар.

Зуннун туш кўрди.

Айтдиларким:

— Эй Зуннун, дўстларинг олтин ва жавоҳирларни, сен менинг отимни ҳурматлаб, азиз тутдинг. Ва эъзозладинг, энди мен ҳам сени дунё ва охиратда азиз қиласан, — деди.

Шу ҳолда Зуннун уйғонди, шунда кўнгли нур билан тўлган эди. Яна Миср шаҳрига келди.

* * *

Нақлдурким, бир куни Зуннун борар эди, бир сувга учради. Таҳорат қилишга машғул бўлди. Шу вақт кўзига бир кўшк кўринди.

Зуннун айтди:

— У кўшкка боқдим, ногоҳ кўзимга бир кўркли аёл кўринди.

Мен дедим:

— Эй соҳибжамол, кимнинг хотинисан?

У деди:

— Мен сени йироқдан кўриб, девона, яқиндан кўриб, олим деб ўйладим. Ва бундан ҳам яқинроқ келдинг, сени ориф, дедим.

Мен дедим:

— Нега бундай деяпсан?

Деди:

— Агар девона бўлмасанг, таҳоратсиз оёғингни ерга қўймас эдинг! Ва агар олим бўлсанг, номаҳрам юзига ҳаргиз боқмас эдинг. Ва агар ориф бўлсанг, Аллоҳдан ўзга нарсага эътибор бермасдинг!

Бу сўзларни айтди, кўздан гойиб бўлди. Шундан сўнг менинг ичимга бир ўт тушдиким, нима қиларимни билмадим. Билдимким, у кўринган аёл одамзод эмас, балки Аллоҳ менинг беодоблигимни юзимга зоҳир қилди.

Кўп фикрлар билан туриб дарё қиргогига келдим. Кўрдимким, бир бўлак жамоа савдогарларданким, кемага чиқардилар. Мен ҳам бирга чиқдим.

Бир замондан сўнг бир кишининг бир гавҳари йўқолди. Ахтардилар, топмадилар. Ҳаммалари иттифоқ бўлиб:

— Зуннун олгандур, — дедилар. Ва мени тутиб, кўплар изза ва хорлиқ бердилар. Кўп заҳматлар чекканимдан сўнг дарёга қараб:

— Бу бечоранинг гавҳарини топиб бергин! — дедим.

Дарҳол дарё ичидаги балиқларнинг ҳар бири оғзига бир гавҳар олиб, бошларини сувдан чиқариб, Зуннунга қараб турди.

— Мен қўлимни чўзиб, бир гавҳарни олиб, у савдогарга бердим. Кема аҳли бу ҳолни кўриб, ҳаммалари оёғимга тушуб узр сўрадилар.

Шу сабабдан у ҳазратга «Зуннун» дейилади. «Зуннун» демак, бу «балиқлар эгаси» деганидир. Ва унинг каромати шу ерда машҳур бўлди, ўзга кароматлари ҳам кўпдир.

* * *

Айтадиларки, Зуннуннинг бир қиз қариндоши бор эди. У Зуннун сұхбатида улуг орифа бўлди.

Бир куни Зуннун бу оятни ўқиб ўтирган эди:

«Шунингдек, устингизга булатларни соябон қилдик, самовий ноз-неъматлар ва (пиширилган) беданалар нозил этиб, «Сизларга ризқ сифатида берилган пок нарсаларни енглар» (дедик).¹

Қиз қариндоши бу оятни эшилди, шунда дуо қилди ва деди:

— Подшоҳо, Парвардигоро, Бани Исроил қавмига «Ал-манин ва-с-салва» («Самовий ноз-неъматлар») ёғдиридинг, Муҳаммад умматига ёғдурмасмисен?! Ўз иззатинг ва жалолинг ҳаққи-хурмати ўтиргамагайман, то ёғдурмагунча!

Дарҳол юқоридан самовий ноз-неъматлар ёға бошлади. Ва шайх бунга боқмади, ташқари чиқди, саҳрога кетди.

* * *

Нақлдурким, шайх Зуннун айтади, бир куни Шом тогларида кезар эдим. Бир гуруҳ мубтало қавмни кўрдим. Баъзи қўэсиз, баъзи кўлсиз ва баъзи оёқсиз, бир-бирига суюниб турадилар. Мен айтдим:

— Нима учун бу ерда турибсизлар?

Дедилар:

— Бу ерда бир гор, унинг ичида бир обид бордур. Ҳар йилда бир мартаба гордан чиқади. Бу мубталоларга дуо қилса, барчалари согайиб кетади. Унинг нафаси баракатидан ҳар турлик ҳожатманднинг ҳожати раво бўлади. Бу йил ҳануз чиқмади.

Зуннун айтади:

— Бу сўзни эшилдим, шунда сабрим қолмади, мунтазир бўлдим. Бир соатдан сўнг кўрдимким, бир йигит гордан чиқди. Бадани сарғайган, тани озган, кўзлари чуқур, бир кўзлари учи билан у мубталоларга боқди, юзини кўкка тутди. Барча мубталолар согайдилар, турдилар.

Йигит яна горга кирмоқчи бўлди, этагига ёпишдим ва дедим:

— Аллоҳ ҳаққи, ошкор ранжларни кифоят қилдинг, энди менинг махфий ранжларимга ҳам муолажа қилгин!

¹ Бақара сураси, 57-оят.

У ҳазрат:

— Эй Зуннун, қўлингни этагимдан ол! Аллоҳ сени кўрарким, менинг этагимни тутубсан ва ундан кечгансан! Энди мени дединг! Энди сени ва мени, иккимизни ҳам ҳалок этар! — деди ва гойиб бўлди.

* * *

Нақлдурким, бир неча дўстлари Зуннуннинг ёнига келдилар. Кўрдиларким, у йиглаб ўтирибди.

Сўрадилар:

— Нимага йиглаяпсан?

Деди:

— Бу кеча Аллоҳни тушимда кўрдим.

Менга деди:

— Эй Зуннун, ҳалойиқни ўн бўлак яратдим. Дунёни буларга арз қилдим, тўққиз бўлаги жаннатни қабул қилиб, жаннатда қолдилар. Бир бўлаги қайтиб келдилар. Бу бўлакни яна ўн бўлак қилдим. Буларга яна дунёни арз қилдим. Тўққиз бўлаги дунёда қолдилар, бир бўлаги қайтиб келдилар. Буларга дўзахни арз қилдим. Буларга жаннатни, на дўзахни ва на дунёни қабул қилдилар. Бироқ, дўзахдан кўп қўрқдилар.

Ва мен дедим:

— Эй қулларим, сизларга нима керак?

Дедилар:

— Сен биласан, биэларнинг тилагимиз сенинг розилигинг!

— Энди мен қўрқарманким, қайси бўлакдан бўлар эканман?

Шунинг учун йигларман! — деди.

* * *

Нақлдурким, бир куни Зуннуннинг олдига бир ўғлон келди ва деди:

— Менинг отамдан қолган юз минг танга мерос пулим бор. Хоҳлайманки, борини дарвешларга улаштиргайман!

Шайх деди:

— Балоғатга етганмисан?

Ўглон деди:

— Йўқ!

Шайх деди:

— Ҳали сенга раво әмасдур, сабр қилгин!

Ўглон бир неча йилдан сўнг келди ва тавба қилди ва тамом молини дарвешларга садақа қилиб улаштириди. Дарвешлар уни едилар. Ва яна оч қолдилар.

Ўглон деди:

— Во дариг, агар яна пулим бўлса эди, дарвешларга берган бўлардим.

Шайх бу сўзни эшилди, билдиким:

— Ҳануз ўглон кўнглида дунёга севги бор.

Уч ақча бериб, деди:

— Фалон атторга бориб, бу ақчаларни бергин, фалон ўтни келтириб!

Борди, у ўтни келтириди.

Шайх деди:

— Ҳованчага солгин ва янчгин! Бироз ёғ қўшиб, қовуриб, хамир қилгин. Ундан сўнг, у хамирдан майдо-майдо мунчоқ қилгин ва игна бирла тешиб, менинг ёнимга келтиргин!

Ўглон шайх буюрганидек қилиб, уч мунчоқ қилди ва шайх хизматига келтириди. Шайх мунчоқларни қўлига олиб силади, мунчоқлар ёқут бўлдиким, таърифга рост келмас.

Ўглонга буюрдиким:

— Буни бозорга элтиб сотгин!

Ўглон мунчоқларни бозорга чиқарди ва уларни жавоҳирфурушлар кўриб, ҳар бирига юз минг олтин баҳо қўйди.

Ўглон мунчоқларни яна шайхнинг хизматига олиб келиб, дедиким:

— Ҳар бирини юз минг олтинга тиладилар, берайму?

Шайх ёқутларни ўглоннинг қўлидан олди, яна ҳованчага солиб туйди ва шамолга учирив, деди:

— Эй ўглон, бу дарвешларнинг ризқини Аллоҳ беради. Сен уларнинг қайғусини емагин!

Ўғлон бу қароматни кўриб, бутқул дунёнинг муҳаббатини кўнглидан чиқарди. Ҳослардан бўлди:

* * *

Нақлдурким, Шайх айтади:

— Ўттиз йилдурким, ҳалқни даъват қиласман. Бир киши келди, ёнимда ўтириди. У кеча менга меҳмон бўлди. Султоннинг ўғли чироқ билан ўтар эди. Мен бу сўзни айтар эдим:

— Мискин одам ўғлонлари заиф бўлади, Аллоҳ эса кучлидир! Султоннинг ўғли келиб, бу кишини кўрди, ранги ўзгариб, бехуш бўлиб йиқилди. Эртаси яна келди ва сўрадиким:

— Аллоҳга элтадиган йўл қайсицир?

Мен айтдим:

— Йўл иккидир. Бириси қичик, биттаси катта йўлдир. Қайси-нисини сўраяпсан? Агар қичик йўлни истар бўлсанг, дунёни тарқ қил! Агар катта йўлни истар бўлсанг, Аллоҳдан ўзгани тарқ қилгин!

Султоннинг ўғли:

— Валлоҳ, мен улуғ йўлни қабул қилдим! — деди ва кетди. Эртаси яна келди. Шол тўн кийди. Шайхнинг қўлини олиб, ўпди ва тавба қилди. Шайхнинг ёнидаги меҳмон ҳам тавба қилди. Иккиси дунёни тарқ қилди ва дарвеш бўлдилар.

Абу Жаъфар айтади, бир куни Зуннуннинг хизматига бордим. Барча дўстлари ҳозир бўлиб, тогнинг устида ўтирган эдилар.

Деди:

— Агар бу тог Аллоҳни севса, ҳаракатга келсин!

Дарҳол бу тог юқорига ҳаракат қила бошлади. Бир киши буни кўриб, жон таслим қилди.

* * *

Нақлдурки, бир йигит сўфиларни инкор қиласман. Бир куни Зуннун узугини чиқариди у йигитга бериб, деди:

— Буни гаровга қўйиб, новвойдан нон олгин!

У новвойга олиб борди, новвой бир ақчага ҳам олмади, нон ҳам бермади. Ундан жавоҳирфурушга борди. Жавоҳирфуруш минг тиллага сўради.

Яна у Зуннунга олиб келди.

Деди:

— Новвой бир нонга ҳам олмади, аммо жавоҳирфуруш минг тиллага сўради.

Зуннун деди:

— Новвой узукнинг қадрини қандай билади, сен ҳам сўфиларнинг қадрини шу қадар билдинг!

У йигит дарҳол тавба қилди. Шундан сўнг бу йигит сўфиларга мухлис ва эътиқодли бўлди.

* * *

Нақлдурким, Зуннун ўн йил қатиқли ош орзу қилди. Уни нафсига бермади.

Бир кун байрам бўлди, нафси деди:

— Нима бўларди, менга байрамлик учун қатиқлик ош олиб берсанг!

Шайх деди:

— Эй нафс, хоҳласанг, сенга байрамлик олиб бераман. Бу кеча менга ҳамдам бўл! Мен икки ракаат намоз ичиди марта Қуръонни хатм қилай.

Нафси унга рози бўлди. У кеча икки ракаат намоз ичиди марта Қуръонни хатм қилди.

Эрталаб бўлди, бир киши унга бир лаган қатиқли ош келтириди. Шайх ундан бир луқма қўтариб олдиким, оғзига солгай. Яна қўйди. Турди, намозга машғул бўлди. Бу киши сабр этди, то намоздан фориг бўлди.

Сўрадиким:

— Эй Шайх, нима учун емадинг?

Деди:

— У ошни кўрдим, нафсим деди: «Ўн йилги муродимга етдим!» Аллоҳ ҳаққи учун сенинг муродингни бермасман!

Бу сўз тугамасдан бир киши ичкарига кирди, бир лаган қатиқли ош келтириди.

Шайхнинг олдига қўйди ва деди:

— Ҳазрат Пайгамбар сенга салом юборди. Саломдин сўнг дедилар: «Бугун бир соат нафси билан сулҳ этсун ва бу таомдан бир нима есин!»

Шайх:

— У ҳазратни қачон кўрдинг? — деб сўради.

Деди:

— Бу кеча тушимда кўрдим.

Айтдилар:

— Агар истасангким, қиёмат қуни сенга шафоат қиламан, ўғлонларинг учун пиширган ошингни қўтариб Зуннунга элтгин ва айтгилким: «Пайгамбар сенга салом қилди ва айтдиларки, бир соат нафси бирла сулҳ қилсун!»

Шайх бу сўзни эшитгач, йиглади ва Расууллоҳ айтганига итоат қиламиз, деб таомдан еб, завқ олди.

* * *

Нақлдурким, Миср қавми Зуннунни «зиндиқ» дер эди. Барчаси иттифоқ бўлиб бориб, подшоҳга билдирилар. Подшоҳ Зуннунни тутиб, оёғига занжир солди ва зинданга буюорди. Қирқ кун зиндан ичиди бўлди. Башир Ҳофийнинг қиз қариндоши ҳар кунда иплек сотиб, нон келтуруб, Зуннунга бир нон юборар эди. Зуннунни зиндандан чиқардилар, кўрдиларки, қирқ нон бўлди.

Қиз қариндоши нонларни санаб, деди:

— Эй Зуннун, бу нонларни мен сенга юборган эдим. Барчасини иплек сотиб олдим, шубҳасиз эди. Нега емадинг!

Деди:

— Зинданбонларнинг қўли тегди, шунинг учун емадим!

Зуннунни халифага элтдилар. Ҳар нимаким, айтган эдилар, барчаси бу кишига бўхтон эди. Халифа Зуннунга кўп хурматлар кўрсатди ва айтди:

— Маъзур тутгин!

Шайх деди:

— Эй, халифа, мен жавонмардликни бир сувчидан ва мусулмончиликни бир кампирдан ўргандим.

Халифа деди:

— Қандай қилиб?

Деди:

— Ясовуллар тутиб, мени келтирди. Сенинг саройингга яқин келдим, нойиб ва бекларни кўриб, сенинг сиёсат қилишингни билдим. Бир кампир менга деди:

— Қўрқмагин, булар ҳам сенингдек бир одамдир. Аллоҳ сенинг билан биргадир!

У кампирдан бу сўзларни эшитган эдим, шунда ишончим зиёда бўлди. Яна бир сувчидан сўрадим:

— Менга сув бергил!

Унга бир олтин бердим. У олтинни олиб, дарҳол бир мискинга берди ва менга сув берди.

* * *

Нақлдурки, Зуннун айтади:

— Бир куни бир аёлни кўрдимким, дўстлик даъвосини қиласа эди. Ундан сўрадимким:

— Муҳаббат нимадур?

Айтди:

— Дўстликнинг гояти бўлмас!

Бир куни Шайх хаста бўлди. Дўстлари кўргани келдилар. У аёл ҳам келди.

Деди:

— Эй Шайх, қайгурмагинким, сенга ранж дўстингдан келди!

Икки мартаба Шайхни у аёл хижил қилди.

* * *

Нақлдурким, Шайх айтади:

— Бир куни саҳрого чиқдим. Қиши кунлари, қор ёғар эди. Бир қари оташпарастни кўрдим, этагида тариқ сочиб юарди.

Мен дедим:

— Сувуқда бу доналарни нега сочарсан?

У деди:

— Бу доналарни шунинг учун сочарманки, то қушлар егайлар ва улар туфайли Аллоҳ мени раҳмат қилгай!

Мен дедим:

— Бу доналарким, бегона қўлидан тушар, уни Аллоҳ қабул этарму?

Деди:

— Қабул қилмаса ҳам мен сочганимни зое қилмас!

Шайх деди:

— Бу сўз менга басдир!

Қайтиб ўз жойига келди.

Шайх айтади:

— У йили ҳажга бордим. Яна у оташпаратни кўрдим, тавоғ қилар эди. Аллоҳга қайтиб, ошиқ ва ҳайрон бўлган эди.

У ҳам мени кўриб, деди:

— Худой таборак ва таоло менинг бир ҳовуч таригимни қабул қилиб, менга имон ато қилди.

Зуннун тафаккурга шўнгиди. Шунда Ҳотифдан овоз эшитдиким:

— Эй Зуннун, биз чорлаганимизни иллат билан чорлармиз, қувлаганимизни ҳам иллат билан қувлармиз. Фориг бўлгилким, иш «хоҳлаган нарсасини тўла бажаргувчи» қўлидадир. Сенинг ақлинг қиёсига етмайди!

* * *

Нақлдурким, ҳар вақт Шайх намозга турса:

— Бори Ҳудоё, қайси оёқ билан қаршингда тургайман, қайси кўз билан сендан ўзгаларга боққайман, қайси тил билан отингни эслайман? Илоҳи, сармоясизликдан сенинг даргоҳингга сармоя истаб келдим, сенинг даргоҳингни улуг даргоҳ, деб келдим. Иш зарурат бўлди, сув бошдан ошди. Уятни орадан кўтардим, кўп гуноҳ билан даргоҳингта келдим, — деб зор-зор йиглар, намоз ўқир ва муножот қилиб айтар эди:

— Бор Ҳудоё, мени узроҳлик пардаси билан азобламагин! Маърифат аҳлига йўлимни тўсмагин!

* * *

У айтади:

— Тан соглиги оз емоқдандир, жон соглиги оз гуноҳдандир. Аллоҳдан қўрқуви бўлмаган бандаларга Аллоҳ ғазабини йўллайди. Ва мўминларнинг фасоди — бузилиши олти нарсададир: аввало, охират ишларига ният заифлиги; иккинчи, нафсидан паст келмоқ; учинчи, андишаси узун бўлмоқ; тўртинчи, Ҳолиқ ризосини қўйиб, ҳалқ ризосини истамоқ; бешинчи, ҳазрати Расули акрам (с.а.в.) нинг суннатларини қўйиб, бидъат ишларга ва ҳавоий нафсга эргашмоқ; олтинчи, гуноҳларни оз ва кам билиб хорламоқдир!

* * *

Ва айтади:

— Дўстликни бир киши билан қилгинким, ҳеч айриладиган бўлмасун, сенинг айрилишингга ҳам қарамай! Агар сухбат аҳли бўлишни хоҳласанг, дўстларинг билан худди Абу Бакр Сиддик билан Пайғамбар ораларидаги яқдиллик каби иттифоқда бўл!

* * *

— Аллоҳ севганининг нишони шуким, Пайғамбарга хулқда, феълда мувофиқ бўлди, сен ҳам унга мувофиқ бўлгайсан! Ҳакимларнинг жоҳили шуки, хасталарга муолажа қилур, мастлик ҳолида! Яъни, ҳар ким дунё севгисига маст бўлса, унга насиҳат фойда этмас. Аммо мастлигидан айрилган вақтда сўз таъсир қиласи.

* * *

— Аллоҳ бандани азиэзлик билан азиэз этмас, хорлик билан азиэз этади!

* * *

— Бандани Ҳолиққа етказадиган сидқ ва хилватдур! Ҳар ким хилватда Аллоҳни истаса топгай!

* * *

— Ҳар нарсанинг бир офати бордур. Муҳаббатнинг офати зикрдан холи бўлмоқдир!

* * *

— Ва ориф удурким, унда Ҳақнинг нишони бўлгай! Ҳар лаҳзада кўркуви ортгай ва имони зиёда бўлгай! Орифнинг одоби барча адаблардан пок бўлиши керак!

* * *

— Маърифат уч турли бўлади: биринчи, тавҳидни билмоқдир. Бу мўминларнинг феълидир; иккинчи, ваҳдоният сифатини билмоқдир. Бу валиларнинг одатидир; учинчи, хужжат баёнини билмоқдир. Бу олимларнинг ишидир.

* * *

— Ориф улдурким, илмсиз, айбсиз, мушоҳадасиз, сифатсиз ва қашғсиз Аллоҳни билгай! Аллоҳ орифлар сифатини ҳазрати Пайғамбарга билдириб, айтган: «Ҳар қачон мен бандамни дўст тутсам, ҳар нарсаким кўрар, менинг кўзим билан кўрар; тутганини менинг қўлим билан тутар ва эшитганларини менинг қулогим билан эшитар».

* * *

— Зоҳидлар охират подшоҳидур ва орифлар зоҳидлар подшоҳидир.

* * *

— Аллоҳга муҳаббат нишони шуки, Аллоҳдан ўзга барча нарсани тарқ қилгай!

* * *

— Ҳар кўнгил хаста бўлди, унинг тўрт нишони бор: бири шуки, тоатда ҳаловатини топмас; иккинчи, Аллоҳдан қўрқиш қўнглида бўлмас; учинчи, нарсаларга ибрат кўзи билан боқмас; тўртинчи, ҳар нимаким, эшитар, қулоқ солиб, фаҳм этмас! Банда Аллоҳга лойиқ бўлганининг нишони шуким, у нафси истаган ҳар бир нарсага қарши бўлгай ва Аллоҳ ризосини истагай.

* * *

— Тавба икки турлиқдир: хос ва авом. Авом тавбаси гуноҳдандур, хос тавбаси гафлатдандур. Ҳар бир аъзонинг ҳам

ўз тавбаси бордур. Кўнгилнинг тавбаси шуким, ҳамиша нияти хайрли ва ёмонлиқдан ўироқ бўлгай. Кўз тавбаси эса ҳаромга боқмаслиқдир. Кўл тавбаси ҳаром нарсани ушламаслиқдир. Оёқ тавбаси ҳаромга ва ярамас ишга бормаслиқдир. Қулоқ тавбаси ботил сўзларни әшитмаслиқдир. Қорин тавбаси ҳалол ейишидир. Фаржнинг тавбаси зино қилмаслиқдир.

* * *

— Аллоҳнинг зикри менинг жонимдур, ҳаё эса менинг либо-симдир!

* * *

— Содиқ шуким, кўнгли билан тили бир бўлгай. Ва ҳар сўзким, сўзласа, Аллоҳга лойиқ бўлгай! Сидқ Аллоҳнинг қиличидир!

* * *

— Таваккал шудурким, жами муродни тарқ қилиб, Аллоҳга машғул бўлгай ва гумондан сақлангай!

* * *

— Унс (улфатлик) нишони шудурким, Холиқ билан унс тутгай, нафси билан эмас.

* * *

— Ибодат қалити фикрдир, қабул бўлишининг нишони нафс, ҳавога мухолифат қилмоқ ва жами орзуларини тарқ қилмоқдир!

* * *

— Ризо нишони шуки, очликда шод бўлгай!

* * *

— Ва ихлос нишони учтадир: биринчи шуким, мақташ ва ёмонлаш унга баробар бўлиши; иккинчи шуким, хайрни унугиб, гуноҳларини унутмаслик; учинчи, Аллоҳдан ўзга ҳар нарса бордур, кўнглидан чиқаргай!

* * *

— Яқин (аниқ) имон учдири: биринчи, ҳар нарсага боқса Аллоҳ билан боққай; иккинчи, ҳар ишда Аллоҳга ружу этгай; учинчи, Аллоҳдан ўзгадан умид қилмагай. Баъзилар айтибдур, даъват андишани қисқа қилмоқдир!

* * *

— Аллоҳ хушнуд бўлмагунча, дийдоридан насиба олмас, ҳамма қўрқувдан ҳам омон бўлмас. Чунки Пайгамбар (с.а.в.) буюрганлар: «Сенга бир ҳарф ўргатган кимсага қул бўласан!»

* * *

Зуннундан сўрадиларким:

— Аллоҳни нима билан топдинг?
Деди:
— Аллоҳни Аллоҳ билан топдим!

* * *

Сўрадиларким:

— Ким билан сухбат қурайлик?
Деди:
— Ҳеч мулки ва асбоби бўлмаган билан! Дўст улким, ҳеч ҳолда сенга қарши бўлмагай!

* * *

Сўрадилар:

— Банда жаннатга қайси вақтда лойиқ бўлади?
Деди:
— Уч иш билан: биринчи, озуқасини тайёрлагай; нафси билан ҳисоблашгай; ўлимга мунтазир бўлгай!¹¹

¹¹ Форсий матнда банда беш иш билан жаннатга сазовор бўлиши айтилган ва улар қаторида доим Аллоҳ йўлида истиқомат қилиш, махфий ва ошкора зикрда бўлиш ҳам санаб ўтилган.

* * *

Сўрадиларким:

— Узлат нимадир?

Деди:

— Нафсдан кесилмоқдир!

* * *

Сўрадиларким:

— Дунё нимадир?

Деди:

— Ҳар нарсаким, Аллоҳдан ўзга нарсага машғул этар, ўшадир!

* * *

Сўрадилар:

— Бизларга ўгит бергин!

Деди:

— Аллоҳ билан ёр бўл, нафсинг билан агёр бўл! Ва ҳеч кишини хор тутмагил, агар кофир бўлса ҳам! Чунки оқибатини андиша қилгил, кўзлагил ва кўрқгилким, мاشаққатни олиб, сендин токи унга бергайлар!

* * *

Яна бир киши насиҳат истади.

Деди:

— Имонингга шак қелтиргмагил! Нафсингдан хушнуд бўлмагил!

Балога сабр қилгил, Аллоҳ даргоҳида ҳамиша сабр билан бўлгил!

* * *

Яна бир киши насиҳат истади.

Деди:

— Ўтган ишга ўқинмагил, келар ишга андиша қилмагил, ҳозирги ишни хуш кўргил!

* * *

Сўрадилар:

— Сўфи нимадур?¹

Деди:

— Сўфи удурким, Аллоҳни барча нарсадан қизғангай!

* * *

Нақлдурким, Шайх ўлим тўшагида ётганида, ундан сўрадиларким:

— Орзуинг нимадир?

— Ўлмасдан илгари Уни билсам, — деб жавоб берди ва ушбу байтни ўқиди:

“Мени хавф касал қилди, шавқ куйдирди, муҳаббат ўлдириди, Аллоҳ тирилтириди».

* * *

Айтадилар: Шайх ҳаста ҳолида ётганида Юсуф Ҳусайнин уни кўргани келди ва деди:

— Васият қилгин!

Деди:

— Бир киши билан суҳбат қилгингим, ундан саломат бўлгайсан!

Ва унинг суҳбати сени доим хайр ишларга тортгай!

* * *

Бир киши яна ўгит истади.

Деди:

— Мени машгул этмагил, омонатни эгасига топширайин!

Бу сўзни деди, азиз жонини Аллоҳга топшириди.

— Албатта, биз Аллоҳнинг ихтиёридамиз ва албатта, биз Унинг ҳузурига қайтувчилармиз.¹

Аммо дунёдан ўтган кечаси етмиш киши туш кўрдиларким, ҳазрати Пайгамбар (с.а.в.) Шайхга қарши келдилар ва айтар эдилар:

¹ Бақара сураси, 156-оят.

— Аллоҳнинг дўсти келаяпти, келинглар, унинг истиқболига чиқайлик!

Азиз жонини Аллоҳга топширди. Аммо жони чиққанда олдида яшил хат билан ёзилиб әдиким, унда: «Бу Аллоҳнинг дўстидир, Аллоҳ севгисида ўлди!» дейилганди.

Чунким ул ҳазратнинг жанозасин кўтардилар, кун қаттиқ иссиқ әди. Қушлар келиб жанозага соябон бўлдилар. Жанозани кўтариб кетаётганида намоз вақти бўлди, муаззин аzon айтди.

Шаҳодат калимасига етганда, тобутдан бир бармогини чиқарди. Тамом ҳалойиқ буни кўрди ва фарёд қилди, тирик экан, дедилар.

Ҳалойиқ тобутни ерга қўйди, бармогини букишга ҳарчанд саъй қилдилар, бука билмадилар.

У одамларким, ҳазратга мункир әдилар, барчалари тавба қилдилар. Қабрга қўйдилар, қабри устидан кам бўлмади. Аллоҳ уни раҳмат айласин!

БОЯЗИД БИСТОМИЙ

Орифлар султони, ҳақиқат изловчиларнинг ҳужжати, илоҳий халифа, буюк муршид, ҳақиқий қутб, машойихлар каттаси, авлиёлар улуги, одам авлоди оламининг қутби, унинг риёзат, қаромат ва айтган сўзлари беандоза, ҳақиқатлар ва дақиқойиқ сирлари ичида беназир, доим қурб мақомида ва муҳаббат дарёсида гарқ, ҳамишатани муркоҳада ва жони мушоҳада ичида, ҳадисда ривоятлари олий, ҳеч киши ундан аввал тариқат ичида сўз сўзламади, унинг мартабаси ва камоли ҳалқдан ортиқ эди.

Шайх Жунайд Бағдодий унинг ҳақида бундай деган:

— Боязид бизларнинг орамизда худди Жаброил фаришталар орасида бўлгани кабидир.

* * *

— Тариқат майдонида тавҳид отини чоптирган кимдур? —
десалар,

— Боязиддуру! — дегин.

Бунга далил шуким, Боязид деди:

— Икки юз йил тариқат майдонида от чоптирилар. Ҳануз тўпини илгари сола олмадилар!

* * *

Шайх Абу Саид Абул Хайр айтади:

— Ўн саккиз минг оламни тамом қездим, қўрдимким, Боязид ҳаргиз орада йўқдур! Яъни Боязид Аллоҳга бутунлай маҳв бўлгандир!

* * *

Боязиднинг отаси ақобирлардан, бобоси эса мусулмон эмасди. Унинг онаси айтган:

— Боязид қорнимда эканда ҳар вақтким, шубҳали таом есам, оёқлари билан тепар эди. Ва ҳаргиз тинмас, то ўша луқмани қувмагунимча! Яъни қайт қилиб чиқармагунча.

Бу сўзнинг чинлигига далил шудурким, Шайхдан сўрадиларким:

— Тариқатда инсонга нима керакдур?

Шайх деди:

— Онадан тугма давлат, бўлмаса, доно кўнгил; агар у ҳам бўлмаса, кўрар кўз; у ҳам бўлмаса, эшитар қулоқ; у ҳам бўлмаса, соғ тан; у ҳам бўлмаса, фожеали ўлим!

Боязид онадан тугилди, катта бўлди, отаси мактабга берди. «Луқмон сураси»га етганида ушбу оятни ўқидиким: «Мени хушнуд қилгил ва отанг бирла онангни ҳам хушнуд қилгил!»¹

Устозидан бу оятнинг маъносини сўраб билди. Шунда ичига бир ўт тушди ва устозидан ғурхат олиб, онаси олдига келди.

Онаси сўради:

— Эй Тайфур, нимага келдинг?

Деди:

— Бугун устозимдан бир оят эшитдим. Аллоҳ буюрибдурким: «Менга бандалик қил, отанг билан онангга хизмат қил!»

Энди, мен Аллоҳга ва ҳам сизларга қандай хизмат қила оламан? Бу оят менга қаттиқ таъсир қилди. Ё мени Аллоҳдан тиланг, сизларга хизмат қилайин ё сизлар мени қўйинг, Аллоҳга бандалик қилайин!

Онаси деди:

— Ўғлим, мен ўз хизмат ҳаққимни сенга багишладим! Сен боргил, Аллоҳга бандалик қилгил!

Бас, Боязид Бистом шаҳридан чиқди, Шом вилоятига бордики, кезарди ва уйқусизлик чекарди, токим яна ўн уч нафар шайхнинг хизматини қилиб, иршод олди. Уларнинг бири ҳазрати имом Жаъфари Содиқ эди.

¹ Луқмон сураси, 14-оят.

Бир куни имом Ҷаъфари Содиқнинг хизматида турганда, имом деди:

— Эй Боязид, фалон китобни токчадан олиб бергил!

Боязид деди:

— Қайси токчадан?

Имом деди:

— Шунча замон бўлди, бизнинг билан ҳамроҳсан, ҳануз токчани кўрмадингми?

Боязид деди:

— Эй Имом, мен сенга тафтишга келмадимким, тўрт тарафга боқайин ва нарсани кўзлагайман!

Бу сўз Имомга бағоят хуш келди ва деди:

— Боязид, сенга муборак бўлсинким, ишинг тамом бўлди. Энди Бистомга қайтиб боргил ва шайхлик дўконини юритги!

* * *

Нақлдурки, Боязид ўн икки йил Каъба йўлида ҳар бир қадамда сажда қилиб, икки ракаат намоз ўқиб, Каъбага борар ва айтар эдиким:

— Мен дунё подшоҳлари олдига бормасман, илдам борсам!

Каъбага етиб боргач, шунда у биринчи йили тавоғ қилмади, адабдан кўрмади ва эҳром ерига келиб, эҳром боғлади. Йиккинчи йилда тавоғ этди. Қайтиб келар эди, бир шаҳарда истиқомат қилмади, ўтди. Шунда шаҳар халқи Боязиднинг ортидан тушдилар.

Боязид изига қараб, деди:

— Эй жамоат, мендан нима истарсизлар?

Айтдилар:

— Сенинг билан суҳбат тутмоқ истармиз!

Боязид Аллоҳга муножот қилиб, ниёз айлади, деди:

— Илоҳи, бу халқни мендан айиргил!

Аллоҳ Боязидни буларга совуқ кўрсатди.

Ва яна деди: «Аллоҳдан ўзга Илоҳ йўқ, фақат мен борман. Менга ибодат қўлинглар!»¹

¹ Анбиё сурасининг 25-оятига ишора.

Бу қавм у сўёни эшитдилар, уни қуфр сўз санаб, орқалариға қайтдилар. Шайх борар экан, бир калла суюгини кўрди. Унда бу оят ёэилган эди: «Улар кар, соқов ва кўрлардир. Тушуммайдилар».¹

Шайх буни кўргач, наъра урди, у бошни қўлига олиб ўпди ва бошига қўйиб, деди:

— Бу сўфининг бошига ўхшарким, Аллоҳ ўйлида маҳв бўлибдур. Унда на қулоқ бордурким, битмас-туганмас хитобни эшитгай, на кўз бордурким, азалий жамолни кўргай, на тил бордурким, Аллоҳ саносини айтгай, на ақл бордурким, Аллоҳнинг заррадек маърифатини билгай! Шунинг учун ҳам бу оят унга ёэилгандир.

* * *

Нақлдурким, Боязиднинг бир туси бор эди. Ўз озуқасини ва йўлдошларининг озуқасини шу тяга юклиди.

Бир киши кўриб, деди:

— Бу бечора түяниңг юки кўп оғирдур ва унга эулм бўлибдур! Боязид ундан бу сўёни эшитиб, деди:

— Эй йигит, кўзингни очиб қарагил, юкни қўтарган тудурми ё ўзгаму?

У йигит диққат билан қаради, кўрдиким, юк түяниңг тепасидан бир қарич баландда борар, түя юксиз, фароғат ва беозор эди. Юкни фаришталар қўтарарди.

Йигит бу ҳолни кўриб, бармогини оғзига тишлаб айтган сўзига тавба ва истиғфор этиб:

— Субҳоналлоҳ², бир бандада яна бунча ҳол бўлар экан! — деб Боязиднинг аҳволини халойиққа билдиromoқчи бўлди.

Дарҳол Боязид деди:

— Кўрганингни биронта жонга айтмагин!

У йигит қабул этди ва Боязидга муҳлис бўлди.

Шундай қилиб, Боязид Каъбани тавоғ қилиб, жамоат билан қайтиб Бистомга келди. Шаҳар ҳалқи хабар олдиларким, Боязид келар. Барча ҳалқ истиқболига қарши чиқдилар.

¹ Бақара сураси, 171-оят.

² «Аллоҳ покиза зотдир» ибораси инсон ажабланган, ҳайратта тушган ҳолда айтилади.

Боязид уларни кўргач, ақли қабул этмадиким, буларга машгул бўлиб, Аллоҳнинг зикридан маҳрум қолади. Булар Боязидга яқин келдилар.

Рамазон ойи эди, қўйнидан нон олиб ейишга тушди. Ҳалқ уни кўриб:

— Бу киши жинни бўлиди, — деб, барчаси Боязидга қарши бўлиб, уй-уйига қайтдилар.

Йўлдошларига Боязид деди:

— Кўрдингизларми, бир парча нон билан буларни ўзимга қарши қилдим ва фарогат топдим.

Шундай қилиб, Боязид у ерда оқшомгача тавоф қилди. Кеча бўлди, онаси эшигига бориб қулоқ солди, онаси таҳорат қилар ва айтар эди:

— Илоҳи, менинг ўглим Боязидни саломат сақла! Ва машойихлар кўнглини ундан рози, аҳволини доим хуш қилиб, каромат ва авлиёликни ато этгил!

Боязид онасидан бу сўзларни эшилди, шунда йиглаб, эшикни қоқди.

Онаси деди:

— Кимсан?

Деди:

— Сизнинг гарибингиздур!

Онаси ҳам овозидан таниб, йиглаганча қарши олди ва деди:

— Эй кўзим чироги, Тайфурим! Кўзларим йўлингда йиглай-йиглай кўр бўлди ва белим хам бўлди!

Бас, Боязид онасининг оёқларини ўпди.

* * *

Нақлдурки, Боязид айтади, мунча мартабаким, Аллоҳ менга ато қилди, барчасини онамнинг дуосидан топдим.

Бир кеча қаттиқ совуқ эди. Онам мендан сув сўради. Бордим, ариқдан музни ёриб, сув келтирдим. Онам уйқуга кетган экан, сувни тутиб турдим. Кўлларим муз бўлди. Онам уйқудан уйғонди, кўрдиким, мен ҳануз кўзани кўтариб турибман. Сувни олиб ичди ва мени дуо қилди. Унинг дуоси баракатидан ҳар нимани истадим, топдим.

* * *

Нақлдурким, Боязид Маккадан келар чогида Ҳамадон шаҳрига кириб ўтди. У ердан сафсар гулининг ургуни олди. Ундан Бистомга борди, кўрдиким, сафсар урги ичидан бир неча чумоли бор экан.

Уни кўриб, деди:

— Бу мискин ўз жойидан овора бўлибди!

У ердан турди, яна чумолини Ҳамадонга келтириб, олган жойига қўйиб, деди:

— Аллоҳнинг амрига таъзим, Аллоҳнинг маҳлуқотига шафқат!

* * *

Боязид айтади:

— Ўн икки йил нафсим иложини қилиб, риёзатда тутдим, риёзат кўрасини урдим, мужоҳада оловида ёқдим, маломат болгаси билан урдим ва нафсимдан бир кўзгу ясадим.

Беш йил у кўзгуга боқдим, ўзимни гуурда кўрдим.

Яна беш йил жаҳд қилдимким, шояд бу зуннор кесилгай ва имоним тоза бўлгай, дедим.

Яна нафсим кўзгусига қарадим, шунда ўзимни заифу гуноҳкор кўрдим.

Сўнг умидвор бўлдимким, Аллоҳ менга қариндошлиқ мақомини ато қилгай!

* * *

Нақлдурким, Пири Умар айтади:

— Қачонким, Боязид ибодатни кўпроқ қилишни хоҳласа, хилватга кириб, барча тилакларини тилар эди.

Сўрадилар:

— Нима учун бундай қиласан?

Деди:

— Қўрқарманким, гавғо товушини эшитиб, паришонлик ичра мақсадим ҳосил бўлмай қоладими!

* * *

Шайх Суҳлакий айтади:

— Бир куни Боязид хилватга кирди ва жазбаси голиб эди, ногоҳ оғзига бу сўз келди:

— Ажабо, менинг шаъним нақадар улуг!

Ўзига келгач, муридлари сўрадилар:

— Эй шайх, нима учун бундай дедингиз?

Боязид деди:

— Билмасман. Агар бундай десам, Аллоҳга қарши чиққан бўламан. Мен бундан кейин бу хилда сўз айтар бўлсам, албатта, мени уриб ўлдиринглар!

Шундай деб, муридларининг қўлларига таёгу пичоқ бериб қўйди. Бир вақт Боязид хилватга кирди, жазбаси голиб бўлиб яна:

— Ажабо, менинг шаъним нақадар улуг! — деди.

Муридлари эшитиб, ҳаммалари пичогу таёқ олиб кирдилар, токи уриб ўлдиргайлар. Кўрдиларким, уйнинг ичи Боязидлар эди. Муридлар таёқ ва пичоқ ура бошладилар. Ҳаёл қилдиларким, пичоқ сувга тегар. Ҳеч ерига захм етмас эди. У суратларким, ҳаммалари Боязид эди, барчаси тарқалди ва гойиб бўлдилар. Боязид бир чеккадан чиқиб келди. Юзи тўлин ойга ўхшарди. Ҳеч сўзламади.

* * *

Бир киши сўрасаким:

— Улуг одам қандай кичик бўлади?

Жавоб шуким:

— Ҳазрати Одам Ато пайғамбар жаннатдан чиққанларида боши кўкка етар эди. Аллоҳ фармони билан ҳазрат Жаброил муборак бошини силади. Шунда бўйи одамлар каби кичик бўлди. Одамнинг бўйи катта ва кичик бўлиши мумкин. Боязид ҳоли ҳам шундай бўлган. Чунки бола онаси қорнида икки ботмон бўлса, сўнгра икки юз ботмон бўлади.

Ҳазрати Жаброил бунча улуглиги билан Марям кўзига кичик суратда кўринган. Аммо кишининг ўзи бу ҳолга етмагунча уни шарҳ этиб билдириб бўлмас ва унинг билишидан ҳеч фойда йўқдир.

* * *

Нақлурки, бир куни Боязиднинг кўнглига келдиким:

— Мен бу замонанинг улугидурман!

Бас, билдиким, хато қилди. Дарҳол пушаймон бўлиб, Ҳуросон йўлига тушди. Бир неча манзил юрганидан сўнгра, бир ерга ўтириди ва деди:

— Энди ўрнимдан турмагайман, то гайб оламидан бир киши келиб менга йўл кўрсатмагунча!

Хулласи қалом, бир неча кун у ерда ўтиридиким, бир киши туда у ерга келди, кўзи йўқдур. Яқин келиб, газаб билан боқди ва деди:

— Бир кўзимни очиб, Боязид ва Бистом шаҳрини, қавмларини бир хам уриб, гарқ этсан!

Унинг ҳайбатидан Боязид ўзини йўқотди. Ўзига келиб, деди:

— Астагфирulloҳ ал-азим!¹

Яна у киши деди:

— Эй Боязид, у қуниким, сен бир сўз дединг, шундан бери мен ўн йиллик йўл юриб келдим. Кўнглингни яқин қилким, васвасага йўл топмагай!

Ва қўздан гойиб бўлди.

* * *

Нақлурки, бир гурӯҳ жамоат Боязид олдига келганда, у мушоҳадага борган эди, бошини кўтарди ва деди:

— Бир чириган бир дона истардим, сизларга бериш учун, аммо у чириган донани топдим, сизлардан бир киши топмадимким, у донани кўтара оладиган!

* * *

Нақлурким, шайх Абу Туроб Нахшабийнинг бир муриди, бағоят қароматлик эди. У муридига деди:

— Боргил, Боязидни қўргил!

Мурид деди:

¹ «Буюк Аллоҳга истиғфор айтаман» жумласи одатда инсон тавба қилган вақтда айтилади.

— У кишиким, Боязиднинг Аллоҳини кунда юз мартаба кўрар, Боязидни нима учун кўрсинг?

Абу Туроб деди:

— Сен Аллоҳин ўз ҳолингча кўрарсан. Ҳар қачон Боязиднинг ёнида кўрсанг, ҳоли миқдорича кўрарсан! Кўрмоқ билан кўрмоқда тафовут кўп!

Муридга бу сўз багоят таъсир қилди.

Деди:

— Кел, икковимиз бирга борамиз!

Шундай қилиб, иккови Бистомга келдилар. Боязид уйида йўқ, бир гўшага кириб эди. Булар ҳам у ерга бордилар. Боязид чиқди, бир қўлида бир офтоба сув, эгнида бир эски тўн. Боязиднинг кўзи у муридга тушди, шунда у мурид дарҳол жон берди.

Абу Туроб деди:

— Эй Боязид, сенинг бир назарингдан ўлим келди!

Боязид деди:

— Бу йигитта ҳануз қашф ҳосил бўлмаган эди. Бизга етишган вақтда унга қашф ҳосил бўлди. Лекин ўзи тоқат қила билмади. Чунончи, Миср хотинлари ҳазрат Юсуф жамолларини кўриб, қўлларини кестилар.

* * *

Нақлдурким, Яҳё ибн Муоз бир куни Боязидга нома ёзди:

— На айтурсен, ул кишининг ҳақидаким, бир қадаҳ шароб ичди, азал ва абад маст бўлди?

Боязид номани ўқиб, деди:

— Бу ерда кишилар бордурким, азал ва абад дарёсини бир мартабада ичиб, маст бўлмас. У кишига сиз нима дейсиз?

Яҳё ибн Муоз унга:

— Сизнинг билан бизнинг орамизда сўз кўп экан, энди жаннатда Тубо дарахти остида сўзлашамиз! — деб хат ёзиб, бир қуриган нон билан хатни юборди, шайх муни есунлар, деб.

Боязид хатни мутолаа қилиб, нонни емади.

Яна жавоб ёздиким:

— Орамиздаги сирларни ҳеч кишига айтмагин! Жаннат ичид! Нонни емаганимга сабаб унинг сувини қаердан олдинг, асли уруглик қаердан эди? Бизга билдиргил!

Яҳё ибн Муоз бу сўзларни ўқиб, Шайхга багоят муштоқ бўлди. Ҷарҳол туриб, Боязидни кўрмакка азм этти, хуфтон намозида шайхга эришиди. Кўрдиким, Шайх намозга машгулдир, бир четга ўтирди.

Боязид эрталабгача намоз ўқиди. Ва бир бармоги устида икки ракаат намоз ўқиш билан тонгни оттириди.

Яҳё ибн Муоз олдига борди ва салом берди. Яҳё мубтадий, яъни тариқатда бошлангич мақомда эди ва Боязид мунтаҳий, яъни охирги босқичда эди.

Яҳё деди:

— Эй Боязид, бу кечадаги футуҳдан менга ҳам бергил!

Боязид деди:

— Эй Яҳё, агар отамиз ҳазрат Одамнинг равшанлиги, Жаброилнинг поклигини, Иброҳимнинг сифатини, Мусонинг шавқини, Исонинг таҳоратини, Муҳаммад Мустафонинг муҳаббатини тамом сенга берсалар, қабул этмагил! Ҳануз ортигини тилагилким, Аллоҳнинг даргоҳида ажиб ва гариб нарсалар кўпдур. Бир бандасига ҳимматининг андозасида берар. Зинҳор ҳимматингни улуг тутгилким, Аллоҳ даргоҳи багоят улугдир! Агар сен оз нарсага рози бўлсанг, ўша мақомда қоларсан!

* * *

Нақлдурки, Боязиднинг одати — кечаларда қабристонда кезар эди. Бир кеча бир улугнинг ўғли қўбиз чертиб келди.

Боязид:

— Ло ҳавла... — деди.

Йигит маст эди. Боязиднинг бошига қўбизи билан шундай урдиким, унинг боши ёрилди, қўбиз ҳам синди. Боязид хунга ботиб, уйига борди. Эрталаб бўлди.

Боязид бир муридига буюорди:

— Бир бўлак ҳалво, бир неча тангалик ёғ сотиб олиб, фалон йигитга олиб боргил ва айтгил:

— Бу кеча кўп заҳматлар чекдинг, қўбизинг синди, қўлинг оғриди. Бу тангаларга қўбизингни тузатгин, бу ҳалвони эса егил ва Боязиддан рози бўлгин, то қўбиз қайғуси, қўлинг озорини кўнглингдан чиқаргай!

У йигит Боязид эканини билди, шунда қаттиқ уялди. Дарҳол турди, Боязид хизматига келиб, оёғига ташланиб, кўп уэрлар сўради. Тавба қилди. У билан кўп йигитлар ҳам тавба қилиб, солиҳлар жумласидан бўлдилар.

* * *

Нақлдурким, бир куни Боязид муридлари билан борар эди, қаршисидан бир ит келди. Боязид йўлдан четлашди ва итга йўл берди. Ит ўтиб кетди.

Боязиднинг бир муриди бу ишга ҳайрон қолди ва деди:

— Аллоҳ Одам болаларини мукаррам яратди. Боязид ўзи султон ал-орифийн бўла туриб, боз устига шунча халойик билан ҳамроҳ экан, итга йўл берди-я! Бу қандай ҳолдур?

Боязид деди:

— Эй йигит, у ит қаршииздан келар экан, менга деди:

— Эй Боязид, мендан нима камлик юз бердиким, менга итлик терисини кийдирилар ва сендан нима ортиқлик содир бўлдиким, сенга орифлик халатини ёпдилар?

Бу андиша менга маълум бўлди, йўлни итга бўшатиб бердим.

* * *

Нақлдурки, бир куни Боязид йўлдан бораркан, бир итга йўлиқди. Итнинг бирор аъзоси менга тегиб кетмасин, деб этакларини йигиштириди.

Ит деди:

— Эй Боязид, агар менинг туким қуруқ бўлса, сенга ҳеч халал етмас. Агар менинг бошимга бир кўза сув қўйсалар, пок бўлар. Агар сенинг ичингни етти дарёнинг суви билан ювсалар-да, пок бўлмас. Сенинг билан менинг орамга сулҳ этар бўлсалар, нима тафовут бор? Сен ташингни пок тутишни истайсан, ичингдан ҳеч хабаринг йўқдур. Сен зоҳирда, мен ботинда покман.

Боязид деди:

— Кел, иккимиз йўлдош, жамият баракатидан пок бўлиб, мурдорлигимиз кетгай!

Ит деди:

— Эй Боязид, мен сен билан бўлмасман. Шунинг учунким, мен халқнинг мардудиман, сен халқ мақбулисан! Ҳар ким мени кўрса, тош уриб қувлайди, сени кўрсалар салом бериб, ҳурмат этарлар.

Яна деди:

— Мен бугун бир суяқ топсам, эртага қўймайман. Сенинг уйингда бир қоп бугдой бордур.

Боязид итдан бу сўзларни эшитгач, гирён ва нолон бўлиб, деди:

— Илоҳи, мен бир итга йўлдошликка лойиқ бўлмадим. Сенга йўлдош бўлмоқликка қандай лойиқ бўлгайман?

Итнинг сўзлари бениҳоят таъсир қилди ва барча тоатлардан ноумид бўлиб, деди:

— Энди борайин, бир зуннор сотиб олиб, белимга боғлайин!

Бозорга борди, бир кофирнинг қўлида зуннор кўрди ва баҳосини сўради.

Деди:

— Баҳоси минг қизилдур. Ҳар ким минг қизил берса, унга бергумдир.

Кофирдан бу сўзни эшитиб, Боязиднинг кўнгли хуш бўлди. Билдиким, Аллоҳнинг инояти унинг биландур.

* * *

Нақлдурки, Аҳмад Ҳазравия улуғлардан бўлиб, минг соҳиби ҳол муриди бор эди. У Боязиднинг олдига келди. Муридларининг ҳар бири сув устида, ерда юргандек юрар ва ҳавода қуш каби учар эдилар. Аҳмад Ҳазравия муридларига деди:

— Сизларда у қувват йўқдурким, сизлар Боязиднинг юзига боқа билмагайсизлар. Барчангиз ташқарида туринглар! Мен кириб, ул ҳазратни зиёрат қиласин.

Муридлари дедилар:

— Бизларни ҳам қўйманг!

Шайхнинг бир хона ва даҳлизи бор эди. Даҳлизни байт ал-асо дер эдилар. Ҳассаларини у ерга қўйдилар, уй тўлди. Бир муриди, мазкур уй эшиги ортида турдиким, мен ҳазратга эмас, ҳассаларга қарайман, деб. Ундан ўзгалари ичкарига кирдилар.

Боязид деди:

— У кишиким, Сизларнинг улугларингиздур, мақсуд ҳам удурким, уни киритинглар!

Аҳмад борди ва зиёрат қилиб, ўтироди.

Боязид деди:

— Эй Аҳмад, қачонгача бу оламни кезасан, бир ерда ўтирсанг нима бўлади?

Аҳмад деди:

— Сув бир ерда кўп турса, айнийди.

Боязид деди:

— Дарё бўлгилким, ҳаргиз айнимайсан!

Боязид нозик сўзлардан гапира бошлади. Аҳмад уларни фаҳм этмади.

Деди:

— Сал пастга тушинг!

Тушди. Яна бир неча маҳфийроқ сўз деди. Ундан сўнг Аҳмад фаҳм этди. Боязид сўздан фориг бўлганидан сўнг, Аҳмад деди:

— Эй Боязид, кўрдимким, шайтонни бир тарафда осиб қўйибсан!

Боязид деди:

— Рост айтарсан, шайтон бизга қасам ичганди, Бистом шаҳрига келмасликка. Бироқ, қасамини буэиб, бир кимсага васваса қилди. Подшоҳлар расмидур, ўгрини осарлар.

Аҳмад деди:

— Сенинг олдингда бир жамоа кишилар бордурким, қўрарман, бу одамларга ўхшамаслар, кимдурлар?

Боязид деди:

— Фаришталардирларким, мендан илм ўрганурлар ва илмдан сўрайдилар, мен уларга жавоб бераман.

* * *

Нақлдурким, бир куни кўп фаришталар кўқдан тушдилар ва Боязидга дедиларким:

— Тургил, оёқда тикка туриб, Аллоҳни зикр қилайлик!

Боязид деди:

— Менда ул тил йўқтурким, унинг зикрин айта билгай!

Сўрадилар:

— Сен Аллоҳни қайси вақт зикр айларсан?

Деди:

— Ул вақтидаким, жаннат аҳли жаннатга киргайлар, дўзах аҳли дўзахга киргайлар, қиёмат тугагай, барча ишлар тамом бўлгай, шундан сўнг зикр айтаман.

* * *

Нақлдурким, бир куни Боязид масжидда ўтирган эди.

Муридларига деди:

— Аллоҳнинг дўстларидан бир дўст келур, туринглар, кутиб олинглар. Турдилар, шаҳарнинг дарвозасига бордиларким, Иброҳим Ҳиравий эшагига миниб келди.

Боязид деди:

— Эй Иброҳим, бу соат Аллоҳдан менга фармон бўлдиким, Иброҳим келур, кутиб олинг! Уни менга шафиъ қилинг!

Иброҳим деди:

— Эй Боязид, агар аввалин ва охирин шафоатини менга берсалар ҳануз оздири.

Боязид бу сўздан ажабга қолди. Олдига дастурхон келтирилар ва унинг ичида лазиз таомлар бор эди.

Иброҳим деди:

— Шайхим дегайларми, ул кишигаким, мунинг каби емакли бўлган?

Шайх ҳеч жавоб демади. Чунким, таом едилар, Боязид Иброҳимнинг қўлидан тутиб, бир четта тортди. Қўлини деворга урди, у девордан бир дарча очилди. Иброҳим бир дарё кўрдиким, ҳеч гояти йўқ эди.

Боязид деди:

— Эй Иброҳим, кел бу дарёга иккимиз шўнгиб, остидан жавоҳирлар териб чиқайлик!

Иброҳим деди:

— Қўрқарман, менинг қувватим етмас!

Боязид деди:

— Ул арпаким, саҳрода олдинг, ун қилиб, нон пиширдинг ва тагорага солдинг. Ул арпани йилқилар емадилар, шунинг учунким, мурдор эди.

Иброҳим чун буни эшитдиким, ҳақиқат эди. Дарҳол тавба ва истиғфори Аллоҳ деди.

* * *

Нақлдурким, бир куни бир киши келиб, деди:

— Эй Боязид, Табаристонда бир акобир киши ўлди. Сени кўрдим, унинг жанозасига бординг. Ҳазрат Ҳизр ўз қўлини сенинг бўйнингга солди ва сен қўлингни унинг бўйнига солдинг. Жаноза ўқилгандан сўнг, кўрдимким, ҳавода учар эрдинг!

Шайх деди:

— Рост айтасан!

* * *

Нақлдурки, бир куни Боязид хизматига келиб, айтдилар:

— Эй Боязид, қаҳатчилик бўлди. Дуо қилгилким, ёмғир ёғсин!

Боязид бир лаҳза диққат қилиб, дедилар:

— Туринглар, ариқларни тозаланглар, ёмғир келур!

Дарҳол ёмғир келди ва бир неча кун тинмай ёғди.

* * *

Нақлдурким, Боязид оёгини ерга урганида бир муриди ҳам шуни тақрорлади. Боязид оёгини тортиб олди, муриднинг оёги тўғрилигича қолди. Муридга дедилар:

— Оёғингни буқкин!

Ҳар қанча уринди, оёгини бука олмади. Чунки мурид гумон қилар эдиким, валилар оёги ўзгалар оёғидек бўлар.

* * *

Нақлдурки, Боязид бошини хирқага ўраб олганида, бир улуг зот келди. Боязид оёгини босиб олди ва деди:

— Мунча муни улуг тутарсан!

У улуг зот уйига борган соат оёғига қорт тушди ва бу ранж авлодларига мерос қолди.

* * *

Нақлдурким, Шайхни имтиҳон қилгани Абу Саид олдига келди. Истар эрдики, Боязиднинг бир чўпон муриди бор эди.

Боязид деди:

— Эй, Абу Саид, ул чўпоннинг олдига боргил!

Абу Саид бориб, кўрдики, чўпон намоз ўқир, қўйлари ўтлаб юарди. Чўпон намоздан фориг бўлиб, деди:

— Нима тилайсан?

Абу Саид деди:

— Иssiқ нон билан узум тиларман!

Дарҳол тогарасидан иссиқ нон чиқариб, олдига қўйди. Кўлидаги ёғочни иккига бўлди. Бир бўлагини ўз олдига, яна бир бўлагини Абу Саиднинг олдига суқиб қўйди. Ўз олдидаги таёқ кўкариб, ундан оқ узум, Абу Саиднинг олдидаги бўлагидан қора узум ҳосил бўлди.

Абу Саид деди:

— Бу қандай ҳолатдурким, иккови бир ёғочдур, сенинг олдингдагидан оқ узум, менинг олдимдаги бўлагидан қора узум бўлди?

Чўпон деди:

— Тонгла қиёмат кунида ҳам ҳар кишининг ҳоли ва мартабаси ўзига яраша бўлур.

Абу Саид чўпоннинг айтган сўзига ва ҳолига ажабланиб, деди:

— Мундан буён ҳеч кимдан имтиҳон қилиб сўз сўрамагайман!

Шунда чўпон Абу Саидга бир гилам бериб, деди:

— Буни яхши сақлагил ва йўқотмагил!

Абу Саид қабул қилди, ул чўпон билан хайрлашиб, ҳажга борди, Арафот тогида гиламни бир ерга қўйди, қайтиб келиб уни топмади ва деди:

— Гиламни ўгирадилар!
Яна Бистомга келди, шунда у гиламни чўпон олдида кўрди.

* * *

Нақлдурким, Боязиддан сўрадиларким:

— Сенинг пириңг кимдур?

Боязид деди:

— Бир кампирдур!

Сўрадилар:

— Нима учун?

Деди:

— Шунинг учунким, бир куни менга важд голиб бўлиб, саҳро кезардим. Бир тогора ун кўтариб келаётган кампирга учрадим.

У менга деди:

— Бу тогора чўгни кўтаргил!

Мен шундай ҳолатда эдимки, ўзимни сақлай билмасдим. Бир арслонга ишорат қилдим. У тогора чўгни кўтаргил, деб. Мен хаёл қилдимки, бу кампир мени танимагай.

Дедим:

— Эй хотин, шаҳарга борсанг, нима кўрдим, дегайсан?

Деди:

— Бир золимни кўрдим, дерман!

Сўрадим:

— Нимага?

Деди:

— Бу арслонни Аллоҳ юк кўтармоқ учун яратганму?

Мен дедим:

— Йўқ!

Деди:

— Аллоҳ уни юк кўтаришга яратмади. Сен мунга нимага юк юкладинг! Бас, золим эмасмисан?

Мен дедим:

— Рост айтурсан!

У деди:

— Сен тиларсенким, шаҳар ҳалқи арслон тутибдур, деб сенга ҳурмат қилсинлар ва сени соҳибкаромат, деб билгайлар! Бу риёлик эмасмидир?

Боязид деди:

— Тўғри, риёликдандур!

Боязид кўп йиглади, тавба қилди ва каромат қабул этмади, то Аллоҳдан тасдиқ бўлмагунча. Қачонким, Боязидга каромат воқе бўлса, бир оқ нур зоҳир бўлар эди, яшил ҳат ёзиглиғ әдиким: «Ло илоҳа иллаллоҳ, Муҳаммадун Расулуллоҳ, Нуҳ Набийуллоҳ, Иброҳим Ҳалиуллоҳ, Мусо Калимуллоҳ».¹

Бу беш гувоҳлик билан каромат қиласар эди.

* * *

Нақлдурки, бир киши шайхдан ҳаёдан масала сўради. Шайх жавоб берди. Ул киши шу соат эриб, сув бўлди.

Бир мурид ичкари кирди, шайх олдида ҳовуздек сув кўринди ва деди:

— Бу қандай сувдир?

Боязид деди:

— Бир киши келди, ҳаёдан савол қилди, мен унга густоҳ жавоб бердим. Ҳаёлик киши экан, уялганидан эриб, сув бўлди.

Бир нечалар айтдилар:

— Ул сўраган жинни эди.

* * *

Нақлдурким, шайх айтади:

— Дарё менинг учун тошди, мен айтдим: «Мен мунга магрур бўлмасман, менга керакмаским, бир сирни мендан яширомагайлар. Менга каромат эмас, карам керакдур», дедим.

* * *

Нақлдурким, Ҳотами Асам айтади:

— Бир куни Боязидга дедиларким:

¹ Маъноси: Аллоҳдан ўзга илоҳ йўқ! Муҳаммад Аллоҳнинг элчиси, Нуҳ пайгамбари, Иброҳим эса дўсти, Мусо эса сұхбатдошидири!

— Эй Боязид, сен муридларингтаким: Қайси муридким, қиёмат кунида дўзах эшигига бориб, ул қулларниким, дўзахга қўймоқ истарлар, ўрнига ўзини қўйиб, ул кишини жаннатга юбормаса, ул киши менинг муридим эмасдур, — дер экансан?

Боязид деди:

— Албатта, ростдур. Ҳозир ҳам шундай дерман. Муридким, бундай бўлмаса, мен ундан безорман!

Бир куни бир киши сўради:

— Эй Боязид, сенда мартаба бордур, нима учун даъват қилмассан?

Жавоб бердиким:

— Ул кишини Аллоҳ багишилган бўлса, мен уни қандай рад қилгайман? Ва ул кишиниким, У багишилмаган бўлса, менга нима эҳтиёж? Мен уни қандай билгайман?

* * *

Нақлдурки, хатиб бир кун бу оятни ўқир эди: «Улар Аллоҳни ҳаққоний қадрламадилар».¹

Бу оятни эшитиб, Боязиднинг икки кўзидан қон равон бўлди. Ул қадар ўзини ерга урдиким, ақли кетди. Ақлига келиб, деди:

— Худовандо, бу оятни юборган эдинг, бу ёлғончи даъвогарни нега дунёга келтирдингким, маърифатинг даъвосини қилгай!

* * *

Нақлдурки, Боязид олдига бир киши келди.

Шайх ундан сўрадиким:

— Қаердан келурсан?

Деди:

— Шайх хизматидан келурман.

Шайх деди:

— Мен ҳам ҳазратдин келдим.

Ул киши деди:

— Мен сени кўрмадим!

¹Бу оят «Қуръон»да уч жойда: Анъом сураси, 91-оят, Ҳаж сураси, 74-оят, Зумар сураси, 67-оятда тақрор келган.

Шайх деди:

— Яхши айтурсен, мен парда ичидә эдим, сен ташқарида эдинг.
Ташқарида бўлган ичкаридагини қандай кўргай ва билгай?

* * *

Нақлдурки, бир киши Боязидга дедиким:

— Кўнглингни содиқ туттилким, сен билан сўзлашайин!

Боязид деди:

— Мен ўттиз йилдирким, Аллоҳдан соф кўнгил тиларман.
Қаерда бор, билмасман. Сен согинурсенким, Аллоҳнинг йўли
офтобдек равшандур. Мен мунча йилдурким, юз минг жиҳду жаҳд
билин орзу қилурманким, игна миқдори мен учун тешик очилишига
ҳаракат қиласман. Лекин ҳанузгача бу очилмаган, менга муюссар
бўлган эмас!

Боязиднинг одати шу эдики, балоларни севар эди, қачонким,
бало келса, айтар эди:

— Илоҳи, у балоким, юбориб эрдинг, менга бергилким, уни
севарман!

* * *

Нақлдурким, Боязид бир куни тоатга машгул бўлди. Аллоҳ
даргоҳидан кўнглига илҳом бўлдиким:

— Эй Боязид, бизнинг хазинамида мақбул бўлган тоат-
ибодатлар жуда кўпдир. Энди сен бизга тухфа кертиргилким,
бизнинг хазинамида бўлмасин!

Боязид деди:

— Бор Худоё, бу қандай нарсадурким, сенинг хазинангда
бўлмайдиган?

Аллоҳ деди:

— Менинг хазинамда суюклик ва қимматбаҳо мискинлик ва
бечораликдир!

* * *

Нақлдурким, бир киши Боязиднинг эшигига келиб, тўрт
тарафга боқар эди.

Шайх дедиким:

— Нима истарсан, мунда Аллоҳдан ўзга киши йўқтур!

Бир куни яна бир киши келиб, у тараф-бу тарафга қаради.

Боязид сўради:

— Нима истарсан?

Деди:

— Боязидни истарман!

Боязид деди:

— Мен ҳам ўттиз йилдан бери Боязидни истарман, топмасман!

Бу сўз Зуннуни Мисрийга етди, у деди:

— Қариндошим Боязидни ва жамоатини Аллоҳ ёрлақасинким, Аллоҳ йўлида фоний ва йўқ бўлганлар!

* * *

Нақлдурки, Боязид Аллоҳ ишқига шундек гарқ бўлган эдиким, шайхнинг бир муриди йигирма йил муттасил хизматларида бўлди. У муридни чақирса, ҳар доим сўрар эдиким:

— Эй ўғил, отинг нимадур?

Кунлардан бир куни у мурид деди:

— Эй Шайх, кўп муддатлардан бери хизматингиздадурман.

Ҳар вақтким, мени кўрарсиз ва сўрарсизким:

— Отинг нимадур? Бу ажаб ишдур!

Шайх деди:

— Эй ўғил, ичимга бир от тўлибдурким, ўзга отлар тамом ташқарида қолибдур!

* * *

Нақлдурким, бир куни Шайхдан сўрадиларким:

— Бу мартабага нимадан етишдинг?

Деди:

— Ўғлонлик ҳолимда Бистомдан бир кеча ногоҳ чиқдим. Тунда ой нур сочар, ойнинг ёргугида барча ҳалқ ухлар эди. Шунда Аллоҳнинг сифатини кўрдимким, ўн саккиз минг олам унинг олдида бир заррача эмас. Дарҳол ҳолим ўзгариб, важд ҳосил бўлди.

Дедим:

— Бор Ҳудоё, бунингдек улуг даргоҳ нега холи турибди?

Ҳотифдан овоз келдиким:

— Бу даргоҳ шунинг учун холидирки, ер юзида ҳеч ким бу даргоҳга келмоққа лойиқ иш қилмас!

Бас, мен жаҳд қилдим, барча халойиқни тилагайман, аммо хотиримга бу келдиким, шафоат ҳазрати Мұхаммад Мустафонинг мақомидур. Одоб сақладим.

Хитоб келдиким:

— Эй Боязид, сен одоб сақладинг! Бас, мен ҳам сенинг мартабангни улуг қилдим, отингни бандаларим қиёматтагача султон ал-орифин дегайлар.

* * *

Нақлдурки, бир кеча Боязид икки бармоги устида туриб, тонг отгунча намоз қилди. Бир ходими ул ҳолни мушоҳада қилиб, деди:

— Эй Боязид, күрарманким, күзларингдан қон ёши әрталабгача тинмади. Бу ҳолдан менга хабар бер!

Шайх деди:

— Бу кеча аршга бордим. Аршнинг дудоқлари оч қуртнинг оғзи каби тамшанар эди.

Мен дедим:

— Эй Арш, Аллоҳни сенда деб нишон берурлар ва айтарлар: Аллоҳнинг ўзи «У Арш узра баробар бўлмиш Раҳмондир», деган.¹

Дедим:

— Менга кўрсатгил!

Деди:

— Эй Боязид, менинг нақадар мартабам бордурким, Аллоҳ менда бўлгай. Менга ҳам айтурларким: Аллоҳ Боязиднинг кўнглидадур, деб. Чунким, Аллоҳ шикаста кўнгилларда бўлади. Аллоҳ: «Мен синиқ қалбларда қўп эсланурман!» деган.

¹Ушбу оят Тоҳо сурасининг 5-ояти бўлса-да, лекин унинг мазмуни Аъроф сурасининг 54-ояти, Юнус сурасининг 3-ояти, Раъд сурасининг 2-ояти, Фурқон сурасининг 59-ояти, Сажда сурасининг 4-ояти, Ҳадид сурасининг 4-оятида такрорланган.

Офарин, қодир Аллоҳни кўқдагилар ердагилардан, ердагилар эса кўқдагилардан, қарилар йигитлардан, йигитлар эса қарилардан истайдиар.

* * *

Боязид айтади:

- Чун қурб мақомига етишдим, дедилар:
- Нима истайсан?

Мен дедим:

- Аллоҳни тиларман!

Хитоб келдиким:

- Эй Боязид, сенинг вужудинг бор экан, бу тилакка етишмоқ маҳолдир. Ўзингни йўқ қилгил, ундан сўнг бизга келгин!

Мен айтдим:

- Илоҳи, сенингдек ҳазратдин бу сўз билан қуруқ қайтмасман!

Густоҳлик қилдим!

Яна айтдилар:

- Сўзлагил!

Айтдим:

- Тиларманким, жумла халқни раҳмат қилгайсан!

Деди:

- Кўзингни оч!

Мен тўрт тарафга назар этдим. Кўрдим, барча халойиқ шафоатчиси Муҳаммад Мустафо эканлар.

Бас, айтдим:

- Иблисга раҳмат қилгил!

Деди:

- Густоҳлик қилдинг, уни ўтдан яратдим, яна ўтга қайтади. Сен жаҳд этгилким, ўзингни қутқаргайсан, шунинг учунким, ўтга тоқатинг йўқдур.

* * *

Нақлдурким, қачон бир киши келиб Боязиддан дуо тиласа, айтар эди:

- Бор Худоё, сенинг халқингдур, Холиқ сенсан. Мен орада кимман? Сен барча халойиқнинг сирини билурсан. Мен орада қандай яхшилик тиларман?

Бир кун Боязидга бир киши келиб, деди:

— Менга бир нарса ўргаттилким, келгусида нажот бўлгай!

Боязид деди:

— Амал қилиб биладиган даражадаги илмни ўргангин! Бас, Алоҳонинг буйруғидан чиқмагил! Ҳар ҳолда ҳозир шуни билиб қўй!

* * *

Нақлдурки, Боязид бир куни кетаётса, бир йигит ҳам унинг кетидан борар, Боязиднинг изига оёгини босар эди.

Боязид кейнига боқиб, деди:

— Нима иш қиласан?

Деди:

— Мен ҳам сен борган йўлга борсам керак! Эски кийимингдан бир парча бергилким, унинг баракатидан менга ҳам файз етсин!

Шунда Боязид деди:

— Агар Боязиднинг терисини кийсанг ҳам сенга фойдаси йўқдур, то Боязиднинг қилган ишини қилмагунча!

* * *

Нақлдурки, Боязид бир куни ҳақиқатдан сўзлаб, ўз лабларини сўради. Сўрадилар:

Нима иш қиласан?

Деди:

— Шарбат ҳам, соқий ҳам, ичувчи ҳам ўзимман.

* * *

Нақлдурким, Боязид айтади:

— Ўттиз йил давомида кўнглимни истадим, топмадим!

Бир саҳар вақти овоз келдиким:

— Эй Боязид, биздан ортиқ нарсани истарсан, кўнгил билан нима иш истарким, мени қўярсан ва кўнгил билан нима истарсан?

Боязид деди:

— Агар мени тамоми халойик ўрнига азоб қилсалар ва мен сабр этсам, унинг муҳаббатининг шуқрини ҳануз ўрнига қўя олмайман!

* * *

— Гуноҳ бир бўлгани билан мингта тоатни емириб ташлайди.
Риёкорлик гуноҳдан ҳам ёмонроқдир!

* * *

— Орифнинг камолоти шуким, муҳаббат ўтида қуйгай!

* * *

— Аллоҳнинг шундай бандалари бордурким, агар жаннат зийнатларини унга инъом қилсалар, шундай қочадиларким, дўзах аҳли дўзахдан қочгандек!

* * *

— Ҳақиқий обид ва содиқ омил шуким, жаҳд қиличи билан жумла тилакларининг бошини кесгай!

* * *

— Ва тавҳиднинг аввалги манзили шуким, ҳар нима сўзласа, ҳилм (мулойимлик) билан сўзлагай, ҳар нимани эшитса, илм билан эшиттгай!

* * *

Бир куни Боязиддан сўрадиларким:

— Аллоҳ бандаларига жаннатни ўз ризоси билан берадими?

Жавоб бердиким:

— Агар ризоси бўлмай берса, банда жаннатни нима қилади?

* * *

— Бир зарра маърифат ҳаловати яхшироқдур, фирдавси аъло ичидаги минг кўшқдан!

* * *

— Жумла ҳалоиқнинг тавбаси гуноҳидандир. Боязиднинг тавбаси шуки, «Ло илоҳа иллаллоҳ» дейишдан ўзга сўзламагай!

* * *

— Агар фано қоидасига эришсангиз, бу сўзларга ҳам эришурсиз ва мунча йилларким, зуҳд ва салоҳ қилурсиз, ҳеч Ҳаққа эришмассиз.

Ундан ёмон гуноҳ бўлмагайким, бир мусулмон қариндошингизга
хурматсизлик ва хорлик этарсиз!

- Дунё дунё аҳлига гуурдур, гуур ичида!
- Ва охират, охират аҳлига сурурдур, сурур ичида!
- Аллоҳ дўстлиги муҳаббат аҳлига юзланур, нур ичида!
- Ва маърифат аҳлиниң ибодати нафсларининг зиддидир!

* * *

— Ҳар кимсаким хомуш бўлди, унинг тилаги удурким, кўз очиб
Ҳақдан ўзга нарсани кўрмагай!

* * *

— Ва ориф бошини тиззасига қўйгай, тилаги шу бўлгайким,
Исрофил сур чалмагунча бошини кўтартмагай!

* * *

— Кўнгилга мингил, отлиқ бўлгил! Ва тан билан миниб олма!

* * *

— Аллоҳ ишқининг селоби келди, хор ва хасни тамоман
сурди, асари қолмади. Шунинг учунким, Аллоҳ ягонадир. Қиёмат
қойим бўлганда жонлар Аллоҳнинг дийдорига азм этгайлар! Унда
суратларини уларга кўргузгайлар. Ҳар ким сурат ихтиёр қилса,
Аллоҳ дийдорига йўл топмагай!

* * *

— Аллоҳ маърифатининг муҳаббатисиз ҳеч завқ йўқтур!
Кўрасизму, ариқ сувлари оқар экан, шовқин билан оқар, дарёга
қўшилгач сокин бўлур! Сув кириши, чиқиши, зиёда ва кам
бўлишидан дарёга зиён бўлмас!

* * *

— Аллоҳнинг баңдалари бордурким: агар бир соат Аллоҳдан гоғил
бўлсалар, яна Аллоҳга қуллук қилгайлар! Бунинг учунким, Аллоҳдан
маҳрум бўлганида, фано бўлурлар, йўқдан қандай тоат келади?

* * *

— Орифнинг камтар мартабаси шудурким, жами мулк, мол ва асбобдан безор бўлади. Агар икки жаҳонни ҳам унга берсалар, назар қилмагай. Орифнинг тилаги Аллоҳдан Аллоҳдир!

* * *

Олим айтур:

— Мен айтаман!

Ориф айтур:

— У айтсун!

Ва айтади:

— Аллоҳ севган кишининг нишони учдир. Аввали, саховати дарёга ўхшар; иккинчи, шафқати қуёшга ўхшар; учинчи, тавозеси ерга ўхшар!

* * *

— Ҳожилар уй тавоф этмоқ билан, муҳаббат аҳли эса кўнгил иморати билан дийдор истарлар!

* * *

Агар устозлар шогирдга бир иш буюрсалар, шу соатда намозга азон айтилса, шогирд айтур:

— Аввал намоз қилайин, сўнгра устозим ишига бораман!

* * *

— Яхши киши суҳбати ортиқдур, яхши ишдан!

— Ёмон киши суҳбати ёмонроқдур, ёмон ишдан!

* * *

— Аллоҳ барча ерда ҳозирдир ва ҳар ерда истасалар, жоҳил бўлур.

— Ҳар ким Аллоҳга орифдир, халқга жоҳилдур!

— Ҳар ким Ҳаққа жоҳилдур, халққа орифдур!

— Ҳар ким Аллоҳни билди, дўзахга азоб бўлди!

— Ва ҳар ким Аллоҳни билмади, дўзах унга азоб қилди!

— Ҳар ким Аллоҳни билди, жаннат унга савоб бўлди, ҳар ким Аллоҳни билмади, жаннат унга увол бўлди.

- Ва ориф удурким, ҳеч нарсага шод, ҳеч нарсага рози бўлмайди!
- Жоҳилнинг ихлосидан орифнинг нифоқи яхшироқдир!

* * *

Ривоят қилурлар, Иброҳим, Мусо ва Исо айтурларким:

— Бор Худоё, бизни Муҳаммад Мустафо умматидан қилгил!

Сиз гумон этарсизким, мана шундай буюк пайғамбарлар бу гапни риё сабабли айтганми?! Аслида улар Муҳаммад умматлари орасида оёқлари етти қават ер остида, бошлари аълойи иллиййинда бўлган, орада ўзлари «йўқ» бўлиб кетган кимсаларни кўрганликлари учун шундай деганлар!

* * *

— Валилар ҳифз даражаси тафовут ичидан тўрт отдандур. Ва ҳар бўлаги буларнинг бир от билан қойимдурлар. Чунки, Аллоҳ ўзи айтган: «У Аввал, Охир, Зоҳир ва Ботиндир!»¹

* * *

— Илм узр, маърифат макр ва мушоҳада ҳижобдур.

* * *

Боязид муножжот ичидан айтар эди:

— Бор Худоё, мунча менликким, менинг билан Сенинг орангда бордур, менинг менлигимни орадан кўтаргил! Сенга борсун ва мен ҳеч бўлгайман. Агарчи бироз сенинг билан мен тамомман, аммо мен ўзим тамомдан камроқман. Илоҳи, мени Сен ўзингга эриштиргил!

Агар сен мени бир нарсага эга этарсан, менга ул зоҳидлик даркор эмас. Асрорингдан озгина насиб қилгил ва дўстларинг мартабасига еткургил! Мен сенданман ва сенинг билан сен тарафга борурман. Илоҳи, қандай қўрклидур, сенинг афъолинг нақадар равшан ва шириндир, сенинг фаҳминг! Гайблар ичидан нақадар улуғдир, ул ҳолким, ҳалқ ани кашф эттагай ва тиллар уни васф эттагай! Бу қисса қайда тамом бўлур? Илоҳи, ажаб эмасдурким, сенинг каби бадавлат подшоҳ

¹ Ҳадид сураси, 3-оят.

менинг каби бечора ва заиф бандани севар! Илоҳи, бу жумласи билан кўркувдаман, мени ўзинг сақлагилким, мен ҳамиша шод бўлгайман!

* * *

Нақлдурки, Боязид Бистомий ўлар ҳолида: «Аллоҳ-Аллоҳ!» деб қўп айтди. Чунким жон бўғзига келиб, айтар әдиким:

— Ҳар вақт Сени ҳузур билан ёдлар эдим, энди жоним бўғзимга келди, сенинг тоатингдан гофилман! Илоҳи, агар бир оз мен гофилдур, аммо Сен ҳозирдурсан!

Боязид азиз жонини Ҳаққа топширди ва дунёдан ўтди, Абу Мусо ҳозир эмасди. Ул кеча бир туш кўрдиким, Аршни бошига кўтариш эди. Ўйғонгач, шунда ажабланди ва деди:

— Бориб, бу тушнинг таъбирини Боязиддан сўрайин, — деб келди.

Кўрдиким, Боязид вафот қилибдур. Боязиднинг жанозасини ўқиб, кўтардилар. Ҳалқ қўп ёпушти. Ҳеч ким тутарга ер топмади. Ночор бўлуб, Абу Мусо жаноза остига кирди, жанозани бошида кўтарди.

Борар экан, Боязид овозини чиқариб, деди:

— Эй Абу Мусо, кўрган тушинг таъбири будирким, у Аршким, тушингда бошингга кўтарган эдинг, ўша Арш мен эдим!

* * *

Яна бир муриди Боязидни тушида кўрди ва сўрадиким:

— Мункар ва Накирдан қандай ўтдинг?

Деди:

— Мункар ва Накир келиб менга савол қилдиларким:

— Аллоҳинг ким?

Дедим:

— Бориб Аллоҳдан сўранг! Ва айтинг Боязид сенинг нимангдур, денглар! Ҳар наким, У деса, шудурман, — дедим! Агар Ул Боязид қулимдур, деса қулиман. Акс ҳолда, мен агар минг мартаба, Қулиман! — десам нима фойда! Шу сўз билан мендан қайтдилар, қайта келмадилар!

* * *

Нақлдурким, Ҳазравиянинг хотини Боязиднинг қабрига тавоғ қилгани келиб, шу ердагиларга қараб деди:

— Боязид кимдур, билурмисизлар?

Дедилар:

— Сиз яхши билурсиз!

Аёл деди:

— Бир куни хонаи Каъбани тавоф қиласканман, бир он тафаккурга чўмдим. Боязидни кўк оламига элтдилар. Арш остида охири кўринмайдиган бир саҳро бор эди. Бу саҳро тамоман гулурайхон эди. Ҳар бир япрогида, Боязид Аллоҳнинг валиси, — деб ёзилган эди.

* * *

Пир Умар айтар:

— Боязидни тушимда кўрдим. У менга насиҳат қилиб, деди: «Одамлар тубсиз дengиздадирлар. Ва буларнинг ул дengиздан чиқиши учун кема бўлур. У кема охират озуқаси билан ясалади. Эй банда, ул кемага чиқишига жаҳд қилгил! Заиф танингни ул дengиздан саломат қутқаргайсан!»

* * *

Ва яна улуг зотлардан бири Боязидни тушида кўриб, сўради:

— Тасаввуф нимадур?

Деди:

— Мосиволлоҳни, яъни Аллоҳдан ўзгани тарқ этиб, муҳаббат тўрида ўтиромоқ!

* * *

Бир куни шайх Абу Саид Боязиднинг зиёратига келиб, деди:

— Бу у ҳазратдурким, ҳар ким бир нарсани йўқотган бўлса, келиб бу ҳазратда топгай!

Воқеан шундайдир. Аллоҳ уни раҳмат қилсин!

АБДУЛЛОҲ ИБН МУБОРАК

У замона посбони, омонлик рукни, шариат ва тариқат маъдани, ҳақиқат мужоҳиди, дунёнинг тожи тароки, ҳазрати уламолар шаҳаншоҳи, тақвадорлар султони, илм ва шиҷоат, қарам ва саҳоват ичиди беназир, тариқат улуғларидан, барчасининг кўнглига сигиб, тамоми ҳалойиқнинг мақбули эди. Ва унинг таснифлари машҳур ва қароматлари мазкурдир.

Бир куни Суфёни Саврий Абдуллоҳга қараб деди:

— Эй, машриқу мағрибнинг инсони! Ҳуш келдингиз!

Фузайл ҳам унда ҳозир эди, деди:

— Кел эй, машриқу мағриб аҳлининг яхшиси! Ҳуш келдинг!

Фузайлдек акобир у ҳазратга мундоқ деса, ўзгалар нима дегайлар?

* * *

Абдуллоҳнинг аввал тавбасининг сабаби у әдиким: бир канизакка ошиқ, унинг ишқида орому қарори йўқ эди. Қиши кунларида бир киши билан маъшуқа уйига бордилар. Бир девор тагида турдиларким, маъшуқани кўргайлар. Ва маъшуқа ҳам девор тепасига келди ва бир-бирига қараб турдилар. Эрталаб бўлди, шунда муаззин намозга аzon айтди.

Абдуллоҳ дедиким:

— Ҳуфтон намозидур!

Сўнгра билдиким, бу бомдод намозига аzon айтилган.

Ишққа гарқ маъшуқаси деди:

— Эй Муборак ўғли, уялмайсанми? Нафсинг учун эрталабгача оёқ устида турдинг! Агар имом орқасида турсанг эди, имом қироатни узокроқ қилса, малол келарди. Аллоҳ олдида турмасдан нафсинг учун оёқ устида аввал кечадан бери мундоқ хору зор туриб, тонг отганини билмайсан!

Абдуллоҳ ундан бу сўзни эшитиб, ичига ўт тушдиким, дарҳол тавба қилиб, илмга машгул бўлди. Ва илми «Қуръон» барокатидан, пир мартабасига етди. Бир куни онаси кўрдиким, бир илон наргис бутоқи билан Абдуллоҳнинг пашшаларини қувар эди. Ундан туриб Марвга кетди. Ва Марвдан Бағдодга борди. Кўп муддатлар улуг машойихлар билан ҳамсухбат бўлди. Ундан қайтиб, яна Марв шаҳрига келди ва Марв ҳалқи унга ихлосманд бўлиб, қўл бердилар. Марвдан Ҳижозга ва Каъбага бориб, қўшни бўлди. Бир йил ҳаж, бир йилни газот ва бир йил тижорат қиласр эди. Ҳар нарса пайдо бўлса, фақирларга ва дўстларига сарфларди. Ва дарвешларни чақириб олдига хурмо тўкиб, айтар эди:

— Ҳар ким ортиқ еса, ақча берарман.

Хурмо данакларини санаб, қайси ортуқ еган бўлса, унга ақча берар эди.

* * *

Нақлдурким, бир куни Абдуллоҳ бир туя олиб, Каъба нияти билан йўлга тушди. Борар экан, бир неча дарвешга учради. Улар ҳажга кетаётганларини билдирилар.

Абдуллоҳ деди:

— Бой бўлганимиз учун Аллоҳ чақирди. Сизлар дарвеш ва фуқаросизлар, нима учун борурсиз?

Дарвешлар дедилар:

— Аллоҳ уйига қандай чақирган бўлса, бизларни ҳам чақирди. Ўй эгаси жувонмард бўлса, бой меҳмонлар билан бирга йўқсилларга ҳам меҳмондорлик қиласди.

Абдуллоҳ деди:

— Рост айтасизлар, биз бойлардан нарса олиб, сиз гарибларга берадилар. Чунким, Аллоҳ «Қуръон»да буюрган: «Албатта, садақалар фақат фақирлар, мискинларга фарз этилди».¹

Абдуллоҳ хижил бўлди ва уялди, сўзламади ва зуҳд ичида шу қадар эдиким, бир кун бир манзилга қўнди. Отини бўш қўйди. Ўзи намозга турди. У айғир қиммат от эди. Бориб экинга кирди. Отни дала эгасига бериб кетди.

¹ Тавба сураси, 60-оят.

* * *

Нақлдурким, бир марта Абдуллоҳ Шомда бир кишидан қалам тилаб олди. Эгасига беришни унтиб, Марвга келди. Бу ерда қалам ёдига тушди, Марвдан яна Шомга келди. Ул қаламни эгасига топшириди.

* * *

Нақлдурки, бир куни Абдуллоҳ борар әди, бир кўрга дедилар:

— Абдуллоҳ келур, нарса сўраб ол!

У кўр деди:

— Эй Абдуллоҳ, бирпас тўхта!

Шайх тўхтади. Ҳаёл қилдиким, садақа тилагай.

Деди:

— Дуо қилгил, Аллоҳ таоло кўзимни равшан қилсин!

Абдуллоҳ бош қимиrolатди, дуо қилди. Аллоҳ дарҳол кўзларини равшан қилди.

* * *

Нақлдурким, шайх бир куни саҳрода чиқди. Қурбон ойининг биринчи ўн кунлиги әди, у Каъбага бора билмади. Шунда Абдуллоҳ тоқатсиз бўлиб, ҳожиларга тақлидан эҳром боғлаб, ҳожилардек тавоғ қилар әди. «Ҳадис»да келганки: «Ҳар ким ҳожиларга эргашса, Аллоҳ унинг тақлидини таҳқиқа айлантириб, ҳожилар савобини рўзи қилур!»

Абдуллоҳ у саҳрода кезар әкан, бир кампирга учрадиким, бели букилган, қўлида ҳассаси бор.

Кампир Абдуллоҳ олдига келди:

— Эй Абдуллоҳ, ҳаж орзу қиласан? Мени сенга юбордиларким, сени Арафотга элтгайман.

Абдуллоҳ деди:

— Ҳажга уч кун қолди. Мени Марвдан Каъбага қандай элтасан?

Деди:

— Эй Абдуллоҳ, у зотким, Муҳаммад Мустафони ердан Қоба қавсайн мақомига етказди. Бизни ҳам уч кунда олиб борур.

Ва яна деди:

— У кишиким, бомдод намозининг суннатини Санжоб шаҳрида ўқиб, фарзини Жайҳун қирғоғида адо қилди ва кун чиққунча Марвга етишди. У билан йўлдош бўлмоқ ажаб эрмас! Юр, кетдик!

Кетдилар. Ҳар қачонким, бир сувга етиб, айтар эди:

— Кўзингни юмгил!

Абдуллоҳ кўзини юмуб очса, сувнинг у тарафида кўрар эди. Шу тариқада Арафотга етказди. Ҳаж қилдилар.

Сўнг кампир Абдуллоҳга деди:

— Эй Абдуллоҳ, менинг бир ўғлим бор, бир тог яқинида неча йиллардан бери риёзат чекади. Ва ибодат қилас, бориб, уни кўриб кетайлик!

Шундай қилиб, уни бориб кўрди, бир заиф йигитдур, ранги сариқ ва тани ориқ. Онасини кўргач, оёғига йиқилди, қўл ва оёқларини ўпди.

Ва деди:

— Менга ажал келиб турибди, сенга мунтазир эдим. Кафан яроғини қилгил!

У аёл деди:

— Эй Абдуллоҳ, кел, ўғлим учун гўр қазийликким, вақти етибдур.

Бас, у йигит ўлди, гўр қазидик ва дафн қилдик. Шунда аёл менга деди:

— Мен мундан кетмасман, ўғлим гўрини сақларман. Аммо, яна келсанг, мен ҳам ўлган бўламан. Дуодан қўймагил ва унумтагин!

* * *

Нақлдурким, Шайх бир йили ҳаж қилас, Ҳаждан фориг бўлди, ётди, тушида кўрдиким, икки фаришта келдилар, бирбиридан сўрадиларким:

— Бу йил неча киши ҳажга келди?

Бириси айтди:

— Уч юз одам келгандир.

Бириси айтур:

— Буларнинг нечаларининг ҳажи қабул бўлди?
Яна бириси деди:
— Буларнинг ҳеч бирининг ҳажи қабул бўлмади?
Мен дедим:
— Одамлар мунча йироқ йўлдан кўп меҳнатлар чекиб келдилар,
уларнинг меҳнатлари зое бўлурми?

Айтдилар:

— Зое бўлмас, аммо Дамашқ вилоятида бир қавушдўз бордурким,
уни Али ибн Муваффақ дерлар. Бу йил у ҳажни орзу қилди, аммо
кела билмади. Унинг ҳажи қабул бўлди. Барча ҳалойиқни унга
багишиладилар.

Шайх айтади:

— Ўйғонганимда, ҳавас қилдим, бориб у эрни кўрсам. Дамашқ
шаҳрига келдим. Сўраб у эрни топдим.
— Отинг кимдур? — дедим.

Деди:

— Али ибн Муваффақдур!

Сўрадим:

— Ҳунаринг нимадур?

Деди:

— Этиқдўзман!

Айтдим:

— Сенда сўзим бордур. Мени Абдуллоҳ ибн Муборак дерлар.
Тушумда кўрганини ва фаришталардан эшитганимни унга баён
этдим. Бу сўзларни эшиттагч, Али ибн ал-Муваффақ бир наъра
урди, ўзидан кетди.

Ўзига келганидан сўнг сўрадим:

— Хабар бергил! Бу нима ҳол?

Деди:

— Эй шайх, уч йилдан бери ҳажни орзу қиламан. Ҳар куни
бир ақча йўл озуқаси деб ажратиб қўярдим. Ақча уч юз элликка
етишганда, қасд қилдимким:

— Бораман!

Яна дедим:

— Бу озроқдур, беш юзга етишсин!

Шундай қилиб, беш юзга етди.

Хотиним ҳомиласи бор эди.

Деди:

— Күшни уйидан гүшт келтирмасанг, қорнимдаги ўглоним тушар!

Бир лаган олиб қүшни уйига бордим. Арзимни айтдим.

У деди:

— Менинг кўп болаларим бор. Қўлимда ҳеч нарсам йўқдурким, нафақа қилсан. Бир ҳафта бўлдиким, ейишга нарса топмай, ҳаммамиз оч эдик, кўзларимииздан нур ва танларимиизда мажол қолмагандан сўнгра, эшитдикким, бир эшак ўлиб, фалон харобада ётур, деб. Ноилож бориб, унинг гўштидан келтирдим. Ҳозир қозонда қайнаб турар, бизга ҳалолдур, сизга ҳаромдур. Қандай бераман?

Йиглади. Уни мен кўрдим, кўп бетоқат бўлдим, дарҳол беш юз ақчани унга бериб:

— Бу йил менинг ҳажим шу бўлсин! — дедим.

Абдуллоҳ деди:

— Подшоҳ тушимда тўгри айтибди, ҳукм ва фармон тўгри чиқарилибди!

* * *

Шайх бир қулини маълум маблаг әвазига озод қилишга шартнома тузган эди ва ҳар куни ундан бир ақча оларди. Бир куни бир киши келиб, Абдуллоҳга деди:

— Ҳар кечада сенинг қулинг мозоротга бориб, гўр очар ва кафандарот.

Шайх эшитиб, қаттиқ маълул бўлди. Кечада бўлгач, у қулининг изига тушди. У қул кечада мозоротга борди ва бир гўрни очиб, ичига кирди. Шайх уни кўриб беҳуш бўлди. Муддатдан сўнг ўзига келди. Кўп турди, қул гўрдан чиқмади. Шайх илгари борди, кўрдиким, гўрнинг ичидаги мөхроб бордур. У қул бир шол кийиб, бўйнига темирдан занжир осиб, бошини саждага қўйиб, йиглар эди. Шайх уни кўрди, қайтиб уйига келди. Намозга машгул бўлди. Намоздан фориг бўлгач, яна борди. Кўрдиким, ҳануз қул гўр ичидаги турар.

Тонг яқин бўлди, деди:

— Илоҳи, тонг отмоққа етишди. Борсам у мажозий соҳибим мендан ақча сўрайди. Муфлислар сармояси сенсан ва менинг ҳожатимни сен билурсан!

Дарҳол ҳавода бир нур чиқди. У нур ичидан бир қизил олтин келди. Қулнинг олдига тушди. Шайх уни кўрди, тоқати қолмади. Илгари борди, қулни қучди ва юзидан ўпди. Қул хожасини кўргач, қайғуга тушди.

Бошини қўйи солди ва деди:

— Илоҳи, менинг пардамни йиртдинг ва менинг маҳфий сиримни ошкор қилдинг. Энди менинг дунёда ҳеч роҳатим қолмади, ўз иззатинг ва жалолинг ҳаққи, энди менинг жонимни олгил!

Дарҳол азиз жонини Ҳаққа таслим қилди. Шайх бу ҳолни қўриб, ҳайратда қолди ва кўп йиглади. Бориб, дўстларига хабар берди ва қулни ўз қўли билан ювди, яна шол ичида, у шол билан дағн қилди.

Шайх у кеча туш кўрдиким, тушида Иброҳим пайғамбар ва Муҳаммад Мустафо Буроққа миниб келардилар.

Айтдилар:

— Эй Абдуллоҳ, Аллоҳнинг дўстини нима учун палос билан дағн қилдинг?

* * *

Нақл дурким, Шайх бир куни борар әди, кўрдиким, алавий болалари йўл устида маст ётарди.

Бир бола деди:

— Эй Абдуллоҳ, мен Пайғамбар наслидан бўламан, сен гуломбачча бўлгансан. Нимага мени ҳурмат қилмассан?

Шайх деди:

— Сенинг буйруғингни мен қиласман, сен буйруқни қиласман? Шунинг учун ҳурмат қиласман!

У кеча Абдуллоҳ тушида кўрдиким, Пайғамбар дедилар:

— Менинг болаларимга нима учун таъна қиласан?

Шайх уйғонди, турдиким, бориб у боладан узр сўрай, деб.

У бола ҳам шу кеча туш кўрдиким, Пайғамбар унга айтар эдилар:

— Нима учун Абдуллоҳга қаттиқ сўзларсан! Агар сен ўз йўлингда юрсанг, у сенга ундоқ демас эди!

Бола ҳам уйғондиким, бориб Абдуллоҳдан узр сўрай, деб. Икковлари бир-бирига учрашиб, узрлар айтишиб, ризолащдилар.

* * *

Нақлдурким, Суҳайл ибн Абдуллоҳ доим Абдуллоҳ ибн Муборакнинг дарсларига келар эди.

Бир куни деди:

— Эй Абдуллоҳ, мен сенинг дарсингга энди келмасман!

Шайх деди:

— Нима учун?

У деди:

— Сенинг канизакларинг том устида ўтириб, мени чақирдилар.

Эй Суҳайл келгил! — деб.

Уларни нима учун тарбия қилмассан!

Абдуллоҳ дўстларига деди:

— Келинглар, бориб Суҳайлнинг жанозасини ўқиб қайтайликким, менда канизаклар йўқдир, уни чақирганлар ҳурлар эдилар. Суҳайл бугун ўлади!

Шу соатда ўлди. Бордилар, жаноза намозини ўқиб қайтдилар.

* * *

Нақлдурким, бир куни Шайх газотга борди, бир кофирга учради. Бир-бирлари билан кўп курашдилар. Намоз вақти бўлди, Шайх деди:

— Менга бир соат муҳлат бергил, намоз қилайин, ундан сўнгра келаман!

Кофир унга муҳлат берди. Шайх бориб намоз қилиб, яна келди. Бир муддат уришдилар.

Энди, кофир деди:

— Менга сен ҳам муҳлат бергил, менинг ҳам қуллуқ қилар вақтим бўлди!

Шунда Шайх унга ҳам муҳлат берди. Кофир бориб, юзини бутнинг устига кўйиб, зорилик қилиб, мадад сўрарди. Шайхнинг

хотирига бу келдиким, фурсат топдим, ғофил экан, унинг бошини кесаман! — деб қасд қилиб, устига бордим.

Ҳотифдан овоз эшитдимким:

— Сўзингда турғилким, қиёмат кунида сўралур!

Абдуллоҳ ибн Муборак бу овозни эшитиб, нарига бориб кўп йиглади.

Кофири унинг йиглаши сабабини сўради:

— Нима учун йигларсан?

Шайх деди:

— Сени ўлдирмоққа қасд этдим! Аллоҳ менга таъна қилди: «У куфри билан аҳдини буэмади ва сен ислом динида бўлиб, нега аҳдингни бузарсан!» Шунинг учун йигларман.

Кофири Абдуллоҳдан бу сўзни эшитгач, дилининг қулфи очилди.

— Ҳайф бўлгайким, мунингдек қарамли Аллоҳни қўйиб, бутга сиғингайман! — деди ва дарҳол имон келтириди, мусулмонлар қаторида хослардан бўлди.

* * *

Нақлдурким, бир куни Шайх Каъбага борар экан, деди:

— Ҷир кўркам йигитни кўрдим, кетар эди. Каъбага боргач, уни ҳам ўша ерда кўрдим. Ҳарамдан чиқдим. У йигитнинг юзи сарғайған.

Сўрадим:

— Эй йигит, сенга нима бўлди?

Деди:

— Мен кофири эдим, тиладим, мусулмонлар орасига кириб, Каъбани тавоғ қилсан!

Ҳотифдан овоз келдиким:

— Дўст уйига киарсан ва кўнглингда душманлик бўлса, кирмоқ сенга равоми?

Бир бармогини қолдирди¹, имон келтириди.

¹ Бош бармоқ қайрилгач, қолган тўрттаси «Аллоҳ» сўзининг араб ёзувидаги шаклини англатади.

* * *

Нақлдурким, Шайх бир куни Нишопур бозорини кезар эди, бир қулни кўрди, ялангоч, совуқдан титрарди.

Шайх деди:

— Хожангга нима учун айтмассанким, сенга кийим олиб бергай эди!

Қул деди:

— Хожам кўриб турар ва билур. Яна мен нима сўз айтаман?

Шайхга бу сўз бағоят хуш келиб, наъра урдиким:

— Тариқатни бу қулдан ўрганмоқ керак!

* * *

Шайх Абдуллоҳ сўзлариур:

Сўрадиларким:

— Қайси хислат одамда яхши бўлур?

Деди:

— Ақл ва савлат, агар у бўлмаса, ҳусн ва одоб, у бўлмаса, хомушлик, ва агар у ҳам бўлмаса, мушфиқ қариндош, ва агар у ҳам бўлмаса, фожеали ўлим!

* * *

— Ҳар кимда одоб йўқдур, у суннатдан, ҳар кимда суннат йўқдур, у фарзлардан, кимда фарзлар йўқдур, у маърифатдан ва ҳар кимда маърифат йўқдур, тавҳиддан маҳрумдур, албатта у кофирдир.

* * *

— Биз одоб муҳтожимиз, илм ўрганмоқдан. Ва одоб бизнинг олдимиэда нафсни билмоқдир.

* * *

— Бир ақчани бурчи сабабли бериш юз минг танга садақа беришдан яхшироқдир.

* * *

— Таваккал улдурким, ҳар ишни ўзидан билмагай, Аллоҳдан билгай!

— Аллоҳ таолога суюкли удурким, ҳар нима еса, ўз касбидан егай, ўлса кафани ҳам ўз касбидан бўлгай. Уйига, ўғил-қизига, оиласига хизмат қилмоқ, салоҳ ва роҳатда сақлаб, оч-тўқ бўлганидан хабардор бўлмоқ, газот қилмоқдан ортиқдир!

* * *

— Ҳар кимнинг Холиқдан умиди бўлса, махлуқдан ҳурмат истамагай!

* * *

Нақлдурким, Суфёни Саврий шайх Абдуллоҳни тушида кўрди, сўрадиким:

— Аллоҳ сенинг билан қандай муомала қилди?

Деди:

— Аллоҳ мени раҳмат қилди!

Айтдиким:

— Ҳолинг қандай?

Деди:

— Ҳар куни эллик мартаба Аллоҳнинг ҳазратига борурман!

Аллоҳ уни раҳмат қилсин!

СУФЁНИ САВРИЙ

У дин ва давлатнинг тожи, зуҳд ва ҳидоятнинг шами, даргоҳнинг қўриқчи уламоси, боргоҳнинг қадрли эшик оғоси, даврининг ҳаракатли қутби, акобир улуғи, мўминлар беги эди. Ҳаргиз халифаликни қабул қилмас, замон пешвоси, илми зоҳир, илми ботин ичидан беназир, ваараъ, тақво ичидан бегоят, мужоҳадат ичидан бениҳоят, одоб, тавозеъи беҳад ва беандоза эди. Ва улуг машайхларни кўрган.

* * *

Нақлдурки, шайх Суфённинг онаси айтади:

— Бир куни том устида ўтирган эдим. Қўшни уйидан бир қисм туршак келтирилар. Олиб оғзимга солдим. Суфён қорнимда эди, оёғи билан тепди. Яъни туршакнинг ҳалоллигига гумони бор экан.

* * *

Нақлдурким, шайх Суфён бир куни масжидга чап оёғи билан кирди. Шунда бир овоз эшитдиким:

— Эй Суфён, нега ўнг оёғингни биринчи қўймадинг?

Ақли кетди, беҳуш бўлди. Қайта ҳушига келди, соқолига ёпишди, бир парчасини юлди.

Ва баъзилар айтурким, чап оёғини ичкари томон босганда овоз келдиким:

— Қачонким, бандага Аллоҳдан иноят етишди, унинг оёғини, жами аъзоларини ярамас ердан, ярамас ишдан сақлар! Энди у банданингким, зоҳир сифати бу хилда бўлса, унинг ботини қандай бўлади?

* * *

Шайх Суфённинг йигирма етти йил ҳаргиз кўзига ўйқу келмади, кеча ва кундуэда бир соат ором тутиб, ёнбошлаб ётмади.

* * *

Нақлдурким, шайх Суфён айтар эди, ҳадиским, Пайгамбардан эшитгансиз, Сиз закотини чиқаринг!

Сўрадилар:

— Закоти қандай бўлади?

Деди:

— Ҳар ким, эшитганини айтмоқ, то ўзгалар эшитгай ва яна ўзи амал қилгай! Мен ҳазрат Пайгамбардан қанча ҳадис эшитдим, кучим ётгунча амал қилдим!

* * *

Нақлдурки, бир куни халифанинг намоз ўқиганини кўрган Шайх деди:

— Эй халифа, бу намозинг намоз эмасдур! Қиёмат кунида бу намозингни қайтариб, юзингга уаравлар!

Халифага бу сўз багоят қаттиқ ботди, уни кўнглида сақлади. Ва сафар нияти бор эди, буюрдиким:

— Суфённи келтиринг, мен халифаман, унга адаб киритай!

Шайх Суфённи келтиришга бордилар. Шайх бир азизнинг тиззасига бош қўйиб ётар, оёқлари устида бир азиз ўтирган эди. У кишилар келиб, айтдилар:

— Аҳвол мана бундай, деб. Шайх турсин, айтайлик!

Шайх бошини кўтариб:

— Бор Ҳудоё, Ҳудовандо, халифани сенга ҳавола қилдим, — деб дуо қилди. Шу соат бир тўфон турди, халифа ва унинг қавмларини сел олди. У икки азизким, унда ҳозир эдилар, айтдилар:

— Дуо бунчалик тез изжобат бўлгани эшитилган ва кўрилган эмасдур!

Шайх яна дуо қилди. Барча қавм ва халифа омон бўлиб турдилар.

Шундан сўнг халифа Шайхга ихлос қўйди.

* * *

Нақлдурким, шайхга бир киши икки ҳамён олтин келтирди:

— Эй Шайх, сен билурсенким, менинг отам ҳалолхўр эди. Бу олтин ундан менга мерос. Муни қабул қилиб олгил!

У кетди. Шайх у олтинни орқасидан ўғли билан юбориб, деди:

— Мен отаси билан дўстлик қилдим.

Шайхнинг ўғли олтинни элтиб берди ва келиб деди:

— Эй ота, сенинг кўнглинг нима учун бунча қаттиқдур? Кўриб турибсанким, аёлмандман, қўлимда ва уйимда ҳеч нарсам йўқдир. Менга раҳм этмассан!

Шайх Суфён деди:

— Эй ўғлим, сен тиларсенким, мени балога қўйгайсен, аммо мендан у иш келмас.

* * *

Нақлдурким, Шайхнинг бир қўшниси ўлди. Шайх унинг жанозасига борди.

Дедилар:

— Қандай баҳтли киши эканким, шайх Суфёндек зот унинг жанозасини ўқиди!

Шайх уни эшитиб, деди:

— Халойиқ агар мундоқ дейишин билсам эди, ҳаргиз келмас эдим!

* * *

Нақлдурким, Шайх бир куни тўнини тескари кийди.

Халойиқ деди:

— Тўнингни тўгри кийиб келгил!

Деди:

— Мен бу тўнни Аллоҳ учун кийибман, ҳалқ учун киймадимким, ўзгартиргайман!

* * *

Нақлдурким, Шайхга бир йигит деди:

— Бу йил ҳажга бора олмадим. Ҳар йили борар эдим, бу йил ўйқ бўлди, — деб оҳ урар эди.

Шайх деди:

— Мен тўрт мартаба ҳаж қилибман, унинг савобини сенга берайин, сен бу, «Оҳ» урганинг савобини менга бергил!

У йигит қабул этди. Шайх айтганидек қилди.

Кечаси тушида дедилар:

— Эй шайх, кўп фойдалар қилдинг, агар у «оҳ»нинг савобини тарозига солиб тортсалар, Арафот тогида тавоғ қилганларнинг савобидан оғир келар эди!

* * *

Нақлдурким, Шайх нон еб ўтириб, бир бўлагини ўзига, бир бўлагини итга берар эди.

Айтдилар:

— Нима учун бундай қиласан? Аҳли авлодинг бундай қилмас эдилар!

Деди:

— Агар итга нон берсам, эрталабгача мени қўриқлайди, ухлаб қолишидан сақлайди. Агар аҳли авлодимга нон берсам, улар мени тоат ва ибодатдан қолдирадилар!

* * *

Сўрадилар:

— Таомнинг яххиси нимадур?

Шайх деди:

— Таомнинг яхши ва ёмонида тафовут оғиздан томоқقا боргунчадир. Ўтди, ҳаммаси баробардир. Энди Худойи оламиёнга ҳар қандай хизмат бўлса, қилавериш керак. Тонгла қиёматда яхши хизмат ва тоатлар баробар бўлгай!

* * *

Аммо шайх Суфён ҳар ерда мискин ва дарвеш бўлса, севар эди ва улар билан ўтириб, уларнинг қўнглини овлар эди.

* * *

Нақлдурким, Шайх бир куни Каъба йўлида бир йигит билан йўлдош бўлди. Шайх доим йиглар эди.

У йигит сўрадиким:

— Эй Шайх, нимадан қўрқиб йигларсен?

Деди:

— Тўгри, ёэилган гуноҳларим кўпдир. Ҳозир хавфсираганим, бирдан ўлиб қолсан, гўрга борганимда имоним билан бораманми ёки йўқ!

* * *

— Йигламоқ ўн тариқа бўлади. Улардан тўққизи риёдур, бири Ҳақ учун! Ба агар киши ҳар йилда Ҳақ учун кўзидан бир қатра ёш чиқарса, унга басдир!

* * *

— Ҳар банда яхши амал қилса, Аллоҳ уни яхшилик қаторида ёзади. Агар у киши у амали билан фахр этиб: «Мен мунингдек амал қилдим!» деса, ўчирилиб, риё девонига ёзилади!

* * *

— Зоҳидлик шол қийиб, арпа noni ейиш эмасдур, зоҳидлик шудурким, балки нафси истагани бермаслиқдир!

* * *

— Султонларнинг яхшироги у бўлгайки, олимлар суҳбатига боргай. Олимлар ва фозилларнинг ярамаси удурким, беклар ва подшоҳлар суҳбатига боргай!

* * *

— Аввали ибодат сукутдур, ундан сўнг талаби илмдир!

* * *

— Агар гуноҳ яхши бўлганда эди, ҳеч ким бизнинг олдимизга келиб ўтирган бўларди!

* * *

— Ҳалқнинг азиэроги беш нафардир. Аввали у олими зоҳид бўлгай; иккинчи, қаноатли фақир, фақирлигига фахр этади; учинчи, у бойким, юзи очиқ, ўзи мард бўлгай; тўртингчи, у йўқсизким, сабр этувчи бўлгай; бешинчи, у аёлким, хаёли бўлгай!

* * *

— Ҳар ким намозни ялиниб-ёлвориш билан қилмаса, намози қабул бўлмагай!

* * *

— Ҳар ким ҳаромдан садақа берса, киши бир мурдор нарсани қон билан ёки сийдик билан ювгай!

* * *

Бир киши сўради, Пайгамбар (с.а.в.) айтганларким:

— Аллоҳ душман тутар, у ўйниким, унда гўшт кўп егайлар! Бу сўзга тушунмадик?

Шайх деди:

— Гўшт дегани одам гўштидир ва бирони гийбат қилмоқ одам гўштини емоқдур¹!

* * *

— Бу замон шундоқ замон бўлдики, масалан, бир ерга бир гуруҳ ҳалойик жам бўлиб ўтирганда бир одам келиб, уларга:

— Юринг, сизларни чақиравлар, бориб охират озуқасини тайёрлаймиз! — деса, ҳеч бири бормагай!

* * *

— Тўрт хислат одамга кофирик келтиради. Аввал — бир кишини гийбат қилмоқ; иккинчи — мусулмонлар молига қасд қилмоқ; Аллоҳнинг берганига рози бўлмаслик; учинчи — ҳаром мол йигмоқ; қиёмат ҳисобидан қўрқмаслик; ҳар ким қиёматга инонмаса, кофиридир; тўртинчи — Аллоҳнинг раҳматидан ноумид бўлмоқликдир: ҳар ким Аллоҳ раҳматидан ноумид бўлса, Уни карим ва раҳим билмаса, у ҳам кофирикдур!

* * *

Нақлдурким, Шайх ўлимдан қаттиқ қўрқарди. Ҳар қачонким, ўлимни ёд қилса, ҳушидан кетар эди.

Вақтиким, ўзига келди, айтди:

— Аллоҳ олдига бормоқ машаққатдур, осон эмас!

¹ Тасаввуфда гийбат қилиш ёмон гуноҳ ҳисобланниб, одам гўштини ейиш билан тенглаштирилади.

* * *

Ва яна айтди:

— Тайёр бўлгил, ўлим келмасдан бурун! Токи ўлим келса, озуқасиз қолмагайсан!

* * *

Нақлдурким, шайх Суфён ўлим тўшагида ётганида қўйнидан бир ҳамён олтин чиқариб:

— Муни садақа қилинг! — деди.

Халойиқ айтди:

— Субҳоналлоҳ, олтин қабул қилмас әдинг, бу нима ҳолдур?

Деди:

— Бу олтин менинг динимнинг посбонидир. Шайтон менинг ишимга бундан ўтолмас әди. Ҳар вақтким, васваса қиладиган бўлса, айтар эрдиким:

— Нима ейсан ва нима киярсан?

Мен айтар эрдим:

— Мана, олтин!

Ҳар вақтким, шайтон айтар әди:

— Сенга озуқа, кийим ва кафан керак!

Мен айтар әдим:

— Мана, олтин!

Ва нафсим ҳам бир нима тиласа, айтар әдим:

— Мана, олтин!

Шу тариқа шайтоннинг васвасасига ва нафснинг йўлига кирмай, шу ерга келдим, — деди.

Азиз жонини иймон келтириб, Ҳаққа топширди. Шу кечадан дунёдан ўтди, шундай овоз эшитилди:

— Парҳезгар кимса вафот этди, парҳезгар ўлди!

* * *

Яна бир азиз тушида қўриб, сўради:

— Эй Суфён, гўр қоронгусида аҳволинг қандай?

Деди:

— Аллоҳ менга марҳамат қилди, жаннат эшикларидан бирини очди.

* * *

Яна бир акобир ҳам уни тушида қўрдиким, жаннат боғчаларида дарахт шохидан шохига учар эди.

Сўрадиким:

— Бу мартабани нимадан топдинг?

Деди:

— Варъ — парҳезгарлиқдан!

* * *

Нақлдурким, Шайх бағоят шафқатлик эди, бир куни бозор ичидан ўтарида қўрдиким, бир булбул қафас ичидা, қанотларин ёзив, парвоз қилас, ёр ва ҳамроҳларини истар эди.

Шайхнинг кўнглига муҳаббат тушиб, шафқат юзидан ҳар куни у қушнинг олдига бориб, тасбеҳ айтиб ўтирас ва унинг унига қулоқ солар эди.

Шайх дунёдан ўтди, тобутини қўтариб халойиқ йиглашар, у булбул келиб, ўзини тобутга урар, зорилиқ қилиб йиглар, яъни сайрап эди.

Шайхни дағн эттилар, у булбул Шайх мозоридан ҳаргиз айрилмади. Ва доим нола билан сайрап эди. Кунлардан бир куни қўрдиларким, у булбул шайхнинг мозори устида ўлиб ётар. Уни ҳам шайхнинг ёнига дағн этдилар.

АБУ АЛИ ШАҚИҚ БАЛХИЙ

У яхшиларнинг таваккалчиси, сирлиларнинг мутасаввуфчиси, муҳтарам устун, муҳташам қутб, тариқат аҳлининг пешвоси, замона ягонаси, бутун умрини таваккал ичидаган, барча илмларда комил, кўп китоблар тасниф қилган; Ҳотам Асаммнинг устози; Иброҳим Адҳамнинг тариқини тутар, кўп машойихлар билан сұхбат қурган эди.

Ва айтар эди, минг етти юз устозга шогирдлик қилиб турарман ва қирқ түя юки китобларни ўқиганман, аммо Аллоҳ йўлини тўрт нарса ичидаги топдим: биринчиси, ризқ учун қайғурмаслик; иккинчиси, ҳар ишни ихлос билан қилмоқ; учинчиси, ўлимни кўз олдидаги ҳозир кўриб ва унинг яроғини қилмоқдур; тўртингчиси, шайтонни ўзига душман, деб билишлик!

* * *

У ҳазратнинг тавбаси сабаби бу эдиким: у бир хожанинг ўғли бўлиб, савдогарлик қиласр эди. Бир мартаба Кофиристон элига савдо учун борди. Унда кўчага чиқди, бутхона олдидан ўта туриб кўрдиким, бир кофир бутга сигиниб зорлик қиласр, соч ва соқолини юлар эди.

Унга Шайх деди:

— Сенинг бир Аллоҳинг бордурким, унга ҳеч завол йўқдир. Уни қўйиб, бу ботил ишни нимага қиласан?

Шунда у кофир жавоб бердиким:

— Агар шундай бўлса, сенга ризқни ўз шаҳрингда нима учун бермас. Элдан элга сени кеэдирар?

Шақиққа бу сўз багоят таъсир қилди. Ундан ўтиб, яна бир кофирга учради.

У кофир деди:

— Эй дарвеш, нима иш қиласан?

Шақиқ деди:

— Савдогарлик қиласман!

Кофири деди:

— У ризқим, сенга тақдир бўлди, сенга етар! Беҳуда элдан элга кезиб, заҳмат чекарсан!

Шақиқ бу сўзни эшилди, шунда бутқул дунёдан кечди. Қайтиб яна Балхга келди. Дўустлари эшилиб, йигилиб келдилар. Шақиқ багоят саховатпеша, йигитлар билан суҳбат тутиб, турлик неъматлардан зиёфат қиласан.

Ва Балх шаҳрида бир амир бўлиб, унинг оти Али ибн Исо, унинг бир ити бор эди. У ит йўқолди.

Шақиқнинг қўшнисини кўролмаганидан итни у йўқотди, дедилар!

Шунда бир киши келиб, Шақиқнинг қўшнисига қаттиқ азоб берди. У қўшни турли йўллар билан жазоловчидан қочиб, Шақиқ олдига келди.

Шақиқ амир олдига бориб, деди:

— Менга уч кун муҳлат беринг, итингизни сизга топиб берайин!

Қўшнисини халос қилди. Ундан сўнг Шақиқ багоят маълум бўлдики, мен нима учун бу ишни қабул қилдим?

Ожиз бўлиб, қайгуга чўмди.

Учинчи куни бир киши бир итнинг бўйнига ип боғлаб олиб келди ва суюнчи умидида эканини айтди. Уни кўриб, Шақиқ багоят севинди, итни олиб амир олдига олиб борди. Ваъдасига содиқ бўлиб, ундан қутулди.

Шу иш ҳам сабаб бўлиб, дунёдан бутқул узилди, Ҳаққа юзланди. Уйига кириб, ибодатга машгул бўлди.

* * *

Балх шаҳрида шундай қаҳатчилик бўлдиким, одамлар бир-бирининг гўштини ер, халойиқ тирикчилик танглигидан кўп ожиз эди. Шу ҳолда, кунларнинг бирида Шақиқ шаҳардан ташқарида кезиб юриб, бир қул ўғлонни кўрди, у багоят шодмон эди.

Айтдилар:

— Эй, ўглон, барча халойиқ қаҳатчиликдан қайғуга тушганда, сен нега шодмонсан?

Ўглон деди:

— Менга қаҳатчиликдан нима ғам?! Ҳожамнинг омбор-омбор тўла буғдойлари ётиби!

Шақиқ ўглондан бу сўэни эшишиб, деди:

— Худовандо, бир қулбачча хожасининг буғдойи қўплигидан мунча бепарво ва шодмон бўлса, менга бу нима ғамдур? Сенингдек бой подшоҳким, шоҳлар подшоҳи ва Парвардигорим бор экан, риэқ учун мунча қайғуармиз?

Мана шу воқеа сабаб, Шақиқ яна бир бор дунёдан кечди, дунёни тарқ этиб, энди чин кўнгилдан тавба қилиб, қайтиб ҳаргиз риэқ ғамини емади ва таваккул ичида камолга етди.

Ва ҳамиша айтар эди:

— Бир қул ўглон шогирдиман, ҳар нима топдим, ундан топдим!

* * *

Нақлдурким, шайх Шақиқ бир куни ваъз айтар чогда «кофир лашкари келяпти», деган овоза тарқалди. Шақиқи Балхий югуриб ташқари чиқди, у замон кофир лашкари сафи бузилди. У қайтиб уйига келди. Бир муриди унга бир даста гул келтирди. У гулни олиб ҳидлади.

Бир киши деди:

— Имом киши гул ҳидларми?

Шайх деди:

— Муноғиқлар гул ҳидлаганни кўрар, кофир лашкари бузилганини кўрмасми?

* * *

Нақлдурким, Шайх бир куни Самарқанд шаҳрида ваъз айтарди:

— Эй мусулмонлар, агар катта ёшда бўлсангизлар, қабристонга, агар ўглон бўлсанглар, мактабга боринглар. Ва агар қул бўлсанглар, қуллик шартини жойига келтиринглар!

Шунда бир киши деди:

— Эй Шақиқ, халқ сени оч ва қашшоқ, емакка нарсаси йўқ, меҳнат қилмас, дерлар. Кел, мен сенга молимдан ҳисса тайинлай, егил!

Шайх деди:

— Агар сенда беш айб бўлмаса, сўзингни қабул қиласар ҳамдид!

У киши сўради:

— Бу беш айб қайсилардур?

Шайх деди:

— Аввали шуким, хазинанг камаяди; иккинчи, эҳтимоли бордурким, молингни ўгри олгай; учинчи, шояд пушаймон бўлгайсан; тўртингчи, агар менда бир айб кўрсанг, эҳтимоли борким, у айбни мендан кечирмагайсан; бешинчи, агар сен ўлсанг, мен йўқсиз гарис бандаман, шоядким ворисинг даъво қилгай! Менинг бир Парвардигорим бордур, барча айблардан пок ва софдир, Уни кўйиб, нега сенга бўйин эгишим керак?

* * *

Нақлдурким, Шайх Ҳажга чиқиб, Багдодга етди. Ҳорун ар-Рашид уни олдига чақириб, деди:

— Шақиқ деган зоҳид сенмисан?

Шайх деди:

— Шақиқ дегани менман, аммо зоҳидлик менда йўқдур!

Халифа деди:

— Менга ўгит бергил!

Шайх айтди:

— Эй халифа, Аллоҳ сени ҳазрати Абу Бақр Сиддиқ ўрнига кўйди, сендан сиддиқлик истар! Чунким, буни ундан ҳам истади!

Ва ҳам сени ҳазрати Умар ўрнига кўйди, сендан одиллик истар! Чунким, буни ундан ҳам истади!

Ва ҳам сени Усмон ўрнига кўйди, сендан ҳаё истар! Чунки буни ундан ҳам истади!

Ва ҳам сенга ҳазрати Али мақомидан жой берди, сендан илм истар! Чунким, буни ундан ҳам истаган!

Халифа яна деди:

— Бундан ҳам кўпроқ ва зиёдaroқ насиҳат қилгил!

Шайх деди:

— Эй халифа, Ҳақнинг бир саройи бордур. Уни дўзах дерлар.

Сени унинг дарвозабони қилди. Ва сенга уч нарса бердиким, халойиқни бу уч нарса билан дўзахдан қутқаргайсан! Буларнинг биринчиси қилич, иккинчиси қамчи, учинчи байтулмол. Ҳар ким ноҳақ биронни ўлдирса, сен ҳам уни ўлдиргайсан! Ва ҳар ким, Аллоҳ амрига бўйин этгаса, уни қамчи билан ургайсан! Ҳар ким ҳожат билан сенга келса, сен ундан байтулмолни дариг тутмагайсан!

Халифа деди:

— Яна насиҳатни давом эттиргил!

Шайх деди:

— Агар чўлда зиёда сувсасанг, ҳеч ердан сув топмасанг, бир ичим сувни нимага оласан?

Халифа деди:

— Подшоҳлигим билан мамлакатнинг ярмини берарман!

Шайх деди:

— Бунга ҳам бермаса нима қиласан?

Халифа деди:

— Бутун мулк, молимни ва мамлакатни берарман!

Шайх деди:

— Бу подшоҳлик ва мамлакатта нега фахр этасанким, барчаси бир ичим сувга арзимас бўлса?

Халифа бу сўзни эшитиб, шунда бехуш бўлди ва кўп йиглади.

Шайхни багоят иззат-хурмат қилиб кузатди.

* * *

Шайх Каъбада Иброҳимга учради:

— Эй, Адҳам ўғли! Бу дунёда қандай яшайсан? — деб сўради.

Деди:

— Агар қўлимга бирор нарса кирса, унга шукр этарман. Ва агар ҳеч нарса кирмаса, сабр этиб, оч юарман!

Иброҳим деди:

— Сен қандай яшайсан?

Шайх деди:

— Менинг қўллимга нарса кирса, эҳсон қиласан! Агар нарса кирмаса, шуқр этарман!

Иброҳим турди, бошидан ўпди:

— Менинг устозим сенсан! — деди.

* * *

Нақлдурким, бир куни бир қария Шайхга деди:

— Кўп гуноҳ қилдим, энди тавба қилмоқчиман!

Шайх деди:

— Нега кеч келдинг?

У қария деди:

— Кеч эмас, эрта келдим. Шунинг учунки, эшигтганман, ҳар банда ўлмасдан бурун тавба қилса, тез тавба қилган бўлади!

Шайх деди:

— Яхши ва рост айтдинг, хуш келдинг!

* * *

Шайх айтади, мен тушимда кўрдим, ҳар ким Аллоҳ берадиган риэқ учун ёлғиз Аллоҳнинг ўзига таваккал эътиқод қилса, унинг риэқи кенг, хулқи яхши, намозда шайтон васвасасидан омон бўлади!

* * *

— Ҳар ким мусибат ичида сабр қилмасдан дод солиб йигласа, қўлига найза олиб, гўё Аллоҳ билан уришган бўлади.

* * *

— Ибодат ўн бўлакдир. Тўққизи халқдан қочмоқ, бир бўлаги эса сукут сақлашдир!

* * *

— Халқнинг ҳалокатта йўлиқиши уч нарсадан: аввали гуноҳ қилур, тавба умидида; иккинчи, тавба қилмас, тириклик умидида; учинчи, тавба қилмас, раҳмат умидида! Бас, мунингдек киши қачон тавба қилур!

* * *

— Тоат аҳли ўлса тирилади, гуноҳ аҳли тириклигига ўлиқдир!

* * *

— Дунёда менинг меҳмондан яхши дўстим йўқдир. Шунинг учунким, ризқи билан ҳақи Аллоҳдандир. Мен орада ҳеч ҳисобда йўқман!

* * *

— Ҳар ким бой экан, йўқсиз бўлса, у кишига йўқлиги хуш кўринмайди. Яна бой бўлсам, деб ҳаракат қиласди. У киши на дунёда роҳат кўргай, на охиратда!

* * *

— Ҳар ким йўқсилликни борлиқдан ортиқ кўриб, шукр этса, у киши охират подшоҳи бўлур!

* * *

— Аллоҳ хосларининг нишони улдурким, дунёнинг на келганига севингай ва на кетганига хафа бўлгай!

* * *

Шайхдан сўрадилар:

— Оқил кимдур, зийрак кимдур, бой кимдур, йўқсиз кимдур ва баҳил кимдур?

— Оқил удурким, дунёни севмагай; зийрак удурким, дунёга алданмагай; бой удурким, Аллоҳнинг ҳар берганига рози бўлади; йўқсиз удурким, кўнгли бой бўлгай ва дунёлигини орттиришни истамагай; баҳил удурким, Аллоҳ берган неъматларни Аллоҳ бандаларидан қизғонади!

* * *

Ҳотам Асамм айтур:

Шайхга айтдим:

— Менга ўғит бергилким, ундан нажот аҳли бўлгайман!

Деди:

— Тилингни сақлагил, то икки дунёда омон бўлгайсан!

Аллоҳ таоло раҳмат қилсин!

АБУ ҲАНИФА КУФИЙ

У кишининг сифатиким, барча тилларда сифати ўқилади, мазҳаб ва миллат шамчироғи, дину давлат шами, дақиқ ҳақиқатлар асоси, илму ирфон ҳужжати, жавоҳирлар уммони, Сайийд ал-мурсалин уммат пешвоси, борлигу макон билимдони, замон омонатдори, жаҳон имоми, сўғи олим, жумла миллат ичида мақбул, фаришталар орасида маҳбуб бўлгай, унинг вассфини киши қандай қила олгай? Унинг риёзат, муржоҳадат, мушоҳадат, хилват ва суҳбатларининг ниҳояти йўқдур! У тариқат усули, шариат майдони ичида бир даражага етганки, ҳеч фасиҳ тил уни баён қила билмас! Кўп машойихлар суҳбатини кўрган, имом Жаъфари Содиқ билан кўп суҳбат қилган, унинг илмда устоди Фуэайл, Иброҳим Адҳам, Башир Ҳофий, Довуд Тоий унинг дўстларидур.

* * *

Нақлдурким, имом Абу Ҳанифа Куфий бир мартаба Пайгамбар равзасига келиб, айтди:

- Ассалому алайка, эй сайийд ал-мурсалин!
- Овоз эшитдиким:
- Ва алайкум ассалом, эй имом ал-мурсалин!

* * *

У вақтда узлат ҳавас қилиб, хилватга кирди, халқдан четлашди ва шол кийди. Бир кеча тушида кўрдиким, Пайгамбар қабрларидан муборак сўнгакларини йигарлар ва у сўнгакларни бир-биридан жудо қилурлар эди. Бу тушнинг ҳайбатидан кўрқиб уйғондилар ва Ибн Сириннинг шогирдларидан таъбирини сўрадилар.

Айтдилар:

- Таъбири будирким, илму амал ичида Расууллоҳ суннатлари орасида улуғ мартабага етишасан!

* * *

Яна бир сафар Расууллоҳни тушида кўрди.

Айтдилар:

— Эй Абу Ҳанифа, сени менинг умматим салоҳияти учун юборибдурлар. Узлат этмагил, ошкора бўлгил!

* * *

Нақлдурким, халифа машҳар қўрқуви сабабли барча олимларни йигиб, акобирларни келтирди ва мол-мулкларини бўлиб беришни истади. Шаъбий Абу Ҳанифанинг устози, қарилек ёшига етиб, қозилик қиласар эди. Бас, халифа буюрди, мулк учун маълумотнома ёздилар ва қозига бериб юбордиларким, қози унга гувоҳлик ёзиб, барча олимларни гувоҳ сифатида битди. Абу Ҳанифага элтдилар. Халифа парда ортида ўтирган эди.

Абу Ҳанифа деди:

— Халифани кўрмасдан, имзо чекиши дуруст эмас!

У кишига дедилар:

— Ҳамма олимлар гувоҳлик ёздилар, бу нима эзмаликким, сен талаб қиласан?

Халифа буларни сўзларини эшишиб, қозидан сўради:

— Гувоҳликда кўриш шарт бўладими?

Деди:

— Шарт бўлади!

Халифа айтди:

— Унда, сен нимага кўрмасдан ёздинг?

Айтди:

— Мен билардимким, сен иқорор қилибдурсан ва ҳам сени ҳозир қилиб келтироқни адабдан кўрмадим!

Халифа айтди:

— Ноҳақ қилгансан, қозиликка Абу Ҳанифа лойиқдур!

* * *

Нақлдурким, Бағдод халифаси Мансур бирор адолатли кишига қозиликни топширишни ўйлаб юарди. Вазирлари билан кенгашгандан, улар Бағдодда тўрт нафар киши борлиги, мана шу тўрттасидан ўзгалари қозиликка лойиқ әмаслигини билдиридилар.

Халифа уларнинг кимлигини сўради. Улар Абу Ҳанифа Қуфий, Суфён, Мишъар ва Шурайҳ эканини айтдилар. Халифа уларни келтиришни буюрди.

Тўртови йўлда келаркан, имом Абу Ҳанифа:

— Ушбу қозилиқдан қандай қутиламиз? — деди.

Суфён деди:

— Сиз билурсиз!

Абу Ҳанифа деди:

— Мен бир ҳийла қилурман, Суфён қочсин, Мишъар ўзини жиннилика солсин, Шурайҳ эса қози бўлсин!

Бас, Суфён қочиб, кемага кирди:

— Мени ўлдирмоққа элтурлар эди, қочдим!

Бу ёлгон эмас, Пайгамбар айтибдурлар:

— Ҳар ким қози бўлса, пичоқсиз бўғизланур!

Кемачи Суфённи яширди.

Учкови халифа Мансур олдига бордилар. Халифа Абу Ҳанифага айтди:

— Қозиликни ихтиёр қил, сени қози қиламиз!

Абу Ҳанифа айтди:

— Мен бир бехуш кишиман, ҳар соатда неча ҳолга тушаман.

Фуқаролар мени хөхламас!

Бу сўз билан у қутилди.

Ва Мишъар югуриб келиб, халифанинг қўлини тутди ва айтди:

— Қалайсан, соғ ва саломат бормисан, туяларинг, ўғлон ва майда болаларинг қандай?

Мансурга бу сўз хуш келмади, буюрди:

— Буни чиқариб юборинг, бу жинни, шекилли!

Сўнг Шурайҳни келтиришни буюрди. Шурайҳни дарҳол олиб кирдилар. Халифа деди:

— Сени қози қиламиз!

Шурайҳ деди:

— Қозиликка оқил киши даркор. Менинг димогимда халаллик бор, саломат эмасман!

Халифа деди:

— Ҳакимлар сенга муолажа қилсинглар, то ақлинг баркамол бўлсин!

Бунга Шурайҳ сўз топмади. Қозиликни унга бердилар.

* * *

Нақлдурким, Абу Ҳанифанинг бир кишидан оладиган маблағи бор эди. У кишининг маҳалласида эса имомнинг бир шогирди бўлиб, у дунёдан ўтди. Имом унинг жанозасига борганида, кун иссиқ бўлса-да, қарзи бор кишининг девори соясида ўтирамади.

Айтди:

— Ҳар бир қарз фойдани ўзига тортса, у рибодир! Яъни кишининг девори соясида ўтирасам, рибо бўлади, бу ҳаромдир!

* * *

Нақлдурким, имом Абу Ҳанифа ҳар кеча уч юз ракаат намоз ўқир эди. Бир куни йўлда бир аёл уни кўриб, шеригига деди:

— Бу бораётган киши ҳар кеча беш юз ракаат намоз ўқийди.

Кечаси уч юз ракаат намоз ўқиганидан сўнг ушбу аёлнинг сўзи эсига тушиб, яна икки юз ракаат ўқиди, қиёмат куни Ҳудо даргоҳида уни ёлғончи қилмай, деб ва ҳар кеча беш юз ракаат ўқишини одат қилдилар.

Яна бир куни кетаётисб, бир боланинг ўзи ҳақидаги:

— Бу киши ҳар кечада минг ракаат намоз ўқир эканлар, деган таърифини эшитди.

Үйига келди, шу кеча беш юз ракаат намоз ўқиганидан сўнг ўша боланинг сўзи эсига келиб:

— Ҳудоё, Ҳудовандо! Одамлар мени қаттиқ зоҳид деб гумон қиласидилар. Менда уларнинг айтганларига мувофиқ келадиган амал йўқ. Тонгла қиёматда уларни сенинг даргоҳингда қандай ёлғончи қиламан? Илоҳи, уларни ҳам ёлғончи қилмагайсан, мени вали дўстларинг қаторига киритгайсан. Энди минг ракаат намоз ўқимасам, риё аҳлидан бўлиб қоламан, — деб шу кечадан бошлаб минг ракаат намоз ўқийдиган бўлди.

Имомга бир шогирди бир куни деди:

— Ҳалқ айтур, имом кечалари ҳаргиз ухламас!

Бас, имом, ажабдур, деб қўйди ва ҳолим қандай бўлди, энди бундан буёғига ухламаслигим керак экан, деди ва халқнинг гапи ёлгон бўлмасин, деб ундан сўнг ҳаргиз ухламади.

Ўттиз йил хуфтан намозининг таҳорати билан бомдод намозини ўқиди. Имомнинг икки тиззалари кўп намоз ўқигани сабабли туюнинг тиззалари каби бўлиб кетганди.

* * *

Нақлдурким, имом Абу Ҳанифа бир бойга тавозеъ қилди. Сўнгра кўп пушаймон бўлиб, кафорати учун минг мартаба «Қуръон»ни хатм қилди. Қачонким, бир мушкул масала чиқиб қолса, минг маротаба хатми «Қуръон» қилар ва у масала унга кашф бўлар эди.

* * *

Довуд Тоий йигирма йил ҳазрат Имомга шогирдлик қилди. Айтар эди, ушбу йигирма йил орасида бир кун оёқ узатганини кўрмадим.

Бир куни хилват ичида айтдим:
— Эй мусулмонлар имоми, ҳеч бўлмаса, хилватда оёқларингизни узатиб, роҳат олсангиз, бўлмайдими?

Имом айтдиким:
— Адаб сақламоқ барча тоатдан ортиқди!

* * *

Нақлдурким, бир куни Имом йўлда кўрдиким, бир ўғлон балчиққа ботиб турарди.

Деди:
— Эй ўғлон, хабардор бўлгин, йиқилмагайсан!
Ўғлон деди:
— Эй мусулмонлар имоми, мен қўрқмасман. Агар йиқилсан, ёлгиз ўзим йиқиламан. Аммо сен хабардор бўлгилким, агар сен йиқилсанг, тамоми мусулмонлар йиқилур!

Имом бу ўғлоннинг зийраклигига қойил қолди ва бу сўзни менга ўғлон эмас, ҳол тили айтди, деди.

* * *

Нақлдурким, бир бой хожа амир ал-мўминин Усмонни ёмон кўрар, уни жуҳуд дер эди. И мом эшитиб, ул бойни чақиртириб, деди:

— Қизингни фалон жуҳудга никоҳлаб берайлик!

Бой айтди:

— Мусулмоннинг қизини жуҳудга бермоқни қандай рано кўрасиз?

И мом айтди:

— Бас, сен қандай рано кўрарсан, Муҳаммад Мустафо икки қизларини жуҳудга бергайлар?

У киши хатосини англади, дарҳол тавба ва истиғфор қилиб, янгидан калима айтиб, мусулмон бўлди.

* * *

Нақлдурким, бир куни И мом кўчадан кетаётса, қаршидан бир хўқиз келди, унга йўл берди.

Сўрадилар:

— Эй имом, нимага мундоқ қилдингиз?

И мом айтди:

— Менинг ақлим, унинг эса шохи бордур!

* * *

Нақлдурким, И мом бир куни ариқ бўйида ўтириб, устига сачраган майдо-майдо најкосатларни ювар эди.

Сўрадилар:

— Эй И мом, ўзингиз буюурсизким, најкосат танга миқдорида бўлса, ювинглар. Оз бўлса, ювмоқ ҳожат эмас, деб. — Ҳозир эса, најкосат оз бўлса-да, нима учун юварсиз?

И мом дедилар:

— У фатво эди, бу эса тақводир!

* * *

Нақлдурким, халифа бир кеча Малак ул-мавт — ўлим фариштаси унинг олдига келганини тушида кўрди. Ундан неча йил умри қолганини сўради. Ўлим фариштаси беш бармогини кўрсатди.

Халифа уйқудан уйғониб, хафа бўлди ва ё Раб, беш бармоқнинг кўрсатилгани нима бўлди экан, деди. Туш таъбирини билиш мақсадида кўп кишиларни чақириб сўради. Ҳеч ким билмади. Бас, И момни келтирилар.

И мом деди:

— Беш бармоқни кўрсатгани маъноси шуким, беш нарсани Аллоҳдан ўзга киши билмас!

Халифа сўради:

— У беш нарса нимадир?

И мом деди:

— Биринчиси, қиёмат қачон бўлур; иккинчи, ёмғир қачон ёғур; учинчи, она қорнида ўғил ёки қиз эканини; тўртинчи, инсонга нима нарса тақдир қилинишини; бешинчи, инсон қачон ва қаерда ўлар, киши билмас!

Бу беш нарсани билмоқ Худога хос бўлиб, бу ҳақда Аллоҳ «Куръон»да хабар берган:

«Дарҳақиқат, Аллоҳнинг ҳузуридаги қиёмат (қачон бўлиши тўғрисида) билим бордир. У (хоҳлаганича) ёмғир ёғдирур ва бачадонлардаги нарса (ҳомила)ни билур. Бирор жон эртага нима қилишини билмас. Бирор жон қаерда ўлишини ҳам билмас. Албатта Аллоҳ (ҳамма нарсани) билувчи ва хабардор зотдир».¹

* * *

Шайх Абу Али айтур:

— Мен Маккада эдим, бир кеча туш кўрдим. Пайғамбар (с.а.в.) Каъбага кириб келдилар ва бир инсонни қучоқлаб, ўпиб, унга кўп илтифотлар кўрсатдилар. Мен у зотдан бу инсоннинг кимлигини сўрашга журъат қилдим. Расууллоҳ менга бунинг Абу Ҳанифа эканини айтдилар.

* * *

Нақлдурким, имом Навфал ибн Ҳайён айтади, имом Абу Ҳанифа вафотидан сўнг тушимда қиёмат қоим бўлиди. Пайғамбар (с.а.в.) кавсар булоги қирғогида турибдилар. Одамлар бирин-

¹ Луқмон сураси, 34-оят.

кетин Пайғамбар (с.а.в.) олдиларига келиб кетмоқдалар. Ҳазрати Абу Бақр Сиддиқ, ҳазрати Умар, ҳазрати Усмон, ҳазрати Али у зоти шарифнинг ёнларида турибдилар. Имом Абу Ҳанифа эса сув улашмоқда экан. Мен бориб сув сўрадим.

У:

— Пайғамбар (с.а.в.)дан сўрай, агар рухсат берсалар, сув бераман, — деди. Расулуллоҳ ўз қўллари билан менга сув бердилар. Мен шу ердаги чолни сўрадим, унинг Иброҳим пайғамбар эканини айтдилар.

* * *

Яхё ибн Муоз айтади:

- Ҳазрати Пайғамбар (с.а.в.)ни тушимда кўрдим, у зот мендан:
- Талабинг қаердан? — деб сўрадилар.
- Мен имом Абу Ҳанифа илмидан эканини билдиридим.

Ҳазрати Пайғамбар (с.а.в.) уч марта имом Абу Ҳанифага, умматимнинг чироги, деганлар.

* * *

Энди у кишининг таъриф қилувчиси Пайғамбар (с.а.в.) бўлгай, унинг таърифини мен қандай қила оламан?

Бироқ, бу ерда унинг маноқибидан табаррук юзасидан озгина зикр қилдик. Аллоҳ имом Абу Ҳанифани ўз раҳматига олган бўлсин!

ИМОМ ШОФИЙИЙ

Уни шарҳ этмоққа эҳтиёж йўқ, зотан, олам унинг таърифи билан тўладир. У Пайғамбар (с.а.в.) хонадонларидандир. Унинг фазилат ва сифатлари бениҳоя бўлиб, мен унинг васфини қандай қила оламан?

У шариат ва тариқат сultonи, маърифат ва ҳақиқат бурҳони, илоҳий сирлар муфтийси, туганмас нурлар мужоҳиди, Пайғамбар салаллоҳу алайҳи васаллам амакиларининг ўғли, нубувват дараҳтининг бутоги, рисолат дараҳтининг меваси, фаросат ичида ягона, мурувват ва футувват ичида беназир, саховат оламида машҳур эди. У вақтнинг энг олими, асрнинг энг фозили, имомлар ҳужҷати, уламо пешвоси, дўстлар муршиди, аҳбоблар кўз қорачиги, Қурайш хуносаси ҳамда риёзату каромат ичида ҳаммадан илгари. Агар уларнинг барча тавсифларини ёзадиган бўлсак, бу китобга сигмайди.

Ўн уч йил мобайннида Ҳарам ичида ўтириди ва одамларнинг сўровларига жавоб бериб, фатво берди.

— Нимани хоҳласангиз, сўранглар! — дерди.

Ўн беш ёшида фатво ёзди. Имом Аҳмад ибн Ҳанбал жаҳоннинг имоми эди, уч юз минг ҳадисни ёд биларди. Шунча илми билан бирга у имом Шофиийга келиб шогирд тушди. Унинг калишини кўтариб юради.

Одамлар, Аҳмад Ҳанбал оқ соқоли билан келиб, бир ёш ўғлонга шогирд бўлибди, дерди.

У ҳадис матнини ёдан айтар, имом Шофиий эса унинг маъносини тушунтириб берарди.

* * *

Аҳмад Ҳанбал айтар эдиларким, фикҳ эшиги ёпиқ эди. Аллоҳ иноят қилиб, ёпиқ эшикни очиш учун имом Шофиийни юборди.

Имом Шофиъий тўрт илмда комил эди: фиқҳ илми, маоний илми, ахлоқ илми ва лугат илми.

Ҳазрати Рисолатпаноҳ, ҳар юз йилда дунёга бир киши келгайким, менинг динимни тоза қилгай, деб марҳамат қилганлар.

Аввалги юз йил бошида Умар ибн Абдулазиз келди, иккинчи юз йил ичидагим Шофиъий келди.

* * *

Айтадиларким, агар Шофиъийнинг ақлини барча халойиқнинг ақли билан баробар қилур бўлсалар, унинг ақли зиёда келарди.

* * *

Билоли Ҳос айтади, мен Ҳизердан имом Шофиъий ҳақида сўрадим. У имом Шофиъийни қутблардандур, деди. Имом Шофиъий ўғлонли пайтида ҳаргиз бозорларга борган, дўконларни айланган эмас.

Ҳамиша бир бурчакда ўтириб, тафаккурга бериларди. Кўп вақтлар тўғрисўз воизлар суҳбатларига борган, тасаввуфда барча халқдан устун эди.

* * *

Абдуллоҳ Ансорий айтади, мен Шофиъий мазҳабида эмасман, аммо Шофиъийни зиёда севарман!

* * *

Нақлдурким, имом Шофиъий айтади:

- Бир кечада Пайгамбар (с.а.в)ни тушимда кўрдим. У зот менга:
- Сен кимсан ва нима иш қиласан? — дедилар.

Мен:

- Ҳамиша Сизнинг йўлингиздаман, — дедим.

У зот мени олдига чорладилар ва оғзимни очишимни буюрдилар. Мен у зотнинг олдиларига келиб оғзимни очдим. У зот оғзимга туфладилар ва:

- Энди боравер! Сенинг ишинг тамом бўлди, — дедилар.

Яна шу кечада ҳазрати Алини тушимда кўрдим. У менинг бармогимга узук тақиб:

— Пайгамбар (с.а.в.)нинг илми ва менинг илмим сенга муборак бўлсин! — деди.

* * *

Нақлдурким, имом Шофиъий онасининг оти Ҳошима бўлиб, ниҳоят даражада зоҳида эди. Ҳар ким омонат топшириб, қайтариб оларди. Бир қуни икки киши кўп мол келтириб, омонат қўйдилар ва:

— Ҳар вақт икковимиз ҳамроҳ келсак, бу омонатни бергайсиз. Йўқ эса, бермагайсиз, — дейишиди.

Имомнинг онаси қабул қилди. Орадан кўп муддатлар ўтиб, у шартни унутди. Икки кишидан бири келиб, қўйилган омонатни олиб кетди. Бир неча қундан сўнг кейингиси омонатни сўраб келди. Зоҳида уни шериги олиб кетганини билдириди. Бу кимса уни қабул қилмади ва қозига арз қилди. Қози аёлни зинданга солди.

Имом Шофиъий ёш бола эди, мактабдан келиб, онасини топмади. Воқеани эшитиб, зинданга борди. Онасининг йиглаб ўтирганини кўрди.

— Бу қандай ҳол? — деб сўради.

Онаси воқеани гапириб берди. Имом Шофиъий:

— Бунинг учун йигламанг? Унинг иложи бор! — деди.

Омонат эгаси ҳам шу ерда эди, унга имом Шофиъий:

— Сизнинг шартингиз икки шерик биргаликда келмагунча омонат берилмаслиги эдими? — деди.

Киши тасдиқ ишорасини қилди.

Шофиъий деди:

— Омонат биэдадур! Икковингиз бирга келинг, берурмиз!

Омонат эгаси ҳайрон бўлди. Қози ҳам ўғлоннинг зийраклигига таажжуб қолди. Онаси зиндандан чиқди. Омонат эгаси кетди, қайтиб келмади.

* * *

Имом Шофиъий Молики Динор олдига келди, ундан илм ўқирди. Молик етмиш яшар, Шофиъий ҳануз бола. Устози эшиги олдида ўтирар, ҳар қачон бир мушкул масала юзага келса, ундан сўрар эди. Шофиъий жавоб берарди.

Устози, ҳар нима Шофиъий айтур, у рост ва ҳаммага мақбул бўлар, деб фаҳр этарди.

* * *

Нақлдурким, халифа Ҳорун ар-Рашид хотини Зубайдада билан ўтирган эди. У деди:

— Эй халифа, сен жаннатимисан ёки дўзахий?

Халифа деди:

— Агар мен жаннати бўлмасам, сен уч талоқсан?

Хотин деди:

— Энди, мен сиздан талоқ бўлдим!

Халифанинг жонига ўт тушди, чунким, у хотинини багоят севар эди. Буюрдиким, Бағдод шаҳридаги барча уламо ва имомларни ҳозир қилдилар. Бу масалани улардан сўрадилар, ҳеч бири жавоб бера билмади. Бир ҳафтагача кўп изландилар, топа олмадилар. Еттинчи куни бир ўғлон келиб, халифага деди:

— Мен бу масаланинг жавобини осон қиласин!

Халойиқ у сўзга таажжуб қилдилар. Ва айтдилар:

— Мунча уламо ва имомлар жавоб бера билмади, бу ўғлон қандай жавоб бергай?

Халифа деди:

— Жавоб бергил!

Ўғлон деди:

— Сен менга муҳтоҷдурмисан ё мен сенга муҳтоҷдурманми?

Халифа деди:

— Илм бобида ҳозир мен сенга муҳтоҷдурман!

Ўғлон деди:

— Агар сен менга муҳтоҷ бўлсанг, таҳтингдан тушгил ва уни менга бергил! Мен ўлтириб, нима сўрасанг жавобингни берурман! Илмнинг одоби шундай!

Халифа таҳтдан тушиб, пастда ўтириди, ўғлон таҳтга чиқди. Халойиқ муни кўриб, даҳшатга тушди.

Ўғлон деди:

— Эй халифа, мен энди сендан бир сўз сўрарман. Рост жавоб бергил!

Халифа деди:

— Сўрагил!

Ўғлон деди:

— Эй халифа, ҳеч гуноҳга қасд этиб, яна Аллоҳдан қўрқиб ул гуноҳни тарқ этганинг борми?¹

Халифа деди:

— Йигитлик вақтимда бир аёлга ошиқ бўлиб, уни багоят кўнглим севди. Тамом тақаллуфот билан уни хилватда топдим. У ҳам менга ошиқ эди. Мақсадни ҳосил қилиш вақтида Аллоҳнинг қўрқуви ичимга тушди. Дарҳол уни қўйиб, йўлимга кетдим.

Ўғлон деди:

— Шу сўзингда содиқмисан?

Халифа деди:

— Валлоҳ, ростдурман!

Ўғлон деди:

— Ундаи бўлса, мен ҳукм этдим, сен жаннатийсан! Хотининг ҳам талоқ бўлмас!

Олимлар деди:

— Бу масалани қайси китобдан олдинг, далилинг борми?²

Ўғлон деди:

— Бордур ва бу оятнинг ҳукми билан айтаяпман:
“Аммо, ҳар кимки Парвардигорининг (хузурида) туриши (ва ҳисобот бериши) дан қўрқан ва нафсини ҳаволанишдан қайтарган бўлса, бас, фақат жаннатгина (унга) макон бўлур». ¹

У олимларнинг барчаси бу сўзни эшишиб, имом Шофиъийнинг оёғига юзларини суртиб, айтдилар:

— Бу ўғлон ёшлигига мунча фазл ва фаросати бордур, улгайганида, ким билсин, қандай бўлар экан?²

Бас, халифа имом Шофиъийни багоят хуш кўрди, бениҳоят инъом ва шоҳона сарупой билан сарафroz қилди.

Имом Шофиъий барчасини дарвешларга улаштириб берди².

¹ Нозиот сураси, 40-41-оятлар.

² Мазкур ҳикоят Марказий Осиёда имом Аъзам Абу Ҳанифа номи билан боғлик равишида талқин қилинади. Чунончи, бундай вариант билан мутасаввуф шоир Сулаймон Боқирғоний ҳам асар битган эди.

* * *

Нақлдурким, Имом бир куни дарс бериш жараёнида ўрнидан қирқ мартаба туриб ўтирди.

Сўрадилар:

— Бу туриб, ўтиргингизга сабаб нимадур?

Деди:

— Алавий болалар ўйнаб юрган эди. Ҳар қачон уларга кўзим тушганда, ҳурмат учун ўрнимдан туардим. Ҳар ким Пайгамбар (с.а.в.)нинг наслини кўриб ҳурмат қилмаса, ул зотни шафоатидан маҳрум бўлур!

* * *

Нақлдурким, Имом йигитлик пайтида Маккада яшар, ниҳоят даражада йўқсил, ҳеч нарсаси йўқ эди. Бир куни уни кечаси ҳарамда ой ёғдусида китоб ўқиётганини кўрдилар:

— Каъба ичиди шам ёнар, нимага у ерда ўқимассиз?

Деди:

— Менинг у ерга бориб китоб мутолаа қилишга ҳаддим йўқ!

* * *

Нақлдурким, бир куни Маккада мужовирларга мол келтириб улашдилар. Имомга ҳам бердилар.

Имом деди:

— Бу молларни кимларга улашарсиз?

Дедилар:

— Тақводорларга!

Дарҳол олган тангасини қайтиб берди ва деди:

— Мен тақводор эмасман!

* * *

Нақлдурким, Ҳорун ар-Рашидга Румдан ҳар йили хирож келар эди. Бир йили келмади. Рум аҳли айтдиларким:

— Бизнинг олимларимиз бордур, Сизнинг олимларингиз билан баҳс қилсинлар. Агар сизнинг олимларингиз бизнинг олимларимизни мулзам қилиб, голиб келса, мол берамиз. Ва

агар бизнинг олимларимиз сизнинг олимларингиздан голиб келса, сиздан мол олармиз!

Бу тараф қабул қилди. Шунда тўрт юз роҳиб келдиларким, баҳс қилгайлар. Ҳалифа имом Шофиъийни келтирди ва деди:

— Эй мусулмонлар имоми, Румдан роҳиблар келган, бизнинг уламоларимиз билан баҳс қилмоқчилар. Нима маслаҳат берасиз?

Имом деди:

— Дарё қиргогида суҳбат қурайлик, баҳс ўша ерда бўлсин!

Шундай қилиб, дарё қиргогига бордилар. Бағдод аҳли ҳам у ерга йигилдилар. Жами олимлар, фозиллар, акобирлар билан ҳалифа ҳам у ерга бордилар. Ҳазрати имом Шофиъий шол тўн кийиб, жойнамозини сув устига тўшаб ўтириди:

— Ҳар ким баҳс қилмоқчи бўлса, бу ерга келсин!

Тўрт юз роҳиб бу ҳолни қўриб, барчалари сидқидилдан имон келтириб, мусулмон бўлдилар. Рум халқига хабар бордиким, воқеа мундоқдур!

Улар айтдилар:

— Юз минг шуқрким, сув устида ўтирган бу ерга келмади.

Агар бу ерга келса, бу ердагилар тамом мусулмон бўлар эди!

* * *

Нақлдурким, имом Шофиъийнинг бир куни жазабаси тутди, жазаба кучайиб, шаҳарга тушди. Уйдан уйга ўтиб кезди, на масжид, на мадраса, на хонақоҳ, на каравонсарой, на ҳароба қолди ва на обод жой қолди.

Бир сўфи учраб, деди:

— Вақтни ганимат бил! Вақт азиздур, сўнгра бу вақт топилмайди!

Имом Шофиъий деди:

— Рост айтасан, мен барча илмларни ўқидим, аммо сўфилар илми менинг илмимдан зиёдадир.

* * *

Нақлдурким, имом Шофиъий бир кеча туш кўрдиким, Одам Ато ўлибдур, ҳалойиқ унинг жанозасини ўқиши учун йигилибдилар. Уйғонди, ичига ваҳима тушиб, таъбирчидан унинг мазмунини сўради.

Таъбирчи деди:

— Одамдан мурод илмдир. Чунки, «Қуръон»да буюрубдур: «Аллоҳ Одамга барча номларни ўргатди».¹

Бир улуг олим дунёдан ўтади. Имом уни ўзига йўриди. Уч кун ўтмадиким, Имом пок жонини Ҳаққа топширди.

* * *

Рабиъ ибн Сулаймон айтади:

— Мен Имомни тушимда кўрдим, сўрадимким:
— Аллоҳ билан қандай муомала қилдинг?

Деди:

— Аллоҳ мени олтин тахтга миндири ва устимдан дуру жавоҳирлар сочиб, айтдиким:
— Сени яхши кўрган кимсани мен қиёмат қунида мағфират қиласман!

Аллоҳ имом Шофиъийни раҳмат айласин!

¹ Бақара сураси, 31-оят.

АҲМАД ИБН ҲАНБАЛ

Аҳли суннат ва жамоатнинг шайхи, дин ва давлатнинг имоми, тақво, риёзат, каромат ичра беназир. Йињоят нишони, ниҳоясиз дарёнинг дури, соҳиби яқин, замона тиги, давроннинг тақводори, замона олими, давроннинг фозили. Ажаб ҳоли бор ва дуоси ижобат бўлладиган эди. Тамоми ҳалойиқ уни севар, муборак нафаси бор, тамом ҳалқ муборак нафаси сабабли уни қадрлар, зуҳд ва инсофи баркамол, кўп машойихларни кўрган эди. Шайх Зуннуни Мисрий, Башир Ҳофий ва Маъруфи Кархий, Сирри Сақатий билан сұхбат туттган.

Башир Ҳофий айтади, имом Аҳмад Ҳанбалнинг бир ажойиб хислати бордурким, у менда йўқдур. У ҳолни аҳли аёли учун ҳам истар, мен ўзим учун истарман!

Ва Аҳмад Ҳанбални ҳалойиқ доим, мўътазилий ва мушаббихийдур, деб таъна этарлар. Лекин у бу каби ишлардан узоқ ва пок эди!

* * *

Нақлдурким, бир вақтда Бағдод шаҳрида мўътазилийлар голиб бўлдилар. Имом Аҳмад Ҳанбални куч билан тутиб, халифа олдига олиб келдилар. Айтдиларким:

— «Қуръон»ни маҳлуқдур, дегил!

У халифанинг дарвазасига келганида, бир бек ҳозир бўлиб, деди:

— Эй Имом, кўрқмагил! Ҳақни қўйиб ботилни демагил! Мен бир марта ўғирлиқ қилдим. Менга минг калтак урдилар, иқрор бўлмадим. Ҳолбуки, менинг ишинг ҳақ эди, сен диёнат ишида нима учун кўрқарсан?

Аҳмад Ҳанбал айтади:

— Менга унинг гапи ниҳоятда хуш келди ва қувват берди.

Аҳмад Ҳанбални ичкари олиб киргач, қўлларини орқага боғладилар ва унга бир неча калтак урдилар, «Қуръон» махлукдир, дегил!» деб.

Имомнинг иштонининг богичи ечили, қўллари эса боғлиқ. Ногоҳ гойибдан бир қўл келиб, унинг иштонининг богичини боғлади. Бу ерда ҳозир бўлганлар ушбу кароматни кўриб, уни қўйдилар.

Имом уларнинг олдидан чиқди.

Сўрадилар:

— Сени урганларнинг ҳақида нима дерсан?

Имом деди:

— Улар ҳам ҳақдир!

* * *

Нақлдурким, Бағдодда бир аёл фалажга мубтало бўлган эди.

У ўғлига деди:

— Тилармусен, мен сендан хушнуд бўлсам?

Ўғли деди:

— Тиларман!

Онаси деди:

— Бориб, Имомга айтгил, менинг ҳаққимга бир дуо қилсан!

У ҳазратнинг табаррук дуолари шарофатидан шояд бу меҳнатдан халос бўлгайман!

Фарзанд Аҳмад Ҳанбалнинг ўйига бориб, эшик тақиллатди.

Имом деди:

— Кимдур?

У деди:

— Бир ҳожатманддур!

Имом деди:

— Ҳожатинг нима, Аллоҳ кифоят қилгай!

Аммо эшикни очмади, намозга машғул бўлди. Бир аёл чиқиб, деди:

— Имом намоз ўқирлар, энди фориг бўлмас!

У ўйигит қайтиб кетди. Ўйига келар экан, онаси унга қарши чиқди. У касалликдан шифо топган эди.

* * *

Нақлдурким, Имом бир куни бир ариқдан таҳорат қиларкан, яна бир киши таҳорат қилмоқчи бўлди. Имомнинг юқорисида таҳорат қилмоқ адабдан әрмас, деб пастдан келиб таҳорат қилди. Бир неча муддатдан сўнг у кишининг ажали етиб, ўлди. Бирор уни тушида кўриб, сўрадиким:

— Ҳолинг қандайдур?

Деди:

— Бир марта Имомни ҳурмат қилган эдим, Аллоҳ унинг баракатидан мени раҳмат қилди ва мағфират айлади!

* * *

Нақлдурким, Имом айтади, бир марта ҳажга борар эдим, ногоҳ йўлдан адашдим. Бир саҳройини кўрдим, йўл сўрмоқ учун олдига бордим. Унга нон бердим. У олди ва деди:

— Каъбага боряпсанми? Каъба эгаси берган ризққа рози бўлмасдан ризқ кўтариб юрибсанми?! Шунинг учун ҳам йўлдан адашгансан!

Шунда, ичимга бир ўт тушди, ўйланиб қолдим. Менга деди:

— Эй Аҳмад, нимани ўйларсан? Аллоҳнинг ҳар бир бурчагида шундай қуллари бордурким, агар тогларга назар қилсалар, у замон тог олтин бўлгай!

Аҳмад Ҳанбал айтади, тоққа боқдим, кўрдимким, қизил олтин бўлибдур. Уни кўриб, беҳуш бўлдим.

Ҳотифдан бир овоз эшигдим:

— Эй Аҳмад, у кўрганинг бир қулумдурким, агар тиласа ерни кўк, кўкни ер этарман! Уни сенга кўрсатдим. Энди уни кўрмассан!

Қарадим, шу он саҳройи кўринмади, гойиб бўлди.

* * *

Нақлдурки, Аҳмад Ҳанбал ҳамиша Бағдод шаҳрида яшар, аммо Бағдоднинг нонини емас эди.

Ва айтур эдиким, амир ал-мўъминин Умар даврида бу ерларни гозийларга вақф қилган, деб, Мавсил шаҳридан ун келтириб, нон қилиб ер эди.

У ҳазратнинг Солиҳ отлик бир ўғли бор эди. У Исфаҳон шаҳрида бир йил қозилик қилган. Аммо Имом шундай зоҳид ва тақводор эдиким, ўз даврида унга тенг келадигани йўқ, кечалари эрталабгача намоз ўқиб чиқар, кечалари қоим, кундузлари соим бўлар эди.

Ўзи учун бир уй қурган, эшиги йўқ. Баногоҳ кишилар келиб, мени излаб топмай юрмасин! Ва ишимдан қўймасин, деб, халойиқдан қочар эди.

Бир куни Имом уйида ун даркор бўлиб, Солиҳнинг уйидан ун олиб, нон ёпиб, имомнинг олдига элтдилар.

Имом нонни қўлига олиб, ҳидлади:

— Бу нонни қаердан олдингизлар?

Айтдилар:

— Ўзимиз уйда пиширдик, лекин бир оз унни Солиҳнинг уйидан олиб қўшган эдик!

Имом у нонни емади.

Ва айтди:

— Солиҳ бир йил қозилик қилди. Унинг таоми бизга ярамас!

Сўрадилар:

— Ундоқ бўлса, бу нонларни нима қилайлик?

Айтди:

— Дарвешларга беринглар, аммо айтингларким, Солиҳ уйининг нонлариданур. Даркорлари бўлса, олсунлар!

Бу нонни дарвешларга элтиб, Солиҳнинг отини айтган эдилар, ҳеч ким олмади. Охири у нонни дарёга ташладилар.

Имом бир куни сўрадиларким:

Нонларни нима қилдингиз?

Дедилар:

— Дарвешлар олмадилар, дарёга ташладик.

Имом шундан сўнг у дарёning балиқларини емади. У ҳазратнинг зоҳидлиги шу даражадаким, агар бир кишининг ёнида бир тангаси бўлса, у мажлисда турмас эди.

* * *

Нақлдурким, Имом Маккага бориб, Суфёндан ҳадис әшиштар эди. Бир куни тўнини ювмоқча бериб, бормади.

Суфён бир киши юбордиким:
— Имомга айтгил, келиб дарс эшитсинлар!
У киши бориб имомга айтди.
Имом деди:
— Бугун бора билмасман. Тўнимни ювмоққа бердим, бошқа либосим йўқдир!
Борган киши бой эди, айтди:
— Мен сенга ўн минг олтин берайин, ўзингга ва рўзгорингга ишлатгил!
Имом қабул қилмади.
Айтди:
— Ориятга, бирордан қарзга кийим келтирай!
Имом айтди:
— Киймасман!
У киши деди:
— Сен бормасанг, мен ҳам бормасман!
Имом:
— Мусулмонларга қитоб ёзиб, сотиб эдим, ундан бир неча ақча қолиб эди. Уни элтиб, тўн келтиргил, кийиб борайин! — деб, қолган ақчаларни чиқардилар.
У киши айтди:
— Эй мусулмонлар имоми, тиларманким, менинг ақчамдан тўн олгайсан!
Имом қабул қилмади.

* * *

Нақлдурким, бир куни Имом хизматига бир шогирд илм ўрганишга келди. Имом унга бир ҳужра берди, бир кўза сувни ёнига қўйди. Эртасига келди, кўрдиким, сув саломат турибди.

Айтди:
— Бу сув нега бурунгидай турибди?
Шогирд деди:
— Нима қилмоқ керак?
Айтдилар:
— Таҳорат қилиб, намоз ўқимоқ керак. Сўнгра илм ўрганмоқ!

* * *

Нақлдурким, бир куни Имом уйининг бир тараф девори йиқилди.
Шогирдлар лой қилдиларким, у деворни таъмирлаб, битиргайлар.

Бир шогирд қўшни деворидан бир озроқ тупроқ келтириб,
лойга қўшди.

Имом буни кўриб, деди:

— Нима учун мусулмонларнинг деворидан тупроқ олдинг?
Менга шогирдлик қила билмассан!

Уни қувди. Бошқатдан лой қилиб, деворни тузатдилар.

* * *

Нақлдурким, бир гал Имом Абдуллоҳни кўришни жуда-жуда
хоҳлади. Имомнинг ўғли бор эди, хабар берди. Солиҳ Абдуллоҳ
ибн Муборакни чақирди. У келди. Лекин Аҳмад Ҳанбал унга
хужрага киргани рухсат бермади.

Солиҳ отасига деди:

— Эй ота, кўп замондан бери Абдуллоҳни кўрсам дер эдингиз.
Энди келди, нима учун кўрмассиз?

Имом айтди:

— Кўрсам, дўст бўлиб қолишдан қўрқдим. Дўст бўлгандан
сўнгра жудолашмоқ мушкул бўлур! Фироқига тоқат қилмас эрсам,
тоатдан қолгайман! Яхшироғи улдурким, уни қиёматда кўргайман!

* * *

Нақлдурким, Имомдан сўрадилар:

— Таваккал нимадур?

Айтдилар:

— Аллоҳни улуг тутмоқ!

* * *

Яна сўрадилар:

— Ризо нимадур?

Айтди:

— Ҳар ишни Аллоҳга топширмоқ! Ҳар ишда унга сигиниш ва
ундан келадиган ҳар яхши-ёмонга рози бўлмоқ ва шукр қилмоқ!

* * *

Сўрадилар:

— Зуҳд (тоат) нимадур?

Айтди:

— Зуҳд уч турлиқдир. Аввали ҳаромни тарқ этмоқ, бу авом зуҳдидир. Иккинчи, ҳалолнинг ҳам кўргини тарқ этмоқ, бу хослар зуҳдидир. Учинчи, сени нима Аллоҳдан йироқ қилса, уларни тарқ этмоқдир. Бу орифлар зуҳдидир.

* * *

У Ҳазрат ўлар чогида қўллари билан бир нарсага ишора қилар, оғзи эса тебранарди. Ўғли қулоқ солди.

Айтар эди:

— Ҳануз эмас! Ҳануз эмас!

Сўради:

— Ота бу нима деганингиз?

Имом айтди:

— Хатар вақтидур, жавоб вақти эмас. Менга дуо билан мадад берингларким, Иблис қаршима келиб, бошига тупроқ сочиб, айтур:

— Эй Аҳмад, имонингни мендан саломат олиб кетаяпсанми?

Мен дедим:

— Токим бир нафсим бордур, хатардадур. Сендан эмин эмасман!

Шундай деб, азиз жонини Ҳаққа топширди, жанозасини ўқиб, тобутини кўтардилар.

Шунда ҳаводан қушлар келиб, ўзларини тобутга урдилар. Буни кўрган жуҳудлардан қирқ минги зуннорини кесиб мусулмон бўлдилар. Улар наъра уриб, «Ла илоҳа иллаллоҳ. Муҳаммадур Расууллоҳ», дердилар.

* * *

Ва Имомнинг икки дуоси бор эди.

Айтар эди:

— Ҳар кимга имон рўзи қилган бўлсанг, уни олмагин! Кимга имон бермаган бўлсанг, унга имон бергин!

Бир дуоси тириклигига, яна бир дуоси ўлгандан сўнг қабул бўлди.

* * *

Мұхаммад ибн Ҳузайма айтади:

— Бир кеча тушимда Имомни жуда шитоб билан кетаётганини күрдим.

Айтдим:

— Нимага мундоқ илдам борурсиз?

Айтди:

— Жаннатга чақирдилар, шунга тез бормоқдаман. Токим, Аллоҳ билан сүзлашгайман!

Сүрадим:

— Аллоҳ билан нима муомала қилдинг?

Айтди:

— Аллоҳ мени раҳмат қилди, бошимга олтин тож қўйди, оёғимга олтин калиш берди. Бунча иззат ва кароматлар «Қуръон»ни маҳлук демаганинг учун берилди, — деди.

Аллоҳ Аҳмад Ҳанбални раҳмат айласин!

ДОВУД ТОИЙ

У билим шами, ҳаёт чироги, тариқат олими, ҳақиқат ҳокими, Худо марди, валиларнинг улугларидан, қавмнинг саййиди, тасаввуф, тақво ичидаги барқамол, жами илмда мукаммал, хусусан, фиқҳ илмидаги ягона эди. Йигирма йил ҳазрат Имоми Аъзамга шогирдлик қилди. Фузайл ибн Аёз ва Иброҳимни кўрган, Ҳабиби Роий унга тариқатда устозлик қилган.

Довуд Тоий болалик пайтида ҳам Аллоҳдан қўрқуви билиниб турар, ҳеч кимга қўшилмасди. Унинг тавбасига сабаб: бир куни бораётган эдилар, бир киши бу байтни ўқиди:

«Дунёдир ўткинчи жой,
Охиратдур барқарор!»

Бу сўзнинг маъноси унга багоят таъсир қилиб, бениҳоят хуш келди ва ҳайратга тушди, ҳеч қарори қолмади. Турди, ҳазрати имоми аъзам Абу Ҳанифа Кўфий дарсига борди.

У ҳазрат унинг ҳоли ўзгарганини кўриб сўради:

— Ҳолинг қандайдур ва сенга нима бўлди?

Айтди:

— Дунёдан бездим, кўзимга ҳеч нарса кўринмас, кўнглим қарор топмас, дарс ҳам ўқишига рагбатим қолмади.

Бас, Довуд Тоий бир уйга кириб, тоатга машғул бўлди. Имоми Аъзам дедилар:

— Эй Довуд, дарсхонага келиб, уламолар орасида ўтириб, масала эшитгил ва ҳеч киши билан баҳс қилмагил!

Ва Довуд:

— Хўп, бўлади! — деб дарсхонага келиб, масала эшитди.

Бир куни туриб Ҳабиб Роийнинг олдига борди, унга кашф очилди.

Бас, китобларни қўйди, узлат ихтиёр қилди, халқдан умидини уэди, Холиққа сигинди. Отасидан унга йигирма олтин мерос қолган эди, уни йигирма йил нафақасига ишлатди.

* * *

Нақлдурким, Абу Бакр Айёш Довуд Тоий олдига келди. Кўрдиким, хужра ичида бир бурда нонни қўлига олиб, йиглаб ўтирас эди.

Сўради:

— Нега йиглаяпсиз?

Айтди:

— Ушбу нонни ейиш учун қўлимга олдим, бу нон ҳалол ёки ҳаромлигини билмасман!

* * *

Нақлдурким, Довуднинг барча уйлари йиқилди, ўзи бир даҳлиз ичида қолди. У куниким, Довуд ўлди, у даҳлиз ҳам йиқилди.

Бир киши Довуд Тоий олдига келиб деди:

— Эй Довуд, ушбу уйнинг деворлари ҳар тарафга огиб турар. Бунинг ичида ўлтиromoқ ақлдан йироқ кўринур.

Довуд айтди:

— Мен йигирма йилдурким, бу даҳлиз ичида ўлтируман. Ҳануз унга қараб атрофларини кўрган эмасман.

* * *

Сўрадилар:

— Эй Довуд, нима учун одамлардан қочарсан?

Айтди:

— Ўғлонлар билан ўтирсам, мени тоатдан қўярлар. Ва агар улуглар билан ўтирсам, айбимни менга демаслар. Бас, Холиқ суҳбатин қўйиб, махлуқ суҳбатин нима учун ихтиёр қилайин?

* * *

Нақлдурким, бир куни онаси Довуд Тоийни кўрдиким, у офтобда терлаб ўлтирур.

Деди:

— Рўза тутарсан, иссиқ таъсир қилади, сояда ўтиранг яхши бўларди.

Айтди:

— Эй она, бу ерга офтоб тушмасдан аввал келиб ўлтиридим. Устимга офтоб тушди. Энди нафсим маслаҳати учун Аллоҳдан қўрқарманким, сояга ўтишга!

* * *

Нақлдурким, Довуд Тоий мудом охират гамида қайгулик эди. Ҳеч киши унинг кулганини қўрган ва эшитган эмасди. Бир куни бир дўсти Довудни олдига бориб, қўрдиким, кулиб ўтиур.

Сўради:

— Эй Довуд, ҳаргиз кулмас эдинг, бугун сенга нима бўлдиким, куларсан?

Айтди:

— Кеча Аллоҳ менга дўстлик шарбатини ичирди, бугун байрам этдим, шунинг учун куларман!

* * *

Бир куни халифа имом Абу Юсуфга деди:

— Мени Довуд Тоий олдига олиб боргил!

Бас, иккови туриб, Довуд олдига бордилар. Қўрдиларким, эшик ёпиқлиқ турар, эшик қоқдилар. Онаси чиқди. Қўрдиким, халифа билан қозидур.

Бориб Довудга хабар берди.

Довуд айтди:

— Эшикни очманг, бу икки золимнинг юзига кўзим тушмасин!

Онаси айтди:

— Сенга берган сутим ҳаққи, қўй, кирсинлар! Қайтармоққа шарм қилурман!

Довуд ўйглади:

— Ё, Аллоҳ, сен она ҳаққини сақла дегансан, менинг ризойим ота ва онанинг хушнудлигидадир! Йўқса, мен буларга эшик очмас эдим!

Онаси эшикни очди, кирдилар.

Халифа бир ҳамён зарни ниёз деб Довуднинг олдига қўйди.

Довуд айтди:

— Менинг зарга эҳтиёжим йўқ. Буни муҳтожларга бер! — деб қабул этмади.

Айтди:

— Менга отамдан йигирма олтин мерос қолган эди. Уни баққолга берибдурман, куним шундан ўтар. Аллоҳдан тиарманким, у қизил тугагач, жонимни олгай! Менинг дуоимни қабул этар, деган умиддаман, — деб халифанинг олтинини ўзига қайтиб берди.

Имом Абу Юсуф ул баққолни чақириб:

— Довуднинг сенда неча ақчаси қолди, — деб сўради.

Айтди:

— Ўн ақчаси қолгандур!

Имом Абу Юсуф кун санаар, ҳар кунги ҳаражатини ҳисоб қилур эди.

— Бугун Довуднинг баққолдаги ақчаси тамом бўлур, деб орқасини меҳробга қўйиб деди:

— Бугун Довуд ўлгандур!

Бориб кўрдилар, дунёдан ўтган эди.

Онасидан сўрадилар:

— Довуд ҳеч касал бўлдими?

Айтди:

— Йўқ, касал бўлмади. Бугун кечаси эрталабгача намоз ўқиб чиқди. Саждага бориб, сажда ичида азиз жонини Ҳаққа топшириди.

Довуд васият қилган эдиким:

— Мени қабристонга дафн қилманг, ёлғиз қўйинг!

Зероки, тириклигига ҳам халқдан ўзини олиб қочди.

* * *

Нақлдурки, Довуд дунёдан ўтган кеча бир ун эшитдилар:

— Эй ер аҳли, Довуд дунёдан ўтди, ундан Аллоҳ рози бўлди!

* * *

Бир улуг зот ҳам уни тушида кўрдиким, Довуд ҳавода учар ва айтар эди:

— Худога шукр, зиндандан кутулдим, туганмас роҳатга эришдим!

Аллоҳ уни раҳмат айласин!

ХОРИС МУҲОСИБИЙ

У авлиёлар саййиди, атқиёлар пешвоси, муҳташам ва мўътабар, хурматли ва фахрли зот, таъсири кучли, муноқиби юксак олим, машойихлар ичиде аллома, зоҳиру ботинда қавм мақбули, барча авлиёлар унга мурожаат этар ва кўп таснифлари бор. У саховат ва мурувват ичра олийҳиммат, фаросат ва зийраклик бобида беназир, мужоҳада ва мушоҳада бобида эса камолга етиб эди.

Абдуллоҳ Ҳафиф айтади:

— Улуглардан беш кишига иқтидо қилинглар! Бири Ҳорис Муҳосибий, бири шайх Жунайд Бағдодий, бири Абу Усмон Маккий, бири Боязид Бистомий, бири Иброҳим Адҳам. Аллоҳ ҳаммаларини раҳмат қилсин! Чунки булар шариат, тариқат ва ҳақиқат ичиде баркамол, ҳар ишда улар мукаммал әдилар.

* * *

Нақлдурким, шайх Ҳорисга отасидан ўттиз минг олтин мерос қолиб эди. Айтди:

— Бу байтулмол султонники бўлсун!

Сўрадилар:

— Нима учун!

Айтди:

— Шунинг учунким, Пайғамбар (с.а.в.) буюрубдур:

— Қадарийлар Муҳаммад уммати мажусийдир. Менинг отам қадарий эди. У кофир, мен мусулмонман. Кофирдан мусулмон мерос олмас!

* * *

Нақлдурким, шайх Ҳорис қачонким, бир шубҳалик таомга қўл узатур бўлса, қўлининг томирлари чиқар ва шундан билар эдиким, ул таом шубҳаликдур.

Жунайд Бағдодий айтади, Ҳорис бир куни олдимга келганда күрдимким, унда очлик асари бордур. Дўкондан келган ошни олдига қўйдим.

Қўли фармон бермадиким, ул ошга узатгай.

Айтди:

— Эй Жунайд, олгил, бу таоминг шубҳаликдур. Қўлим фармон бермас.

Кўп оч эди, ўзини зўрлаб бир луқма оғзига солди, ҳарчанд қасд этди, юта билмади.

Жунайд деди:

— Эй Ҳорис, бу меники эмас, дўконга келибдур.

Бас, у таомдан емади.

* * *

Нақлдурким, Ҳорис айтади, ўттиз йилдурким, қулогим ўз сўзимни эшитмас. Менинг сиримни Ҳақдан ўзга билмас.

Ҳорис Муҳосибий шу важҳдан дерларким, доим ўз нафсини ҳисоб қилар ва айтарди:

— Ҳар қачонким, намоз ўқисам, ҳисоб қиларман. Агар ботил қилар бўлсам, қайта ўқийман.

* * *

Ҳорис айтади, Аллоҳга лойиқ баnda ўн икки ҳислатта эга бўлади. Биринчи, хоҳ рост ва хоҳ ёлгон онт ичмагай; иккинчи, ҳаргиз ёлгон сўзламагай; учинчи, ваъдага хилоф қилмагай; тўртинчи, ҳеч маҳлукқа лаънат қилмагай; бешинчи, ҳеч кишига ёмон дуо қилмагай; олтинчи, агар бир кимсадан зулм кўрса, уни кўтаргай; еттинчи, ўзини ўзгалардан ортиқ кўрмагай; саккизинчи, гуноҳ қилмагай; тўққизинчи, ҳеч кишининг кўнглини оғритмагай; ўнинчи, ҳеч кимдан нарса тама қилмагай; ўн биринчи, қандай бало ва меҳнат етса, сабр қилгай, шукр эттай; ўн иккинчиси, Аллоҳнинг фарзларини бажо қилгай!

* * *

Ҳорис айтади:

— Сабр бало ўқининг нишонидир ва ризо ороми одамдадур, мажоз аҳком ичидан бўлади.

* * *

— Зикр Аллоҳ билан қойим бўлмоқ ва дўст халқдан қочмоқдир. Ва агар халқ орасида Ҳақ зикри билан бўлса ҳам худди ёлғиздек бўлади!

* * *

— Саборли улдурким, ҳеч нарсанинг қайғусини емайди. Ҳар нима келса, Аллоҳдан билгай.

* * *

— Ҳар ким жаннат аҳлидан бўлишни истаса, солиҳ дарвешлар билан ҳамсуҳбат бўлгай.

* * *

— Агар бўлсанг, Аллоҳ билан бўлгил! Ва агар ундоқ бўлмасанг, ҳеч бўлгил!

Бу билганларга багоятда улуг сўздири.

* * *

Нақлдурким, шайх Ҳорис дунёдан ўтди, шунда бир ақчаси бўлмади. Отасининг меросини қабул этмади. Дунёдан бутунлай пок кетди.

Аллоҳ Ҳорис Муҳосибийни раҳмат айласин!

АБУ СУЛАЙМОН ДОРОНИЙ

У ботину зоҳири тоза, гойибу ҳозирнинг мусофири, тақво ва маърифатга комил, илму амалда омил, донолик дарёси, вақт ягонаси, аср латифаси, лутфи ва хулқи бегоят, уни «Қалбларрайхони» дер эдилар. Риёзат ва қаноат ичра машхур, ҳеч киши унингдек сабр қилмас, унинг олий сўзлари, ажойиб ишоратлари бор. Дороний демакка сабаб будурким, Дорон кентидан эди.

Нақлдурким, шайх Сулаймон айтади, бир кеча масжид ичида намоз ўқиётган эдим. Ҳаво жуда совуқ эди. Бир қўлимни ичимга тортдим, мени уйқу элтди. Тушимда менга айтдилар:

— Эй Сулаймон, ташқарида қолган қўлингнинг насибаси ортиқдур!

Айтди:

— Тавба қилдимки, бундан сўнг ҳаргиз қўлимни ичимга олмайман!

* * *

Нақлдурким, Шайх айтади, бир куни чарчаган эдим, уйқу элтди.

Тушимда бир ҳур келиб, деди:

— Нима учун ётибсан, мен сенга керакмасманми? Беш юз ийлдурким, жаннатда мени сенинг учун безарлар.

Уйғондим, зорилик билан кўп йигладим, таҳорат қилдим. У кеча ухламадим. Қун чиққанди, шунда яна мени уйқу босди. Яна тушимда кўрдим, ҳур келди. Бу сафар аввалгидан кўрклик бўлиб турар.

Мен унга дедим:

— Ҳуснинг бурунгидан ортиқроқ бўлибдир!

Айтди:

— Ўтган кеча кўп йигладинг! Кўзингдан оққан ёшларни элтиб менинг юзимга суртдилар. Мунча кўрк менга ундан пайдо бўлди!

* * *

Нақлдурким, Сулаймон айтади, менинг одатим нонни туз билан ер әдим. Бир куни кўза ичидা ёғ бор экан, унга қўшиб едим. Бир йилча тоат завқини топмадим. Энди ажабким, ҳамиша нафс орзуларини берурсан, сенинг ҳолинг қандай бўлади?

* * *

Нақлдурким, Сулаймон Каъбада әди, халойиқ «Лаббайка!» дер әди. Сулаймон демас әди.

Айтдилар:

— Сен нима учун «Лаббайка!» демассан!

Айтди:

— Кўрқаманким, «Лаббайка!» десам, «Ла Лаббайка!»¹ деган жавобин эшитгайман!

* * *

Сулаймон айтади, Ҳарамда бир кишини кўрдимким, ҳаргиз таом емас, фақат оби замзам ичар әди.

Мен айтдим:

— Нимага замзам сувидан бунча ичарсан?

Келди, менинг бошимни ўпди ва деди:

— Аллоҳ сени раҳмат қилсин! Менга йўл кўрсатдинг, неча йиллардан бери замзам сувига қаноат қилиб, парвариш топдим. Унга сиғиниб қолган эканман!

* * *

Нақлдурким, Сулаймон айтади, ҳар нарсанинг боши бордир. Кўнгилнинг боши кўп емакдир. Ва ҳар ким кўп емак одат қилса, беш нарса унга мубтало бўлгай. Биринчи, ибодат завқини топмагай; иккинчи, хотираси кесилади. Нима эшитса, дарҳол унугади; учинчи,

¹ «Лаббайка» сўзи ҳаж вақтида ҳожилар маълум муддат тинмай айтадиган дуонинг биринчи сўэидир. «Ла Лаббайка» сўзи эса киноя бўлиб, дуода «Лаббайка» деганда, уни қабул қилмайман, деган хитоб бўлиб қолишдан қўркувдир.

шафқатсиз бўлгай! Чунки, ўзи тўқдир, барча халқни тўқ билгай; тўртинчи, тоат қилишга эринадиган бўлади; бешинчи, шаҳвати голиб бўлгай!

* * *

— Ҳар қачонким, киши кўп еса, шаҳвати оч бўлади, яна емак истар. Қачонким, оч бўлса, шаҳвати тўқ бўлар, емак истамас!

* * *

— Очлик охират эшигини, тўқлик дунё эшигини очар!

* * *

— Агар сенинг бирор ҳожатинг бўлса, ул ҳожатинг чиқмагунча, ҳеч нарса емагин. Чунки, кўп емак ақлни олар, ҳожат ҳам раво бўлмас!

* * *

— Рўза сенинг ўзингга очлик, нафсингга қаҳрдири, руҳингга озуқа бўлади!

* * *

— Очлик кўнгилни мунаввар этар, тўқлик кўнгилни қорайтиар!

* * *

— Кишининг кўнглидан васваса чиқмас, то дунё орзусини чиқармагунча!

* * *

— Тавозе улдурким, зотида ҳеч кибр ва манманлик бўлмагай!

* * *

— Аллоҳни топмас, то нафсини ўлдирмагунча ва дунёдан юз ўгирамагунча!

* * *

— Зоҳид улдурким, ҳар нарса сени Аллоҳдан чалгитса, уни тарк этгай!

* * *

— Гуноҳларнинг боши дунёни севмоқдир ва тоат-ибодат қўрки очлиқдир!

* * *

— Гайратдан ғалаба, зикрдан муҳаббат, фикрдан хавф ортар!

* * *

— Кўп йигламоқни одат қилинг, доим тафаккурда бўлинг!

* * *

— Жаннат ичида саҳролар бўлади. Банда қачонким тоатга машгул бўлди, у банда учун турлик-турлик дараҳтлар эккайлар ва саъий этарлар. Қачонким бандадан фориг бўлди, улар ҳам ишдан форигдирлар. Ҳар қачонким тоат қилмоқ бошлади, улар ҳам иш бошлар!

* * *

— Ҳар ким кундузи яхшилик қилса, кечага эваз топар. Ҳар ким тўғрилик билан шаҳватдан қўл тортса, Аллоҳ шаҳват васвасасини унинг кўнглидан чиқаргай!

* * *

— Мўмин улдирким, зикр озуқаси, шодлик роҳати бўлгай ва охират зироатгоҳи, қиёмат хирмонгоҳи бўлгай!

* * *

— Жаннат никоҳи дунёни талоқ қилмоқдур!

* * *

— Аллоҳ наэдидаги дунёнинг бир пашша қанотичалик қадри йўқдур. Унинг устида сен қанча миқдор фурсат топасан?

* * *

— Ҳар ким Аллоҳга етишмоқни тиласа, нафсини ўлдирсин!

Аллоҳ буюорар: «Эй бандаларим, агар сизлар дунёда мендан уялсангизлар, мен ҳам охиратда сизлардан уяларман. Ва

айбларингизни юзингизга солмайман, гуноҳларингизни номаи аъмолингиздан маҳв қилгайман, ҳисобларингизни осон қилгайман!»

* * *

Аҳмад Ҳаворий айтади:

— Сулаймонни кўрдим, бир оқ кўйлак кийиб айтур эди: «Эй, кошки, менинг кўнглим ҳам шундай оппоқ бўлса эди!»

* * *

Нақлдурким, Сулаймон Дороний дунёдан ўтган вақтда бир азиз уни тушида кўрди.

Сўрадиким:

— Аллоҳ сенга нима қилди?

Айтди:

— Мени раҳмат қилди, Валекин халқ орасида бўлганим учун менга итоб қилди!

Шунинг учунким, Сулаймон замонасида халқ орасида машҳур эди. Аллоҳ уни раҳмат айласин!

МУҲАММАД ИБН САММОК

Уни «Мўминлар имоми» дер эдилар. У мусулмонлар воизи, дўстлар ҳофизи, мустаҳкам зоҳид, диёнатли обид, фалак қутби, Маъруфи Қархийнинг кашфи унинг сўзларидан, Ҳорун ар-Рашид унга бағоят эътиқод қилди ва кўп тавозеъ қилур эди.

Айтар эдиким, эй, амир ул-мўминин, тавозеъ шарифларнинг энг шарифидир. Тавозеъ удурким, ўзини барчадан кам кўргай!

Ва айтади:

— Кибр бир ипдурким, одамларнинг бўйнида. Агар қиёматда азобдан кутулишингни истасанг, ул ипни бўйнингдан кетгизгил!

* * *

Нақлдурким, Аҳмад Ҳаворий айтади, Муҳаммад ибн Сяммок касал бўлди. У замонда бир жуҳуд табиб бўлиб, унга бориб, Муҳаммад ибн Сяммок ҳолини билдиromoқчи бўлдик. Йўлда бир кўркли кишига ўёлиқдик, покиза кийимлари бор эди.

У сўради:

— Қаерга боряпсиз?

Айтдик:

— Фалон табибга боряпмиз. Ибн Сяммок касал бўлди. Унга муолажа қилсин!

Айтди:

— Субҳонааллоҳ, Аллоҳ дўсти учун Аллоҳ душманидан ёрдам сўрайсиз? Бу раво бўлмагай! Бориб, Ибн Сяммокка айтинг, қўлини азиэ ерга қўйсин ва бу оятни ўқисинким: «Биз уни («Қуръон»ни) ҳақиқат (ҳикмат) билан нозил қилдик ва (у ҳам) ҳақиқат билан нозил бўлди».¹

¹ Исро сураси, 105-оят.

Бас, бордилар. Ибн Саммокка айтдилар. Ибн Саммок бу оятни ўқиди. Дарҳол шифо топди.

Ва айтадилар, у ҳазрат Ҳизр эди.

* * *

Нақлдурким, бир куни Мұҳаммад ибн Саммоқдан сұрадилар:

— Бизларга ваъз айтинг!

Айтдилар:

— Бу замонда ваъз ва насиҳатга амал қилувчи оздир. Ваъз удурким, аввал ўз нафсингга ваъз қилгайсан, ундан сўнг ўзгаларга! Агар ўз нафсинг ваъзга амал қилса, ўзгалар ҳам амал қилур!

* * *

Нақлдурким, Мұҳаммад ибн Саммокнинг ажали яқин қолганда, «Илоҳи, сен биларсан, умримни гуноҳ билан кечирдим! Аммо мен тоат аҳлини севардим.

Энди гуноҳимга тоат аҳлини севганимни қаффорат қилгил», деди ва азиз жонини Ҳаққа топшириди.

* * *

Мұҳаммад ибн Саммок дунёдан ўтгач, бир азиз уни тушида кўриб, сўради:

— Аллоҳ сенга нима қилди?

Айтди:

— Мени раҳмат қилди ва гуноҳларимни кечирди!

Аллоҳ уни раҳмат айласин!

МУҲАММАД ИБН АСЛАМ ТУСИЙ

У дину давлат қутби, жами миллат шами, равшан асос, мунаввар руҳ, муқаддас зот, жаҳон ичра ягона, қутби замона, рӯзгорнинг муқаддами ва уни «Аллоҳ Расулининг тили» дер әдилар. Ҳурросон аҳли иттифоқ қилдиларким, ундан ўзга киши Пайғамбар суннатларига тўла эргашган эмас.

* * *

Нақлдурки, Муҳаммад ибн Асламни зинданга солиб, айтдилар:

- «Қуръон»ни махлук дегил, йўқса, умринг зинданда кечар! Айтмади. Бас, бир йил зинданда бўлди. Ҳар жума куни гусл қилиб, зиндан оғзига келар эдиким, масжидга боргай! Зинданбон юбормас ва қайтиб ўрнига бориб айтар эди:
- Агар мени пора-пора қилсалар ҳам «Қуръон»ни махлук демасман!

* * *

Нақлдурким, Муҳаммад ибн Асламни зиндандан чиқардилар. Шу вақтларда Абдуллоҳ ибн Тоҳир Нишопурга келиб, волий бўлди. Барча аҳоли саломга келдилар. Саломга келмаган ҳеч ким қолмади.

Айтдилар:

- Аҳмади Ҳарб билан Муҳаммад ибн Аслам келмади.

Сўрадилар:

- Нима учун?

Айтдилар:

- Шунинг учунким, улар уламоий Раббонийдирлар. Султон саломига келмаслар!

Абдуллоҳ айтди:

— Улар бизга келмагани учун, биз уларнинг саломига борамиз!

Ва Аҳмади Ҳарб олдига бордилар. Аҳмад асло илтифот эмас, диққат қилди. Абдуллоҳ салом берди, Аҳмади Ҳарб алик олди.

Ва айтди:

— Эй Абдуллоҳ, сен кўркам киши экансан, зинҳор бу кўркам суратингни гуноҳ билан чиркин қилмагил!

Бу ердан туриб Муҳаммад ибн Аслам олдига борди. Муҳаммад ибн Аслам эшик очмади.

Бас, Абдуллоҳ сабр этди, то одина куни келди. У жума намозига келди. Абдуллоҳ уни кўриб, отдан тушди, юзини ерга қўйиб, айтди:

— Эй бор Ҳудоё, халқ орасида мен ёмон бандангман, Муҳаммад ибн Аслам яхши кишидир. Мени душман тутар ва мени ёмон кўтар! Мен уни яхши кўтарман, дўст тутарман! Энди менинг ёмонлигимни унинг яхшилигига багишиллагил!

Муҳаммад ибн Асламга бу сўз бағоят хуш келди.

* * *

Нақлдурким, Муҳаммад ибн Аслам Нишопурдан Тус вилоятига борди. Унда бир ибодатгоҳ бор эди, уни ихтиёр қилди. У ибодатхонага ҳар турлук касалларким, кўзсиз, кўлсиз ва оёғсиз келар ва унинг дуоси билан шифо топардилар. Муҳаммад ибн Аслам бу ерда бағоят машҳур бўлди.

* * *

Нақлдурким, акобирлардан бири айтади, Шом вилоятида ўтирар эдим, баногоҳ кўрдимки, шайтон ҳаводан ерга тушди.

Мен айтдим:

— Эй малъун, бу нима ҳолдур?

Айтди:

— Ушбу соат Муҳаммад ибн Аслам таҳорат қилди, бир марта «Аллоҳ!» деди. Унинг кўрқувидан менинг ақлим кетди, бехуш бўлиб ерга тушдим.

* * *

Нақлдурким, Мұхаммад ибн Аслам доим қарз олиб, дарвешларга берар әди.

Бир куни бир жуҳуд келди ва айтди:

— Сенда ҳаққим бордур!

Мұхаммад ибн Аслам айтди:

— Боргил, у бўйра остида олтин бордур, олгил!

У ўша куни қалам йўниб, қўноқларини бўйра остига қўйган, жуҳуд бориб бўйра остида кўрдиким, қалам қўноқлари тамом олтин бўлган әди.

Жуҳуд ажабга қолди:

— У шаҳардаким, мунингдек киши бўлгай, у дин эгаси қандай бўлар экан?

Дарҳол имон келтириди, мусулмон бўлди. Уни кўриб, барча қавму қабиласи имон келтириб, мусулмон бўлдилар.

— Бизлар «Таврот»да кўрганмиз: «Ҳар динким, ҳақдур, у динда кишилар бўларким, қалам йўнар, ушоғи олтин бўлар».

Шундан маълум бўлдиким, бу дин ҳақдир!

* * *

Нақлдурким, Мұхаммад ибн Аслам Нишопур шаҳрида касал бўлди. Бир акобир тушида кўрдиким, Мұхаммад ибн Аслам:

— Худога шуқр, мен касалликдан қутулдим, — деди.

У киши Мұхаммад ибн Асламнинг уйига келдиким, тушини айтгай! Кўрдиким, у дунёдан ўтиб, азиз жонини Ҳаққа топширган экан.

Аллоҳ Мұхаммад ибн Асламни раҳмат айласин!

АҲМАДИ ҲАРБ

У диний мақомни баён этувчи, суннатнинг ишончли имоми, зоҳидлар зоҳиди, обидлар обиди, Шарқу Ғарб имоми, художўйлик ва тақво ичиди мисли йўқ, тоат-ибодат қилмоқда якто, камоли фазли у миқдор әдиким, Яҳё ибн Муоз васият қилдиким, ўлсам, мени Аҳмади Ҳарб қабрининг оёқ тарафига қўйинг!

Аҳмади Ҳарбнинг онаси бир мартаба қуш гўштини пишириб, айтди:

— Эй ўглим, бу қушни уйда ўзим парвариш қилиб катта қилдим, у шубҳасиздир, егил!

Аҳмади айтди:

— У қушни қўрдим, қўшни уйидан дон еди. У қўшни ҳарбий қавмидан эди. Унинг гўшти менинг бўғзимдан ўтмас!

* * *

Нақлдурким, Нишопур ичиди икки Аҳмад бор эди. Бирини Аҳмади Ҳарб, бирини Аҳмад савдогар дер эдилар. Аҳмади Ҳарб Аллоҳнинг зикри билан машҳур, бир соат тинмас, у қадар фурсати йўқ әдики, мўйловларини олдиришга ҳам. Ҳар қачон мўйловини олдирсалар, лабларида бир неча жойи кесилиб кетар, шунинг учунким, зикр ва тасбиҳ айтмай тура билмас эдилар.

Аҳмад савдогар ҳам дунё севгисига шунча гарқ әдики, бир куни мол ҳисобини қилар ҷоғларида бир киши таом келтирди, моли ҳисоби кўплигидан таом емакка фурсат топмади. У киши хафа бўлиб кетди.

Шунда ҳам ҳисоби туганмай:

— Қорним очдур! — деди.

Таом келтирилар.

Яна фурсат топмадиким, таом егай. Охири ухлаб қолди. Ходимлар у таомни ебдилар. Ва унинг уйқусида лабларига таом суртдилар. У уйқудан турди, сув сўраб, оғзини ювди. Ўзини овқатланган, деб санади.

Шундоқ дунёга машғул бўлдиким, ҳатто овқат еган-емаганини ҳам билмас эди.

* * *

Нақлдурким, Аҳмади Ҳарб Аллоҳ севгисига шундай машғул ва гарқ эдиким, бир куни унга бир киши нома ёзиб, жавоб истади.

Бир соат тоатдан фурсат топмадиким, жавоб нома ёзгай. Нома эгаси ундан умидин кестиким, мени менсимади, шунинг учун жавоб ёэмади, деб.

Аҳмад эшитиб, деди:

— Мени маъзур тутгил ва мени қўйгил, Аллоҳ билан машғул бўлгил!

* * *

Нақлдурким, Аҳмади Ҳарбнинг уййда бир етим болага таваккал ўргатар ва айтар эди:

— Қачонким қорнинг оч бўлса, ҳеч кишидан нарса тиламагил! Бир қоронги жойга бориб, икки ракаат намоз ўқиб: «Парвардигоро, мени ҳеч кишига муҳтож қилмагил!» дегил ва ўтиргил!

У етим ўглон бир марта қоронги жойга бориб, шайх буюрганидек қилар ва ҳар ҳожати борки, дарҳол ҳозир бўлар эди.

Бир куни келиб кўрдилар, у ўглон бир қоронги жойда, олдида турлук-турлук неъматлар бор, еб ўтирап эди.

Сўрадилар:

— Бу неъматни қаердан олдинг?

Деди:

— Буларни У берурким, барча махлукларнинг ризқини берар.

Билдиларким, ўглон Аҳмади Ҳарб дуоси барокатидан насиба эгаси бўлибдур.

* * *

Нақлдурким, Аҳмади Ҳарб Яҳё ибн Муоз муриди эди. Яҳёниг бир устози бўлиб, у бир боғистондан нарса олиб еди.

Аҳмади Ҳарб айтди:

— Нима учун ерсиз?

Айтди:

— Бу бўстон менингдур!

Аҳмад айтди:

— Бу бўстон бир кеча-кундуз вақф сувидан сугорилди.

Яҳё айтди:

— Тавба қилдим, то тирикман, ҳаргиз бу бўстондан мева олиб емасман.

* * *

Нақлдурким, Аҳмади Ҳарбнинг бир ибодатхонаси бўлиб, у ерда доим намоз ўқирди. Бир кеча у ерда намоз ўқиркан, ҳаво совиб, кўп ёмғир ёғди. Кўнглидан кечдиким, агар ёмғир тинса, уйимга кетардим!

Ҳотифдан овоз келдиким:

— Кўнглингни уйда қўйибсан, мунда нима истарсан?

Аҳмад саждага борди, кўп тавба ва истиғфор қилди.

* * *

Нақлдурким, бир куни Нишопур улуғлари Аҳмади Ҳарбнинг олдига келиб, у билан сухбат қурдилар. Унинг ўғли маст, соз чалиб келар эди. Аҳмад ўтирган уйнинг эшигидан ўтди. Булардан ҳеч тортинмади. Бу жамоа ўзгариб қолдилар.

Аҳмад айтди:

— Нега ўзгариб қолдинглар?

Айтдилар:

— Ўғлингиздан маломат етдиким, сиз ва биздан тортинмади.

Шунга аҳволимиз ўзгариб қолди.

Аҳмад айтди:

— Маъзур тутасиз! Шунинг учунким, бир куни қўшним уйидан таом келди, едик. У кеча ўзимни ҳеч билмадим, зикр ва намозларим

йўқ бўлди. Хотиним билан ҳамсуҳбат бўлдим. Шу кеча бу ўглон онаси қорнида қарор топди. Эрталаб сўраб билдимки, у ош дўкон оши экан.

* * *

Нақлдурким, Аҳмади Ҳарбнинг Баҳром отлик бир оташпараст қўшниси бўлиб, у молини кофирларга фойда-зааралига шерикликка берар ва савдогарчилик қиласади. Йўлда қароқчилар бутун молини тортиб олдилар. У кофир эшитиб, қайғуга тушди. Аҳмад ҳам эшитди.

Дўстларига айтди:

— Туринг, бориб у қўшнимизнинг ҳолини сўрайлик. Кофир бўлса ҳам, қўшнилиқ ҳаққи бор!

Шундай қилиб, турдилар, бордилар. Кофир шайхни кўргач, қарши олди ва уйига киритди.

Шайх айтди:

— Эй қўшни, молингни қароқчилар олибди, Аллоҳ яна беради, хотирингни асло бузмагил!

Кофир деди:

— Агарчи молимни олдилар, аммо менинг уч шуқрим бордур. Аввали улким, кофир бўлсан на бўлгай, диним ўз жойида турибди. Мол дегани қўлнинг киридуру, келади-кетади. Иккинчиси, молимнинг ярми қолгандур, ҳожатимга етади. Учинчи, мол ўз молимдир, кишидан қарз олмадим.

Шайхга бу сўз бағоят хуш келди. Шу сабабдан дўстларига айтди:

— Қаранглар, бу сўздан исломнинг ҳиди келур.

Шайх кўрдиким, у кофир уйининг бир хонасида ўт ёқиб қўйган, шунга сигинар эди.

Шайх айтди:

— Ўтга нима учун сигинасан?

Айтди:

— Шунинг учунким, келгусида қиёмат кунида мени куйдирмайди ва мени Аллоҳга етиштиргай!

Шайх айтди:

— Эй қўшни, аввал яхши сўзладинг, энди адашдинг. Шунинг учунким, ўтнинг вафоси йўқдур, сен ундан вафо истарсан. У бир ожиз ва заиф нарсадур, бир қатра сув билан сўнади. У мана шундай заиф бўлса, сени қандай қилиб Ҳаққа етказади? Сен айтурсенким, менга вафо қилади, деб. Кел, икковимиз қўлимизни ўтга тутамиз, кўрамизким, кимни қўйдирап экан?

Кофири айтди:

— Аввало сен қўлингни тутақол!

Шайх қўлини ўтга тутди, гўёрайхон орасига қўлини тиққандек бўлди.

Кофири уни қўриб, қўлини ўтга тиқмади. Шунинг учунким, билар әди, вафо қилмас, қўйдирап.

Айтди:

— Эй, мусулмонлар улуги, сендан уч нарса сўрарман. Жавоб берсанг, имон келтириб, сенинг динингга кираман.

Шайх айтди:

— Сўрагил!

Кофири айтди:

— Бу халойиқни нима учун яратди, яна нима учун ризқ берур ва ризқ берди, нима учун ўлтирап ва ўлдириди, яна нима учун тирилтиради?

Шайх айтди:

— Шунинг учун яратдиким, Унинг биролигини билгайлар! Ризқ бердиким, Развозқлигини; ўлдираким, Қаҳҳорлигини; тирилтираким, Боқийлигини билгайлар!

Кофири бу сўзларни әшитгач, дарҳол имон келтириб, мусулмон бўлди.

Шайх наъра уриб, беҳуш бўлиб йиқилди.

Ўз ҳушига келгандан сўнг, Баҳром деди:

— Эй Шайх, нима ҳол бўлди?

Айтди:

— Сен мусулмон бўлдинг, у соат менга хитоб келдиким: «Баҳром етмиш йилдур кофири әди, бу дам мусулмон бўлди ва сен етмиш йилдан бери мусулмондурсан, оқибат қандай бўлишини билармисан?»

* * *

Нақлдурким, Аҳмад етмиш ёш орасида бир кеча ёстиққа бошини ва түшакка ёнини қўймади.

Айтдилар:

— Эй Аҳмад, бир кеча роҳат қилсанг нима бўлади?

Деди:

— Жаннатни устимда безатмоқдалар, дўзахни эса остимда қиздирарлар. Мен билмасменким, буларнинг қайсисига борарман. Ва бу икки жой орасида менга қандай уйқу келади?

* * *

Нақлдурким, бир киши Шайхдан насиҳат истади.

Айтди:

— Аллоҳдан қўрқигил ва буйргига бўйин қўйгил! Токи барча сендан қўрқиб, фармонингда бўлгайлар! Ва яна дунёдан сақлан, то сени балога солмагайлар! Ва Аллоҳга бандалик қил, сени бандалик қилмоқ учун яратганлар!

Аллоҳ Аҳмади Ҳарбни раҳмат айласин!

ҲОТАМИ АСАММ

У замона зоҳиди, ягона обид, дунёдан юз ўгирувчи, охиратга юз бурувчи, риёзат кони, вилоят маъдани, қарам ҳокими, Ҳурсондан етишиб чиққан Балх машойихларидан, шайх Шақиқи Балхийнинг муриди, Аҳмад Ҳазравиянинг пири, художўйлик, тақво, риёзат ичидан бемисл ва беназир эди. Бутун умрида бир дам Аллоҳдан айру ерга қадам босмади, бир дам ихлоссиз, мартабасиз бўлмади.

Унинг камолоти шу даражага етдиким, шайх Жунайд Бағдодий айтибодур:

— Бизнинг замонамида сиддиқ Ҳотами Асаммдир!

* * *

Бир куни Ҳотами Асамм муридларига айтди:

— Агар сизлардан Ҳотами Асаммдан нима ўргандинг, деб сўрасалар, нима жавоб қиласизлар?

Муридлари деди:

— Илм ўргандик, ҳикмат ўргандик, деймиз!

Айтдилар:

— Унинг илми йўқ, ҳикматни билмас, десалар нима қиласиз?

Муридлар жавоб бермадилар.

Ҳотами Асамм айтди:

— Икки нарса ўргандик, дегайсизлар. Биринчи шуки, қўлда бор ҳар нарсага хурсанд бўлмоқни; иккинчи, халқдан умид узишни ўргандик!

* * *

Нақлдурким, Шайх қарами улуг әдиким: бир куни бир кампир унинг олдига нарса сўраш учун келди.

Сўз орасида ел чиқарди. Шайх эшитиб қолдимикан, деган ўйда унинг ранги ўзгариб кетди.

Шайх деди:

— Қаттиқроқ гапир, қулогум оғирроқ!

Кампир хушҳол бўлиб, баландроқ сўзлай бошлади. Ҳотами Асамм ҳам кампир изо емасин, деб баланд овозда гапирди. Кампир гаплашиб бўлиб, қайтиб кетди.

Шайх ушбу кампирнинг ҳурмати учун ўзини ўн беш йилгача қулоги оғир одам сифатида кўрсатди. Бирор киши кампирга билдириб қўймасин, деб юрди.

Кампир вафот этганидан сўнг ўз ҳолича сўзлай бошлади, қулоги ҳам яхши эшитадиган бўлди. Шу сабабли уни «Асамм» (Қулоги оғир, кар) деганлар.

* * *

Нақлдурким, бир куни Шайх Балх шаҳрида ваъз айтди:

— Илоҳи, ҳар ким бу мажлисдадур, ёрлақагил ва хатоларини кечиргил!

Бу мажлисда бир кафан ўгриси бўлиб, у кўп мозорларни очиб, ўликларнинг кафандарини олган эди. Яна кеча бўлди, ҳамиша одатидек қабристонга бориб, очмоқ учун қўл узатди.

Овоз эшитди:

— Уялмайсанми, Ҳотам мажлисида кечирилдинг, яна келиб гуноҳ ҳосил этарсан!

Ҳар мозоротга борди, у сўзни эшитди. Охири кафан ола билмади. Ҳотамнинг олдига борди, мозоротда бўлган воқеаларни баён қилди.

Тавба эттиким:

— Минбаъд кафан ўғирламайман, — деб қасам ичди.

Ҳотами Асамм бунга шукр саждасини бажо келтириди.

* * *

Нақлдурким, бир куни бир киши Ҳотами Асаммни уйига чақириди.

Шайх айтди:

— Мен даъватга ярамайман!

У киши қайта-қайта айтди.

Шайх деди:

— Сенга уч иш буюраман, агар қабул этсанг, борурман.

У киши деди:

— Қабул қилдим.

Шайх айтди:

— Мен қаерни хоҳласам, ўша ерда ўтираман; ҳар нимани хоҳласам, ўшани гапираман; ҳар нимани есам, егайман, сен ҳаргиз монеъ бўлмагайсан!

У киши қабул қилди. Шунинг учун Шайх унинг ўйига борди. Ҳаммадан пастда ўтирди.

Айтдилар:

— Бу ер сизнинг ўрнингиз эмасдур!

Шайх айтди:

— Сўзимиз бор!

Таом келди, Шайх қўйнидан арпа нонини чиқариб еди.

Айтдилар:

— Эй Шайх, бизнинг таомимииздан нима учун емассан?

Айтдилар:

— Сўзимиз бордур, нима қилсам, ҳеч ким монеъ бўлмагай!

Таом ейилгач, Шайх айтди:

— Бир темирни ўтда қиздириб келтиринг. Ўтдек қизарсин!

Дарҳол қиздириб келтирдилар ва ўйл устига қўйдилар. Бошлаб Шайх яланг оёқ устидан босиб, бир муддат туриб ўтди.

У халойиққа деди:

— Мен арпа нонини едим. Сирот кўпригидан ўтдим. Энди, сизлар ҳам келинглар, бу Сирот кўпригидан яланг оёқ ўтинглар. Бу Сирот кўпригидур!

Айтдилар:

— Бизлар тоқат қила билмасмиз!

Хотами Асамм деди:

— Бас, тонгла қиёматда қандай тоқат этасизлар. Бу бир намунадур, унинг иссиқлиги ҳақиқий мўмин бандага кўрсатилмайди. Сизлар ҳар турли ишга қўл ураверасизлар, неъматларни ейсизлар, лекин буларнинг барчасига жавоб бермоқ керакдур. Зотан,

«Куръони карим» хабар берур: «Сўнгра ана ўша кунда (қиёматда), албатта, (сизларга ато этилган барча) неъматлар тўгрисида сўрок қилинурсиз!»¹

* * *

Нақлдурким, бир куни бир киши Шайх олдига келиб деди:

— Молим кўпдур, истарманким, молимдан бир нарса қабул қилиб олгайсан!

Шайх айтди:

— Раззоқдан истарман!

У деди:

— Сен қаердан олиб ерсан?

Шайх айтди:

— Аллоҳнинг хирмонидан олиб ерман!

У айтди:

— Мусулмонлар ҳосилидан ерсан!

Шайх айтди:

— Кошки, сен ҳам мусулмон бўлсанг эди!

У айтди:

— Ҳужжат кўп келтирасанми?

Шайх айтди:

— Аллоҳ ҳужжат истайдими?

У деди:

— Бир сўздир!

Шайх айтди:

— Аллоҳ кўқдан ерга сув юбориб турар, ота билан онанг ул сув билан ҳалол бўлгандур!

У айтди:

— Сенинг ризқинг кўқданми?

Шайх айтди:

— Ўн саккиз минг оламнинг ризқи кўқдан келур. Чунки, «Куръон» хабар берган: «Осмонда эса, сизларнинг ризқларингиз ва сизларга ваъда қилинаётган нарса (жаннат) бордир».²

¹ Такосур сураси, 8-оят.

² Зориёт сураси, 22-оят.

У киши:

— Сизнинг риэқингиз хонақоҳ дарчасидан узатиладими? — деди.

Шайх:

— Тўққиз ой она қорнида ётган эдим, риэқ дарчадан келганми-ди?! — деб жавоб берди.

У айтди:

— Риэқ келиб сенинг оғзингга кирди-ку?

Шайх айтди:

— Мен икки йил бешикда ётдим, риэқим оғзимга келиб кирап эдими?

У айтди:

— Ҳавога кўтарил, қани сенга риэқ келарму?

Шайх деди:

— Қушдек бўламан!

У айтди:

— Сув қаърига киргил, кўрайин, сенга риэқ келарму?

Шайх деди:

— Балиқдек бўламан!

У бундан бошқа сўзламади, қулфи дили очилиб, имон келтириб, мусулмон бўлди. Тавба қилди ва деди:

— Эй Шайх, сенга густоҳлик қилдим, маъзур тут ва менга насиҳат қил!

Шайх айтди:

— Халқдан тамангни узғил, то бахиллик сендан кесилгай!

Ботинингни Ҳаққа тўғри қил, то Аллоҳ таоло зоҳирингни халқ орасида кўркли қилгай!

Ва яна деди:

— Ҳар ерда бўлсанг Аллоҳ бандалигига машгул бўл, то халқ сенга қуллуқ этгай!

* * *

Нақлдурки, Ҳотамнинг хотини бағоятда солиҳа ва ҳол соҳибаси эди. Шайх бир куни газотта кетмоқ истаб, аёлига деди:

— Мен тўрт ойлик сафарга кетарман. Мендан келгунимча қанча нафақа истарсан?

Аёли деди:

— Мен қанча тирик бўлсам, шунча нафақа керак бўлар!

Ҳотам деди:

— Тириклик ва ўлмоқ менинг қўлимда эмасдур, Аллоҳ қўлидадир!

Ҳотини деди:

— Ундаи бўлса менинг ризқим ҳам сенинг қўлингда эмасдур!

Ҳотами Асамм бу жавобни эшишиб, бағоят хушҳол бўлиб, ҳаққига кўп дуо қилди.

Ҳотами Асамм газотга борганида бир кофир уни отдан туширдида, ерга босиб, бўйнига пичоқ тиради.

Ногоҳ кўрдиким, бир аёл қўлида пичоқ ва ўроқ билан кофирни ўлдириди.

Бу Ҳотами Асаммнинг хотини эди.

* * *

Нақлдурким, бир киши сафарга кетар чогида Ҳотамдан насиҳат истади. Ҳотам айтди:

— Агар дўст истасанг, Аллоҳ дўстлигини иста! Агар иш истасанг, тоат-ибодат ишини иста! Ушбу сўзлар басдир. Агар яна ўгит истасанг, дўзах сенга ўгитдир!

* * *

Нақлдурким, бир куни Ҳомиди Либоғ Ҳотам олдига келиб, сўради:

— Саломатлик нимадур ва оғият нимадур?

Ҳотам айтди:

— Саломатлик Сиротдан ўтмоқдир, оғият эса жаннатга кирмоқдир!

* * *

Кўп сўзлик бир киши Ҳотам олдига келиб сўради:

— Ҳеч ҳожатинг борму?

Ҳотам айтди:

— Бордур!

Сўради:

— Нима ҳожатинг бордур?

Ҳотам айтди:

— Ҳожатим шуки, бундан кейин на мен сени қўргайман ва на сен мени қўргайсан!

* * *

Нақлдурким, бир қуни бир қиши Ҳотам олдига келиб, деди:

— Эй Шайх, менга намоз ўргаттил!

Ҳотам айтди:

— Аввал таҳорат қилиб, сиртингни сув билан, ичингни тавба билан тоза қил! Сўнг саждага боргил, Каъбани икки қошинг ўртасида қўйги!

Жаннатни ўнг тарафингда, дўзахни эса чап тарафингда билгил! Сиротни оёқ остида билгил! Жон олувчини олдингда қўргил!

Кўнглингни Ҳаққа боғлагил ва Аллоҳни азамати билан ҳозир қўргил! Такбiri таҳrima боғлагил; қўрқинч билан тикка турғил; ҳайбат билан «Қуръон» ўқигил; тазарру билан рукуъ қилгил, тавозеъ билан сажда қилгил ва ниёз билан «Аттаҳиёт» ўқигил, шуқр билан салом қилгил! Йишлоаллоҳ, намозинг қабул бўлгай!

* * *

Нақлдурким, Ҳотам айтади, уч нарса уч нарсанинг ортида яшириндир. Аввали ихлос, халқдан умид узмоқлик ортида яширин. Иккинчи, тоат ҳаловати дунё таркида яшириндур. Учинчи, тавакkal эътиқод қилмоқ ортида яшириндур!

* * *

— Бу замона олимлари ва зоҳидларининг такаббурини тарозига солсалар, тамоми бекларнинг такаббурилигидан ортиқ келгусидур!

* * *

— Амал қўплигига магрур бўлмангларким, ҳеч амал Балъам Боъур¹ амалидан ортиқ бўлмагайким, у имонсиз кетди.

¹ Балъам Боъур Йушаъ пайгамбар даврида яшаган зоҳидлардан бирининг номи бўлиб, Бани Исроил қавмининг энг кўп тоат-ибодат қилган обиди.

* * *

— Ҳеч киши Ҳаққа лойиқ бўлмагай, то тўрт турлик ўлим аччигини тотмагай! Биринчи мавт ул-абяз (оқ ўлим) бўлиб, у очлиқдур; иккинчи мавт ул-асвад (қора ўлим) бўлиб, у қўп жафолар чекмоқдур; учинчи мавт ул-ахмар (қизил ўлим) бўлиб, у нафсни ўлдирмоқдур; тўртинчи мавт ул-асфар (сариқ ўлим) бўлиб, у эски кийимлар киймоқдур!

* * *

— Ҳар ким эрталаб ва оқшомда етти оят «Қуръон»дан ўқимаса, ўзини саломат билмасин!

* * *

— Ҳар амални қилурсан, Аллоҳ уни қўради, деб қилгил! Ва сўзлассанг, Аллоҳ эшитар деб сўзлагил!

* * *

— Шаҳват уч қисмдур. Бири емоқ, бири сўзламоқ ва бири қарамоқдур. Емоқда эътиқодингни Аллоҳга дуруст ва маҳкам қилгил! Сўзламоқда ростлик ва тўғриликни сақлагил! Боқмоқда ибрат кўзи билан боқгил!

* * *

— Тўрт ерда тўрт нарсадан сақлангил: амал ичида риёдан, олар вақтида тамадан, бермоқ вақтда миннатдан ва ҳосил вақтида бахилликдан!

* * *

— Мунофиқнинг белгиси шуки, дунёда нима йигар бўлса, хирс билан йигар, ҳар нимани ман этса шак билан ман этар, ҳар нимани дунёда садақа деб берса, риё билан берур!

* * *

— Мўминнинг белгиси шуки, ҳар нимани берса, Ҳақ ризоси учун берар, ҳар нима иш қилса, Ҳақ учун қилар!

* * *

— Гозийлик ҳам уч турлидир. Бири нафс билан уришмоқ, яна бири гўрга киргунча шайтон билан уришмоқ, яна бири ўлгунча кофирлар билан уришмоқдир!

* * *

— Агар Аллоҳга дўст бўлишни истасанг, у айтган ҳамма нарсага рози бўлишинг керак!

* * *

— Сенинг ишларингдан бештаси шайтон иши эмас. Аввали меҳмонга таомни бермогинг; иккинчи ўликни кафандаб дафн этмогинг; учинчи, қизинг балогатга етгач, эрга бермоқ; тўртинчи, тавба қилмоқ ва бешинчи, ўз вақтида намоз ўқимоқ!

* * *

Нақлдурким, бир куни Ҳотами Асаммга бир нарса бердилар, у эса индамай қабул қилиб олди.

Сўрадилар:

— Эй Шайх, халқ сенга нарса берса, ҳаргиз олмас эдинг. Бу сафар нега олдинг?

Шайх деди:

— Қабул қилишда боқдим, ўз хорлигимни кўрдим ва унинг азизлигини! Қайтариб бермоқда эса ўз азизлигимни кўрдим ва унинг эса хорлигини! Шу сабабдан ўз хорлигимни ихтиёр қилиб, қабул қилдим, яна берган кишига эътиқодим бор эди.

* * *

Нақлдурким, Ҳотам Бағдодга келганида халифага хабар бердиларким:

— Ҳуросон зоҳиди келди.

Халифа буюрди.

Шайх халифа олдига келиб айтди:

— Ассалому алайкум, эй зоҳид халифа!

Халифа деди:

— Мен қандай қилиб зоҳид бўлдим? Шунча халойиқ менинг фармонимдадур!

Шайх айтди:

— Агар сен зоҳид бўлмасанг эди, оз нарсага қаноат қилмас эрдинг!

Халифа сўради:

— Қандай қилиб?

Шайх айтди:

— Бу дунёнинг матоси оздири.¹ Маълум бўлдиким, оз нарсага қаноат қиласан!

Аллоҳ Хотами Асаммни раҳмат айласин!

¹ Бу гапнинг маъноси «Қуръон» оятидан олинган бўлиб, у ҳақда Нисо сурасининг 77-оятида сўз юритилган.

САХЛ ИБН АБДУЛЛОХ ТУСТАРИЙ

У тариқат дарёсининг сайёхи, ҳақиқат дарёси дурларининг гаввоси, улуглар шарафи, хотиралар машраби, доҳий раҳбар, тасаввуф аҳлиниң муҳташами, замонасиининг мўътабари, тариқат султони, ҳақиқат бурҳони, илмда ва амалда машҳур, даврининг бутун аҳолиси унга мурожаат қиласар, риёзату каромат ичра комил, муомалату ишорат ичра беназир, ҳақиқат ва дақиқ ҳоллар ичра мисли йўқ эди.

Замона олимлари Саҳл Тустарий тўгрисида у шариат билан ҳақиқат орасини жам қилган эди, дер эдилар.

Унга эътиқод қиладиганлардан бир Зуннуну Мисрий эди.

* * *

Саҳл ибн Абдуллоҳ Тустарий айтади:

— Аллоҳ руҳимга: «Аё, мен Раббингиз эмасманми?» дегани ҳануэ менинг эсимда бор. Мен: «Раббимизсан!» деб жавоб бердим.¹

* * *

Ва яна айтади, мен уч ёшимда намоз ўқир эдим. Тогам Муҳаммад ибн Саввор мени кўриб қолсалар, йиглар эди.

Бир куни мен айтдим:

— Эй тога, менда бошқача ҳолат юз бермоқда, кўнглим асло қарор тутмас! Нима қилайин?

Айтди:

— Эй Саҳл, бу ҳолатингни ҳеч кимга айтмагин, чунки ҳали болаликда ҳеч кимда бундай ҳолат юз бермаган.

¹ Бу ерда «Қуръон»нинг Аъроф сураси, 172-оятига ишора қилинган. Унда айтилишича, Аллоҳ жами руҳлар билан аҳдлашув ўтказган. Бу аҳдлашув «ал-Мийсоқ» деб аталади.

Менга ўгит бериб айтар эди, доим Аллоҳ билан бўлгин, кечалари уйғонганда, айтгил, Аллоҳ мен билан бирга. Аллоҳ мени кўриб турибди. Аллоҳ менга гувоҳ бўлиб турибди, деб ўргатган эди.

Мен буни айтиб, жуда кўп фазилатлар топдим.

* * *

Мактабга борадиган вақтим келди, мени мактабга бердилар. Мактабда хаёлим паришон бўлишидан қўрқар эдим. Устозим билан шартлашдим, мени ўз ҳолимга қўядиган бўлди.

Етти ёшимда «Қуръон»ни хатм қилдим, ҳамиша рўза тутар, ҳамма вақт арпа нони ер эдим. Ўн етти ёшимга етганда халқ орасида бир масала кўтарили. Уни ҳеч ким ҳал қила билмади. Бас, дастур тиладим, Миср шаҳрига бордим, уламолардан у масалани сўрадим. Ҳеч олим жавоб беролмади. Бас, обидлар олдига келдим.

Ҳабиб ибн Ҳамза бу масалага жавоб берди. Бир замон олдида турдим, кўп фойдалар топдим. У ердан кетдим, йўлда бир ақчага бир пора арпа сотиб олдим. Уни ўз қўлим билан нон қилиб, бир йиллик озуқа қилдим.

Бас, қувватимни шунгача етказдимки, ҳар уч кунда бир парча нон, тўртингчи кечада бир бодом ер эдим.

* * *

Саҳл Тустарий бир куни Тустар шаҳрида ўтирган экан, оёқларини узатди ва орқасини деворга қўйди.

Айтдилар:

— Эй Саҳл, сен ҳаргиз мундоқ қилмас эрдинг?

Айтди:

— Менинг устозим шу вақтгача тирик эди. Эмди дунёдин ўтди, шогирдга устози тирик вақтида оёқ узатишраво эмасди. Оёқ узатиш устозга нисбатан густоҳлик бўлар эди.

Бу гапни эшитгач, ҳамма таажжуб қилдилар. У куннинг тарихини ёздилар, сўнг таҳқиқ эттилар, дарвоҷе устози ўша куни вафот этган экан.

* * *

Нақлурким, Саҳл айтади:

— Бир куни Ҳижоз саҳросида борар эдим, бир аёлни кўрдим. Багоят ожиз ва заиф бўлибдур, ҳассасига таяниб келур. Унга раҳмим келди. Айтдим:

— Бу кампир кафрондан қолиб кетган, шекилли. Мунга бир нарса берайин деб, қўйнимдан бир ақча чиқариб аёлга узатдим.

Аёл:

— Мен ҳам сенга бир нарса берайин, — деб қўлини ҳавога узатди ва бир неча олтин танга олиб, менга берди:

— Сен қўйнингдан олдинг, мен эса гойибдан олдим.

Шу дам кампир гойиб бўлди. Мен унинг ҳасратида қолдим. Каъбага борганимда эса уни ўша ерда кўрдим. Одамлар уни ихлос билан зиёрат қиласардилар.

Мен айтдим:

— Тургил, вақт азиздир!

Айтди:

— Ҳар кимки Каъба әгасини тавоғ қилиш мақсадида қадам урса, шубҳасиз, унинг ўзини Каъба мисоли тавоғ қилгайлар.

* * *

Нақлурким, Саҳл айтади, Аллоҳ таолога лойиқ бўлган киши олти нарсани тутмоги керак:

- биринчи, «Қуръон» ҳукмини;
- иккинчи, Пайгамбар (с.а.в.) суннатига эргашмоғи;
- учинчи, ҳалол мол талаб қилмоғи;
- тўртинчи, ҳаромни тарқ әтмоғи;
- бешинчи, унда кимнинг ҳаққи бўлса, уни адо әтмоғи;
- олтинчи, ёмон ишлардан йироқ бўлмоғи.

* * *

Нақлурким, Саҳл айтади:

— Бахтли бўлишнинг нишони учдир. Аввало Пайгамбар (с.а.в.) га феълда ва ҳулқда иқтидо қилмоқ; иккинчи, ҳаромдан қочмоқ; учинчи, ҳар амалда ихлос билан бўлмоқ.

МАЪРУФИ КАРХИЙ

У висол насимига ҳамдам, буюк ҳарамга маҳрам, тариқат тўридаги пешво, ҳақиқат йўлидаги раҳнамо, илоҳий сирларнинг орифи, туганмас рамзлар воқифи, замона шайхи, латиф нарсалар маъданининг хазинаси, замона улугларининг саййиди, сарвари, орифларнинг санади эди. Агар бундай бўлмаса, унга Маъруф демаган бўлардилар. Унинг кароматлари ошкора, риёзат ва тақво ичида монанди йўқ, шодлик ва шавқ ичра багоят эди. Аммо тарсо (насроний) ўғли эди. Отаси уни ўз дини мактабига юборди. Истамади, газабландилар.

Устози унга «солису салоса» — уч худоликни ўргатди.

Маъруфи Кархий:

— «Қул ҳуваллоҳу, ал-Воҳиду ал-Қаҳҳор!»¹ — деди.

Устози қанчалик газабланса ҳам у аввалги сўзни айтмай, қочиб кетди.

Ота-онаси айтдилар:

— Ўглимиз қайси динда бўлса бўлсин, уйга қайтиб келсин! Бизлар ҳам у хоҳлаган динга кирамиз!

Маъруф бориб, Али ибн Мусо ар-Ризо олдида мусулмон бўлди ва яна уйига келди.

Ота-онаси айтдилар:

— Ўглим, қайси диндасан?

Маъруф айтди:

— Муҳаммад Мустафо динидаман!

Ота-она калима айтиб, мусулмон бўлдилар.

Шундан сўнг Маъруфи Кархий Довуд Тоий олдига бориб, унга шогирд бўлди, кўп риёзатлар чекиб, ўрганиш ҳосил қилди. Сидқ ичида ҳамма ишора қиладиган даражага етишди.

¹ «У Аллоҳ бирдир, қаҳрлидир!» дегин — бу жумла «Қуръон»нинг «Ихлос» сурасига ишора.

* * *

Муҳаммад ибн Мансур Тусий айтади:

— Бир куни Бағдод шаҳрида Маъруфни юзи шилингган, қон оқаётган ҳолда кўрдим.

Мен айтдим:

— Бу қандай нишонадур?

Айтди:

— Сўраб нима қиласан? Ундан кўра, ўзингга фойда келтирадиган нарсалардан сўрагин!

Мен айтдим:

— Ҳудо ҳаққи, сабабини айтгин!

Деди:

— Бугун бомдод намозини ўқигандан кейин Каъба зиёратига бордим. Уни тавоғ қилиб бўлганимдан кейин сув ичиш учун замзам олдига келдим. Шу ерда оёғим тойиб йиқилдим, юзим шилинди. Бу ўшандан қолди.

* * *

Нақлдурким, бир куни бир гуруҳ йигитлар дарё қирғогига бориб, фасод қилдилар. Маъруф уларга учради.

У йигитлар айтдилар:

— Эй Шайх, дуо қилгин, бизлар бу дарёга гарқ бўлгаймиз, то бизларнинг шумлигимиз аҳолига тегмасин!

Маъруф қўл кўтариб, деди:

— Илоҳи, бу йигитларга дунёда қандай хушвақтлик рўзи қилдинг, охиратда ҳам вақтларини хуш қилгайсан!

Йигитлар бу сўзга таажжуб қилдилар ва айтдилар:

— Эй Шайх, бу сўзга бизлар тушунмадик!

Шайх деди:

— Агар Аллоҳ сизларга ул жаҳонда ҳам хушвақтлик рўзи қилса, бу дунёда сизларга тавба рўзи қилур. У тавба билан сизларнинг барча гуноҳларингизни кечиргай ва жаннатга киритгай!

Йигитлар Шайхдан бу гапни әшитди, ҳаммалари унинг оёғига йиқилиб, тавба қилдилар. Шундай қилиб, у жаҳонда ҳам хушвақт бўлдилар.

* * *

Нақлдурким, Сирри Сақатий айтади, ҳайит куни шайх
Маъруфни кўрдим, хурмо йигарди.

Сўрадим:

— Бу хурмоларни нима қиласан?

Айтди:

— Бугун бир боланинг йиглаб ўтирганини кўрдим. Ундан
йиглаш сабабини сўрадим.

Айтди:

— Етимман, ота-онам йўқдур. Болалар бугун янги тўнлар
киядилар, ёнгоқ ўйнадилар. Менда ҳеч бири йўқдур. Шунга йиглаб
ўтирибман.

Мен эса унга ёнгоқ олиб бериш учун хурмо тераяпман. Уни
сотиб, болага йигламаслиги учун ёнгоқ олиб бераман.

Мен:

— У ишни мен битираман, унга ёнгоқ ва тўн олиб бераман.
Сен хотиржам бўлгил! — деб етим болага ёнгоқ ва янги тўн олиб
бердим.

Дарҳол Ҳотифдан овоз келдиким:

— Икковингизга баробар савоб бердим!

Бу икки зот Аллоҳнинг хос бандалари эдилар.

* * *

Нақлдурким, бир куни Маъруф хонақоҳда ўтирас, бир
мусоғир келиб, қиблага қарамай намоз ўқиди. Намоз вақти
бўлганда, Шайх жамоат билан қиблага қараб намоз ўқидилар.

Мусоғир хижил бўлиб, деди:

— Менга қиблани айтмадингиз?

Шайх айтди:

— Унинг ғамини емагил, ҳар тарафга боқсанг Ҳудо ҳозирдир!

Буни эшишиб, мусоғир багоятда хушнуд бўлди.

* * *

Нақлдурким, бир куни унга завқ голиб бўлди. Олдида бир терак
бор эди, уни қўлига олиб, шундай силадики, терак пора-пора бўлди.

* * *

Шайх айтади:

— Сахийлик нишони учдир. Бири хилофсиз вафо; иккинчиси, саволсиз ато; учинчиси, миннатсиз шафқатдир.

* * *

— Гафлат нишони шуки, Аллоҳ қишини бир нарсага шундай машғул этиб қўядики, аслида у иш ҳеч кимга керакмас!

* * *

Бир киши Шайхдан насиҳат истади.

Айтди:

— Бир кишидан ҳожатингни тилагинким, ҳожатингни раво қила билсин!

Ва айтади:

— У кишиданким, сенга ранжу мөхнат етар, шодлик ва роҳат ҳам етишини аниқ бил!

* * *

Шайх Сирри Сақатий айтади, бир куни Маъруф менга деди:

— Қачонким, Аллоҳдан ҳожат тиласанг, Илоҳи, Маъруф ҳаққи учун менинг ҳожатларимни раво қил, деб дуо қилгин, шунда ҳожатинг дарҳол раво бўлгай!

Маъруфи Кархийнинг ҳаққи Аллоҳ даргоҳида қадри шударажада эдиким, ўлгандан сўнг Бағдод аҳолиси унинг қабрига, дуолар ижобат бўладиган жой, деб от қўйдилар. Негаким, унинг қабри олдида ҳар ҳожатни тиласалар, дарҳол раво бўларди.

Маъруфи Кархийнинг лутфи, шафқати, халққа нисбатан чиройли одоби, гўзал муомаласи сабабли халқ ундан рози ва хушнуд эди. У дунёдан ўтган куни мусулмон, жуҳуд ва тарсолар ҳам фарёд чекиб, йиглагандилар.

Ҳар бир миллат:

— Маъруф биздандир, — деб йиглашар эди.

Бир муриди деди:

— Сизлар уришманлар, Шайх менга, менинг жанозам вақтида тобутим қайси қавмнинг ва қайси миллатнинг яқинида турса, мен у қавмданман, деган эдилар.

Бас, унинг тобути жаноза вақтида мусулмонлар олдида турди, шунинг учун уни мусулмонлар қабристонига дафн қилдилар.

* * *

Нақлдурким, Шайх рўза тутиб, муридлари билан кетаётган эди, пешин намози вақтида бир мешкобчининг сув улашаётганини кўрдилар.

У айтар эди:

— Менинг сувимдан ичган бандани Аллоҳ ёрлақасин!

Бас, Маъруф унинг сувидан ичди.

Муридлари айтдилар:

— Нима учун рўзани очдингиз?

Айтди:

— Мешкобчи дуосига умидвор бўлдим.

Маъруфи Кархий дунёдан ўтди, улуглар тушида кўриб, сўрадилар:

— Аллоҳ сенга нима қилди?

Айтди:

— Мени мешкобчининг дуоси билан ёрлақади.

* * *

Шайх Сирри Сақатий айтади:

— Маъруфни тушимда қўрдим, Арш остида ҳайрат ичра юрибди.

Аллоҳдан хитоб келди:

— Маъруф бизнинг ишқимииздан ҳайрону саргардон бўлган, то бизни кўрмагунча ақли жойига келмайди!

Аллоҳ Маъруфи Кархийни раҳмат айласин!

СИРРИ САҚАТАЙ

Сирри Сақатай гайрат билан нафсини ўлдирган, кўриш билан тирик бўлган, малакут солиги, буюклик шоҳиди, ўчирилмайдиган нуқта, тасаввуф аҳлининг имоми, илм денгизининг дури, илм саботининг тоги эди. Бағдод шаҳрида илк бор ҳақиқат ва маърифатдан сўз сўзлаган кимса у. Ҳабиб Роъийни кўрган, Жунайд Бағдодий эса унинг тогаси. У кўплаб машойихларни кўрган, Ироқ шайхлари унинг муриди, ўзи Маъруфи Кархийнинг муриди эди.

Сирри Сақатийнинг ҳоли ибтидосида Бағдод шаҳрида бир дўкони бор эди. У доим дўконга парда тортиб, ичида ҳар куни минг ракаат намоз ўқирди. Бир куни бир киши Лигом тогидан унинг зиёратига келди.

Пардани сурди, салом бериб, айтди:

— Лигом тогидаги фалон муршид сизга салом йўллади.

Сирри айтди:

— У узоқ шаҳардан қандай қилиб келдинг? Ҳақиқий мард удурким, қаерда бўлса ҳам Аллоҳга машғул бўлгай. Ҳоҳ бозор, хоҳ маърака, хоҳ уй, хоҳ саҳрода бўлса ҳам бирор лаҳза Аллоҳдан фориг бўлмагай.

* * *

Кунлардан бир куни Бағдод шаҳрига ўт тушиб, тамоми дўконлар ёниб кетди, фақат Сирри Сақатийнинг дўкони ёнмай қолди.

Сирри Сақатай:

— Мен шерикларимга мувофиқлик қиласман, — деб дўконидаги молларининг ҳаммасини фақирларга улаштириб юборди.

Шундай қилиб, у тасаввуф йўлига кириб, дунёдан бутунлай фориг бўлди.

* * *

Сирри Сақатий айтади, бир куни дўконимда ўтирган эдим,
Маъруфи Кархий бир етим болани етаклаб келиб:

— Бунга кийим кийдириб қўй, — деди.

Унга янги кийим кийдирдим.

Маъруфи Кархий:

— Аллоҳ дунёни сенинг кўнглингдан совитсин! Кўнглингга
унинг машгуллигидан фарогатлик етказсин! — деб дуо қилди.

Мен шундан бери Маъруфи Кархийнинг дуоси баракасидан
дунёдан фориг бўлдим.

Сирри Сақатий ибодатга, риёзатга шу даражада машғул эдики,
оламга машҳур бўлиб кетди.

* * *

Жунайд Бағдодий: «Мен Сирри Сақатийдан кўра ибодатга
машгулроқ кимсани учратмадим. Менинг билишимча, у тўқсон
саккиз йилдан бери ёнбошини ерга қўймади, кечалари ухлаган
эмас, деган эди».

* * *

Сирри Сақатий айтади, нафсим қирқ кунгача сабзи билан асал
тилади, мен бермадим. Ҳар куни бир марта кўзгуга қараб: «Гуноҳ
сабабли юзим қораймабдими?» дер эдим.

* * *

Жунайд Бағдодий айтади:

— Кечаси масжидга бордим, бир кишининг масжид эшиги
остонасида ўтирганини кўриб, қўрқиб кетдим.

У:

— Эй Жунайд, мендан қўрқдингми? — деди.

Мен қўрққанимни тасдиқладим.

У деди:

— Аллоҳни биладиган кимса Ундан ўзгасидан нега қўрқади?

Мен унинг кимлигини сўрадим.

У:

— Иблисман, — деди.

Мен унга:

— Аллоҳдан қўрқмайдиган кимсадан мен нега қўрқмай? — дедим ва ундан: — Эй Ибليس, сен фақирлар аҳлини ҳам васваса қиласанми? — деб сўрадим.

У бундай жавоб қилди:

— Йўқ, мен уларни дунё билан васваса қиладиган бўлсам, улар охиратга сигинадилар. Агар уларни охират билан тутадиган бўлсам, Аллоҳга сигинадилар. Шунинг учун уларга қўл теккиза олмайман!

Мен яна сўрадим:

— Умуман, фақирларга қўлинг етмайдими?

У деди:

— Улар рақсу самоъ қилганларида кўриниб, васваса қила оламан. Улардан айримлари Аллоҳ учун самоъ, бошқалари эса халқ учун самоъ қиладилар. Ана ўшаларни йўлдан оздираман!

Бизлар бир-бirimiz билан сўзлашиб турганимизда масжид ичиди Сирри Сақатий ўтирган экан. У менинг номимни айтиб чақирди ва Ибليس бадбаҳт ёлғон айтаяпти, унинг фақирлар билан нима иши бор экан? У Аллоҳнинг душманидир, деди.

* * *

Нақлдурким, бир дарвеш олдига келганда, Шайх унинг олдига таом қўйди, у ея бошлади.

Сирри Сақатий ундан неча кундан бери таом емаганини сўради. У беш кундан бери таом емаганини айтди.

Шунда деди:

— Сенинг бу очлигинг баҳиллигингдандир, дарвешлигингдан эмас.

* * *

Жунайд Бағдодий айтади, бир куни Сирри Сақатийдан:

— Муҳаббат нима? — деб сўрадилар.

У:

— Мушоҳададир, баъзилар уни ишорат ҳам дейдилар, — деб жавоб берди.

Шундай деб, у терлаган ҳолда ўрнидан туриб кетди.

— Мұхаббатни ҳеч ким ўрнига келтира олмаган, мен қандай келтира оламан?! — деди ва беҳуш бўлиб йиқилди.

Унинг юзи ойдек порлаб кетган эди.

* * *

Нақлдурким, бир куни Сирри Сақатий ваъз айтатганда, халифа нойибларидан Аҳмад деган кимса шоҳона лиbosлар кийиб, шаҳарга келган эди.

— Келинглар, Сирри Сақатийни зиёрат қилиб, ундан бирор нарса эшитиб келайлик, — деди у ва мажлисга кириб келди.

Шу вақт Сирри Сақатийнинг тилига ушбу сўзлар келди:

— Оламда Одам фарзандидан ҳам заиф, ярамас нарса бўлмас. Мунча заифлиги билан яна Аллоҳга осий бўлурлар!

У бу сўзни эшитди, гўё бир ўқ нойибнинг кўнглига теккандай бўлди.

Узоқ йиглаб, беҳуш бўлди. Ҳушига келганидан сўнг ҳам йиглай-йиглай қайтиб уйига борди. У кеча ҳеч таом емади, ҳеч сўз сўзламади.

Эртаси яна мажлисга келди, кўнгли маҳзун, ранги сариг, суҳбат тамом бўлди, яна уйига борди.

Учинчи куни яна келди. Энди дарвешона кийимлар кийиб, бу дунё тўнларини ечиб ташлаган эди.

Суҳбат тамом бўлганидан сўнг Шайхнинг олдига келиб, айтди:

— У куни айтган сўзларингиз менинг жонимга кор қилди. Дунё севгиси кўнглимдан буткул чиқди, энди халқдан узлат тиларман!

Ва Шайхнинг олдида тавба қилди. У ердан турди, юзини саҳроя кўйиб кетди. Орадан бир неча кунлар ўтгандан сўнг бир кампир юзларини тирнаб, зор-зор йиглаб Шайхнинг олдига келиб, айтди:

— Эй мусулмонлар имоми, менинг ўглим бир куни сенинг мажлисингга бориб, уйга йиглаб келди. Ҳозир неча кунки, ўглим гойиб бўлган. Қаерга кетган, қаерда эканини билмасмай. Менга тадбир қилгил, — деб шундай зор-зор йигладиким, Шайхнинг унга раҳми келиб кетди.

Айтди:

— Эй момо, кўнглингни хуш тутгилким, ўглинг ҳозир келади.

Бир замондан сўнг қўрдиларким, Аҳмад нойиб эшикка келди. Шайх қўрдиким, ранглари саргайган, қўзлари ичига боттан. Онасига хабар бердилар, у ўзини ўғлининг бағрига отди. Кампир уйига олиб кетиш учун қанчалик ялиниб-ёлворса ҳам ўғли қабул қилмади. Яна турди, саҳрода кетди. Шу билан бир йил гойиб бўлди.

Шайх бир кечада ўтирганида, бир киши келиб эшик қоқиб, айтди:

— Мени Аҳмад нойиб юборди: «Шайх келсунлар. Мен дунёдан сафар қиламан», деди.

Шайх турди, қабристонга борди. Кўрдиким, Аҳмад бир гўрхона ичида юзини тупроққа қўйиб, жони ҳалқумига келиб ётар, тили эса тебранар ва: «Бас, айнан мана шундай ютуқ учун амал қилувчилар амал қилсингар!» оятини ўқир эди.¹

Аҳмад нойиб Шайхни кўрган соат жон берди. Шайх кўп йиглади ва қайтди. Шаҳарга бордиким, халойиққа дафн учун хабар бергай. Йўлда одамларнинг гўристонга қараб келаётганини кўрди. Шайх улардан қаерга бораётгандарини сўради.

Одамлар:

— Бу кечада, ҳар ким бир валиуллоҳнинг жанозасини истаса, қабристонга борсин, — деган овоз эшилди. Биз ўша валининг жанозасини ўқиш учун бораяпмиз, — дейишиди.

Бас, одамлар Аҳмад нойибнинг жанозасини ўқиб, у ерга дафн қилдилар.

Ушбу ҳикоятдан мақсад Сирри Сақатий назари шундай эдик, у кимга назар солса, ўша киши вали бўлар эди.

* * *

Сирри Сақатий айтади, ўттиз йилдан бери бир марта «Алҳамдуиллоҳ», — деб шукр айтдим. Етмиш йилдан бери ўша айтган ҳамдимга истиғфор айтаман.

— Нега истиғфор айтасиз? — деб сўрадилар.

У жавоб берди:

— Бир куни Бағдод шаҳрига ўт тушди. Тамоми дўконлар ёнди, менинг дўконим эса ёнмай қолди.

¹ Соффот сураси, 61-оят.

Менга:

— Сизнинг дўқонингиз ёнмай қолди, — деб хабар етказдилар.

Мен:

— Алҳамдуиллоҳ, деб шукр қилдим, сўнг ўзимга-ўзим: «Мен ўзимни мусулмонлар жумласидан ҳисоблайман. Бу айтган ҳамдим, айтган шукрим уларнинг зиёнларига хушнуд бўлган каби бўлди», дедим.

Шундан бери ўттиз йилдан буён ўша ўт ичимдан чиқмайди.

* * *

— Агар гуноҳ кибрдан бўлса, уни кечирилади, деб умид қилманглар. Чунки, ҳазрати Одам Атонинг гуноҳи шаҳватдан, у кечирилди. Иблиснинг гуноҳи кибрдан эди, у абадулабад кечирилмас!

* * *

— Ҳар ким ўз нафсига насиҳат қилмоққа қуввати етса, ўзгаларга ҳам насиҳат қилмоққа қудрати етади.

* * *

— Кўнгил уч қисмдир. Биринчиси шуки, ҳеч нарса уни жойидан тебратиб билмайди. У тоғта ўхшайди. Яна бири шуки, у ёғочта ўхшайди. Шамол келса, у озгина тебранади. Яна бири шуки, у янги новда мисоли шамол қайси тарафдан эssa, унга мувофиқ тебранади. Ҳаё ва дўстлик кўнгил эшитига келадилар, агар тоат ва тақвони топсалар, ичкарига кирадилар. Агар бу икковини топа олмасалар, кирмасдан кетадилар. Агар улардан бошқа нарса кўнгилда бўлса, беш нарса кўнгил ичида қарор тутмас. Булар хавф, умид, дўстлик, шавқ ва муҳаббатдир.

* * *

— Ориф шуки, унинг таоми худди хастанинг ейдиган таоми, ўйқуси баданига чипқон чиққан кишининг ўйқуси, дунёлиги эса сувга гарқ бўлган кишининг ҳоли кабидир.

* * *

— Гуноҳни тарқ қилмоқ уч нарсадандир. Аввало, дўзах қўрқувидан; иккинчиси, жаннат умидидан; учинчиси, Ҳақ таолонинг фазлу қарамидан.

* * *

Бир куни Сирри Сақатий сабр ҳақида сўзлаёттанида, чаён чақди. Унга сабр қилиб турди, ундан нимага жим турганлигини сўрашди.

— Сабр ҳақида сўзлаётиб, чаённи даф қилишга Аллоҳдан уялдим, — деди.

Сирри Сақатий бундай дуо қилган эди:

— Илоҳи, сени тил билан зикр қилай! «Бас, мени зикр қилинглар!»¹ демасанг, мен ҳам сени зикр қилмаган бўлардим. Яъни сен ҳеч бир тилга сигмайсан!

* * *

Жунайд Бағдодий айтади:

— Сирри Сақатий ўлим тўшагида касал бўлиб ётганида уни кўргани бордим. Пардасини кўтармасдан, ўз ҳолича қолдирдим.

У ўзига ишора қилиб:

— Ҳеч нарсага кучи етмайдиган қарам қул, — деди².

Мен унга васият қилишини айтдим. У деди:

— Аллоҳ суҳбатини қўйиб, халқ суҳбатига машғул бўлманг!

Шундай деб, азиз жонини Ҳаққа топшириди.

Аллоҳ уни ўз раҳматига олган бўлсин!

¹ Бақара сураси, 152-оят.

² Бу ерда «Қуръон»нинг Наҳл сураси, 75-оятига ишора қилинмоқда.

ФАТҲ МАВСИЛИЙ

У фаръу асл олими, васлу фасл ҳокими, ҳол ошиги, зулжамол муштоқи, ҳақиқий вали, машойхларнинг улугларидан, соҳибҳиммат, олий мартабали, тақво ва гайрат ичра бемисл эди.

Халқдан узлат қилиб умр кечирар, халқдан бегоналик истар, ёнбошига бир неча кўйлаклар илдириб олар, кўрганлар, савдогар деб ўйласин, дер эди. Шундай қилиб, ўзининг ҳақиқий ҳолини билинтирмас эди.

Улуглардан биридан сўрадиларким:

— Фатҳ Мавсилийнинг илми борми?

Айтди:

— Илмда баркамолдур, аммо дунёning кетига тепган!

* * *

Нақлдурким, Абдуллоҳ Жалло айтади:

— Бир куни шайх Сирри Сақатий олдида эдим. Туннинг ярми утганида у турди, бир ёққа кетиш учун икки калишини кийди. Мен унинг қаерга боришини сўрадим. У Фатҳ Мавсилийнинг ёнига боришини айтди. Шундай деб ташқари чиққанида, шаҳар посбонлари уни ушлаб олиб, зинданга судрадилар. Эрталаб унга адаб бериб қўйиш учун бир миршаб қўлини кўтарган эди, қўлини тушира олмади.

Унга:

— Нега урмайсан? — дедилар.

У:

— Бир пири муршид қаршимга келиб, «Урма!» деб турибди. Шундан қўлим пастга тушмаяпти, — деди.

Билдиларки, бу шайх Фатҳ Мавсилийдир. Зинданбонлар Сирри Сақатийни қўйиб юбордилар.

* * *

Фатҳ Мавсилий айтади:

— Бир қуни ҳазрати Алини тушимда кўриб, насиҳат қилишини сўрадим.

У деди:

— Агар бой бўлсанг, фақирларга таъзим қил! Агар фақир бўлсанг, бойларга такаббурлик қил! Шунда савоб олгайсан!

* * *

Нақлдурким, Фатҳ Мавсилийнинг бешта ёш боласи бор эди. Бешови ҳам битта гиламда ухлашарди. Фатҳ Мавсилий зор-зор йиглар:

— Менинг бу йиглаганларим риё ёки ихлос эканини билолмай қўрқувдаман.

* * *

Нақлдурким, Фатҳ Мавсилий бир қуни ўиқилиб, бир бармогини синдириб олди. Қон оқа бошлади. У масжиддан қайтиб келди. Ундан нега қайтганини сўрадилар.

У:

— Оёгимни синдириб олдим. Тангри таолонинг уйига бориб, юзимни буриштириб ўтирсам, худди Удан шикоят қилгандек бўлдим ва савобдан маҳрум бўлмайин, деб қайтиб келмоқдаман, — деди.

* * *

Нақлдурким, бир киши бир нарса келтирганда, Фатҳ Мавсилий, «тиламасдан келган нарсани рад қилмоқ Унинг берганини рад қилмоқ бўлади», деди ва ундан бир ақчасини олиб, бошқасини қайтариб берди.

* * *

Фатҳ Мавсилий айтади, ўттиз нафар дарвеш билан суҳбатдош бўлдим. Улар менга:

— Зинҳор халқа қўшилма, болалар билан кўп суҳбатлашма, таомдан ўлмайдиган миқдорда егин! — деб насиҳат қилди.

* * *

— Касалнинг ризқини кессалар, у ўладими? — деб сўрадилар.
Бу ҳолатда касал ўлишини айтди.

У бундай деди:

— Кимнинг кўнглидан илму ҳикматни ва машойихлар сўзларини
кессалар, ушбу қалб ҳам ўлади!

* * *

— Маърифат аҳли шуки, ҳар нимани сўзласа, Аллоҳ учун
сўзлайди. Ҳар қандай амални қилса, Аллоҳ учун қилади. Ҳар
нарсани истаса, Аллоҳдан истайди. Ҳар ким бирор ишни Аллоҳ
ризоси учун қилса, шубҳасиз, дўстлик улар орасида юз бергай.

* * *

— Кимки Аллоҳни севса, Аллоҳ ўзидан ўзгани унинг кўнглидан
чиқаради.

* * *

Фатҳ Мавсилий оламдан ўтганидан сўнг бир улуг зот уни
тушида қўриб:

— Аллоҳ сенинг билан нима қилди? — деб сўради.

Фатҳ Мавсилий деди:

— Аллоҳ мендан: «Эй бандам, дунёда нега қўп йиглар эдинг?»
деб сўради.

Мен унга:

— Гуноҳларимдан қўрқиб йиглардим, — дедим.

Аллоҳ деди:

— Эй Фатҳ, сен қўп йиглаганинг учун гуноҳларингни ёзмасликни
ёзувчи фаришталарга буюрган эдим.

Аллоҳ Фатҳ Мавсилийни раҳмат айласин!

АҲМАД ҲАВОРИЙ

У шайхи кабир, имоми хатир, зайн замон, руқни жаҳон, қуббаи қутб, зубдаи аср, ўз даврининг ягонаси, жами илмда мукаммали. Унинг тариқат борасида олий сўзлари, ҳақиқат ва дақиқ илмларда эътибори бор бўлиб, ҳадиси шарифлар ривоятида ҳам замонасининг пешволаридан бири эди. Ўша даврда барча ҳалқ унга ружуъ қилдилар.

У Шом улуғларидан бўлиб, жумла тилларда мақталган, барча кўнгилларда маҳбуб, Сулаймон Дороний муридларидан эди.

Жунайд Бағдодий унинг ҳақида, «Аҳмад Ҳаворий Шомнинграйҳон гулидир», деган.

Аҳмад Ҳаворий Суфён Саврий билан кўп суҳбат тутган эди.

Аҳмад Ҳаворий аввалги ҳолида илм ўқимоққа машғул бўлди. Кўпгина илмлар таҳсил қилиб, камолга етди.

Шундан сўнг тамоми китобларини дарёга ташлаб:

— Бу замонгача илмга машғул эдим, энди ҳолга машғул бўлаин, — деди.

* * *

Нақлдурким, Сулаймон Дороний Аҳмад Ҳаворийнинг пири эди. Аҳмад Ҳаворий ҳаргиз ўз пирининг сўзига қаршилик қилмасликка аҳд қилганди.

Бир куни Сулаймон Доронийга жалолият голиб бўлиб, жазаба ҳолида сўзлар эди.

Аҳмад Ҳаворий:

— Тандир қизиди, нима ёпишимни буюрасиз, — деди.

Сулаймон Дороний жавоб бермади. Аҳмад Ҳаворий ҳам уч марта саволини тақрорлади.

Сулаймон Дороний унга:

— Бориб, ўзинг тандир ичидаги ўтириб! — деб юборди.

Аҳмад Ҳаворий дарҳол бориб, қизиб турган тандирга кириб ўтириди.

Бир оз муддат ўтгандан сўнг пир ўз ҳолига келди.

— Бориб Аҳмадга қаранглар, қизиб турган тандирга кириб кетган эди. Унинг ҳоли нима бўлибди? У менинг сўзимга асло қаршилик қилмасликка аҳд қилган, у албатта тандирга кирган бўлиши керак.

Бориб қарасалар, ҳақиқатан ҳам Аҳмад Ҳаворий тандир ичидаги ўтириган экан. Аммо унинг бирор туки куймаган, чордона қуриб ўтиради.

* * *

Нақлдурким, Аҳмад Ҳаворий тушида гўзал ҳур келиб ёнида ўтирганини кўрди.

Унга қараб:

— Қандай ҳам чиройли юзинг бор? — деди.

Ҳур деди:

— Ўтган кечасен Аллоҳ қўрқувидан қўп йигладинг. Кўзингдан оққан ёшларни олиб менинг юзимга суртдилар. Шунинг учун менинг юзим шунчалик гўзаллашди.

* * *

Аҳмад Ҳаворий айтади:

— Тил билан тавба қилиб, сидқи шунга тўгри бўлмаса, ўшатавба ҳақиқий тавба бўлмайди. Тавба шуки, у Аллоҳдан қилингай, бошқа тавбанинг эътибори йўқ. Кимки тавба қилса, ундан тоатибодат чиқади, тоатдан эса зуҳд чиқади. Зуҳдан сидқ, сидқдан таваккул, таваккулдан тавҳид, тавҳиддан маърифат, маърифатдан эса хавфу умид ҳосил бўлади. Қачон бу нарсалар бандада ҳосил бўлса, у Аллоҳга лойиқ бўлади!

* * *

— Кимки оқил бўлса, Аллоҳга ориф бўлади. Кимки ориф бўлса, Аллоҳдан қўрқувли бўлади.

* * *

— Умид хавф аҳлининг қувватидир!

* * *

— Кимки кўнгил билан дунёга назар солса, Аллоҳ зуҳд нурини унинг кўнглидан олиб қўяди. Бу дунё ифлос ердир, у эса итларнинг жойидир. Кимки унга машғул бўлса, итлардан ҳам баттар бўлади.

* * *

— Одамзодга гафлатдан ҳам ёмонроқ нарса йўқ. Пайгамбарларга ўлим қаттиқ келади, улар Аллоҳ зикридан қоламиз, деб ўлимни ёмон кўришган.

* * *

— Тоатни севмоқ Аллоҳни севмоқдир. Аллоҳни Аллоҳнинг ўзисиз билишга ҳеч бир далил йўқ. Чунки, Аллоҳни унинг ўзи билангина билиш мумкин!

* * *

— Ҳар ким, халқ мени яхши кўрсин, мени севсин, деб тоат қилса, Аллоҳга ширк келтиргандек бўлади.

* * *

— Ҳар ким, Аллоҳ мени севсин, яхши кўрсин, деб тоату ибодатни ихлосу эътиқод билан қилса, у тоатини бирор киши кўриб қолишини истамайди.

Аллоҳ Аҳмад Ҳаворийни раҳмат айласин!

АҲМАД ҲАЗРАВИЯ

У солики роҳ, посбони даргоҳ, тариқат тасарруф қилувчиси, ҳақиқат таваккалчиси, соҳиби фатво, Ҳурросон машойихларининг мўътабари, тариқат ва ҳақиқат ичра комил, маърифат ва тавҳид бобида омил, барча ҳалқлар қўнглида маҳбуб ва мақбул эди. У соҳиби тасниф, асар битган, унинг минг нафар муриди бор бўлиб, уларнинг ҳаммаси ҳавода учар, жойнамозларини сув устига тўшаб, намоз ўқир эди. У Ҳотам Асаммнинг муриди, Абу Туроб Нахшабий билан суҳбат қурган, Абу Ҳафзни кўрган эди.

Абу Ҳафздан:

— Бу тоифадан кўрганларингиз ичида кўнглингизга мақбул бўлгани ким? — деб сўрадилар.

У жавоб берди:

— Аҳмад Ҳазравиядан улуг ҳимматли ва содикроқ кишини кўрмадим. Агар у бўлмаса эди, олижаноблик ва одамгарчилик бўлмас эди.

* * *

Аҳмад Ҳазравиянинг тўни сипоҳийларнинг кийимлари каби эди. Унинг хотини Балх подшоҳининг қизи, исми Фотима эди. У қизлик пайтида Аҳмад Ҳазравияга совчи юборган, мени олсин, деб.

Фотима тавба қилган эди, лекин буларни Аҳмад Ҳазравия қабул қилмади. Фотима яна Аҳмад Ҳазравияга киши юборди.

— Мен сени Ҳақ таоло йўлига далолат қилувчи, деб хаёл қилган эдим. Сен бир ургочи экансан, — деди.

Аҳмад Ҳазравияга бу гап ниҳоятда хуш келди ва қизэning отасига совчи жўнатди. Отаси қизини келган совчилар билан бирга барча расм-русумларини қилиб, Аҳмад Ҳазравия уйига жўнатиб

юборди. У Аҳмад Ҳазравия уйига келганидан кейин дин әгасига айланиб, дунёни буткул тарқ әтди, ибодатга машгул бўлди.

* * *

Бир куни Аҳмад Ҳазравия Боязид Бистомий хиэматига келаркан, унга қўшилиб Фотима ҳам келди. Иккови ичкари кирдилар, Фотима юзидан ниқобини олиб ташлади ва Боязид билан густоҳона сўзлаша бошлади. Аҳмад Ҳазравия ҳайратга тушди.

— Эй Фотима, Боязид билан густоҳона гаплашмоқдасан, бу одобдан эмас, — деди.

Фотима унга жавобан бундай деди:

— Сиз менга табиат маҳрамисиз, Боязид эса менга тариқат маҳрамидир. Мен Сиз орқали ҳавога учаман, Боязид билан эса Аллоҳни кўришни истайман. Боязид мендан беҳожатдир, сизнинг эса менга эҳтиёжингиз бор!

* * *

Бир куни Боязид Бистомийнинг кўзи Фотиманинг қўлига тушиб қолди. У қўлига хино қўйган эди.

— Эй Фотима, нега қўлинга хино қўйдинг? — деб сўради.

Фотима деди:

— Эй Боязид, шунча замондан бери қўлимни кўрмаган эдингми? Сен билан очиқчасига гаплашар эдим-ку! Энди қўлимнинг хиносини кўрдинг, мен сен билан суҳбатлаша олмайман! Менинг густоҳлигим сабаби шу эдики, сен: «Менинг олдимда аёл билан девор баробар», деган эдинг.

Боязид Бистомий хижолат чекиб қолди.

* * *

Аҳмад Ҳазравия билан Фотима Нишопурга келдилар. Яхё ибн Муоз ҳам Балхга кетаётиб, Нишопурга келди. Аҳмад Ҳазравия Яхё ибн Муозни меҳмон қилишни истади.

Хотини Фотимага:

— Бизга қанча нарса керак бўлади? — деди.

Фотима бундай деди:

— Сигиримиз йўқ, қўйимиз йўқ. Шам, атир, мана бу ва мана шу нарсалар ҳам керак. Улар билан яна йигирма эшак керак бўлади.

Аҳмад Ҳазравия:

— Эшакни нима қиласан? — деди.

Фотима деди:

— Бунингдек зотни меҳмон қилганда маҳалла итларини ҳам меҳмон қилмоқ керак.

Фотима футувват ичра шундай даражада эдики, Боязид Бистомий у ҳақда бундай деган:

— Кимки аёл либосидаги эркакни кўрмоқни истаса, Фотимани кўрсин!

* * *

Нақлдурким, бир вали айтади, бир куни Аҳмад Ҳазравияни олтин эгарга миниб олиб, ҳавода учиб кетаётганини кўрдим. Фаришталар олтин занжирлар билан эгарни боғлаб олиб кетаётган эдилар.

— Бу мартаба билан қаерга кетаяпсиз? — дедим.

— Фалон азиз зотнинг зиёратига бораяпман, — деди.

Мен унга:

— Сизда шунчалик мартаба бор, унинг ўзи сизнинг зиёратингизга келса бўлмайдими? — дедим.

Аҳмад Ҳазравия деди:

— Мен бу мартабани унинг зиёрати баракасидан топдим. Агар у менинг зиёратимга келганда эди, бу мартабани у олган бўларди.

* * *

Нақлдурким, бир дарвеш Аҳмад Ҳазравиянинг меҳмони бўлди. Шу кеча етмиш шам ёндириди.

Дарвеш деди:

— Агар менинг учун ёндирадиган бўлсанг, менга бир шам ҳам етарли.

Аҳмад Ҳазравия:

— Бу шамлардан қайси бири Ҳақ учун ёндирилган бўлмаса, учиб қолади, — деди.

Дарвеш эрталабгача ўша шамларни ўчириш билан овора бўлди.
Сув сепди, тупроқ сочди, битта шам ҳам сўнгани йўқ.

Эрталаб Аҳмад Ҳазравияга:

— Мен таажжубга қолдим, — деди.

Аҳмад Ҳазравия:

— Бу ёққа кел, яна ҳам ажойибларини кўрасан, — деди. Иккиси бориб бир ибодатхонага кирдилар. У ерда бир неча роҳиблар ўтирган эди. Аҳмад Ҳазравия ҳам бориб ўтирди. Унинг олдига таом келтириб, ейишини таклиф қилдилар.

Аҳмад Ҳазравия:

— Аллоҳнинг дўсти унинг душманининг таомини қандай ейди?! — деди.

Роҳиблар:

— Бизларга имон арз қил, — дедилар.

Аҳмад Ҳазравиянинг олдида булар ҳаммаси имон келтириб, мусулмон бўлдилар. Бу роҳибларнинг етмишта иттифоқдош ҳамкаслари бор эди, улар ҳам мусулмон бўлдилар. Аҳмад Ҳазравия ўша кечаси туш кўрди.

Тушида Аллоҳ унга:

— Эй Аҳмад, биз учун етмиш шам ёндиридинг, биз ҳам сенинг кўнглингда имон нурини ёритдик, — деди.

* * *

Аҳмад Ҳазравия айтади: «Ҳар ким фақирларга хизмат қилса, Ҳақ таоло унга уч турли нарса ато қилади: саховат, гўзал хулқ ва тавозеъ.

Ва айтади:

— Ҳар ким Аллоҳ ўзи билан бирга бўлишини хоҳласа, сиддиқлар билан суҳбат тутсин! Зотан, «Қуръони карим»да Аллоҳ: «Содиқлар билан бирга бўлинглар!» деган.¹

Ҳар ким сабрли бўлса, сиддиқлар мартабасини топади!

¹ Тавба сураси, 119-оят.

* * *

Бир марта Аҳмад Ҳазравиянинг олдида бу оятни ўқидилар:
«Бас, Аллоҳга қочинглар!»¹

Аҳмад Ҳазравия деди:

— Аллоҳ тарафига қочмоқ фарздири!

* * *

Аҳмад Ҳазравия дунёдан ўтган вақтда бўйнида етмиш минг динор қарз қолган, уни факирларга садақа қилиб берган эди. Жон чиқар асносида Ҳақ таолога муножот қилди:

— Илоҳи, мени чақириб олар экансан, қарзимни адо қилиб бўлгандан сўнг чақир! Қарз берганлар олдида тутқунман.

Шу он эшиқдан бир хожа келиб:

— Аҳмаднинг кимдан қарзи бўлса, чақиринглар, келиб мендан олсин! Аллоҳ фармони билан бериб, адо қиламан, — деди.

Дарҳол қарз берганларни чақирдилар. Хожа уларга ҳаққини бериб, соғ қилди.

Ана шундан сўнг Аҳмад Ҳазравия азиз жонини Ҳаққа топшириди.

Аллоҳ Аҳмад Ҳазравияни раҳмат айласин!

¹ Зориёт сураси, 50-оят.

АБУ ТУРОБ НАХШАБИЙ

У бало сафларини бузувчи, тақво девонининг ягонаси, Ҳақ набийнинг меросхўри, замона шайхи, валийлик саҳросининг сайёҳи, фақр дарёсининг кемачиси, машойих улугларидан, Ҳурносон тупроғидан эди. Мужоҳада ва тақво ичра Ҳақни омонат қилган, ишорат ва қалималар ичра нафаси олий, қўп йиллар давомида орқасини тўшакка, бошини ёстиққа қўймаган эди.

* * *

Нақлдурким, Абу Туроб Нахшабий ҳарам ичидага бошини саждага қўйганда қўзига уйқу келди. Тушида бир гурӯҳ ҳурлар келиб, арз қилдилар:

— Бизларни қабул этгин! — дедилар.

Абу Туроб Нахшабий уларга:

— Менинг сизларга эҳтиёжим тушмайди, — деди.

— Эй Шайх, бизларни нега қабул қилмайсан? Жаннат ҳурлари, сизларни Абу Туроб Нахшабий қабул қилмади, деб бизларга таъна қиладилар, — дедилар. Шу он Ризвон (Жаннат) нозири келиб, ҳурларга руҳсат бериб, деди:

— Қиёматда жаннатда Абу Туроб Нахшабий хилватда ўтирганда, у сизларни қабул қиласди. Шунда сизлар уларга қулмиқ қиласиэлар.

* * *

Нақлдурким, Абу Туроб Нахшабий қачон муридларида бирор бир ёмон ишни кўриб қолса, ҳеч нарса демай, ўзи тавба қиласди.

— У ушбу балога мен сабабли йўлиқди, — дер эди.

Аллоҳ дарҳол ўша муридни саҳоватли йўлга йўлларди.

* * *

Нақлдурким, Абу Туроб саҳрода кетаркан, кўнгли иссиқ нон ва тухум истаб қолди. Иттифоқо йўлдан адашиб, бир қишлоққа кирди. Гавғо кўтарилиб, одамлар Абу Туробни ушладилар.

— Сен бизнинг матоларимизни ўғирлагансан? — деб унга икки юз таёқ урдилар.

Бир киши Абу Туробни таниб қолди.

— Бу машойихлар улуглариданdir, нега адабсизлик қилдингизлар? — деди.

Қишлоқ аҳолиси қаттиқ пушаймон бўлди, узр ва таассуфлар билан Шайхнинг оёғига йиқилиб, узрлар сўрадилар.

Абу Туроб Нахшабий:

— Мен неча вақтдан бери Аллоҳдан ҳозиргидек хушнудлик тилар эдим. Энди, насиб қилди, — деди.

Шайхни таниб қолган киши уни уйига олиб бориб, олдига иссиқ нон билан тухум қўйди. Шу вақт гойибдан овоз эшитди: «Икки юз дарра еганингдан сўнг тилаганингни топдинг. Қачон бирор нарсани тилайдиган бўлсанг, ўзингга икки юз даррани лозим кўра қол! Шундан сўнг орзуйингга етасан!»

* * *

Нақлдурким, бир куни Шайх Ҳижоз ўлкасида кетаётиб, бир қора танли кишини кўрди. Унинг бўйни минорадан узун. Ундан кўрқиб кетиб:

— Девмисан, паримисан? — деб сўради.

У киши ҳам:

— Сен ўзинг мусулмонмисан ёки кофирми? — деди.

Абу Туроб Нахшабий мусулмон эканини айтди.

У:

— Агар мусулмон бўлсанг, Аллоҳдан ўзгадан ҳаргиз қўрқмайсан! — деб гойиб бўлди.

* * *

Абу Туроб айтади: «Уч нарсани севасиз, учови ҳам сизларники эмас. Аввало, жонингизни севасиз, жон эса Аллоҳницидир;

иккинчидан, молни севарсиз, мол меросхўрларницидир; учинчидан, дунёни севарсизлар, ҳолбуки, дунёни қўлингиэдан оладилар».

* * *

— Икки нарсани истайсиз, аммо қўлингиэга кирмас! Биро шодлик, бири эса роҳатдир! Бу иккиси жаннатда қўлга киради, булар дунёда қўлга кирмайди!

* * *

— Фикрингизни сақланг! Барча нарса фикрдан ҳосил бўлади. Ҳар кимнинг фикрлари дуруст бўлса, унинг қилиқлари ҳам дуруст бўлгай!

* * *

— Ҳақиқий бойлик шуки, ўз тенгларингдан ҳожатсиз бўлгайсан! Ҳақиқий йўқсиллик эса ўз тенгларингга муҳтож бўлгайсан!

* * *

Айтишларича, шайх Абу Туробнинг ажали Басра саҳросида келди. У ўлганда, ювилганда, дафн қилинганда ҳеч киши йўқ эди.

Бир неча йиллардан сўнг Абу Туроб қиблага юзланган ҳолда, ҳассасига таяниб жон берганини, азиз жонини Ҳаққа топширганини кўрганлар. У тиз чўккан ҳолда чап қўлида кўзаси бор ҳолда топилган. Унга ҳеч бир жонивор теккан эмасди.

«Ҳадис»ларда келганки, валиларнинг тани чиримас, жониворлар ҳам ундан қочарлар, зарар етказа олмаслар. Улар ўлмайдилар, бир уйдан бошқа уйга борадилар.

Аллоҳ Абу Туроб Нахшабийни раҳмат айласин!

ЯҲЁ ИБН МУОЗ РОЗИЙ

У ризо бодининг чашмаси, сафо Каъбасининг нуқтаси, ҳақиқатларга нотиқ, ҳалойиқларга воиз, муриди мурод, даврининг латиф кишиси, унинг ажойиб гўзал ҳулқлари бор эди. У ишқ ва шавқи голиб, муҳаббат ва тариқатнинг маъдани, олиҳиммат, Аллоҳ олдида қадрли эди. Унинг ваъзи эшитганларга таъсир қилар, шунинг учун уни Яҳё воиз дердилар. Илму амал ичра событқадам, ҳақиқат ва мужоҳадалар борасида соҳиби тасниф, сўзлари ҳам мавзун эди.

Машойихлар айтадиларки, ҳақ сўзли кишини истайдиган бўлсангиз, Яҳё ибн Муозга боринглар!

Яна айтадиларки, Аллоҳнинг Яҳё деган икки дўсти бор. Бири пайгамбар, бири валидир. Яҳё пайгамбарларнинг, Яҳё ибн Муоз эса валиларнинг улугидир.

* * *

Нақлдурким, Яҳё ибн Муознинг бир қариндоши Каъбага бориб, у ерда туриб қолди. Яҳёга бу тариқада саломнома ёзиб юборди, менинг уч ҳожатим бор эди, улардан иккovi ҳосил бўлди. Битта ҳожатим қолди. Энди, дуо қилки, менинг ўша ҳожатим ҳам ҳосил бўлсин. Ҳарамга келмоқ тиладим, раво бўлди. Бир мувофиқ ходим сўрагандим, у ҳам ҳосил бўлди. Учинчи ҳожатим шуки, ўлмасимдан аввал сенинг жамолингни кўргайман, иншооллоҳ!

Яҳё ибн Муоз унга жавоб мактуби ёэди, Ҳарамдан ўзга ерда Аллоҳ йўқми? Эр шуки, қаерда бўлса ҳам Аллоҳ билан бўлгай, хоҳ масжид, хоҳ таҳоратхонада. Бир мувофиқ хизматкор қўлимга кирди, дебсан. Махдумлик Аллоҳнинг сифатидир, ходимлик банданинг сифати. Энди, банда Аллоҳнинг сифатини истаса, у Фиръавнликдир. Яна орзўйим сенсан, дебсан. Агар сенинг Аллоҳдан хабаринг бўлганда эди, Аллоҳга шундай тўлган бўлардингки, у

ерга қариндошинг сигадиган жой қолмаган бўларди. Агар Аллоҳни топган бўлсанг, мени нима қиласан?

* * *

Нақлдурким, Яҳё ибн Муоз бир дўстига нома ёзди. Унда бундай дейилган эди:

— Бу дунё бир тушдир, охират эса ўйгоқликдур. Кимки тушида йигласа, таъбири кулги ва шодликдир. Энди сен бу дунё тушида йиглагин, тонгла охират ўйгоқлигига кулгайсан!

* * *

Нақлдурки, Яҳё ибн Муознинг қизи отасига:

— Менга фалон нарса керак, — деди.

Яҳё ибн Муоз:

— Аллоҳдан тилагин!, — деганида, қизи:

— Мен нафсим учун Аллоҳдан нарса сўрашдан уяламан. Нима нарсани Аллоҳ берса, сиз ўртада восита бўласиз! — деди.

* * *

Нақлдурким, бир қуни Яҳё ибн Муозни тўйга чақирдилар. У оз ер, тўй эгаси ниҳоятда такаллуф қиласарди.

Шунда Яҳё ибн Муоз деди:

— Сендан таом келтирмоқ, биздан эса танимизни ориқ тутмоқ!

* * *

Нақлдурким, Яҳё ибн Муознинг олдида шам ёқдилар. Шабада келиб, уни ўчириб қўйди.

Яҳё ибн Муоз уни кўриб йиглади.

— Нега йиглайсан? Яна шамни ёндирамиз-ку! — дедилар.

Яҳё ибн Муоз эса:

— Менинг йиглашимнинг сабаби бу: имон шамларини қўнгилларда ёқканлар. Агар уни ўчирсалар, бизлар нима қиласиз? — деди.

* * *

Яҳё ибн Муоз айтади, ҳар ким Аллоҳ қуллигини севса, бутун олам уни севади! Ҳар кимнинг кўзи Ҳақ билан равшан бўлса, барча оламнинг махлуқи уни кўрмоқни орзу қилур!

* * *

— Аллоҳни севиши миқдорича ҳалқ ҳам сени шунчалик севади! Қанчалик Аллоҳдан кўрқадиган бўлсанг, ҳалқ ҳам сендан шунчалик кўрқади! Ҳар ким тоат пайтида Аллоҳдан уялса, Аллоҳ ҳам азоб вақтида ундан уялади!

* * *

— Банданинг ҳаёси пушаймон, Аллоҳнинг ҳаёси карамдир! Ҳар ким гуноҳ қилаётган вақтда ўша гуноҳини тарқ қилса, жаннат унинг мақоми бўлади!

* * *

— Уч хислат авлиёлар сифатидир. Ҳар бир ишда Аллоҳга эътиқод қилмоқ, яхши-ю ёмон ишни Аллоҳдан деб билмоқ ва қазога рози, балога сабр қилмоқ!

— Ўлимни бир товоққа солиб бозорда сотадиган бўлсалар эди, уни охиратни севадиганлар олган бўларди.

* * *

— Солиҳ киши шуки, унда уч хислат бўлади. Биринчиси, у бойларга насиҳат кўзи билан боққай; иккинчиси, у йўқсилларга шафқат кўзи билан боққай, уларга кибр кўзи билан боқмагай; учинчиси, фақирларга муҳлис ва эътиқодли бўлгай. Ҳар ким Аллоҳ билан бой бўлса, у доим йўқсилдир!

* * *

— Субҳоналлоҳ, банда гуноҳ қилишдан ҳам уялмайди. Аллоҳ уни кўриб уялади! Аллоҳ: «Бандани қўрқувли қиладиган гуноҳ уни қўрқувсиз қиладиган тоатдан кўра яхшидир», деган.

* * *

— Ҳар ким Аллоҳни дўст тутса, нафсини душман тутади!

* * *

— Мўминнинг нишонаси учдир. Агар фойдаси тегмаса, зарари ҳам тегмайди. Агар хурсанд қилолмаса, ғамгин ва хафа ҳам қилмайди. Агар яхши гап гапиролмаса, ёмон ҳам сўзламайди.

* * *

— Ёлғон сўз — бирор дўзах ишини қилиб, жаннатни орзу қилганига ўхшайди.

* * *

— Мўмин гуноҳ қўрқинчи билан умид орасида худди икки арслон ўртасида қолгандек титрайди!

* * *

— Касал бўлишдан қўрқиб таомдан парҳез қиласиган, бироқ дўзахга тушишдан қўрқиб гуноҳдан парҳез қилмайдиган кишига ажабланаман!

* * *

— Бу дунё шайтон дўконидир. Ундан ҳеч нарса олманглар, келиб нарсасини қайтариб олади.

— Дунё шайтон шаробидир. Ҳар ким ушбу шаробдан ичса, баҳтсиз бўлади. Ҳар ким ушбу шаробдан маст бўлса, унга охират мастилиги насиб этмас!

— Бу дунё бир ясанган келинди! Унинг эри ўз нафсига эргашганлардир.

— Бу дунё бошдан оёқ ғам-ғуссадан иборат, охиратда эса азобдир!

* * *

— Дунёда обрў қозонмоқ хорлик, охиратда обрўли бўлмоқ азизликдир. Аҳмоқ шуки, азизликни қўйиб, хорлик истайди. Оқилларнинг дунё истамаги жоҳилларнинг тарки дунё қилганидан яхшироқдир!

* * *

— Ҳар ким таомни кўп еса, фаришталар унинг учун кўп ўйглайдилар. Чунки, кўп егувчи шаҳват ўтига боғлангандир!

* * *

— Ҳар бир кишининг баданида ёмонликдан мингта аъзоси бор. Бу аъзолар шайтон қўлидадир. Қачон банданинг қорни оч бўлса, бу аъзолар шайтон қўлидан озод бўлади!

* * *

— Банданинг кўнгли охиратга уч ерда майл қилади: саждада, хилватда ва гўристонда. Бир тариқ донасича дўстлик, муҳаббатсиз бўлган етмиш йилги тоатдан яхшироқдир!

* * *

— Зуҳднинг ҳарфлари учта: «Зе», «ҳе» ва «дол»¹. «Зе» зийнатли дунёни, «ҳе» ҳавоий нафсни, «дол» дунёни тарқ қилмоқдир.

— Зоҳид шуки, у дунёни тарқ этишга ҳарис бўлади. Фоний бўлмоқ ўлимдан қаттиқ, ўлим эса халқдан узилмоқдир.

* * *

— Ҳар ким андишасиз сўзласа, пушаймон бўлади! Ҳар ким андиша билан сўзласа, саломат бўлади!

* * *

— Насуҳ тавбасининг нишони учдир: рўзадан ҳам ортиқ оз ейиш, намоздан ҳам ортиқ оз ухлаш, Аллоҳнинг зикридан ҳам ортиқ кам гапиришдир!

* * *

Нақлдурким, бир киши Яҳё ибн Муоздан насиҳат сўраганида, у:

— Сабр эт, аввал ўзимнинг нафсимга ўгит берай! Ундан кейин сенга насиҳат қиласман. Агар менинг нафсим бу ўгитларни олса, сен ҳам насиҳатни тутасан, — деди.

* * *

Нақлдурким, Яҳё ибн Муозга:

— Бир гуруҳ одамлар сизнинг айбингизни сўзламоқдалар, — дейишиди.

Яҳё ибн Муоз деди:

— Агар Аллоҳ мени магфират қиласиган бўлса, уларнинг сўзларидан менга зиён-захмат етишмас. Агар магфират қилмайдиган бўлса, уларнинг айбларидан ҳам баттарман!

¹ Араб алифбосидаги имло назарда тутилмоқда.

* * *

Яхё ибн Муоз муножот ичра бундай дерди:

— Илоҳи, гуноҳим билан умид қилишим гуноҳсиз бўлганимдан яхшироқ. Чунки мен авфу карамингдан умидворман. Гуноҳ бўлмаса, гурур бор.

Илоҳи, Мусо билан Ҳорунга: «Фиръавнга юмшоқлик билан сўзланг!» деганинг сенинг лутфу карамингдан эди.

«Мен олий Раббингизман!» деганларга сен қандай муомала қилдинг?¹

Илоҳи, менинг умидим сенинг карамингга қолган, бўлмаса, юзим қоралиги қўп! Илоҳи, дунёликда бир эски гиламим бор. Уни кимда-ким сўраса, бериб юбораман. Сенинг ўзинг молик ул-мулксан! Бунча олам раҳматинг билан тўла, бу бечорани нега маҳрум қилгайсан?! Сенинг лутфу караминг билан биз маҳрум қолмаймиз!

Сен: «Ҳар бир яхшиликка ўн эваз бераман», дегансан. Сенинг тавфиқинг билан имондан афзал ва яхшироқ нарса йўқ. Сенинг дийдорингдан ҳам улуг ато йўқ.

Илоҳи, дийдорингдан маҳрум этмагил! Илоҳи, дунёда менга нима нарса бермоқчи бўлсанг, уни кофирларга бер!

Охиратда менга нима бермоқчи бўлсанг, уни мўминларга бер! Менга дунёда зикринг, охиратда эса дийдорингни бер! Илоҳи, мен илмимга кўра сендан жуда қўрқаман, фазлингдан ҳам умидворман! Энди, сен ўз фазлингни мендан дариг тутмагил! Менинг илмимга боқма, мен айбли бандаман.

Авфу карам сендадир! Илоҳи, сендан қўрқаман! Шунинг учунки, мен бандаман, сендан умидворман! Худовандо, агар қиёматда мендан: «Менга нима келтирдинг?» деб сўрасанг, мен: «Дунёда зинданда, гуноҳлар билан булғанган эдим. Ундан хижолат ва камчилиқдан ўзга нарса келтирмадим», дейман.

¹ Бу ерда «Қўръон»нинг Тоҳо сураси, 43-44-оятлари, Нозиот сураси 24-оятига ишора қилинмоқда.

* * *

Нақлдурким, Яхё ибн Муознинг шаҳар ичидага юз минг танга қарзи бор бўлиб, уни тамоми фақирларга улашиб берган. Қарз берганлар қарзларини талаб қиласардилар, шу сабабдан Яхё ибн Муознинг кўнгли ғамгин эди.

Бир кеча Пайғамбарни тушида кўрди, у зот:

— Эй Яхё, кўнглингни ғамгин қилма! Ҳурисонга бор, сенинг қарзинг учун юз минг ақча қўйибдилар, — дедилар.

Яхё ибн Муоз:

— Эй Расууллоҳ, у қандай киши? — деди.

Расууллоҳ:

— Сенга айтганимдек, унга ҳам ўзим айтаман, — дедилар.

Яхё ибн Муоз ўйғониб, Нишопурга келди. Минбарга чиқиб ваъз айтди. Ваъз орасида:

— Қарзим менга ҳижоб бўлади, ваъзни яхши айта олмайман.

Пайғамбарни тушимда кўрдим. У зот менга:

— Ҳурисонда бир киши қарзингни адо қиласади, деган эдилар, — деди.

Шу мажлисда ҳозир бўлганлар:

— Биз сенга ушбу маблагни ўигиб берамиз. Бироримиз ўн минг, бошқамиз қирқ минг, хуллас, юз минг кумуш тангани ўигиб берамиз, — дедилар.

Яхё ибн Муоз бунга кўнмади.

— Мен Расууллоҳ айтган кишидан бу маблагни оламан, — деди.

У ердан чиқиб, Балхга борди ва мавъизалари орасида тушини гапириб берди. У ерда ҳеч ким чиқмади. Шундан сўнг Ҳиротга келиб, одамларга ваъз-насиҳат қилди. Кўрган тушини тўлиқ гапириб ўтди.

Бу ерда Ҳурисон подшоҳининг қизи ҳам ҳозир эди. У жойидан туриб, деди:

— Эй Яхё ҳазратлари, Пайғамбар сизнинг тушингизга кирган кеча менинг ҳам тушимга кирган эдилар. Мен у зотдан:

— Ўзим унга олиб бориб берайми? — деб сўраган эдим.

У зот:

— Йўқ, Яҳё ибн Муознинг ўзи келади, — дедилар. Ўша кундан бери сизга мунтазирман. Ўз ҳалол молимдан сизга уч юз минг танга тайёр қилиб қўйибман.

Шундай деб, амирнинг қизи ҳамён тўла тангаларни Яҳё ибн Муознинг олдига олиб келиб қўйди.

Яҳё ибн Муоз:

— Сенинг бир ҳожатинг борга ўхшайди, айтавер! — деди.

Қиз:

— Уч кун шу ерда ваъз қиласиз, — деди.

Яҳё ибн Муоз буни қабул қилди. Ўша куни ваъз айтди, ўн киши жон берди. Иккинчи куни ваъз чоғида қирқ киши жон берди. Учинчи куни ваъз айтганда эса юз киши жон берди.

Тўртинчи куни Ҳирот шаҳридан чиқиб кетди. Бир тую юки билан Яҳё ибн Муознинг ўғли ҳам у билан йўлга чиқди. Йўлда уни шайтон йўлдан урди.

Нобакор ўғил:

— Отам бу молни олиб қарзига бериб юборади. Қолганини эса ҳеч шубҳасиз фақирларга улаштиради. Менга эса ҳеч нарса бермайди. Буни ўлдирсам, пулнинг барчаси менга қолади, — деб ўйлади.

Яҳё ибн Муоз дарё қиргогига етиб келди, у ерда кечаси қоладиган бўлдилар. Саҳар вақтида Яҳё ибн Муоз намоз ўқиди. Саждага бош қўйганида ўғли тош билан отасининг бошига урди.

Яҳё ибн Муоз, Ҳақ, деб жон берди.

Жасадини олиб келиб, Нишопурдаги эътиборли қабристонлардан бирига дафн қилдилар.

Аллоҳ Яҳё ибн Муозни ўз раҳматига олган бўлсин!

ШОХ ШУЖОЬ КИРМОНИЙ

У басират зийнати, тариқат лочини, маърифат сиддиги, бесифат мухлис, чироги руҳоний, замона улугларидан, даврининг муҳташам зотларидан, ҳақиқат ва тариқат ходимларидан эди. Донишманд ва фаросатлик, ёзган кўпгина китоблари бор. Ўзи подшоҳзода. Бир китоб ёзиб, унга «Ҳакимлар қўзгуси» деб ном қўйганди. Кўп машойихларни кўрган, Яҳё ибн Муоз, Абу Туроб Нахшабий билан сухбатлашган. Сипоҳийлар либосини кийиб юрар, хирқа киймас эди.

Шоҳ Шужоъ Кирмоний Нишопурга келганида уни Абу Ҳафс кутиб олиб, унга:

— Гилам ичидан излаган нарсамни қабо (эркакларнинг узун устки кийими) ичидан топдим, — деди.

* * *

Шоҳ Шужоъ қирқ йил умуман ухламади, қачон уйқуси келса, кўзига туз қўяр, кўзларидан қон оқар эди. Қирқ йилдан сўнг бир марта ухлаб қолди. Аллоҳ даргоҳида ҳозир турганини тушида кўрди.

— Эй бор Ҳудоё, мен сени бедорликда истаган эдим, уйқу ичида топдим, — деди.

Аллоҳ деди:

— Эй Шоҳ Шужоъ, бу уйқуда кўрганинг ўша уйқусизлик баракасидан бўлди.

Шундан сўнг тушида яна кўрмоқчи бўлиб, кўра олмади. Айтишларича, олимларнинг уйқуси жоҳилларнинг бедорлигидан яхшироқдир.

* * *

Нақлдурким, Шоҳ Шужоъ Кирмонийнинг бир ўғли бўлиб, унинг қўксига яшил хат билан Аллоҳнинг исми ўйиб ёзилган эди. У кап-катта йигит бўлди, йигитлик завқ-шавқи голиб келиб, рубоб

чалишни ҳавас қилди. Латиф овози бор, рубоб чалиб, ҳар хил нақшларни айтарди. Бир куни ҳаробадан чиқиб, рубоб чертиб бораётганида, йўлда унинг олдидан бир киши чиқди ва:

— Ҳалигача тавба вақти бўлмадими? — деди.

Бу киши Аллоҳ тарафидан келган, унинг гапи йигитга баоят таъсир қилди. Тўнини йиртди, рубобни ерга уриб, парча-парча қилиб ташлади.

Гусл қилиб, бир уйга кирди, қирқ кун ҳеч нарса емасдан тоат-ибодатга машгул бўлди. Қирқ кундан сўнг ташқари чиқди.

Отаси Шоҳ Шужоъ:

— Менга қирқ йилда ҳосил бўлган нарса бунга қирқ кунда ҳосил бўлди, — деди.

* * *

Нақлдурким, Шоҳ Шужоъ Кирмонийнинг қизига Кирмон подшоҳи совчи қўйди.

Ота:

— Менга уч кун муҳлат беринг, жавобини сўнг айтаман, — деди ва масжиду хонақоҳларни айланиб, бир дарвеш излади. Унга қизини никоҳлаб бермоқчи бўлди.

Учинчи куни масжидда намоз ўқиб ўтирган бир йигитни учратди. Сабр этиб турди. У йигит намоздан фориг бўлди.

Шоҳ Шужоъ:

— Эй фарзанд, уйинг борми? — деб сўради.

У йўқлигини айтди.

— Қиз оласанми, уйланасанми? — деди.

У:

— Менга ким ҳам қизини беради? Менинг дунёда фақат уч ақчам бор, холос, — деди.

Шоҳ Шужоъ:

— Бир ақчангга нон ол, бир ақчага гуруч ол! — деди.

Йигит унинг айтганини қилди.

Сўнг Шоҳ Шужоъ уни уйига олиб келиб, қизини унга никоҳлаб берди. Йигит қизнинг олдига кириб борди, қўйнида битта нони бор эди.

Қиз:

- Бу қандай нон? — деб сўради.
- Ўтган кечадан қолган эди, — деди йигит.

Қиз:

- Ўтган кеча ризқ берган Аллоҳ бугун ризқ бермайдими? Буни сақлаб қўйибсиэ!

Отам менга:

- Сени таваккул аҳлидан бўлганга турмушга узатаман, — деганди. Демак, маълум бўлдики, ризқ учун Аллоҳидан уялмайдиган кишига узатган экан, — деди.

Йигит ниҳоятда хижолат чекди, шундан сўнг ҳаргиз ризқ қайғусини емади, тавба қилди.

* * *

— Фақр Аллоҳ сирларидан бир сирдир. Ўша сир дарвешлар олдида омонат. Фақир ўша сирни қачон ошкор қилса, хиёнат килган бўлади, фақр ундан кетади!

* * *

— Сидқ аломати учдир. Аввало, дунё қиймати унинг олдида тупроқ қадрича бўлмас. Яъни олтин ва кумушни тупроқча қўрмас! Иккинчиси, одамларнинг севгани, сўkkани унга баробар бўлади. На севганига хушнуд ва на сўkkанига маҳзун бўлгай! Учинчиси, шаҳватни ичидан чиқариб ташлагай! Дунё аҳли тўқликка хурсанд бўлганидек, у очликка хушнуд бўлади.

* * *

— Ҳавф аломати шуки, Аллоҳ қуллигига камчиликка йўл қўймагай. Расолик нишони шуки, гуноҳим кўп деб раҳматидан умидини узмагай!

* * *

— Сабр нишони учдир. Аллоҳнинг қазосига рози бўлади; ўз аҳволидан ҳеч кимга шикоят қилмайди; ниятини холис қилади.

* * *

— Ҳар ким кўзини хиёнатдан, танини шаҳватдан сақласа, ботинини Аллоҳ билан обод тутса, у кишига шайтон кор қилолмайди.

* * *

Нақлдурким, Ҳожа Али Тарконий Шоҳ Шужоъ Кирмонийнинг қабрига келиб зиёрат қилди. Ғақирларга нон улаштириди, ўзи масжидга кирди, олдига таом қўйди.

— Илоҳи, бир қўноқ юборгин, таомни унинг билан бирга егайман! — деб дуо қилди.

Ногоҳ бир ит келиб қолди, Ҳожа Али унга:

— Кет! — деди.

Шоҳ Шужоъ қабридан бир овоз келди:

— Эй Ҳожа Али, Аллоҳдан меҳмон тиладинг, меҳмон эшикка келди. Нега уни қувдинг?

Ҳожа Али дарҳол ўрнидан туриб, эшиқдан чиқди. Маҳаллани ахтарди, итни бир бурчакдан топди. Унга ош келтириди, итнинг олдига қўйди. Ит ушбу ошга назар қилмади.

Ҳожа Али қўп хижолат чекди, тавба қилиб:

— Минбаъд энди бундай қилмайман! — деди, тўнларини ечиб ташлади, инсофга келди.

Ит тилга келиб, деди:

— Эй Ҳожа Али, Шоҳ Шужоъ Кирмоний хурмати бўлмаса эди, нима ишларга учрашингни бир кўрар эдинг!

Шундай деб, ит гойиб бўлди.

Аллоҳ Шоҳ Шужоъ Кирмонийни раҳмат айласин!

ЮСУФ ИБН ҲУСАЙН

Улуг машойихлардан, авлиёларнинг муқаддами, олимлар мукаррами, жумла илмлар ичра пешқадами эди. У доимо эътикоф¹ ўтирувчи, Аллоҳга муҳаббат соҳиби, маломатчилар маломатидан қўрқмайдиган зот, ниҳоний ниқоб, тириклик суви, икки олам шоҳиди, олам қутби, жуда кўп машойихларни кўрган, Абу Туроб Нахшабий билан бирга сұхбат қиласан, Абу Сайд Ҳарроэ дўстларидан, унинг шайхи Зуннуни Мисрий эди. У узоқ умр кўрганди, риёзат ва мужоҳада ичра беназир эди.

Юсуф ибн Ҳусайннинг аввалги тавбасининг сабаби шуки, у бир куни араб қабиласига борди. Қабила бошлигининг қизи уни кўриб, ошиқ бўлди. Қиз бағоят соҳибжамол эди.

Бир кеча у фурсат топиб, Юсуф олдига келди. Унинг офтоб каби машъаласи барқ уриб турарди. Юсуф ибн Ҳусайннинг ичи ўртанди, Аллоҳдан қўрқди.

Туриб, бошқа қабилага кетиб қолди. Бир кеча бошини тиззасига қўйиб, ухлаб қолди. Тушида чиройли ораста қилинган, гўзал чаманзорда битта тахт қўйилган экан. Ўша тахт устида яшил тўнли бир подшоҳ, бир гуруҳ жамоа эса тахт атрофида ўтирган эканлар.

Юсуф ибн Ҳусайн улар олдига бориб:

— Сизлар кимсизлар, — деди.

Улар дедилар:

— Тахт устида ўтирган Юсуф пайгамбардир, атрофидагилар эса фаришталардир. Фаришталар Юсуф ибн Ҳусайнни зиёрат қилиш учун олдига бордилар.

Юсуф ибн Ҳусайн:

— Мен ким бўламан, мени зиёрат қилиш учун келадилар?! — деди.

¹ Рамазон ойида ният қилиб, масжидда тиловат қилиб ўтириш.

Юсуф пайгамбар тахтларидан тушдилар ва келиб Юсуф ибн Ҳусайнни меҳр билан қучиб, уни тахтга чиқардилар.

Юсуф ибн Ҳусайн:

— Эй Аллоҳнинг пайгамбари, мен ким бўлибманки, менга бунчалар илтифотлар қиласиз? — деди.

Юсуф пайгамбар деди:

— Подшоҳнинг қизи ўзини сенга арз қилган вақтда сен Аллоҳдан кўрқиб, ундан қочдинг. Аллоҳ менга деди:

— Сен Зулайхони тарқ қилиб, мендан қўрқиб қочдинг, сени шунинг учун пайгамбарлар жумласидан қилдим. Энди бу Юсуф ҳам араб подшоҳининг қизини тарқ қилди, уни валилардан қилдим. Чунки, у қизнинг ризосини қўйиб, менинг ризойимни истади. Энди ўз иззатим ва жалолим ҳаққи, мен ҳам уни валилардан қилдим.

Яна Юсуф пайгамбар:

— Ҳар бир замонда бир қутб бўлади. Бу замоннинг қутби Зуннуни Мисрийдир. Ҳақ таолонинг сенга фармони шуки, сен унинг олдига борасан! — деди.

Юсуф ибн Ҳусайн уйқудан уйғониб, завқ ва шавққа тўлди. Дарҳол туриб, йўлга тушди. Мисрга Зуннуни Мисрийдан исми аъзамни ўрганиш мақсадида борди.

Масжидга бориб, Зуннуни Мисрийни қўрди ва унга салом берди. У алик олди, ундан сўнг Юсуф ибн Ҳусайн бир бурчакда ўтириди. Бир йил тоат-ибодат қилди. Шайхга бир калима сўз айтишга ҳадди сиғмасди.

Бир йил ўтгандан сўнг Зуннуни Мисрий:

— Бу йигит ким? — деб сўради.

Унга:

— Бу киши Рай вилоятидан келган, бир йилдан бери шу ерда ибодатга машгулдир, — дедилар.

Яна бир йилдан сўнг Зуннуни Мисрий:

— Бу йигит нима ишга келибди? — деб сўради.

Унга:

— Сиз Ҳазратнинг зиёратига келибди, — дедилар.

Яна бир йил ўтди. Зуннуни Мисрий:

— Бу йигитнинг нима ҳожати бор экан? — деди.

Шунда Юсуф ибн Ҳусайн:

— Менинг ҳожатим исми аъзамдир. Уни менга ўргатсангиз, — деди.

Орадан яна бир йил ўтди. Зуннуни Мисрий унга ҳеч нарса демади.

Бир йилдан сўнг эса Юсуф ибн Ҳусайнга усти маҳкам беркитилган бир лаганни бериб:

— Нил дарёсидан ўтасан, дарёнинг у тарафидан бир шайх бор. Лаганни ўша зотга олиб борасан. У сенга исми аъзамни ўргатади, — деди.

Юсуф ибн Ҳусайн лаганни олиб, йўлга тушди. Нил дарёси қиргогига келди. Лаган ичида бир нарса тебранар эди. Ҳайратланиб, лаганни очди. Ичидан бир сичқон чиқиб, қочди.

Юсуф ибн Ҳусайн додга қолди, ҳайрат узра ҳайратга чўмди.

Энди, қайтиб Зуннуни Мисрий олдига борсаммикин ёки шайхнинг олдигами, деб тараддудда қолди, яна Зуннун буюрганидек шайхнинг олдига борганим яхшироқ, деб жазм қилди.

Нил дарёсидан кечиб, шайх хизматига борди. Унга салом берди. Бўш лаганни шайхнинг олдига қўйиб, сичқон воқеасини унга гапириб берди. Шайх табассум қилди.

— Шу ҳолингда Зуннуни Мисрийдан исми аъзам ўрганмоқчи бўлиб юрибсан. У сенинг бесабр эканингни билиб, қўлингга бир сичқон берибди. Сичқонни эса сен сақлаб билмадинг, исми аъзамни қандай сақлаб биласан? — деди.

Юсуф ибн Ҳусайн хижолат бўлиб, яна Зуннуни Мисрийнинг олдига қайтиб келди. Зуннуни Мисрий деди:

— Ўтган кеча сенга исми аъзам ўргатиш мақсадида Аллоҳдан етти марта дастур сўрадим. Рухсат бўлмади, ҳали вақт етмаган экан! Энди тур, ўз юртингга бориб, рухсат теккунча сабр қил!

Юсуф ибн Ҳусайн:

— Менга насиҳат қилинг? — деди.

Зуннуни Мисрий деди:

— Сенга катта, ўртача ва кичик учта насиҳат қилай! Катта ўгит шуки, ҳар нарсани ўқидинг, ёздинг, тамомини ювиб, ўчириб ташла! Бу ҳижобдан қутил!

Юсуф ибн Ҳусайн:

— Мен буни қила олмайман! — деди.

Зуннунни Мисрий насиҳатни давом эттириди:

— Ўртача ўгитим шуки, мендан кўрган ҳар бир нарсани ҳеч кимга айтмайсан, мени ҳам унугтайсан, менинг номимни ҳеч кимга таъриф қилмайсан, менинг шайхим шундай, бундай, демагайсан. Чунки бунда ўзингни таъриф қилган бўласан!

Юсуф ибн Ҳусайн:

— Мен буни ҳам қила олмасман, — деди.

Зуннунни Мисрий насиҳатни давом эттириди:

— Кичик ўгитим шуки, халққа насиҳат қилиб, халқни даъват қилгайсан!

Юсуф ибн Ҳусайн деди:

— Иншооллоҳ, буни қила оламан.

Яна Юсуф ибн Ҳусайн Ҷай шаҳрига қайтиб келди. У шаҳрининг улуғларидан эди, унинг қайтиб келганини эшитиб, барча аҳоли истиқболига ошиқдилар. Кўпгина мажлислар ташкил қилиб, аҳолига яхши насиҳатлар қилди. Бир неча киши унинг сўзларидан шижиоатланиб, ёлғон даъвогар бўлди, қароқчилик қила бошладилар. Юсуф ибн Ҳусайннинг мажлисига ҳеч ким келмай қўйди. Бундан қайтиб, яна Зуннунни Мисрий хизматига борадиган бўлди.

Бир чол:

— Сен Шайхинг билан келишиб олгансан, энди унинг олдига қандай қилиб қайтиб борасан? — деди.

Юсуф ибн Ҳусайн бу сўзни эшитиб, ҳайратга тушди.

— Энди мажлисимга хоҳ киши келсин, хоҳ ҳеч ким келмасин, мен барибир Аллоҳ учун насиҳат қилавераман, — деб йўлга тушди.

Йўл бўйи мажлислар тузиб, халққа ваъз, насиҳатлар қилди. Бир йил шу тарзда кун ўтказди.

Иброҳим Ҳавос Юсуф ибн Ҳусайннинг муриди эди, унинг ҳоли қавий бўлди. Иброҳим унинг баракатидан олий мартабаларга

етиши. Шундай бўлдики, Иброҳим Ҳавос узоқ чўлларга озукасиз, уловсиз кетаверар эди.

Иброҳим айтади:

— Бир кеча менга: «Юсуфга бориб, у даргоҳдан қувилганини айт!» дедилар.

Бу гап унга ниҳоятда таъсир қилди.

— Агар менинг устимга бир тонги юкласалар, уни кўтармоқ бу сўзни айтгандан осонроқдир, — деди.

Яна бир кеча:

— Тургин, Юсуфга, сен сурилибсан, деб айтиб бор! — дейиши.

Иброҳим Ҳавос гул қилиб, истигфор айтиб ўтириди. Учинчи кеча қаттиқ ҳайбат билан:

— Нега бу гапни айтмадинг, нега бу гапни қабул қилмайсан? — дедилар. Туриб, Юсуф ибн Ҳусайннинг масжидига борди. Қайгулик бўлиб ўтириди. Бу сўзни унга қандай айтади? Юсуф ибн Ҳусайн меҳробда ўтирган экан. Унга кўзи тушиб:

— Ҳеч бир байтни биласанми? — деди.

Иброҳим Ҳавос билган байтини ўқиди, бу байт Шайхга мақбул бўлди. Шайх тикка турди, қўзларидан қон оқа бошлади, сўнг Иброҳим Ҳавосга қараб:

— Эй Иброҳим, эрталаб менинг ёнимда «Куръон» ўқидилар. Кўзимдан бир қатра ёш келмади, ҳолим ҳам ҳеч ўзгармади. Энди эса, сен ўқиган биргина байт кўзларимдан тинмай қон оқизмоқда.

Бас, одамлар менга зиндиқ деганлари рост экан ҳамда сенинг тушинг ҳам ростдир, менга сурилибсан, дедилар.

Иброҳим Ҳавос айтади:

— Бу сўэни эшитиб, ҳайратга тушдим, эътиқодим дуруст бўлди.

Иброҳим Ҳавос саҳрона чиқиб кетди. Ногоҳ Ҳизрни кўрди, у:

— Эй Иброҳим, Юсуф ибн Ҳусайн гўзал заҳм еди, лекин унинг мақоми жаннатнинг олий жойидадир. Ҳақ таоло йўлида ўзни фидо қилмоқ қеракки, агар рад қилинсанг ҳам мақоминг жаннатнинг олий жойидан ўзга бўлмайди. Агар подшоҳликдан туширилсанг ҳам, ҳаргиз вазирлиқдан туширилмайсан! — деди.

* * *

Нақлдурким, Юсуф айтади, сиддиқлар нишони иккидур,
бири вақтида тоат қилмоқ ва бири күнгилдан дўстлик қилмоқ!
Аллоҳ ёнида муҳаббатдан яхшироқ нарса йўқдур.

* * *

— Тавҳид удурким, ўз сирини кўнгил ичида билгай. Андоқким,
туман ҳам бўлса, уни кўрмагай.

* * *

— Ҳар ким тавҳид зикрига тушса, ҳаргиз сувсизлиги қонмагай!
Шунинг учунким, Аллоҳ сувсизлигидур! Яна Аллоҳ қонур!

* * *

— Кўп азиэроқ нарса удурким, ихлоси кўп бўлгай!

* * *

— Кўп гуноҳ билан Ҳақни кўрсам яхшироқдур, бир зарра риё
билин Ҳақни кўргандан!

* * *

— Гоят қуллик удурким, ҳар ҳолда бўлсанг, қуллик этгайсан ва
уни билгайсан, ундан ўзга ҳеч нарсани билмагайсан!

* * *

Шайхнинг ажали етганда айтди:

— Бор Худоё, ўзинг биларсан, сенинг бандаларингга қўлимдан
келганча насиҳат этдим, сўз билан ва феъл билан ўз нафсимга
насиҳат этдим!

* * *

Яна айтди:

— Менинг нафсим гуноҳини бандалар насиҳатига бошлагил!

Дарҳол азиз жонини Ҳақга топширди.

Аллоҳ уни раҳматига олсин!

АБУ ҲАФС ҲАДДОД

У эрлар пешвоси, камолот яктоси, обиди содиқ ва қутби вақт, машойих улугларидан, Ҳақнинг халифаси эди. Бу тоифа ичида ундан улугроқ киши йўқдур. Риёзат, каромат, футувват ичида ажойиб қуввати бор бўлиб, кашфу баён ичида ягона, муаллими ва ўргатувчиси бевосита Аллоҳ эди. Абу Усмон унинг муриди, Аҳмад Ҳазравия билан кўп сухбат тутиб эди.

Аввал ҳолида бир гўзалга ошиқ бўлиб, сабру қарори йўқ эди. Унга бир кун дедилар:

— Нишопур шаҳрида бир жуҳуд бордур, жоду қилишни билади, сенинг ишингни ўша битиради.

Турди ва жуҳудга борди, аҳволини айтди. Жуҳуд деди:

— Қирқ кун намоз ўқима, Аллоҳ отини ёдга олмагил ва кўнглингда яхшиликни ният қилмагил, то сенга жоду фойда қилгай!

Абу Ҳафс шундай қилди. Қирқ кундан сўнг келди. Жуҳуд тилсим қилди. Муроди ҳосил бўлмади.

Яна жуҳудга борди. Жуҳуд айтди:

— Бу иш амалга ошиши керак эди, лекин сен қирқ кун орасида Аллоҳга лойиқ бир иш қилгансан, бўлмаса жодуларим ҳаргиз хато бўлмас!

Абу Ҳафс айтди:

— Мен ҳеч билмасман, бу қирқ кунда бир хайр иш қилганимни, фақат бир куни йўл устида бир тош ётар эди, оёғим билан у тошни йўлдан сурдим, бирорвнинг оёғига тегмасин, дедим.

Жуҳуд айтди:

— Офарин, жуда ажойиб Аллоҳинг бор экан, мен сени шайтон ишига далолат қилдим, У сени ўз раҳматига олди!

Бу сўзни эшиттагч, Абу Ҳафснинг жонига ўт тушди. Кўнглида ҳеч ишқ ҳаваси қолмади.

Жұхуд олдида тавба қылди. Үрнидан туриб, дўконига келди ва темирчиликка машгул бўлди.

Ҳар кунда битта қизил олтин ҳосил қилиб, йўқсиз ва заифларга улашарди. Ҳар ерда бир етим ва йўқсиз кўрса, бориб эшиги олдига ақча қўярди. Улар бундан бехабар ҳолда чиқиб олар эдилар. Ўзи эса хуфтон намозидин сўнг тиланчилик қилиб топган молидан рўзасини очар, даладан кўкат йигиб, нонга қўшиб ер эди. Шу йўсинда узоқ ҳаёт кечирди.

* * *

Нақлдурким, Абу Ҳафс дўстлари билан дам олиш учун тоққа чиқдилар. Сўз тушди, вақтлари хуш бўлди.

— Агар бир қўй бўлса, дўстларга бирён қилиб едирадим, — деган ўй хотирларидан ўтди. Дарҳол бир кийик тогдан тушиб, бошини Абу Ҳафснинг тиззаларига қўйди. Шайх кийикни қўли билан урди. Кийик қочиб кетди.

Муридлари сўрадилар:

— Бу на ҳолдур?

Айтди:

— Кўнглумга «бир қўй бўлса-ю, дўстларга бирён қилиб едирадим», деган ўй ўтган эди, дарҳол бу кийик келди. Билдимки, мурод ҳосил бўлди.

Муридлари айтдилар:

— Аллоҳдин тилабсиз, берди, яна нима учун қувлаб юбордингиз?

Шайх айтди:

— Сизлар билмассиз, мурод ҳосил бўлмоқ, даргоҳдан қувмоқдир. Агар Аллоҳ Фиръавиннинг яхшилигини тилар бўлса эди, унинг хоҳиши учун Нил дарёсини равон қилмас эди. Ва ҳар наким унинг муроди бор эди, ҳосил бўлмас эди.

* * *

Нақл қилишларича, Абу Ҳафс кетиб борар чогида бир киши зорлик билан олдига келди.

Шайх сўради:

— Сенга нима бўлдиким, бундай зорлик қилмоқдасан?

Айтди:

— Дунёлиқдан бир әшагимдан ўзга ҳеч нарсам йўқ әди, у йўқолди, ҳарчанд ахтарурман топилмайдур.

Шунда Абу Ҳафс бир оёгини ерга уриб, деди:

— Сенинг буюклигинг ва улуглигинг ҳақи, то бунинг эшаги бу ерда ҳозир бўлмагунча, оёғимни ердан кўтартмагайман!

Эшак дарҳол топилди.

* * *

Нақл қилишларича, Абу Усмон деди:

— Бир куни Шайхга дедим, кўнглим халойиққа ваъз айтишни хоҳлайди.

Деди:

— Бу сўзинг билан халойиққа нима келтирасан?

Дедим:

Шафқат келтираман.

Сўради:

— Шафқатинг халқ учун нақадар бўлади?

Жавоб бердим:

— Агар Аллоҳ мусулмонлар ўрнига мени дўзахга солса, буни қабул этаман!

Деди:

— Шу сўзинг чинми?

— Ҳа, чин, — дедим.

Деди:

— Мусулмонларга ваъз айтадиган бўлсанг, аввал ўз нафсингга айт, нафсинг қабул қилса, сўнг халойиққа айт, шунда халқ ваъзингга амал қилиб, сенга иззат кўрсатгай! Халқ зоҳирингга боқади, Аллоҳ ботинингга боқади!

Шундай қилиб, Шайх менга ваъз айтишга рухсат берди. Бас, мажлис туздим, минбарга чиқдим.

Абу Ҳафс бу ерга келиб, бир гўшада ўтироди. Ваъз тамом бўлди. Шу пайт бир тиланчи ўрнидан туриб, бир кўйлак сўради. Мен кўйлагимни ечиб, минбар устидин анга отдим.

Абу Ҳафс ўтирган еридан туриб, олдимга келди ва деди:

— Эй ёлгончи, туш минбардан!

Сўрадим:

— Нимани ёлгон сўзладим?

Деди:

— Сен, менинг шафқатим халқقا барчадан ортиқ дединг, энди эса садақа бердинг, савобини ўзингга олдинг, сабр қилмадинг, агар сабр қилсанг эди, бу садақани бошқа одам қиларди, савобини ҳам ўша одам оларди, бас сен ёлгончидурсан. Минбар эса ёлгончиларнинг жойи эмас!

* * *

Нақл қилишларича, Шайх бир куни бозор оралаб бораркан, рўбарўсидан келар одамни кўриб, беҳуш бўлиб йиқилди.

Ўзига келгач, сўрадилар:

— Бу қандай ҳол, сенга нима бўлди?

Жавоб берди:

— У киши фахр либосини кийиб олган экан, унинг либосини ечиб, менга, менинг либосимни унга кийдириб қўймасалар эди, деб кўрқдим!

* * *

Нақл қилишларича, Абу Ҳафс муридларига кучли ҳайбат билан адаб берар, муридлари қўл қовуштириб, оёқ устида туарар, бирор кишининг бир калима сўз айтишга ҳадди бўлмас эди. Абу Ҳафснинг ўзлари эса султонлар дастури бўйича ўтирадилар.

Жунайд деди:

— Муридларингта султонлар одобидек одоб ўргатибсан.

Абу Ҳафс деди:

— Номанинг унвонини кўрибсизлар, ҳануз номасининг ичидагима борлигини билмабсизлар!

* * *

Нақл қилишларича, бир куни Абу Ҳафс Жунайдга ош ва ҳалво пиширишни буюрди. Жунайд ходимларига буюрди.

Ходимлари муҳайё қилиб, бир кишига қўтартириб келаётганда, бир уй эшиги олдида бир соат дам олдилар. Сўнг Абу Ҳафсга келтирилар.

Абу Ҳафс деди:

— Ўша эшик олдида бир соат дам олган эдингизлар, ош билан ҳалвони ўша уй эгасига топширинглар.

Ҳаммол бир мурид билан ош ва ҳалвони элтиб, ўша эшикни қоқди. Оқ соқолли қария чиқиб деди:

— Агар ош бирла ҳалво келтирган бўлсангизлар эшик очилади, ўйқса эшик очилмайди.

Улар:

— Ўша нарсалар ҳозирдир, — дедилар.

Қария эшикни очиб, ош ва ҳалвони олди.

Мурид ажабланиб сўради:

— Бу не ҳолдур?

Қария деди:

— Ўтган кеча ош ва ҳалвони қўнглим хоҳлаган эди, кимга бориб юзим обрўйини тўкаман, деб ўйлаган эдим, буни Аллоҳим берди!

* * *

Нақл қилишларича, Абу Ҳафснинг бағоят одобли бир муриди бўлиб, сўз айтса, одоб билан айтарди. Бир пайт Жунайд унга боқиб, сўз сўради. У одоб билан жавоб берди.

Жунайд Абу Ҳафсга қараб деди:

— Бу муридинг Аллоҳга лойиқдир!

Абу Ҳафс деди:

— Бу йигит ўн йилдан буён бизга хизмат қиласи. Ўн етти минг динор қарз олиб, дўстларига сарф этибди, ҳануз пирдан сўз сўрашга ҳадди ўйқ!

* * *

Нақл қилишларича, Абу Ҳафс Бағдоддин Барияга юз қўяркан, ўйлда Абу Турабга йўлиқди. У бир ҳовуз қирғогида ўтиради.

Сўради:

— Бунда нима қилиб турибсан?

Жавоб берди:

— Эй Абу Туроб, сувсадим, илм билан яқин орасида қолиб кетдим. Агар илм ғолиб бўлса, бу сувдан ичарман, агар яқин ғолиб бўлса кетарман.

Шундан сўнг Бариядан Маккага етишди. Бир тўда дарвишларга учради ва буларга инъом қилсан, деган ўй кўнглидан ўтди, жазабага тушиб, наъра урди.

Бир нечта тошни олиб, деди:

— Илоҳо, улуғлигинг ҳаққи, Сендин бир нарса истарманким, ушбу фақирларга бергайман, агар бермасанг, Ҳарам қандилларини ушбу қўлимдаги тош билан уриб синдирафман!

Дарҳол бир савдогар бир кисса олтин келтириб Шайхнинг олдига қўйди. Шайх уни дарвишларга улашиб берди.

* * *

Абу Ҳафс ҳаж қилиб бўлгач, яна Бағдодга келди. Шайх Шиблий унга бағоят иззат ва ҳурмат кўрсатди. Ҳар куни турли таомлар билан зиёфат қилди.

Абу Ҳафс айтди:

— Сизнинг тариқингизда такаллуф йўқдур, меҳмонни шундай тутмоқ керакким, на келгани оғир келгай ва на кетгани маълум бўлгай!

Сўнг шайх Шиблий Абу Ҳафсни қузатди. Иттифоқан шайх Шиблий ҳам Нишопурга келгач, Абу Ҳафс ҳам меҳмондорлик қилди. Шайх Шиблийнинг ёнида қирқ муриди бор эди. Абу Ҳафс қирқта шам ёндириди, турли таомлар ҳозир қилди.

Шайх Шиблий сўради:

— Абу Ҳафс, сен Бағдодда менга айтдинг, такаллуф керак эмас, бу қандай такаллуфдур?

Абу Ҳафс жавоб берди:

— Агар бу такаллуф бўлса, тургил, бу шамларни ўчиргил!

Шайх Шиблий ҳарчанд жаҳд этди, бир шамни ҳам сўндира олмади ва ҳайрон бўлди.

Абу Ҳафс айтди:

— Сен менга меҳмон бўлдинг, меҳмон Аллоҳ атосидир. Мен ҳар бирингиз учун бир шам ёқдим, Аллоҳ ҳаққи учун ёндириган шамларимни ўчирай дединг, ўчира билмадинг. Бас, бундан маълум бўлдиким, Аллоҳ ёндириган чироқни ҳеч киши ўчиролмас! Сен Бағдод шаҳрида ҳар нима қилсанг, менинг учун қилдинг, бу такаллуф бўлди. Мен ҳар нимаким қилдим, Аллоҳ учун қилдим, бу такаллуф бўлмас!

* * *

Нақл қилишларича, Абу Ҳафс айтди:

— Ҳар ким ўзининг феъли ва аҳволини «Қуръон» тарозусига солиб тортмаса мунофиқ бўлгай!

* * *

Сўрадилар:

— Дунёни не учун душман тутарсан?

Жавоб берди:

— Шунинг учунки, у одамни дам-бадам гуноҳга солади, Аллоҳ дан узоқлаштиради.

* * *

Сўрадилар:

— Дўстинг нишони нимадир?

Айтди:

— Дунёдан ажралмоқдир!

* * *

Сўрадилар:

— Валий кимдир?

Айтди:

— Аллоҳдан ўзгани билмагандир. Валий ўзининг валилигини халойиқ билишини сўймагай!

* * *

Сўрадилар:

— Оқил кимдир?

Айтди:

— Ўз нафсининг ташвишидан халос бўлишни истаган киши!

* * *

Сўрадилар:

— Бахил кимдир?

Айтди:

— Бир киши бир кишига яхшилик қилганини кўролмаган киши!

* * *

Сўрадилар:

— Жўмард кимдир?

Айтди:

— Бир мусулмоннинг манфаатини дунёда ҳам, охиратда ҳам ўз манфаатидан яхшироқ қўрган киши!

* * *

— Ҳар ким берса-ю, олмаса, ўша комил одамдир. Ҳар ким олса ҳамда берса, у ярим одамдир. Ҳар ким на олмаса, на бермаса, у одам эмасдир!

* * *

— Ҳар ким барча ҳолда фазлни Аллоҳдан деб билса, у киши ҳалок бўлмагай!

* * *

— Ҳар ким кўнглининг тавозели бўлишини хоҳласа, солиҳ кишилар билан суҳбатдош бўлсин!

* * *

Нақл қилишларича, бир киши шайх Абу Ҳафсдан насиҳат қилишни сўради.

Айтди:

— Ё биродар, сен бир эшик олдида бўлгинки, барча ишлар сенга очилгай ва сен бир саййидга мулоzим бўлгинки, жумла саййид ва акобирлар мутеъ бўлгайлар.

Бир улуг одам айтади:

— Йигирма икки йил Абу Ҳафс билан суҳбатдош бўлдим. Ҳеч қачон унинг гафлат билан ёки густоҳлик билан Аллоҳ зикрини айтаётганини кўрмадим. Ҳар қачон Аллоҳ зикрини айтса, хузур ва иззат билан айтар әди. Ҳар вақт зикр билан машгул бўлса, дарҳол ўзгарар, бехуш бўлиб йиқилар ва халойиқ атрофига йигилар әди.

* * *

Шайх Сулламий деди:

— Ўлганимда менинг бошимни Абу Ҳафснинг оёқ томонига қўйинглар, деб васият қилдим.

АҲМАД ҚАССОР

У ягонаи қиёмат ва нишонаи аломат, пири арбоби завқ ва шайхи асҳоби шавқ, улуг валилардан, тақвода мақталган, фиқҳ ва ҳадисда комил, улуг соҳиби назар, мужоҳид ва мушоҳадаси бағоят кучли, сўзлари жуда таъсирили, шайх Суфён Саврий мазҳабини ушлаган, Абу Туробнинг муриди, Абдуллоҳ ибн Муборакнинг пири, ўзига маломатни қабул қилган ва маломатлик расмини Нишопур ичига ёйган, соҳиби тариқат ва мужтаҳид, соҳиби жамоат эди.

Бир неча жамоат унга эргашган ва уларни қассорийлар дер эдилар. Тақвода шу даражада эдики, Нишопур шаҳрида бир дўсти бўлиб, у жон бераётганда унинг бошида ўтирганди. Дўсти дунёдан кетгач, чироқни ўчирди.

Сўрадилар:

— Эй Шайх, бу маҳалда нега чироқни ўчирдинг?

Жавоб берди:

— Бу пайтгача чироқ сеники эди, энди эса меросхўрларга қолди, унинг ёруғида ўтиromoқ раво эмас!

* * *

Нақл қилишларича, бир куни Нишопур ичидаги кетар экан, Нуҳ отлиғ жўмардга дуч келди, унинг жўмардлиги Нишопурда машхур эди.

Сўради:

— Эй Нуҳ, жўмардлик нимадир?

Нуҳ деди:

— Менинг жўмардлигимни сўраяпсанми ёки ўзингнинг жўмардлигингними?

Деди:

— Ҳар иккисини сўраяпман.

Нуҳ деди:

— Менинг жўмардлигим шуки, зар тўнларимни ечиб, жанда кийибман, шариат йўлини тутгайман. Ҳалқ тўнидан бу тўнни гуноҳдан деб билгайман!

Сенинг жўмардлигинг шуки, хирқани ечгайсан, то ҳалқ сенга алданмагай. Чунки менинг жўмардлигим шариатнинг зоҳиридур, сенинг жўмардлигинг тариқатнинг ботинидир!

* * *

Нақл қилишларича, Аҳмаднинг иши мўътабар ва сўзлари оламда машҳур бўлиб, ҳар томон ёйилди. Нишопур акобирлари келиб, унга дедилар:

— Сен минбарга чиқ, ҳалққа ваъз айтгилки, сўзинг одамларга таъсир этар!

Аҳмад деди:

— Менга сўзламоқ рано эмас!

Сўрадилар:

— Нима учун?

Айтди:

— Шунинг учунки, кўнглим дунё мансабига машгулдир, менинг сўзим фойда қилмайди. Сўз аввало одамнинг ўзига таъсир қилиши керак, шундан сўнг барча ҳалойиққа таъсир қилади. Агар ўзига таъсир қилмаса, ўзгага ҳам таъсир қилмайди.

Таъсирсиз сўзни айтиш илмни хор қилишдир, чунки шариатни масхара қилгандек бўлади. Сўз айтиш шундай кишига лойиқ ва сазовордирики, агар у сўзласа, дин салоҳга келади, агар сўзламаса, дин фасодга айланади!

Воиз шундай кишики, сўзни исломнинг қуввати, Аллоҳ ризоси учун сўзлайди. Биз нафсимиз қуввати ва дунё маслаҳати учунтина сўзлаймиз!

* * *

— Ҳалқ илмидан Ҳақ илми яхшироқдир, яъни хилватда Аллоҳ билан бўлмоқ ҳалойиқ орасида мӯомала қилмоқдан яхшидир.

* * *

— Мен сизларга икки ўйт берайин. Бири шуки, олимлар сухбатидин йироқ бўлманглар! Ва биро жоҳиллардан қочинглар!

Ҳар ким ўзини элдан ортиқ билса, унинг кибари Фиръянникидан ортиқдир!

* * *

— Дарвешларнинг ҳоли тавозеъ, агар фақир ва дарвеш ўз фақирлигига тақаббур қилса, барча мутакаббирлардан унинг кибари ортиқдир.

* * *

— Барча иллатларнинг боши кўп емоқдир. Диннинг офати ҳам кўп емоқдир.

* * *

— Ҳар ким дунё қидиришга машғул бўлса, охиратда хор бўлади.

* * *

— Ҳар ким дунёни хор тутса, дунё аҳли кўзига хор кўринади.

* * *

— Сўз шуки, киши Аллоҳга бандалик қилгай! Ўз нафсига бандалик қилганларни Аллоҳ сўймайди.

* * *

— Таваккул шундайки, агар минг танга қарзинг бўлса-ю, бир тийининг бўлмаса, уни адо қилишда Аллоҳдан умидингни узмагайсан!

* * *

— Агар гуноҳга юз тутсанг Аллоҳ билан уришган бўласан. Иблиснинг кўнгли уч ишдан хушвақт бўлади: биринчи — икки киши бир-бири бирла уришиб, кўнглини оғритганидан; иккинчи — куфр сўзларини айтгандан; учинчи — камбагалликдан қўрқандан.

* * *

Абдуллоҳ Муборак айтади:

— Аҳмад Қассор хаста бўлганда, «ўғилларингга васият қил», дедилар.

Айтди:

— Менинг ўғлонларимдан қўрқувим шуки, бой бўлмагайлар. Камбагал бўлиш бойлиқдан ортиқдир.

МАНСУРИ АММОР

Ҳакимлар машойихи ва Тойиф саййидларидан, ваъз бобида олий, соҳиби роҳи маъно ва нуфузли фақри тақво, нигина ҳотами ҳидоят ва авлиёлик олами посбони, шаҳсувори асрор, унингдек ҳеч кишининг сўзи таъсирга эга эмас, баёни нишони ва жумла илм ичида комил, муомала ва маърифат ичида тенгсиз, Ҳуросон ва Ироқ ичида машҳур ва ўзи Марв шаҳридин эди.

Унинг тавбасининг сабаби, бир куни йўлда борар экан, йўлдан бир парча қоғоз топиб олди, қоғозда «Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм» деб ёзилган эди. Тўрт томонга қаради, қоғозни қўяй деса, ҳеч пок ва покиза ерни кўрмади. Бас Аллоҳ иззат-хурмати учун қоғозни ютди. Шу кеча тушида Аллоҳни кўрди.

Аллоҳ деди:

— Эй Мансур, сен менинг отимни ҳурмат қилиб, азиз тутдинг! Мен ҳам дунё ва охиратда сенинг иззатингни эиёда қилгайман, илм ва ҳикмат эшигини сенга очгайман!

Бир муддат риёзат чекди, шундан сўнг ваъз айтишга лойик бўлди.

* * *

Нақл қилишларича, бир хожа фасодга машғул эрди. Қулининг қўлига тўрт ақча бериб, бирор нарса олиб келиш учун бозорга юборди. Қул бозорга бораётиб, Мансур Амморни кўрди, у ваъз айтарди. Ваъз эшитай, деб яқин борди. Айтди:

— Ҳожамнинг мажлисидин бунинг мажлиси яхшидир.

Шу пайт мажлис аҳлидан бири деди:

— Тўрт ақча ҳожатим бор.

Мансур деди:

— Ҳар ким бунинг тўрт ақча ҳожатини берса, мен унга тўрт дуо қилурманким, Аллоҳ муродини бергай!

Кул:

— Унга тўрт ақчани бериб, бу тўрт дуони олишдан кўра яхшироқ савдо йўқ! — деди ва тўрт ақчани Шайхга берди: — Менинг учун ўша тўрт дуони қил!

Мансур деди:

— Қандай дуо қилай?

Кул деди:

— Биринчиси шуки, Аллоҳ менга озодликни рўзи эттагай; иккинчиси, Аллоҳ хожамга тавба рўзи қилгай; учинчиси, бу сенга берган тўрт ақчанинг эвазин бергай; тўртинчиси, мени, сени ва мажлис аҳлини Аллоҳ раҳмат қилиб, ёрлақагай.

Мансур Аммор дуо қилди. Ўтирган улуг ва кичик барча:

— Омин! — дедилар.

Кул қайтиб хожасининг ёнига борди.

Хожаси сўради:

— Нега кеч қолдинг?

Кул деди:

— Шайх Мансур мажлисига тушиб қолдим. Ваъз айтар экан, сўзи таъсир қилди. Берган тўрт ақчангга тўрт дуо сотиб олдим.

Хожаси сўради:

— Қандай дуо?

Кул деди:

— Ўзимга озодлик, сенга тавбани, мени ва мажлис аҳлини ёрламоқни!

Хожа деди:

— Хўб қилибсан, Аллоҳ шоҳид бўлсинки, сени ўз молимдин озод қилдим ва ўзим ҳам тавба қилдим, сенга тўрт ақча ўрнига юз ақча бердим. Аммо гайб менинг қулим әмас, Аллоҳ олдидадир.

Хожа ўша кеча бир туш кўрди, Ҳақ таоло деди:

— Сен бандалигинг билан қўлингдан келганча иш қилдинг ва мен подшоҳлигим билан қўлимдин келганини нечун қилмасман! Аввал сени, сўнг қулингни, Мансурни ва ҳар ким унинг сухбатида ҳозир эди, ҳаммасини ёрлақаб, раҳмат қилдим!

* * *

Нақл қилишларча, Ҳорун ар-Рашид Мансурдин сўради:

— Одамларнинг олими кимдир?

Мансур жавоб берди:

— Шундай одамки, Аллоҳдан қўрқувли бўлгай ва нодон шундай одамки, қўрқувсиз бўлгай ва Аллоҳга осий бўлгай!

* * *

— Ҳақ таоло орифлар кўнглини зикр мақоми қилди, зоҳидлар кўнглини таваккул мақоми қилди, дарвишлар кўнглини қаноат мақоми қилди, дунё аҳлининг кўнглини тама ва ҳирс мақоми қилди!

* * *

Нақл қилишларича, шайх Мансур Ҳижозга бораётиб, Барияда каравон тўхтаганда вафот топди.

Шайх Абул Ҳасан уни тушида кўриб сўради:

— Аллоҳ сенга нима қилди?

Деди:

— Ўшал даргоҳга борганимда, Мансур Аммор сенмисан, деган овоз келди.

— Ҳа, — дедим.

Яна овоз келди:

— Ҳалойиқни зуҳдга, тоатга тарғиб қилган сенмидинг?

— Ҳа, — дедим.

Яна айтди:

— Илоҳо, дунёда ҳеч ер қолмадики, мен унда Сенинг зикрингни айтмаган бўлсам ва Сенга сано қилмаган бўлсам, Расулингга саловот юбормаган бўлсам!

Бас, Аллоҳ деди:

— Рост айтасан!

Бир фариштага буюрди:

— Унинг остига нурдан бир курси қўйинг, у дунёда Менинг зикримни ва санойимни одамийлар орасида айтар эди, охиратда ҳам Менинг санойимни курси устида ўтириб, фаришталар орасида айтсин!

АҲМАД ИБН ОСИМ АНТОКИЙ

У ҳумоми олийқадр, жидду жаҳд паҳлавони ва мужоҳиди аҳли аҳд, асли маъдани покий, машойихларнинг пешвоси ва муқаддами, авлиёларнинг акобири ва муаззами, барча илмда орастা, мужоҳада ва риёзати мукаммал, саҳобаларнинг юзини кўрган, кўп яшаган, Ҳориз Муҳосабийнинг муриди, Башир Ҳофий ва Сирри Сақатийни кўрган эди. Абу Сулаймон Дороний уни «қалблар жосуси» деган. Унинг калималари латиф ва ишоратлари ажиб эди.

Бир куни бир киши унга:

— Муштоқмисан? — деди.

Шайх Аҳмад деди:

— Йўқ!

Сўради:

— Нега муштоқ эмассан?

Шайх деди:

— Гойиб ҳозир турганда муштоқлик гойиб бўлади, шундай экан унга нечун муштоқ бўлай?

* * *

Нақл қилишларича, Аҳмад ибн Осим айтди, бир куни мендан бир киши, маърифат нимадир, деб сўради.

Мен дедим:

— Маърифат уч қисмдир. Биринчиси, исботи ваҳдоният (бирлик); иккинчиси, мосиваллоҳ (Аллоҳнинг ўзи) бўлмоқ; учинчиси, Ҳақни боқий, ўзини йўқ билмоқ!

* * *

Сўрадилар:

— Маърифатнинг аломати нима?

Шайх деди:

— Маърифатнинг аломати шуки, ибодати кўп, доим зикр айтувчи, хилватни севади, кўпчиликдан қочади, хомуш бўлади. Ҳар вақт унга боқсалар, у боқмайди, ҳар вақт мусибат юз берса, қайгуга тушмайди, ҳеч кишидин кўрқмайди, ҳеч кишидан умид қилмайди.

* * *

Сўрадилар:

— Ҳавфнинг аломати нима?

Айтди:

— Ҳавфнинг аломати қочиш ва умид аломати исташдир. Ҳар ким умид эгаси бўлишни истамаса, талаб қилмаса, у ёлғончидир. Умид эгаси шундай кишики, у Аллоҳдан умидини узмайди. «Менга раҳмат қиладими ё қилмайдими», демайди. Ҳалқдан қўрққан киши тез ҳалок бўлади, ўз нафсига ишонади ва Аллоҳ менга газаб қилмайди, дейди. Юнус пайғамбар шундай гумон қилди, Ҳақ таоло уни уқубатга дучор қилди.

* * *

— Зуҳднинг нишони шундайки, унда тўрт нарса бўлади. Биринчиси, ҳар бир ҳолатда Аллоҳга ишониш; иккинчиси, ёмондан безор, ихлоси Аллоҳ билан бўлади; учинчиси, ҳар қандай жафо келса кўтаради; тўртинчиси, зоҳир ва ботинда ҳаромдан сақланади.

* * *

— Банда ўзини билмаганининг сабаби эътиқодининг озлиги ва ихлосининг камлигидандир. Ҳар ким Аллоҳни билса, қўрқувли, ҳар ким Аллоҳни билмаса, қўрқувсиз бўлди. Ҳар ким кўнгли салоҳга келишини тиласа, тилини бефойда сўзлардан сақласин!

— Ихлос ичдан ҳирс ва риёнинг ташқари чиқиши.

— Фойдали тавозеъ кибр ва гинанинг кўнгилдан бутунлай чиқишидир.

— Ва риёли мусибат жаҳл бирла тоат қилиш.

* * *

— Ҳар ким оз гуноҳни менсимаса, тезда улуг гуноҳга етишади.

* * *

— Хослар хоси шундайки, у фикр дарёсига ботади, ўша дарёдан маърифат жавоҳирини чиқариб олади. Авом эса гафлат саҳросида саргардон ва гумроҳдир.

* * *

— Хослар имоми олимлар ва олимлар имоми Аллоҳдур. Яқин бир нурдирки, Аллоҳ севган бандасининг кўнглига солади, ўша нур билан охират ишларини мутолаа қиласида. Унинг билан охират орасида турган барча ҳижоблар бутунлай йўқ ва Аллоҳга восил бўлади!

* * *

— Амални шундай қилки, ер юзида, осмонда ҳеч киши ундан ортиқ амал қилолмасин, гўё ер юзида фақат ўзинг борсан. Қолмиш умрингни ғанимат бил ва салоҳ билан умр кечир, то қилган гуноҳларинг кечирилгай.

* * *

— Гуноҳдан қорайган кўнгил беш нарса билан оқ бўлади. Аввало, салоҳ билан ўтириш; иккинчи, «Қуръон» ўқиш; учинчи, оч бўлиш; тўртинчи, намоз ўқиш; бешинчи, саҳар вақтида зорлик қилиш!

* * *

— Амал икки хилдир. Бири, сенинг билан халқ орасида бўлади ва бу — нафс ва риёдир. Иккинчиси сенинг билан Ҳақ орасида бўлади ва бу — амали солиҳдир.

* * *

Нақл қилишларича, Шайх ўттизта муриди билан таом ейишга ўтирди. Бу кеча дастурхонда таом оз эди. Ўз қўллари билан таомни ва нонни ушатиб, муридлар олдига қўйди. Сўнг чироқ келтиришларини буюрди. Дарҳол келтиридилар ва нонни муридларига бериб турдилар, таом асло кам бўлмади. Барча тўйди ва чироқни олиб кетдилар.

АБДУЛЛОХ ҲУСАЙН ХИЙБАК

У гаввоси дарёйи дин ва баҳри дурри яқин, қутби аҳди мактаб ва рукни аҳди сабақ, илмда багоят моҳир, ибодатда бениҳоят, тақво ва таваккул аҳли, авлиёликда машҳур әди. Асли Қуфа шаҳридан, Суфён Саврий мазҳабига амал қиласар, фиқҳ ва ҳадис ваъзида сўзлари таъсирили әди.

Фатҳ Мавсилий айтади:

— Унинг билан кўп суҳбат қурдим, унинг муомаласи, риёзати ва хилватидек нарсани ҳеч кимда кўрмадим!

* * *

Нақл қилишларича, Абдуллоҳ айтади:

— Одамда тўрт нарса бор: кўз, тил, кўнтил ва шаҳват. Кўзни сақлаш — ҳаромга боқмаслик, тилни сақлаш — ёлғон сўзламаслик, гийбат қилмаслик, мусулмонларнинг дилини оғритмаслик, кўнтилни сақлаш — ёмон андиша қилмаслик, шаҳватни ҳаромдан ва зинодан асраш!

* * *

— Гуноҳ одамнинг кўнглини ўлдиради, ибодат эса тирилтиради. Гуноҳли тоатнинг ҳаловати бўлмайди.

* * *

— Фойдалик умид Ҳаққа етказади. Умид уч хил: биринчиси шундайки, яхшилик қилиб, Аллоҳ даргоҳида қабул бўлишини умид қиласди; иккинчиси шундайки, Аллоҳ дийдоридан маҳрум қилмайди, деган умидни маҳкам тутгай; учинчиси шундайки, Аллоҳ гуноҳларини ёрлақайди!

* * *

— Ихлос амалдан яхшироқдир. Ҳар кимнинг сидқи дуруст бўлса, Аллоҳ гайб оламидан эшик очади ва уни муроду мақсудига етказади.

ЖУНАЙДИ БАГДОДИЙ

У манбаи асрор ва аброрлар етакчиси, сабақ әлтган пиру устод, шайхларнинг шайхи, дунё имомларининг имоми, жумла илмлар бобида комил, фуруъ ичида тақводор, муомала, риёзат ва қаромат ичида олиймақом, аввалу охири ҳолида ёқимли ва мақбул, барча кўнгилларга маҳбуб, барча унинг имомлигига яқдил, сўзлари тариқатда ҳужжат, ҳеч киши унга сўз тополмас, зоҳири ва ботини ороста, тасаввуф ичида қутб әди. Бағдод аҳли уни саййид ут-тоифа ва қавм тили дер әди.

Ва тариқатда бағоят, ҳақиқатда бениҳоят, зуҳду тақво ичида бемонанд әди. Шайх Суфён Саврий мазҳабида бўлиб, тариқатда шу даражада жидду жаҳд қилган эдики, Бағдод мушойихларининг барчаси Жунайдий бўлган ва унинг йўлини тутар әдилар. Тариқатда унинг йўли маълум, мазҳабларда мазҳаби машҳурдир. Ўша замонда барча машойихлар унга мурожаат қилар әдилар.

Унинг тасниф қилган китоблари бор бўлиб, бу дунёда шундай ҳаёт кечирап эдики, халойиқ уни зиндиқ, дерди. Унга кўп қасд этиб, ҳеч иш қилолмадилар, душманлари кўр бўлди. Кўп машойих ва акобирлар у ҳазрат билан суҳбат тутар, шайх Сирри Сақатийнинг муриди әди.

Бир куни бир азиз сўради:

— Ҳеч бир мурид шайхдан ортиқ бўладими?

Шайх Сирри деди:

— Ҳа, Жунайд менинг муридим, аммо унинг муомаласи мендан ортиқ. Чунки шавқ, маърифат, кашф ва ишқ бобидаги мартабаси бағоят олийдир.

* * *

Мужоҳада ва мушоҳада бобида беназир, шайх Суҳайл Тастарий шунча улуглиги билан Жунайдни «қутби аср» дерди. Жунайд ўғлонлик ҳолидаёқ юзи нурли, одобли ва талабли, фаросат ва тафаккури кўп, ажойиб тезфаҳм әди.

* * *

Нақл қилишларича, Жунайд ўттиз йиллик намозидин сўнг, тонгга яқин оёқ устида туриб, «Аллоҳ-Аллоҳ», деди. Чунки кечада қилган таҳорати бирла эрталабки намозини ўқирди. Қирқ йилдан сўнг бир куни, энди ишим тугамадими, деган фикр хаёлига келди.

Дарҳол Ҳотиғдан:

— Эй Жунайд, зуннор баглайдиган вақтинг келди, — деган овоз келди. Жунайд буни эшитгач, наъра урди ва овози кўкка чиқиб, деди:

— Худовандо, Жунайддан қандай гуноҳ содир бўлди?

Яна:

— Бундан ҳам ёмон гуноҳ бўлгаймики, ишни тугатмоқ истайсан, — деган овоз келди.

Жунайд оҳ урди. Бошини саждага қўйди. Уч кундан сўнг бошини саждадан кўтарди ва бу саждада уч кунгача мана бу сўзни тақрорлади:

— Кимки аҳл бўлмаса, у висолга ҳам аҳл бўла олмайди ва ҳар бир эҳсони гуноҳга айланади.

Шундан сўнг Жунайд душманларга билдириди, халқ унга тил тегиздилар. Унинг ҳикоясини халифага етказдилар.

— Ҳужжатсиз сўзламоқ бўлмас, — деди.

Халифанинг бир чиройли канизаги бўлиб, уни уч минг ақчага олган, гўзаллиги ҳеч кимда йўқ, халифа унга гоятда ошиқ эди. Уни яхшилаб ясантириди, ҳар хил либослар кийдирди, дурру жавоҳирлар билан ораста қилди. Шундан сўнг канизакни Шайх ёнига юборди ва деди:

— Бор, Шайх ёнида юзингни оч, ўзингни лаълу жавоҳир, либосу зийнатларингни унга кўрсат. Айтгинки, ҳеч хоҳишм ѹўқ, молим кўп, кўнглим дунёдан қолган, мени ўз ҳамхоналигингга қабул эт, мен ҳам сенинг шарофатинг сабабли суҳбатинг таъсиро қилиб, тоат-ибодатга машгул бўлишни хоҳлайман, бу дунё аҳли учун кўнглум қарор топмас, — дегин.

Канизак қабул этди ва йўлга тушди. Орқасидан халифа бир кишини юбориб, бир ерда яширинча қулоқ солишни ва улар нима ҳақда сўзлашганини билишни буюорди.

Канизак етиб бориб, Жунайдга салом берди. Ўтириб, юзини очди.

Шайх беихтиёр унга боқди ва дарҳол юзини ерга қаратди.

Бир оздан сўнг бошини кўтариб, бир оҳ урди. Канизак дарҳол жон берди.

Ходим буни кўриб, халифага канизакнинг ўлгани ҳақида хабар берди. Канизакнинг ўлганини әшитиб, халифанинг жонига ўт тушди.

Қилган ишига кўп пушаймон бўлди ва деди:

— Ҳар ким авлиёларни синаса ва бежо дахл қилса, икки дунёда ҳам зарар тобгусидир, улар ҳар қандай иш қилсалар, гарчи бу шариатга хилоф бўлса ҳам, нега бу ишни қиляпсиз, дейиш ё шайх қилмоқда, деб ўша ишни қилиш раво әмас экан, — дея кўп йиглади, уэрхоҳлик қилсам деган орзу қўнглига тушиб, ўзи-ўзига, деди: «Шундай кишининг бу ерга келиши раво әмас, адаб шуки, мен унинг олдига бораман!»

Шундай қилиб, халифа шунча дабдабаси билан туриб, Шайх хизматига бориб, унга деди:

— Эй Шайх, бизнинг феълимиз сизнинг муборак хотирингизга хуш келмади, маъзур тутинг, эркак аҳли қарамали бўладилар!

Жунайд деди:

— Сени амир ул-мўминин, дейдилар, сенинг шафқатинг барча мусулмонларга бўлиши керак, менинг қирқ йиллик тоатим ва риёзатимни елга беришни истайсанми? Мусулмонлик шарти шундайми? Қиёмат кунида нима деб жавоб берасан? Мен нимага керак эдим? Сен айтмасанг эди, сенга айтмас эдилар!

Халифа Шайхдан кўп узр сўради ва хижолат ҳолда қайтиб кетди. Шундан сўнг Шайх дунёга машҳур ва мартабаси кундан-кунга зиёда бўлди.

* * *

Аллоҳ ўттиз йил Жунайд тили билан ҳалойиққа сўзлади. Жунайд орада йўқ бўлгач, ҳалқнинг ҳам ундан хабари йўқ бўлди.

* * *

Нақл қилишларича, Шайх ҳамиша рўза тутар, қачон рўзадорлар келса очар эди. Ва айтур эдиким:

— Мувофиқ қилмоқ мардга рўза савобидан ортиқдур.

* * *

Нақл қилишларича, Жунайд жанда әмас, уламолар тўнини кияр эди. Бир куни унга дедилар:

— Эй пири тариқат, нима бўлгайким, сен бу дўстлар ёнида жанда кийсанг!

Жунайд айтди:

— Агар билсамким, жанда киймак билан мурод ҳосил бўлар, жанда кияр әдим. Валекин ҳар соат менинг кўнглум андоқ хижил бўлурким:

— Хирқа билан жандага Аллоҳ даргоҳида эътибор йўқдир. Балки эътибор кўнгил даргоҳидадур. Кишининг ичида Аллоҳ дарди бўлмаса, хоҳ ул киши жанда кийсун ва хоҳ хирқа кийсун фойда йўқдур!

* * *

Нақл қилишларича, Шайхнинг сўзлари бағоят таъсирчан эди.

Шайх Сирри Сақатий айтди:

— Эй кўзум чироги, сен минбарга чиқгил ва халқга панд-насиҳат қилгил!

Жунайд айтди:

— Эй тога, сен менинг муршидим, йўл кўрсатгувчимсан, адаб эрмаским, сенинг ҳуэурингда мен сўзлагайман.

У кечаси дурри анбиё Муҳаммад Мустафони тушида кўрди. У ҳазрат муборак назари билан буюрдиларким:

— Эй Жунайд, сен менинг умматларимга ваъз-насиҳат қилмоққа лойиқсан, мен сенга рухсат бердим. Ҳалойиққа ваъз айтгил!

Жунайд уйғонди, шунда оламни пайғамбарнинг муборак бўйи тутубдур, мушки анбардан зиёда ва хўброқ эди.

Шайх Сирри ёнига бордиким, тушини айтгай.

Сирри айтди:

— Эй кўзим чироги, менинг ва ўзга машойихлар сўзи билан ваъз айтмадинг, энди ҳазрат Расууллоҳ сўзлари билан ваъз айтгил!

Жунайд айтди:

— Тога, сен менинг Расули акрамни тушимда кўрганимни, у ҳазрат менга ваъз айтгил, деб буюрганларини қандай билдинг?

Шайх Сирри айтди:

— Пайгамбарни тушингда кўрганингда, мен Аллоҳни тушимда кўрдим.

Менга айтдиким:

— Эй Сирри, қиз қариндошинг сенинг ва ўзга машойихларнинг сўзлари билан ваъз айтмоқни қабул қилмади ва дўстим, ҳабибим Муҳаммадга буюрдимким, Жунайдга ваъз айтмоқни буюргил!

Бас, маълум бўлдиким, Жунайд Аллоҳ буйруги ва пайгамбар амри билан минбарга чиқди.

* * *

Нақл қилишларича, шайх Шиблӣ деди:

— Аллоҳ агар мени қиёмат кунида ихтиёри қилса, дўзах билан жаннат орасида жаннатни қўйиб дўзахни ихтиёр қилардим!

Сўрадилар:

— Нега?

Айтди:

— Шунинг учунким, жаннат менинг, дўзах Аллоҳнинг тилагидир. Ҳар ким ўз тилагини ихтиёр қилиб, Аллоҳ тилагини ихтиёр қилмаса, унга жаннат хунасадир.

Бу сўзни Жунайдга айтдилар. Жунайд деди:

— Шиблӣ ўғлонлик қилибди, агар мени ихтиёри қилсалар, иккисини ҳам ихтиёр қилмасман ва айтгайман, банданинг қандай ихтиёри бор, ҳар ерни хоҳласа, ўша ерга бораман, ҳар қайга қўйсалар, ўша ерда турарман. Менинг ихтиёrim Аллоҳ тилагидир!

* * *

Нақл қилишларича, Шайхнинг олдига бир киши келиб, деди:

— Эй Шайх, бир дам ўзингни ҳозир тутгинки, сендан сўз сўрамоқчиман.

Жунайд деди:

— Эй жувонмард, мендан бир нарса истарсанким, мен ҳам доим уни истарман, аммо ҳаргиз уни тополмасман. Қирқ йилдирки, Аллоҳ билан ҳозир бўлмоқ тиларман, ҳануз муюссар бўлмасман, сенга қандай ҳозир бўларман?

* * *

Нақл қилишларича, бир акобир ҳазрати Расули Худони тушида кўрди. Пайгамбар ҳуэурида Жунайд ҳам ўтирганди. Бир киши фатво келтириди ва Пайгамбарнинг қўлига берди.

Пайгамбар Жунайдга берди ва деди:

— Эй Жунайд, бу фатвога сен жавоб бер!

Ҳалиги киши деди:

— Ё Расулуллоҳ, Сиз ҳозирсиз, Жунайдга нега беряпсиз?

Пайгамбар дедилар:

— Ҳар бир пайгамбарнинг умматида бир ишончли киши бўлади, менинг ишончли кишим Жунайдdir.

* * *

Нақл қилишларича, Шайхнинг кўзи оғриганда табиб келиб, деди:

— Кўзингга сув тегизма!

Шайх сўради:

— Таҳоратни қандай қилай?

Табиб деди:

— Агар сенга кўз керак бўлса, давоси шу!

Табиб тарсо эди. У кетгач, Шайх дарҳол таҳорат қилиб, намоз ўқишга киришди. Бошини саждага қўйиб, уйқуга кетди. Уйғонгач, қараса, кўзи тузалиб қолибди.

Ҳотифдан овоз келди:

— Жунайд Биз учун кўзидан кечди. Агар шу онда барча дўзах аҳлини тиласа эди, ижобат бўлар эди!

Табиб келди, қараса, Шайхнинг кўзи согайиб қолибди.

Сўради:

— Қандай даво қилдинг?

Шайх қиссани баён этди. Табиб буни эшишиб, Шайхнинг кўлидан тутди ва иймон келтириди.

Сўнг деди:

— Бу даво Холиқнинг давоси, халқнинг давоси эмасдир, чин табиб Унинг ўзидир.

* * *

Нақл қилишларича, бир акобир Шайхнинг ёнига келди ва унинг қаҳр билан ўтирганини кўрди. Иблиси лайн эса унинг олдидан қочиб кетар эди. Сўради:

— Эй Шайх, биз шундай гумон қиламизки, ҳар ким Иблисга қаҳрланса, Иблис унга йўлдош бўлади. Ажабланарлики, сиз Иблисга қаҳр қиляпсиз, у эса сиздан қочмоқда.

Шайх деди:

— Биз ўз нафсимиз билан қаҳр этармиз, Иблис эса биздан қочишга мажбур бўлади. Ўзгалар нафсини сақлаш учун Иблисга сиёsat қилади, Иблис эса унга ёр бўлади, дўст дўстдан қочмайди.

* * *

Нақл қилишларича, Шайх бир куни зорлик билан йиглар эдики, Шиблий сўради:

— Эй устоз, бу не ҳол?

Жунайд деди:

— Агар бир одам ютгувчи аждаҳо бўлса эди, бир киши луқма тайёрлаб, унинг оғзига отганида, ўша луқма мен бўлардим!

* * *

Нақл қилишларича, Шайх айтади, мен мурувват ва ихлосни бир сартарошдан ўргандим. Бир вақт Каъбага бордим, ҳожилар соchlарини ва мўйловларини олдираётганларини кўрдим. Сартарош бир хожанинг сочини олар эди.

Мен унга дедим:

— Аллоҳ ишқи, менинг ҳам сочимни олиб қўй!

Дарҳол икки кўзи ёшга тўлди, уни қўйиб, менинг ёнимга келди, ҳалиги хожага деди:

— Энди сен турғил! Бу азиз Аллоҳ отини тутди, унинг сочини барчадан илгари олмоқ лозим бўлди.

Хожанинг ярим сочи қолган эди, мени олдига келтириди. Аввал бошимдан ўпид, кейин иззат билан сочимни олди ва қоғозга ақча солиб, менга берди:

— Муни ҳожатингга ишлат, — деди.

Унинг эътиқод ва ихлосидан ажабга қолдим. Кўнглимда дедим:

— Менинг ҳам қўлимга бир нарса тушса, келтириб унга берайин.

Бир куни Басра шаҳрида менга олтин бердилар. Олтинни ўша сартарошнинг олдига қўйдим.

Сўради:

— Бу нима?

Айтдим:

— Менинг сочимни олган вақтингда, кўнглимга туғиб қўйган эдимким, агар қўлимга бирор нарса тушса, унга бераман, деб.

Айтди:

— Эй жувонмард, уялмайсанми, сен Аллоҳ ишқи сочимни ол, — дединг. Мен ҳам Аллоҳ учун олдим, энди бу иш учун дунё молини менга берсанг, мен ҳаргиз олмасман!

* * *

Нақл қилишларича, Жунайд айтади, саҳар вақтида намоз ўқир эдим, нафсим итоат бўлмади, кўнглум бағоят паришон. Ташқарига чиқдим, эшиқда бир йигит турганини кўрдим.

Менга деди:

— Кўп вақт бўлди, сенга мунтазир эдим.

Мен дедим:

— Мени беқарор қилган сенмидинг? Нима ҳожатинг бор?

Айтди:

— Ҳеч бир нафс ўз-ўзига дармон қиласдими?

Айтдим:

— Қиласди.

Сўради:

— Қандай?

Айтдим:

— Қачонки нафс ўз тилагига қаршилик қилса, дармон қилган бўлади.

Йигит бу сўзни эшитиб, тавба қилиб, деди:

— Эй нафси шум, бу жавобни мен сенга неча марта айтдим, қабул этмадинг, энди Жунайддан қабул эт!

Шундай деб кетди, билмадим, қайдан келди ва қайга кетди.

* * *

Нақл қилишларича, бир муриднинг кўп моли бор эди. Барчасини Шайхнинг йўлида харж этди.

Отасидан кўп уйлар қолган эди, деди:

— Эй Шайх, бу уйларни нима қилайин?

Шайх деди:

— Сот, пулини бу ерга олиб кел!

Мурид уйларни сотди. Пулини олиб келди.

Шайх деди:

— Олиб бориб, дарёга ташла, токи улуг мартабага эришгайсан.

Мурид борди, ақчаларни дарёга ташлаб, қайтиб келди. Шайх уни ўз ёнига яқинлаштиромади, қувиб юборди. Мурид ҳар қачон суҳбатга келса, Шайх уни ҳайдаб юборарди. Оз фурсатда улуг мартабага етди, акобирлардан бўлди.

* * *

Нақл қилишларича, бир йигит Шайхнинг суҳбатига келиб, тавба қилди. Бисотидага барча нарсасини дарвишларга бўлиб берди. Кимнинг қарзи бўлса тўлади, аммо ўзига мингта олтин олиб қолди, уни келтириб, Шайхнинг олдига қўйди.

Шайх деди:

— Бор, бу ақчани дарёнинг қирғогига элтиб қўй.

Йигит мингта олтинни дарё қирғогига олиб бориб, бир ерда ўтириди. Ақчаларни олдига тўда қилиб, битта-биттадан сувга ташлади. Тугагандан сўнг хонақохга келди.

Шайхнинг кўзи унга тушгач, наъра уриб чақирди:

— Мингта олтинни минг мартабада сувга солдим, деб кўнглингга олган сенмисан? Бу ерга саноқ учун келган эдингми, саноқ бозорда бўлади ва у ерда ярашади, бор яна бозорга.

* * *

Нақл қилишларича, Шайхнинг Басрадаги бир муриди хилват ичидагуноҳ содир этди. Ўша пайт кўзгуга боқди, юзи қоралигини кўриб, ҳайрон бўлди, бағоят хижолат тортиб, ўша куни юзини ҳеч кимга кўрсатмади. Уч кундан сўнг юзига оз-оздан оқ тушди. Тўртинчи куни тўлиқ оқ бўлди.

Ногоҳ бир киши унга Шайхдан мактуб келтириб берди. Мактубни олиб ўқиди, унда шундай ёзилган эди:

— Аллоҳ ҳузурида нима учун одоб билан ўтирмассан, юзинг қора бўлгани учун уч кундан буён Аллоҳга ёлборишимдан юзинг оқ бўлди.

* * *

Нақл қилишларича, Шайх бағоят одобли муридга танбех берди. Мурид бағоят хижил бўлиб, деди:

— Энди мен Шайхнинг юзига боқа олмасман!

Уялганидан қочиб кетди. Аммо айтилган сўз унга нисбатан бўхтон эди. Шайх унинг нуқсони йўқлигини, уялганидан кетиб қолганини билди.

Кунлардан бир кун Шайх муридлари билан бозор ичидан ўтиб кетар чогда кўзи ўша муридга тушди, унинг ҳам кўзи шайхга тушди. Мурид уялгандин яна қочиб кетди. Шайх муридларига деди:

— Сизлар бораверинглар, мени ёлғиз қолдириинглар, токи мен қочган қушни овлагайман.

Муридлари кетди, Шайх эса унинг ортига тушди. Мурид орқасига бокиб, Шайхнинг келаётганини кўриб, қаттиқроқ қочди.

Шайх деди:

— Қочган ўғлоннинг гуноҳи йўқ, уялиб қочмоқда. Илоҳо, унга берган ҳаёни унинг олдига парда қил, токи қоча олмасин, мен унга етиб олай, яна уни тоатингга келтирай, — деди.

Мурид қочар әди, баногоҳ ҳаёси олдига бир баланд девор бўлиб, ўтишга йўл бермади. Орқасига қаради, Шайхнинг шиддат билан келаётганини кўрди. Чорасиз қолди ва юзини деворга босиб турди. Шайх келди, муриднинг юз-кўзидан ўпти, қўлидин тутиб, хонақоҳга олиб келди. Оз муддатда мурид ҳаё баракатидан улуг мартабага эришди.

* * *

Нақл қилишларича, Шайх бир муридини бағоят эъзозлар, унга кўп назари бор әди. Ўзга муридлар бунга ҳасад қиласдилар.

Шайхга дедилар:

— Уни нега бизлардан ортиқ кўрасиз?

Шайх деди:

— Шунинг учунки, унинг одоби ўзгалардан ортиқдур.

Сўнг деди:

— Келинглар, имтиҳон қилиб кўрайлик, токи сизларга ҳам маълум бўлсин.

Шайх ходимига йигирмата қуш келтиришни буюрди ва ҳар бир кишига биттадан қуш берди.

Ўша муридга ҳам биттасини бериб, деди:

— Бу қушларни ҳар бирингиз бир ерда сўйинглар, токи ҳеч ким кўрмасин.

Барчаси кетди ва ҳар бири бир пинҳон ерда қушларни сўйидилар ва қайтиб келдилар.

Аммо ўша мурид қушни тирик олиб келди ва деди:

— Эй Шайх, сиз қушларни ҳеч ким кўрмайдиган жойда сўйиши буюрдингиз, қаерга борсам ўша жойда Ҳақ таолони ҳозири нозир кўрдим, сўя олмадим!

Шайх деди:

— Кўрдингизми, унинг қандай фаросати бор ва қандай фаҳмга эга!

Барча муридлари тавба қилиб, таслим бўлдилар.

* * *

— Аллоҳ билан банда орасида тўрт дарё бор, бу дарёдан кечмагунча Аллоҳга етолмас. Биринчиси дунёдир, унинг кемаси

зухд. Иккинчиси хулқидир, унинг кемаси халқдан йироқ бўлиш. Учинчиси Иблисдир, унинг кемаси уни душман билиш ва ундан сақланиш. Тўртингчиси нафсдир, унинг кемаси муродига хилоф этиш.

— Нафснинг ҳавоси билан шайтон васвасаси орасидаги фарқ шундайким, нафс бир нарсани ҳавас қилса, уни бермагил, шайтон васвасига қаршилик қилгил, токим ундан қутулгайсан!

* * *

— Ҳар кимнинг тириклиги Аллоҳ билан бўлса, унинг ўлими мажозий тириклиқдан ҳақиқат тириклигига ўтишидир.

— Ҳар кимнинг тириклиги нафси билан бўлса, унинг ўлими жондан айримоқдир.

— Ҳар кўзнинг кўриши ибрат бўлмаса, ундаи кўзнинг кўрмагани яхшироқдир.

— Ҳар тилки, Аллоҳнинг зикрига машғул бўлмаса, унинг сўзламаслиги яхшироқдир.

— Ҳар қулоқ Ҳақ каломини эшитмакка мунтазир бўлмаса, кар бўлгани яхшироқдир.

— Ҳар танким Аллоҳнинг бандалигига машғул бўлмаса, ўлгани яхшироқдир.

— Ҳар ким қўлини илмга урса, қадами маҳкам бўлади!

* * *

— Ҳар муридким, бирор нарса ёэса ва ўқиса, амали бўлмаса, ундан ҳеч нарса ҳосил бўлмайди. Дунё муридлар қўнглига оғудан аччиқ ва маърифат уларнинг қўнглига асалдан ҳам тотлидир!

* * *

— Амалларнинг яхшироги нафсни сақлаш, нафсни сақласа, динини сақлайди!

* * *

— Кўнгил тўртдир, бири шуки, у Аллоҳдандир, бандани бандаликка даъват этади. Иккинчиси шуки, фаришталардандир, бандани тоатга даъват этади. Учинчиси шуки, нафсдандир, бандани

дунёга даъват этади. Тўртингчиси шуки, шайтондандир, бандани баҳиллик, ҳасад ва адоватга даъват этади.

* * *

— Ҳиммат Аллоҳнинг ишоратидир. Иродат фаришталарнинг ишоратидир. Миннат султонларнинг ишоратидир. Шаҳват нафс ишоратидир. Ҳаво қуфр ишоратидир.

* * *

— Ҳикмат соҳибига, гарчи ундан гуноҳ содир бўлса ҳам, Аллоҳ ҳаргиз азоб этмас.

* * *

— Ҳар кимнинг ҳиммати бўлса, унинг кўзи доимо очиқдир.

* * *

— Сўфи шундай кишики, унинг кўнгли Иброҳим пайғамбар кўнглидек дунё дўстлигидин саломат ва унинг таслими Исмоил таслими каби, қайгуси Довуд қайгусидек, сабри Айоб сабридек, фақри Исо фақридек, шавқи хотам ул-анбиё Муҳаммад Мустафо шавқидек бўлади.

* * *

— Орифнинг етмиш мақоми бор. Аввали шуки, ҳаргиз бу жаҳон муродини тиламайди.

— Ориф шундайки, Ҳақни ҳар нафсда кўради. Орифлик бир даражадирки, Аллоҳ билан унинг орасида ҳижоб йўқ.

* * *

— Маърифат икки қисм бўлади. Бири таъарруф ва бири таърифдир. Таъарруф шуки, ўзини унга билдиради ва ошно этади. Таъриф шундайки, ўзини билдиради. Бас, маърифат банда кўнглида Аллоҳнинг омонатидир. Унинг йўлида жон нисор этмагунча, банда унинг муҳаббатига етмайди.

* * *

— Аллоҳ валиларига овқатда нафсларини тийишдан қаттироқ нарса йўқ. Шуқр шундайки, ўз нафсингни неъмат аҳли деб билмагайсан.

* * *

Сабрнинг охири таваккалдир, чунки «Қуръон»да ёд қилгандир. Аллоҳ сўзи бор: «Улар сабр қилган ва Парвардигорларигагина таваккул этадиганлардир».¹

- Сабр Аллоҳга қайтмайдиган нарсадан нафсни синамоқдир.
- Яқин шундайки, ризқ учун азм этмагайсан, ризқ учун гам емагайсан!
- Сенга тақдир этилган нарса, албатта, сенга етади.

* * *

— Футувват шундайки, фақирлардан ор этмагайсан ва бойларга фарҳ қилмагайсан.

* * *

— Жўмардлик шундайки, қўлдан келадиганни дариг тутмагайсан.

* * *

— Ахлоқ тўрт хил бўлади: саховат, улфат, насиҳат ва шафқат.

* * *

— Яхши феълли фосиқлар ёмон феълли олимлардин кўра менга ёқимлироқдир.

* * *

— Ҳавф шундайки, ҳаромларни ичингдан чиқаргайсан ва орзуларни тарк этгайсан.

* * *

— Тавбанинг уч маъноси бор: биринчиси пушаймон бўлмоқ, иккинчиси мусулмонлар зулмидан ўзини сақламоқ, учинчиси ёмон елларга бормаслик.

¹ Нахл сураси, 42-оят.

* * *

— Тафаккур тўрт қисмдир. Биринчиси, Аллоҳнинг оятларига тафаккур қилиш. Бундан маърифат ҳосил бўлади. Иккинчиси, неъматларига тафаккур қилиш. Бундан муҳаббат ҳосил бўлади. Учинчиси, ваъдаларига тафаккур қилиш. Бундан хавф ва умид ҳосил бўлади. Тўртинчиси, раҳматларига тафаккур қилиш. Бундан гайрат ҳосил бўлади.

* * *

Нақл қилишларича, шайх Ҳарирӣ айтади:

— Жунайд ўлар ҳолатда «Қуръон» бошлади.

Мен дедим:

— Эй маъданни ҳақиқат, «Қуръон» ўқияпсанми?

Айтди:

— Бу ҳолатда «Қуръон»дан яхшироқ нима ҳам бўлади, бир ёнимда Малак ул-мавт ва бир ёнимда Сирот кўприги, олдимда одил қози. Менга икки йўлни кўрсатмоқдалар, билмасманки, қай бирига элтадилар.

Ва сураи «Бақара»дан етмиш оят ўқиди ва аҳволи ўзгарди, дард билан бир мартаба «Аллоҳ» деди.

Тасбиҳ айта бошлади, бармоқлари билан санади, беш бармогини юмби:

— «Бисмиллаҳир раҳмонир раҳиим», деди. Икки кўзини юмди ва муборак жонини Аллоҳ ҳазратига топшириди.

«Инна лиллаҳи ва инна илайҳи рожиъун».¹

* * *

Нақл қилишларича, бир қуни шайх Шиблӣ шайх Жунайднинг қабри устида турган эди, бир киши келиб, масала сўради.

Шайх Шиблӣ деди:

— Азизларнинг ўлик тириги баробардир. Мен шайх Жунайд қабри олдида жавоб беришдан уяламан!

¹ Мусибат етганда айтиладиган дуо: «Албатта, биз Аллоҳнинг ихтиёридамиз ва албатта, биз Унинг ҳузурига қайтувчилармиз». Бу Бақара сурасининг 156-оятидан олинган.

АБУ УМАР ИБН УСМОН МАККИЙ

Шайх ул-шүйухи тариқат ва асли усули ҳақиқат, шами олам ва чироги ҳарам, инсони малакий, тариқат акобирларидан, ҳақиқат машойихларидан, барча акобир унга иқтидо қилас, унинг сўзлари барча машойих ичидан мақбул, риёзат, зуҳд, парҳезгарликка мансуб, ҳақойиққа мавсүф эди.

Шайх Жунайдга иқтидо қилди. Багдодда Ҳаззозни кўрган, кўп йиллар Каъбада эътикофда бўлган.

* * *

Нақл қилишларича, Абу Умар бир куни «Ганжнома» таржимасини қоғозга ёзиб, жойнамози остига қўйиб, таҳоратга чиққан эди.

Хусайн Мансур Ҳаллож келиб, у қоғозни шайх Абу Умарнинг жойнамози остидан олиб кетди.

Бу воқеа шайх Абу Умарга маълум бўлди ва қоғозни қидирмади:

— Тез орада унинг қўл-оёқларини кесадилар ва дорга осадилар, дордан олиб ўтга ёқадилар, кулинни шамолга совурадилар! — деди.

Унинг айтганлари бўлди.

«Ганжнома» ичидагилар ёзилган эди:

«Жон одам танига кирган пайтда Аллоҳ амири билан фаришталарга:

— Одамга сажда қилинг! — деб буюрилди.

Барча фаришталар сажда қилдилар. Иблис сажда қилмади ва деди:

— Кўрайин-чи, жон Одам танига қандай кирап экан, бунинг сирини билайин.

Баъзилар айтадиларки:

— Иблис фаришталардан бирига лаънат бўлади, — деб ўқиган эди, кўрайин-чи, қайси фариштага лаънат бўлар экан. Аммо ўзи лаънат эгаси бўлди.

Баъзилар айтадиларки:

Ибليس деди:

— Кўрайин-чи, жон Одам оғзидан кирадими ёки қулогиданми?
Шу сабабли Ибليس одамзоднинг барча сирларини билади.

Яна деди:

— Одам томирларига қон қандай жойланади ва қандай юради?
Буни кўрди. Ибليس ҳам Одамзоднинг баданида қондек кезади.
Ибليس лаънат этилиб, даргоҳдан қувилгач, фарёд қилиб, деди:

— Қани менинг қилган бандалитим, тоат-ибодатларим? Ер юзида, осмонларда мен сажда қилмаган бир қарор өр қолмаган эди. Шунча тоатларим билан Одам сабабли мени лаънат қилдинг, энди қиёмат қойим бўлгунча мени ўлдирима ва Одам фарзандларидан узоқлаштирма, то мен ҳам одам ўғлонларидан ўчимни олайин, уларни йўлдан адаштирай, кўп гуноҳлар қилдираин, то барчасини менинг билан ҳамроҳ қилиб дўзахга юборгайсан!

Шунда Аллоҳ айтди:

— Мунтазир қилдим сени то қиёматгача, ўлмагайсан!»
«Ганжнома»ни Абу Усмон ёзиб эди.

Абу Умар «Муҳаббат» китобидан ёзиб эдиким, Аллоҳ жонларни қолибларидан етти минг йил бурун яратиб эди. Аллоҳ одам ўғлонларига кунда уч юз етмиш мартаба раҳмат назари билан боқар, муҳаббат сўзларини жонларига эшигтиради. Уч юз етмиш бор кашф тажаллий нурини жонлари устига нисор этар, уч юз етмиш латифаи инсонияни кўнгилларга қўярди. Бас, қолиб оламига келтиради, сирни жон ичидага зинданга солди, жонни кўнгил ичидага маҳбус қилди, ақл буларнинг орасида улов бўлди.

Ундан пайғамбарга фармон бўлдиким:

— Буйргумни тутингким, ҳар ким фармонимни тутар бўлса, кўнгли муҳаббатга уланади, жони қурбатга эришгай, сири вуслат билан қарор тутгай. Бўлмаса, менинг дўзахимга киргай, дийдоримга лойик ва сазовор бўлмагай!

* * *

— Аллоҳнинг қудратига фикр этгил, аммо зотига фикр этмагил, куфрдур!

— Муҳаббат ризо ичидаги ва ризо муҳаббат ичидадур.
— Суфий шундай одамки, вақтларнинг яхшисига машгул бўлади.
— Ва сабр шуки, банда Аллоҳ билан бўлади. Бало, меҳнат ва роҳат унга баробар бўлади.

АБУ САЪИД ХАРРОЗ

У қудс жаҳони пухтаси, унс мақоми сухтаси, тариқат тароми бошлиғи, гарқаи ҳиқиқат, муаззами олами эъзоз, машойихларнинг сарвари, дақоиқ ва ҳақойиқ ичидагилни иккига ёрат, ҳамма фанлар ичидаги ораста, муридларни йўлга солиб, раҳнамолик қилишда ягона эди. Уни тасаввуфнинг тили дердилар. Бундай дейишларининг сабаби шуки, бу тоифа ичидаги ҳеч ким ҳиқиқат сўзларини ундан яхши билмас эди.

У тўрт юз китобни тасниф қилган, тажарруд ва узлат ичидаги унга ўхшаш одам йўқ, ўзи Багдод тупроғидан, Зуннунни Мисрийни кўрган, Башир Ҳофий ва Сирри Сақатий билан сухбат қурган. Кўп одамлар унга эргашган, бу одамларни харрозийлар дейишарди.

Бир неча уламолар зоҳиринг боқиб, уни инкор қилдилар. Унинг китобида ёзилган бир неча сўзларини тушунмадилар.

Бундай сўзларининг бири:

— Банда Аллоҳга яқинлашса, Унинг буйргуга бўйин тутса, ундан бошқа нарсани унутса, ундан: «Қаердан келяпсан ва нима хоҳлайсан», деб сўрасалар, Аллоҳдан ортиқ ҳеч жавоб бўлмайди.

* * *

Яна айтади:

— Банда яхши сифатли бўлса, нафсини ўлдиради, сўзлайдиган бўлса, сўзлари Аллоҳнинг ризоси бўлади. Эшитадиган бўлса ҳам, шундай бўлгайки, ўзи орадан чиқиб туар, маҳв бўлиб туар. Энди мен кимман, нима иш қиласман ва қаерданман? Менинг отим йўқ, агар расми одат десалар, Сен истарсан?

* * *

Нақл қилишларича, Абу Саъид айтади, бир кеча Расули Аллоҳни тушимда кўрдим.

Улар мендан:

— Мени яхши кўрасанми? — деб сўрадилар.

Мен:

— Ё Расулуллоҳ, сизни ким яхши кўрмайди, лекин мени маъзур тутинг, Унинг дўстлиги мени шундай ахволга солиб турибдики, ҳеч кимнинг дўстлигига мажолим қолмади.

Расулуллоҳ дедилар:

— Баракаллоҳ, ҳар ким Аллоҳни яхши кўрса, мени ҳам яхши кўрган бўлади.

* * *

Нақл қилишларича, шайх Абу Саъид Харроznинг ўғли дунё аҳли бўлолмай вафот этди. Бир куни ўглини тушида кўриб, сўради:

— Эй ўғлим, Аллоҳ сенга нима қилди?

Ўғли:

— Аллоҳ менинг гуноҳларимни кечди, ўз қўшнилигига қўйди, — деди.

Абу Саъид деди:

— Эй ўғлим, менга насиҳат қил!

Деди:

— Эй бобо, бир насиҳат берар эдим, аммо уни бажара олмайсиз.

Сўради:

— У қандай насиҳат?

Ўғли деди:

— Ўзингиз билан Аллоҳ орасида бир кўйлак ҳам қўйманг!

Абу Саъид бу тушдан кейин ўттиз йил тарки дунё қилди, ҳаргиз кўйлак киймади.

У деди:

— Бир куни Аллоҳдан бирор нарса тилайман, — деган фикр келди.

Шунда Ҳотифдан:

— Мендан ўзга нарсани тилармисан? — деган овозни эшилди.

* * *

Нақл қилишларича, шайх Абу Саъид Харроz айтади, бир куни Барияда кетар эдим, жуда оч қолдим.

Нафсим:

— Аллоҳдан мен учун бир нарса сўра, мен ейман, — деб талаб қилди.

Мен:

— Аллоҳим, мен Сендан таваккул аҳлиниг таомини тилайман, ундан яхши таом бўлмас, — дедим.

Нафсим буни эшитди, ноумид бўлиб деди:

— Агар таом тиламасанг, ҳеч бўлмаса сабр тила!

Дарҳол:

— Нафсинг багоят гўзал ва ажойиб фикр айтди, — деган овоз келди.

* * *

Нақл қилишларича, шайх Абу Саъид айтади, бир куни дарё қиргогида ўтирган бир йигитни кўрдим. У ямоқ кийим кийган, ёнида эса темирдан сиёҳдони бор эди. Унинг либоси солиҳ одамларнинг либоси, темир давоти эса золимларнинг аломатига ўхшайди, деб фикр қилдим.

Унинг олдига бориб, салом бериб, дедим:

— Эй йигит, Аллоҳ сарига йўл қайсиди?

Йигит деди:

— Аллоҳ сарига икки йўл бор. Бири — хослар йўли, иккинчisi, омийлар йўли. Аммо сен хослар йўлидан йироқсан.

Мен:

— Нега? — деб сўрадим.

Йигит:

— Чунки сен давотни золимларнинг асбоби, деб санайсан, ваҳоланки: «Эй, мўминлар, кўп гумон қилишдан четланинглар! Чунки, баъзи гумон(лар) гуноҳдир...»,¹ дейилган.

* * *

— Қачонки Аллоҳ бир бандасини ўзига дўст қилишни хоҳласа, аввал у бандага зикр эшигини очади. Банда зикрдан лаззат топса, унга яқинлик эшигини очади. Банда яқинлик мақомига етса, у

¹ Хужурот сураси, 12-оят.

бандага ваҳдоният саройини беради. Азимат ва жалолатни унга кашф этади. Чунки бу мақом ҳосил бўлганда кўзига Аллоҳнинг қудрати кўринади. Ундан кейин васлат етишиш мақомига эришади ва унда камол ҳосил бўлади.

* * *

— Вақт азиз, ундан азиэроқ нарса бўлмас!

* * *

— Банда ўтмиш билан келажак орасида машгулдир, яъни вақтини асрashi керак, демакдир.

* * *

— Ҳар ким фаросат билан қараса, Аллоҳ нури билан қараган бўлади. Чунки, илм Аллоҳдан келади, унда ҳеч хато ва гафлат йўқ.

* * *

— Қанчалаб фасоҳат ва балогат әгалари бордирки, улар Аллоҳдан қўрққанидан жим юрадилар.

* * *

— Ҳар кимнинг кўнглида Аллоҳ қарор топса, лозимки, икки жаҳонга ҳам Усиз боқмайди, Усиз сўзламайди ва эшитмайди.

* * *

— Қурбнинг ҳақиқати шуки, кўнгил пок бўлади ва Аллоҳ билан ҳамма нарсалардан ором топади.

* * *

— Илм шуки, сен уни амалга келтирасан ва у эса сени ишга келтиради.

* * *

Сўрадилар:

— Тасаввуф нима?

Айтди:

— Тасаввуф араб лугатида «сўзламоқ» дегани. Барча шаҳват ва ташвишлардан сўзи холис бўлади. Аллоҳдан ўзга кўнгли ичиди ва

ташида ҳеч нарса қолмайди. Қачонки одам шундай бўлолса, уни суфий дейдилар.

* * *

Орифнинг йиглаши сабабини сўрадилар.

Айтди, ориф йўлда, мужоҳада ва ижтиҳод ичидаги бўлади. Ўша пайтда унинг йиглаши айрилиқ сабабли, чунки у ҳануз толибдир. У васлат етишув мақомига етганда ва висол лаззатини тутганда йиглаш ундан кетади.

* * *

Таваккул ҳақида сўрадилар. Айтди, таваккул Аллоҳга ишонмоқдир. Таваккул — оромсиз изтироб ва изтиробсиз оромдир!

Дедилар:

— Бу айтган сўзингни тушунтириб бер.

Айтди:

— Таваккул аҳли шундай бўлиши керакки, унинг ҳар қачон сукуни ва ороми кетса, асло ҳаракат қилмайди.

АБУЛҲАСАН НУРИЙ

У аср ичида ягона, замоннинг қутби, тасаввуф ва муҳаббат аҳлиниң доноси, муомаласи қабул бўлиб, ишоратлари олий, жамики машойихлар унинг пешво ва мұқаддамлигини тан олган, уни қалблар амири, сўфийлар ойи дейишар, Сирри Сақатийнинг муриди, мазҳаб әгалари унга иқтидо қилишарди. У машойих уламоларидан, фақрони ўзига голиб қилганди. Уни Нурий дейишарди, чунки қоронги кечада сўзласа, оғзидан нур таралиб, ичи равшан бўларди.

Саҳрова бир масжид бор бўлиб, унда ибодат қиласарди. Кечалари у масжиддан нур барқ уради. Барча масжидлардан ва шаҳардан ҳалқ бу нурни томоша қилгани чиқишаради. Шунинг учун уни Нурий дейишарди. Яна у фаросат нуридан ва ботин асроридан хабардор, шу сабабдан ҳам уни Нурий дейдилар. У оқ соқолли, оқ мангиэлик нуроний киши бўлгани сабабдан ҳам Нурий дейишарди.

* * *

Абу Аҳмад айтади, Абулҳасан Нурийдек тоат қилувчи бошқа ҳеч кимни кўрмадим.

Сўрадилар:

— У Жунайддан ҳам қўп тоат қиласармиди?

Абу Аҳмад:

— Жунайднинг ҳоли ортиқ эди. Аммо Абулҳасан Нурийнинг ҳам неча важдан ортуқ ҳоли бор эди. Чунки ҳар бир валининг ўзига хос муомаласи бор, уни Аллоҳдан ўзга ҳеч ким билмайди, — деб жавоб берди.

* * *

Нақл қилишларича, Абулҳасан Нурий айтади, мен бир неча йиллар мужоҳадада, ўзимни зинданга ташладим, ҳалқдан юз ўгириб, риёзатлар чекдим, менга ҳеч йўл бўлмади, қалб очилмади, кашф ҳосил бўлмади.

Шунда ўзим ўзимга нафсимни енгиш учун бир иш қилишим керак дедим ва нафсимга:

— Эй нафс, шундай шумсанми, мени муродимга етказмассан? Неча йиллардан буён муродингни севасан, ейсан, ичасан, киясан, ишратлар сурасан, шаҳватга эрк берасан! Кел энди, уйга кир, то мен сени ёмон ўгрилардек банд қилиб, зинданга ташлайин! Агар тирик қолсанг, ўз давлатинг, агар ўлсанг, Аллоҳ йўлида ўлган бўласан!

Шундай қилиб, қирқ йил унга ҳукмимни ўтказдим.

* * *

Нақл қилишларича, бир куни Жунайд Абулҳасан Нурийнинг олдига келиб, кўрдики, ҳоли бағоят голиб бўлиб турибди. Бошини куий солиб, бели букилиб, ранги сарғайибди ва тоқати тоқ бўлибди.

Жунайд деди:

— Унинг ёнига бордим, тинч қолдирдим.

Деди:

— Унинг ҳайбатидан шундай ҳолга тушдим.

Яна деди:

— Эй Жунайд, менда гам-гусса қаттиқ бўлиб турибди, тоқатим тоқ, ўттиз йилдирки, Унинг ҳайбати ичимга тушган. Манманлик мендан бутунлай ўчди.

Жунайд ёронларига боқиб:

— Аллоҳга қуллик шартини ундан ўрганмоқ керак, қарангки, Аллоҳ азаматидан қандай маҳв бўлиб турибди! — деди.

* * *

Нақл қилишларича, Жаъфар айтади, бир куни Абулҳасан Нурий хилватда муножот қиласди. Мен унинг муножотини тинглардим. Менинг тинглаётганимдан унинг хабари йўқ эди.

У:

— Илоҳим, жаҳаннамга лойиқ бўлган бандаларингни яратдинг. Энди уларни қиёмат кунида жаҳаннамга ташлайсан. Илоҳим, уларнинг ўрнига мени жаҳаннамга ташлаб, уларни озод қил! — дерди.

Мен бу сўзларни эшишиб, ҳайратда қолдим. Ўша кечаси бир туш кўрдим. Тушимда бир пир келиб менга:

— Эй Жаъфар, бориб Абулҳасан Нурийга:

— Биз сени шу шафқатинг баракатидан улуғликка етказдик, дегин, — деди. Мен уйқудан уйғондим, бориб, кўрган тушимни Абулҳасан Нурийга айтдим. У наъра уриб важд ҳолатига тушди.

* * *

Нақл қилишларича, Абулҳасан Нурий дейди:

— Бир кеча Каъбани тавоғ қилишга ният қилдим. Аллоҳдан Каъбани хилватда тавоғ қилсам, деб тиладим. Бас, ёмгир ёғди. Ҳамма одамлар уйларига кириб кетди, мен Каъбани хилват топдим ва уни тавоғ қилдим. Ҳар доим Аллоҳга юзланиб, бу дуони ўқир эдим: «Эй Аллоҳим, менга бир ҳол ва сифатни берки, ўша ҳолда бўлайин ва ўша сифатдан айрилмайин». Бу дуони ўқиб, бир гал Каъбага бордим.

Ҳотифдан:

— Эй Ҳасан, Менинг сифатимда бўлишни, Мен билан баробар бўлишни хоҳлайсанми? Сен сўраган нарсани ҳеч кимга бермадим, бир ҳолда ва бир сифатда турган Менман, — деган овозни эшиздим.

* * *

Нақл қилишларича, шайх Шиблий айтади, бир куни Ҳасан Нурийнинг ёнига бордим. У муроқаба қилиб ўтирган экан. Шундай кўрар ва шундай ҳозирдирки, оёги олдида чўб тебранмас эди.

Мен дедим:

— Эй Нурий, бу муроқабани кимдан ўргандинг?

У менга:

— Бу муроқабани мен мушукдан ўргандим. Эр киши Ҳақ таоло йўлида шу мушукдек бўлиши керак. Агар сичқон тешик ичига кирса, мушук тешик қаршисида туриб, уни пойлайди. Эр киши ҳам Аллоҳни истаб, худди шундай ҳозир турмоги керак, — деб жавоб берди.

* * *

Нақл қилишларича, Форс шаҳрининг қавми бир кечаси, «фалон ерда бир валий одам бор. У арслонлар орасида қолибди. Бориб уни топинг, унга ёрдам беринг», деган овозни эшитдилар.

Шаҳар қавми ўша жойга бориб, Абулҳасан Нурийни кўрдилар. У арслонлар орасида туриб, намоз ўқир, арслонлар эса унинг атрофини ҳалқа қилиб ўраб олган эди. Қавм бу ҳолни кўриб, унга яқинроқ келдилар. Арслонлар бу қавмга ҳамла қила бошлади.

Шунда Абулҳасан енги билан ишорат қилган эди, арслонлар четга ўтиб турдилар. Қавм Абулҳасан Нурийнинг ёнига келиб:

— Бу нима ҳол? — деб сўрадилар.

У:

— Мен бу шаҳарга келдим, кўп вақтдан бери таом емаган эдим ва бу шаҳарда хурмо билан нон бормикин, деб ўйладим. Бас, бу ўйимдан пушаймон бўлиб, ўзимга: «Эй Абулҳасан, ҳануз нафс орзусини истайсанми?» дедим ва ўрнимдан туриб, бу дарага келдим, арслонлар мени кўриб, ёнимдан жой олишди ва мен билан бирга шу ерда туришибди, — деди.

* * *

Нақл қилишларича, шайх Абулҳасан Нурий айтади, бир куни кўзим уйқуга кетганда ўгри келиб, тўнимни ўгирабди. Туриб, тўнимни қидириб топмадим. Бир муддатдан кейин ўгри тўнимни келтириб берди. Кўрдим, қўллари қуриб қолибди. Менга ёлвориб, қилган ишига тавба қилди.

Мен:

— Илоҳим, бу киши ёмон ишига тавба қилди, Сен ҳам унинг қўлларини яхши қилгин, — дедим.

Унинг қўллари ўша онда яхши бўлди.

* * *

Нақл қилишларича, Абулҳасан Нурийдан:

— Аллоҳ сен билан нима қилди? — деб сўрадилар.

Деди:

— У мени сақлайди ва менинг либосимни ҳам сақлайди.

Бу саволни берган одам Шайхга мурид ва у бир ўйин қилайин, деб ўйлади. Шайх ҳаммомга кирганда, ўша киши келиб, унинг кийимларини ўтирглаб кетди. Шайх ҳаммомдан чиқиб, кийимларини топмади. Шайхнинг кийимларини олган одам йўлда кетаётib, йиқилди ва боши тошга тегиб ёрилди.

Истиғфор айтиб, қайтиб келди, Шайхга кийимларини қайтариб бериб:

— Сени бир мазах қилайин дегандим, лекин авлиёларга беадаблик қилиш яхши эмас экан, — деди.

Сўнг Шайхга бошқа инкор қилмади.

* * *

Нақл қилишларича, бир куни Бағдод шаҳрига ўт кетди. Ҳамма уйлар ёнди, лекин икки хожанинг уйи ёнмади. Бу икки уйга ҳам олов етиб келганда, хожанинг ўғлонлари фарёд қила бошлади.

Шайх у ерда ҳозир бўлди, ўйнинг ичига кириб, худди гулзор ичидан олиб чиққандек, олов ичидан хожанинг ўғлонларини олиб чиқди. Ўғлонларнинг отаси бир хум олтинни Шайхнинг олдига қўйди.

Шайх:

— Қайтариб олинг бу олтинларингизни, бўлмаса ўғлонларингизни қайтариб олов ичига олиб кираман, — деди.

* * *

Нақл қилишларича, Абулҳасан Нурий айтади, бир куни ўғирлик қилгани учун бир қари кишини одамлар ураётганини кўриб қолдим. Уни қанчалар урсалар-да, ҳеч овоз чиқармас эди.

Бу Абулҳасан Нурийга жуда хуш келди. Қарияни зинданга ташладилар. Абулҳасан Нурий унинг ортидан бориб, ундан сўради:

— Бу заифлигинг ва қарилигинг билан бунча таёққа қандай чидадинг?

У:

— Эй ўғлим, бало-қазога сабр этиш учун ҳиммат керак, — деди.

Яна сўрадим:

— Сабр сенинг наздингда қандай?

Деди:

— Сабр менинг наздимда шундайки, бир балони юборсалар, агар бу бало менга тегса, уни роҳат ўрнида кўраман.

* * *

Сўрадилар:

— Мусулмонлик нима?

Ҳасан Нурий:

— Пайгамбарнинг суннатларига итоат этмоқ, — деб жавоб берди.

* * *

— Сўфий ким? — деб сўрадилар.

Айтди:

— Сўфий шундай қавмки, уларнинг жонлари башарият ташвишларидан озод, нафс оғатидан омон бўлади. Ва яна сўфий шуки, ҳеч нарса уни боғлаб турмайди, у на қул эгаси ва на қул бўлади.

* * *

Яна сўрадилар:

— Тасаввуф нима?

Шайх Ҳасан Нурий:

— Тасаввуф бу русумдир, илм эмас. Ва лекин тасаввуф Аллоҳ хулқларидан биридир. Аллоҳ ўз каломида ишора қилганидек, тасаввуф Аллоҳнинг хулқлари билан хулқланишдир. Ва яна тасаввуф бу — озодлик ва мардликдир, Аллоҳдан насиба учун тақаллуфни тарқ қилмоқдир ҳамда дунёни душман тутиш, охиратни дўст тутишдир!

* * *

— Икки нарсадан азиэроқ нарса йўқ. Бири, илмига амал қилувчи олим. Иккинчиси, сўзлаганда ҳақиқатдан сўзлайдиган ориф.

* * *

— Ҳар ким ҳамма нарсани Аллоҳдан деб билса, унинг руъуи — қайтиши ҳар ишда Аллоҳга бўлади.

* * *

— Таваккул шундайки, сенинг тадбиринг унинг тақдири ичидаги фоний бўлади. Аллоҳга ҳар ишда рози бўлгайсан, У сенинг ишингга вакиллар.

* * *

— Киши тамом умрини қўрқув билан кечириши қандай яхши давлат, ҳар ким Аллоҳдан қўрқса, Аллоҳдан паноҳ тилайди.

* * *

— Гуноҳ йўқотишдан, тоат макрдан холий эмас.

* * *

— Ҳар бир нарсанинг бир уқубати бўлади, орифларнинг уқубати эса Аллоҳнинг зикридан гафлатда қолишидир.

АБУ УСМОН ХАЙРИЙ

У ҳозири асрори тариқат, нозири анвори ҳақиқат, пири қутби вақт, бу тоифа сараларидан ҳамда сўфийларнинг мўътабарларидан, улуг ҳиммати бор, ҳамма асҳобнинг мақбули, хилма-хил каромат ва ҳар хил риёзатга мансуб эди. Унинг қилган ваъзлари жуда таъсирили ва сўзлари мўътабар, ҳаёти ва яшасида ҳеч ким айб тополмас эди.

Ҳамма улуғлар бир фикрға келиб айтар эдилар, хослардан уч киши бор. Бирни Нишопур ичида Абу Усмон Хайрий, иккинчиси Бағдод ичида Жунайд, учинчиси Шом ичида Абу Абдуллоҳ.

* * *

Абдуллоҳ ибн Мұҳаммад Рассоқ айтади, Жунайд Бағдодий, Юсуф Ҳусайн, Мұҳаммад Фазлий, Абу Али Журжоний ва булардан бошқа кўп шайхларни кўрдим. Аммо, Абу Усмон Хайрийдан бошқа Ҳақ йўлини яхшироқ сақлайдиган кишини кўрмадим.

Абу Усмон Хайрий болалик пайтида айтар эди:

— Менинг кўнглим ҳақиқат талаб қилишни истайди ва бир қарорда турмас.

* * *

Нақл қилишларича, Абу Усмон Хайрий мактабга борар чогда орқасидан тўртта қул ҳам борар, улар румий, туркий, кашмирий ва ҳабаший эди. Бир куни шайх кетаётиб, карвонсаройда ягир, жуда заиф эшакни кўриб қолди.

Абу Усмон Хайрийнинг эшакка раҳми келиб, қулларига:

— Агар мени яхши кўрсангиз, эшакни сув билан ювиб, парвариш қилинглар, — деди.

Қуллар эшакни тоза қилиб ювдилар. Абу Усмон эшакни салласи билан артиб, парвариш қилди.

Эшак Аллоҳ фармони билан тилга кириб:

— Эй, Абу Усмон, сен мени хушнуд қилдинг, Илоҳо авлиёлар сени хушнуд қилсин, — деди.

Абу Усмон эшакдан бу сўзларни эшитиб наъра урди, уч кунгача бехуш бўлиб ётди. Ўзига келиб, эшакнинг барча аъзоси тузалганини кўриб, йиглай-йиглай Яхё ибн Муъознинг хизматига борди, у ҳазратнинг суҳбатидан кўп фойдалар ҳосил қилди ва риёзатта машгул бўлди.

Ундан кейин Шоҳ Шужоъ Кирмоний суҳбатларини орзу қилиб, Яхё ибн Муъоздан рухсат сўради.

Яхё Ибн Муъоз унга рухсат бермай:

— Сен ҳали сафарга лойиқ эмассан, сабр қилгин, — деди.

Абу Усмон кўп ялингач, ноилож унга жавоб тегди. У Шоҳ Шужоъ Кирмонийнинг хизматига бориб, ундан кўп фойдалар ҳосил қилди.

* * *

Шоҳ Шужоъ Абу Ҳафз Ҳаддодни зиёрат қилгани Нишопурга келаркан, Абу Усмон ҳам унга эргашди. Абу Ҳафз Усмонни яхши кўриб, унга дуолар қилиб, деди:

— Бунда давлат нишони бор.

Шоҳ Шужоъ Кирмонга кетадиган бўлди. Абу Ҳафз Абу Усмонни ёнида олиб қолди. Бир қанча муддат у ҳазратнинг хизматида бўлиб, мақсадларига етди.

* * *

Нақл қилишларича, Абу Усмон Ҳайрий жуда тавозели, тўгри ва иродали одам эди. Бир куни мункир одам уни уйига таклиф қилди. Абу Усмон унинг уйига яқинлашганда, мункир деди:

— Қорнингни тўйғизиш учун итдек изимдан эргашиб келдинг, уйда ҳеч нарса йўқ, қайтиб кет, — деб қайтариб юборди.

Лекин Абу Усмон қайтиб кетаётib, бир неча қадам қўйган эди, мункир:

— Кел, уйда тайёр таом бор, — деб яна чақирди.

Усмон Ҳайрий яна қайтиб келди.

Мункир:

— Итдек ҳайдаса кетасан, чақирса, яна қайтасан. Уйда ҳеч нарса йўқ, жўна уйингга, — деб ҳайдади.

Абу Усмон изига қайтди. Мункир уни яна чақирди ва яна ҳайдади.

Шу тариқа уни ўттиз маротаба чақириб, ранжитиб, қайтараверди. Ўттиз биринчи маротаба чақирганида, Абу Усмонни тўғрилигига тан бериб:

— Сени ўттиз марта чақирдим, хўрлаб ҳайдадим. Юзинг ва кўзинг ҳеч ўзгармади, — деди.

Абу Усмон Хайрий деди:

— Бунақа бемаъни ишларни ит ҳам қила олади, авлиёларнинг иши бошқача бўлади, — деди.

Мункир дарҳол Абу Усмоннинг қўлини олди ва тавба қилиб, ихлос билан унга мурид тутиниб, яхшилар жумласидан бўлди.

* * *

Нақл қилишларича, Жунайд Багдодий айтади, мен Усмон Хайрий мажлисида тавба қилдим. Менда нимаки кашф бўлса, унинг суҳбати баракатидандир. Кўнглимда нафсоний, шайтоний андиша пайдо бўлса, унга айтар эдим, у менга маслаҳат берар, тўғри йўлга солар эди.

Бир куни фасод аҳли билан бирга ўтирсам, кўнглим мени гуноҳ ишга ундади. Уларнинг суҳбатидан қочиб, бир ерда Абу Усмон Хайрийни учратиб қолдим.

У менга деди:

— Эй ўғил, душманлар билан ўтирма, гуноҳ аҳлидан узоқроқ бўл! Агар сенда гуноҳ қилишга мойиллик пайдо бўлса, менинг ёнимга кел, мен сени гуноҳ қилишдан сақлайман, шунда душманлар сендан зафар тополмас, — деди.

Усмон Хайрий менга бу сўзни айтгандан сўнг, кўнглим қарор топди ва тавба қилдим.

* * *

Нақл қилишларича, бир маст йигит йўлда кетаётуб, шайх Усмон Хайрийни кўрди ва уялиб, рубобини яширди.

Абу Усмон Хайрий йигитни олиб, хонақоҳга келди, унинг сочини олиб, хирқа кийдирди ва:

— Илоҳий, мен унинг зоҳирини тузатдим, ботинини Сен тузатгин, — деб дуо қилди.

Шу пайт йигитга ҳидоят келди, эркаклар нишони унда маълум бўлиб, намозга киришди.

Абу Усмон Магрибий келиб, йигитнинг юзига боқди:

— Эй Усмон, бошқалар кўп йиллар уриниб, риёзат, мashaққат, хилват ва заҳмат чекиб эришадиган нарсага, бу йигит сенинг ҳимматинг баракатидан бир соат ичида эришибди, — деди.

* * *

Нақл қилишларича, бир куни Абу Усмон Хайрийга бир киши айтди:

— Эй Шайх, тилим билан Аллоҳ зикрини айтарман, аммо кўнглум менга бўйсунмас.

Абу Усмон деди:

— Шукр қилгилким, аъзоларингнинг ҳаммаси Аллоҳга итоат қилганига, иншооллоҳ, ўзгаси ҳам итоат қилувчиидур. Кўнглингдаги киброни йўқ қил, ҳеч қандай одамга манманликдан баттар ҳижоб йўқ!

* * *

— Авф мўминнинг сайқалидур. Агар дунё учун бўлмас эса!

* * *

— Омийларнинг шукри таом ва либос узрадур. Ҳосларнинг шукри таом ва либосдан кесилмакдур.

* * *

— Тавозеъ учдир. Аввали ўзини ожиз билмоқ, иккинчи ўзини муҳтоҷ билмоқ, учинчи, ўзини гуноҳкор билмоқ!

* * *

— Саодат нишони удурким, Аллоҳга мутеъ бўлгай ва Ундан кўрқгай!

— Ва ёмонлик нишони удурким, гуноҳ қилиб, Аллоҳдан кўрқмагай!

* * *

- Аэиз бўлинг Аллоҳ иззати биланким, ҳаргиз хор бўлмагайсиз.
- Дунёдин шод бўлмоқ Аллоҳ шодлигини кўтарур!
- Банда удурким, Аллоҳдан ўзгадин қўрқмагай!

* * *

— Аллоҳдан йироқ бўлмақ сабаби учдур. Аввали дунёни тутмоқ, иккинчи, ҳалқ иззатига шод бўлмоқ, учинчи, нафсига қул бўлмоқ!

* * *

— Тоат қилиб, уни оз билган бандани ёрлақашни Аллоҳ ўзига лозим деб билади.

* * *

— Ихлос шуки, нафс ҳеч ҳузур олмайди. Ихлос Аллоҳга садоқат ниятидир, ўқиган намозини, тутган рўзасини, қилган садақасини бошқалар кўришини унумоқ ва Ҳолиқ кўриб турганини англамоқдир.

* * *

Нақл қилишларича, Усмон Ҳайрийга ўлим вақти келганда ўғли фарёд қилиб, ёқасини ўиртди.

Усмон Ҳайрий буни кўриб, ўглига:

— Зоҳирда хилоф иш қилмоқ ботинда мунофиқликдир, чунки Расули акрам дедилар:

— Ҳар бир идишда нима бўлса, ўша нарса сизиб чиқади, — деди ва қалб ҳозир ҳолда жон берди.

АБДУЛЛОХ ИБН ЖАЛЛО

У сафинаи баҳри диёнат, сакинаи баҳри амонат, оинай каромат, офтоби фалаки ризо, машойих уламоларидан, авлиё кўнглида маҳбуб ва тақводорлар олдида мақбул, унинг олий калималари, нафис ишоратлари бор, ҳақоиқ ва дақоиқ, маъориф ва латоиф ҳамда маъоний ичиди қилни қирқ ётар, Абу Туроб ва Зуннунни кўрган, Жунайд ва Нурий билан суҳбат қурган зот.

Абу Умар Дамашқий айтадики, Абдуллоҳ ибн Жаллодан эшитган эдим, у шундай деган эди:

— Мен ўғлонлик пайтимда отам билан онамга дедим, мени қийнаманг, мени Аллоҳ ишига қўйинг!

Улар, қўйидик, дейишиди.

Бас, ота-онамни қолдириб, Аллоҳ ризосини исташга киришдим. Бир замондан кейин қайтиб келдим. Кечаси уйнинг эшигини қоқдим. Қаттиқ ёмғир ёғарди.

Онам эшик ортидан:

— Кимсан? — деди.

Мен:

— Ўғлингиз Абдуллоҳман, — дедим.

Онам:

— Менинг бир ўғлим бор эди, мен уни Аллоҳ йўлига багишилганман, у қайтиб келмас, — деди ва менга эшикни очмади.

* * *

Нақл қилишларича, Абдуллоҳ айтади, бир куни бақувват ва соҳибжамол коғир болани кўрдим. Унинг мушоҳадасига ҳайратда қолдим.

Шайх Жунайд ёнимга келди, мен ундан:

— Эй устоз, шундай зебо сувратли одам жаҳаннам ўтида куядими? — деб сўрадим.

Деди:

— Эй ўғил, бу дунё ибрат назари әмас, нафс тузоги ва шайтон макридир. Агар ибрат қўзи билан қарайдиган бўлсанг, жавоб берардим. Тез орада шу сабабли сенга адаб берадилар ва йўлинг сўрайдилар.

Мен шу онда «Қуръон» ни унутдим, хотирамга бир оят ҳам келмади. Қўп ёлвордим, Аллоҳ менга фазл қилди ва «Қуръон» яна хотирамга келди. Ўшандан бери номаҳрамнинг юзига боққани ва мавжудотдан бирортасига илтифот қилгани ҳеч тоқатим йўқ.

* * *

Нақл қилишларича, Абдуллоҳдан фақир ҳақида сўрадилар. Ҳар қанча ҳаракат қилса-да, хотирига ҳеч сўз келмади. Бас, ўридан туриб, ташқарига чиқди. Бир оздан сўнг яна қайтиб кирди.

Ундан:

— Нега жавоб бермадинг? — деб сўрадилар.

У:

— Белимда тўрт дона кумуш тангам бор эди. Фақирлик ҳақида гапиришни ўзимга раво кўрмадим. Бас, ташқарига чиқиб, кумуш тангаларни бир фақирга бердим. Шундан кейин рухсат топдим. Энди фақирлик ҳақида гапираман, — деб жавоб берди.

* * *

Нақл қилишларича, Абдуллоҳ айтади, бир куни Барияга чиқдим. Каъбага бориб, уни тавоғ қилиб, ҳаж шартларини бажардим. Кейин касал бўлиб қолдим.

Расулуллоҳнинг муборак қабрларига келиб:

— Ё Расулуллоҳ, сизга меҳмон бўлиб келдим, — дедим.

Шу ерда ўтириб, уйқуга кетдим. Расули акрамни тушимда кўрдим. Улар муборак қўллари билан бошимни силаб, менга бир нон бердилар. Ноннинг ярмини тушимда едим. Уйғониб қарасам, тушимда еган ноннинг ярми қўлимда туар, вужудим соғ ва саломат эди.

* * *

Абдуллоҳ ибн Жаллодан сўрадилар:

— Киши фақирлик мартабасига нима орқали лойиқ бўлади?

Деди:

— Вужудида Аллоҳдан бошқа нарса бўлмаса ва Унинг йўлида ўзини фидо қилса, бундай киши фақирлик мартабасига лойиқдир. Ҳар ким ўзини йўқ билса, албатта унда фақирлик бор бўлди.

* * *

Сўрадилар:

— Тавба қилувчининг тавбаси қайси вақтда қабул бўлади?

Абдуллоҳ:

— Чап тарафдаги фаришта, яъни гуноҳ амалларни ёзиб турувчи фаришта йигирма кун ҳеч қандай гуноҳни кўрмаса, тавбаси қабул бўлади, — деб жавоб берди.

Яна сўрадилар:

— Зоҳид ким?

Деди:

— Халқнинг севиши ва сўкиши унинг учун баробар бўлган киши.

— Обид ким? — деб сўрадилар.

У:

— Обид — фарз амалларни аввал вақтида бажарадиган одам, — деб жавоб берди.

— Ориф ким?

— Ориф дунёга завол кўзи билан қарайдиган ва уни хор кўрадиган одам, — деб жавоб берди.

Ва яна деди:

— Ҳар ким тақво билан тирилмаса, фақир луқмаси унга ҳаромдир. Сўфий киши асбобдан айри. Ҳар ким нафси билан мартабага етса, у мартабадан тезроқ тушади. Ҳар ким ризқ учун қаттиқ курашса, бу кураш уни Аллоҳдан йироқ қилади ва халққа муҳтож бўлади.

АБУ МУҲАММАД РУВАЙМ

У билимлар пардасининг манбаси, буюклик қуббасининг валиси, қутби бебадал, лутфу қарам ва амал, офтоби авжи азам, машойихларнинг сараси, унинг улуғлигига ҳамма акобир тан берган, Жунайд Бағдодийнинг сўйган ёронларидан, фиқҳ ва тафсир илмида ягона, ҳақоқ ва дақоқ ичида нишона, ҳиммат ва фаросат соҳиби, ўзини тажрид қилиб, кўп гайрати ва риёзати бор эди. Тариқат ва симоъ бобида кўп китоблар тасниф қилган, таваккул саҳросида кўп сафарлар қилган.

Муҳаммад Рувайм айтади, бир куни Бағдод шаҳри ичида борар эдим. Қаттиқ чанқадим. Бир сарой эшигига келиб, сув сўрадим. Бир бола сарой эшигига келиб, менга сув берди, сувни ичдим.

Бола менга қараб:

— Бу сўғийни қаранглар, кундуз куни сув ичяпти, — деди.

Унинг бу сўзи менга қаттиқ таъсири қилиб, юрагимни поралади. Билдимки, бу болани кимдир сўзлатди. Бас, Аллоҳдан тавфиқ топдим. Бундан кейин кундуз куни ҳеч таом емадим, хаёлимга таом орзуси ҳам келмади.

* * *

Нақл қилишларича, бир куни бир киши Муҳаммад Рувайм ёнига келиб:

— Аҳволинг қандай, қандай умр кечиряпсан? деб сўради.

У:

— Дини нафс ҳавоси билан аралашган ва дунё севгиси унинг ичига тушган кишининг аҳволи қандай бўлиши мумкин? — деди.

У киши деди:

— Эй Шайх, Аллоҳ бандаларига нимани фарз қилган?

Шайх деди:

— Аллоҳ бандаларига фарз қилган нарса, бу маърифатдир. «Қуръони карим»да дейди: «Мен жинлар ва инсонларни фақат Ўзимга ибодат қилишлари учунгина яратдим. Мени билсинлар ва Менга ибодат қиласинлар».¹

Яна сўради:

— Таваккул билан сафар қилмоқ қандай бўлади?

Муҳаммад Рувайм:

— Сафар қилишга азм қилганда, ўзи билан емиш ва сув олмайди, ётадиган ва кетадиган жойини ўйламайди, — деб жавоб берди.

— Тавҳид нима? — деб сўрадилар.

Муҳаммад Рувайм:

— Борлиқ асарини тарқ этиб, ундан айрилишни муҳим билмоқдир. Ҳар нарсанинг қўзгуси бор, ориф одамнинг қўзгуси Аллоҳнинг тажаллийсидир. Ҳақойиқнинг асоси шуки, илмга суюнгай! Банда ҳамма тилакларидан йироқ бўлиб, улардан кесилмагунча Аллоҳга яқин бўлмайди!

Унс (дўстлик) шуки, Аллоҳдан бошқа нарсадан даҳшатга тушгай ва ўзидан ҳам қўрққай. Унс зикрнинг ҳаловати туфайли кўнгил шодлигидир. Яна унс — Аллоҳдан ўзгадан хилватда бўлмоқдир.

* * *

Сўрадилар:

— Дарвеш ким?

Деди:

— Ўз сирини элдан яширадиган, ҳар бир ҳолатга рози бўладиган ва фарз амалларни жойига қўядиган одам.

* * *

— Шаҳват яшириндир, у амал вақтида зоҳир бўлар.
— Зуҳд дунёни паст тутмоқ ва дунёни кўнгилдан умуман чиқармоқдир.
— Аллоҳдан бошқа ҳеч кимдан қўрқмаслик, бу яхши қўрқув!
— Ризо кўнгил тилаги билан ҳукмга қарши турмаслиқдир!

¹ Зориёт сураси, 56-оят. Кейинги жумла оят мазмунидан олинган.

* * *

— Ихлос амалга назар қилмаслик ва яна ихлос удурким, ҳар амалким қилур, намоз ёки намоздан бошқа ҳар бир ишда икки дунёда ҳам эвазни тама қилмаслик.

* * *

Нақл қилишларича, Абу Мұҳаммад Ғувайм ташқарига чиқиб келар әди, йўлда жонини Аллоҳга топширди. У кулиб тургандек ётар әди. Табиб уни кўриб, тирик деб ўйлади.

Кўлинини нафасига қўйди, жонини Аллоҳга топширганини кўрди.

ИБН АТО

У қутби олами раҳмоний, маъдани ҳикмати руббоний, сокина Каъбаи субҳоний, соҳиби хирқаи дарвишоний, гавҳари баҳри вафо, ҳақиқат аҳлиниң султони, тавҳид аҳлиниң бурҳони, фанлар олами ичиди нишона, тариқат ва ҳақиқатда ягона, усул ва фурӯҳ аҳлиниң муфтийси, тафсир, ҳадис борасидаги қашф фақат унга бўлган. Унинг баёни ва илми комил, ҳамма яқинлари ичиди мукаррам ва ҳурматли, шайх Абулҳасан Ҳаророздан бошқа кишининг тасаввуфини қабул этмас, Жунайд муридларининг каттаси эди.

Нақл қилишларича, бир неча одам Ибн Атонинг зиёратига келиб, масжиднинг ичига сел киргандек ҳўллигини қўришди ва:

— Бу нима ҳолат? — деб сўрашди.

Ибн Ато:

— Ўтган кеча менда бир ҳолат юз берди, хижолатдан кўзимдан ёш оқди, ҳеч тинмади, — деди.

Улар:

— Бу кўз ёшига сабаб нима? — деб сўрадилар.

— Болалик пайтимда бир камбагал боладан куч билан бир қабутарни тортиб олган эдим, сўнг бу қилган ишимдан кўрқиб, афсусландим. Унга минг кумуш танга бериб, кечиришини сўрадим. Бу воқеадан ҳалигача кўнглим қарор топмайди, — деб жавоб берди.

* * *

Нақл қилишларича, Ибн Ато айтади:

— Амалларнинг яхшироги шуки, уни қиласан, қайтиб уни ёдингга олмайсан.

* * *

— Эрлар ҳожатларини аввал илм майдонида, сўнгра тавҳид майдонида истайдилар. Эр киши ҳар нима сўзласа, Аллоҳдан

сўзлайди ва ҳар нима эшитса, Аллоҳдан эшитади. Ҳар нима ишорат қилса, Аллоҳдан ишорат қилади.

* * *

— Ҳар ким суннат амалини адаб билан безатса, Аллоҳ унинг қўнглини ўз нури билан мунаввар қилади. Ҳаракат, сўз ва ахлоқларда мувофиқликдан улуг мақом йўқ. Банданинг Аллоҳ фармонларига бўйсунмаслиги фафлатнинг улугидир.

* * *

— Куллик маглублик, илм голиблик. Ҳар ким бу икки нарсадан айри чиқса, у маглуб бўлади.

* * *

— Тоатларнинг яхшироги Аллоҳни талаб қилмоқ. Агар бир киши йигирма йил нифоқ шевасига қадам босган бўлса, бир соат бир мусулмон қардошининг манфаати учун битта қадам қўйса, олтмиш йил ихлос ва эътиқод билан тоат-ибодат қилгандан яхши.

* * *

— Ақлнинг яхшироги тавфиқа мувофиқ бўлганидир. Гуноҳларнинг яхшироги унинг ортидан тавба қилинганидир.

* * *

— Ҳар кимнинг аввал кириши тоатга бўлса, у охиратга эришади. Ва ҳар кимнинг аввал кириши иродотга бўлса, у киши динга эришади. Бу сўзлардан мақсад, бир неча одамларда иззат ва фахр, бир неча одамларда нафс ва шаҳват, бир неча одамларда илм ва ажралиш бўлади.

* * *

— Кўнгил ва нафс шаҳвати ҳамда жон шаҳвати бор. Бу шаҳватларни жаннат ичида жам қиладилар. Кўнгил шаҳвати Аллоҳга мушоҳада қилади. Жон шаҳвати Ҳаққа яқин бўлишни талаб қилади. Нафс шаҳвати эса жаннатнинг ҳур, қасрларни талаб ва орзу қилади.

* * *

— Ҳар кимнинг кўнглида охират ўйи бўлса, шайтон уни йўлдан оздириш ҳаракатида бўлади. Агар бу иш шайтоннинг қўлидан келса, уни дунё ўйларига машгул қилиб, охиратдан маҳрум этади.

* * *

— Ҳар ким одобдан маҳрум, ҳамма яхшиликлардан маҳрумдир.

* * *

— Илм уч хил бўлади. Маърифат илми, ибодат илми ва бандалик илми. Муҳаббат доим маломат узра бўлишдир. Агар муҳиб эгалик даъвосини қилса, муҳаббатдан тушади.

* * *

— Тақвонинг зоҳири ва ботини бор. Зоҳири Аллоҳ буйргуни ушлаш, ботини эса ихлос билан ниятдир.

* * *

Ибн Ато деди:

— Одам Ато Аллоҳга гуноҳкор бўлиб, жаннатдан чиқди. Ҳамма мавжудотлар йигладилар, фақат олтин билан қумуш йигламади. Аллоҳ улардан:

— Сизлар нега йигламадингиз? — деб сўради.

Олтин билан қумуш:

— Сенга осий бўлган киши учун йигламаймиз, — деди.

Аллоҳ уларга:

— Ўз иззатим, азаматим ҳаққи, сизларни азиз ва қадрли, ҳамма нарсалардан ортиқ ва Одам Ато ўғлонларини сизларга хизматкор қиласман, — деди.

* * *

Нақл қилишларича, бир куни Ибн Ато ёронларидан сўради:

— Одамизод улуг мартабага нима билан етишади?

Улардан баъзиси тоат билан, баъзиси мужоҳада билан ва яна баъзиси садақа ва эҳсон билан етишади, — деди.

Ибн Ато:

— Одамизод улуг мартабага яхши феъл ва яхши қилиқ билан етишади, — деди.

* * *

Нақл қилишларича, Ибн Атони динсизликда айблаб, халифага айтдилар. Али ибн Исо халифанинг вазири, Ибн Атони чақирилди. Ибн Ато унга кўп сўзларни айтди, у қабул қилмади. Унга сиёsat қилишни буюрди, Ибн Атони шунчалик урдиларки, ўлиш ҳолатига етди.

Ибн Ато:

— Аллоҳ сенинг қўл-оёқларингни кессин, — деди.

Вазирнинг бу сўзлардан жаҳли чиқиб, уни яна қаттиқроқ урдирди. Ибн Ато бунга тоқат қиломай шаҳид бўлди.

Бу воқеадан бир оз вақт ўтгач, халифа вазирни тутиб, қўл-оёқларини кесиб, ҳалок этди.

Бас, машойихлар:

— Валийлар жамоаси ҳеч кимга ёмон дуо қилмайдилар, Ибн Ато эса ёмон дуо қилди, — деб таъна қилдилар.

Баъзилар:

— Вазир золим эди, бу ҳолат узрлиқдир, мусулмонларга яхшилик бўлиши учун ёмон дуо қилса зарари йўқ, — дедилар.

Ҳақиқат аҳли эса:

— Ибн Ато вазирга ёмон дуо қилмади, яхши дуо қилди, натижада шаҳид кетди, ҳамма гуноҳлари кетиб, Аллоҳ ҳузурида пок бўлди. Бас, шундай экан, Ибн Ато қилган дуо ёмон дуо эмас, — дедилар.

ИБРОҲИМ ИБН ДОВУД ВАРАҚИЙ

У субҳи содиқ шоми, боқий бўлган фоний, тақвадор шайх, машойиҳ уламоларидан, бу тоифанинг муқаддамларининг мўътабар ва муҳтарамларидан, қаромат ва риёзат эгаси эди. Шом тупроғидан, Жунайд ва Ибн ул-Жалол ёронларидан, узоқ умр қўрган кекса киши эди.

Нақл қилишларича, бир дарвеш дара ичидаги кетар чогида тўсатдан арслон унга яқин келди, ҳалок қилиш хавфи пайдо бўлди. Шайх Иброҳим дарвешнинг хирқасидан бир парча тўнига тиккан эди. Арслон унинг хирқасини кўрди, келиб хирқани ялади ва қуйругини суркади. Арслон тинчидаги кетди.

* * *

Иброҳим сўзлари:

- Аллоҳнинг қудратлари ошкор, одамларнинг кўзлари очиқ, аммо гафлат кўргани қўймайди!
- Аллоҳ дўстлигининг нишони тоатни ихтиёр этмоқ ва Расули акрамга эргашмоқ.
- Одамларнинг заифроги шуки, шаҳвати қучли ва нафсининг олдида ожиз бўлади. Бундай одамни азиزلар «нафснинг эшаги» дейдилар.
- Одамнинг кучлироги шуки, нафсига голиб бўлиб, нафсини ўлдиради. Бундай одамни фариштадан ортиқ, дейдилар.
- Эр кишининг ҳиммати охират узра ва Аллоҳ ризоси билан!
- Бу дунё Шаддод, Намруд ва Фиръавнлардан қолган сарқит. Сарқитни итлар ейди, одамлар нега ейдилар?

* * *

— Тавакқул удурким, кўнглингта қарор бергайсан. Ризқ учун қийналмайсан, чунки Аллоҳ зомин бўлиб турибди. Бандасига Ўзи етказади, аммо банда қарор топмас! Аллоҳ тақдир қилган ризқ сенга албатта келади, сен беҳуда заҳмат чекарсан. Дарвешлар кўнгли тавакқул билан, бойлар кўнгли мол-мулк билан қарор тутар.

* * *

— Ҳар ким Аллоҳ иззатини истаса, дунё иззати қўзига хор кўрингай. Дунёда икки нарсани жойига келтирмоқ керак. Бирин дарвешлар ва бири валилар суҳбати.

ЮСУФ АСБОТ

У мужоҳиди мардон, муборизи майдон, тақвадор зот, маънодор сифат, гулшани ҳаёт, зоҳидларнинг сараси, обидларнинг ёқимлиси, илми «яқин» ичидагининг зоҳидлиги ва муомаласига тенг киши йўқ. Унинг риёзати, хилвати ва ҳоли халқдан яширин, дунёдан бутунлай узилган, унинг сўзлари шифоли, каломи кифоя қилувчи эди.

Нақл қилишларича, Юсуфга отасидан қолган етмиш минг олтиндан бир ақчани ҳам қабул қилмади. Хурмо ёғочидан буюм қилиб сотар ва пулига нон сотиб олар эди.

* * *

Нақл қилишларича, Юсуф Асбот айтади, қирқ йилдан бери янги кўйлак киймадим.

Унинг бир дона эски хирқаси бўлиб, доим уни кийиб юрар, хирқа баданини тирнар, бунга рози бўлиб, шукр қилар эди.

* * *

Нақл қилишларича, Юсуф Асбот Ҳузайфага хат ёэди ва айтди:

— Аллоҳга итоаткор бўлиш ва дунёдан сақланиш сенга насиб бўлсин! Ҳар кимнинг кўнглида олтин ва кумуш, дунё севгиси охират севгисидан ортиқ бўлса, у қандай қилиб имонини саломат сақлаши мумкин? Ҳар ким илм ва «Қуръон» ўқиб, буюрганига амал қилмаса, у устига китоб юкланган эшакка ўхшайди. Аммо у эшак билмаским, устидаги китобми ё ўзга нарсами?

Ҳар ким «Қуръон» ўқиб, ундан завқ олмаса, савобидан баҳраманд бўлмас!

* * *

Шайх Шиблӣ деди:

— Бир куни Юсуф Асботдан сўрадилар:

— Тавозенинг чегараси нимадур?

Деди:

— Ҳар қачонким, бир қишига сўз айтиб, уни бажаргай. Ва яна ҳар қишиким ўзидан пастроқдур, уни ўзидан ортиқ билгай ва бурундуқли туядек бўлгай, қаерга чўқтирсалар, ўша ерга чўқади ва сўксалар мақтov ўрнида кўргай! Ва ҳар ишда Аллоҳга юз тутади, яхши ва ёмонликдан нима келса, шукр этади.

* * *

— Шаҳват одам кўнглидан фақат хавф билан йўқ бўлади.

* * *

— Унс (дўстлик)нинг бешта нишони бор. Аввали, ҳалқдан кесилиб, хилват ихтиёр этмоқ, ўзининг муродларини тарқ этмоқ ва буни ҳалқ орасида «тўвли амал» дейдилар. Ва зикрдан завқ, лаззат топмоқ, Аллоҳ йўлида тиришишни роҳат билмоқ, тоат қилмоқни хоҳламоқдир.

* * *

— Ҳаёning ҳам тўрт нишони бордур. Аввали, сўзини ўйлаб, сўнг сўзламоқ, тилини гийбатдан, кўзини ҳаромдан, қулогини бемаъни сўзлардан, фаржини ҳаромдан сақламоқ. Ва ҳар қиши ўз ҳолини ўзи билмоқ заруратидан ҳам ортиқдир.

АБУ ЯЬҚУБ ИСҲОҚ НАҲРАХУРИЙ

У фазилат рақамининг шарафи, василат ҳарамининг яқини, ҳол мунаввари, висол муаттари, валийларнинг улуғларидан, одоб ва ҳурматта бағоят лойиқ, шавқи голиб, шўрида ҳол, мужоҳада, мушоҳада, риёзат ва қароматда комил эди, сўзини жами машойихлар қабул этар әдилар ва айтурларким, пиrlар ичида ундан нуронийроқ киши йўқ эди.

У Умар Маккий, Жунайд Бағдодийларни кўрган, Маккада яшаган ва Макка шаҳрида вафот этган.

* * *

Нақл қилишларича, Исҳоқ бир соат тоат-ибодатдан холи бўлмас, доимо меҳнатда, маشاққатда эди. Намоз ва рўздан ташқари пайтда ҳеч ким уни кўрмас, ҳамиша қайгулик, зорлик билан йиглаб, муножотлар қилар, бир кун ва бир дам намоздан фориг бўлмас эди.

* * *

Нақл қилишларича, бир киши Исҳоқ Наҳрахурийга:

— Намоз ўқиёман, лекин ўқиган намозимдан ҳаловат топмасман, — деди.

Исҳоқ айтди:

— Чунки кўнглингни ўзга ерда тутарсан, шунинг учун ўқиган намозингнинг ҳаловати бўлмас: Агар намозда ҳаловат топишни истасанг, намозга турганда кўнглингдан дунё ҳақидаги ўйларни чиқариб ташлашга ҳаракат қил ва Аллоҳ қўрқувини кўнглингга тўлдир! Қачонким, бу тариқа қилсанг, намоз ҳаловатини топарсан!

* * *

Нақл қилишларича, Исҳоқ Наҳрахурий айтади, бир куни бир дарвешни кўрдим. Унинг юзининг ярми қора бўлиб, яраси ҳам бор эди.

Дарвеш:

— Сигинаман Сенга Сендан, — дер эди.

Мен ундан:

— Эй дарвеш, бу қандай дуо, юзинг нега қора ва яра? — деб сўрадим.

У:

— Бир куни ногоҳ бир аёлга қарадим. Унинг юзига бир марта қараганим учун ҳаводан бир шапалоқ юзимга урди.

Шунда:

— Эй Исҳоқ, бир марта қарадинг, биз ҳам бир шапалоқ урдик. Агар сен яна кўпроқ қараганингда, биз ҳам шунча кўпроқ урап эдик, деган овоз келди, — деди.

Исҳоқ Наҳрахурий деди:

— Дунёнинг саҳро-чўлларини оёқ билан юриб кезса бўлади. Аммо охират саҳросини амалсиз ва озиқсиз кечиб бўлмас! Дунё бир тубсиз дарё, унинг қирғоги охиратдир. Эр киши бу дарёни тақво кемаси билан кечади.

* * *

— Ҳар кимнинг бойлиги қаноат билан бўлса, у ҳамиша бойдир.
— Шуқр қилинган неъмат йўқ бўлмайди.
— Қуфр сўзлайдиган бўлсанг, нечун неъматинг кетмасин?
— Тақво оз емоқ, оз сўзламоқ, оз ухламоқ ва шаҳватни тарқ этмоқдир.

* * *

— Аллоҳнинг хос бандалари уч ерда суюнадилар. Биринчиси ҳалқдан йироқ бўлганда, иккинчиси, Аллоҳга яқин бўлганда, учинчиси, тоатга кучли бўлганда.

САМНУН УЛ-МАЖНУН

У барча муҳаббатларнинг соҳиби, ҳамма ақллилар доноси, жамол шами парвонаси, висол субҳи ошиғи, сокини музтариб, маҳбуби муҳиб, шайхи маҳзун, ўз вақтида ягона ва замон аҳлининг мақбули, машойих девонаси ва унинг ажойиб ишоратлари бор эди. Муҳаббат ичида нишона, ҳамма акобирлар унинг улуглигига иқорор эдилар. Унинг муҳаббати жуда кучли бўлиб, унга Самнун ул-Мажнун дердилар. Аммо, у ўзини Самнун ул-Каззоб дерди. У Сарири Сақатийни кўрган, шайх Жунайд ёронларидан.

У маърифатдан муҳаббатни муқаддам тутар эди. Қолган машойихлар маърифатни муқаддам тутар эдилар.

Аммо Самнуни Мажнун:

— Муҳаббат Аллоҳнинг усули ва бунёдидир, — дер эди.

* * *

Нақл қилишларича, Самнуни Мажнун Ҳижоз сафаридан ўз шаҳрига келди. Унга:

— Бизга ваъз қилишингни хоҳлаймиз, — дедилар.

Самнуни Мажнун минбарга чиқди ва одамларга ваъз қилди.

Аммо ваъз таъсир этадиган бирор дардли кишини кўрмади. Юзини масжиднинг қандилига қаратиб, муҳаббат ҳақида қандилга қараб сўзлади. Қандиллар ўша онда сувдек оқди ва баъзиси пора-пора бўлиб тўкилди.

Самнуни Мажнун бир куни муҳаббат ҳақида гапирайтганида, бир күш учиб келиб, унинг бошига қўнди. Ундан елкасига, кейин қаршисига қўнди. Бир оз ҳайрон бўлиб турди, қанотларини ерга уорди ва титраб жон берди.

* * *

Самнун доим ҳаракатда ва қайғуда рақс қилар, бехуш бўлиб ўиқилар эди. Бир куни муножот қилаётуб:

— Илоҳим, менга бир шавқ ва ҳол ато қилгинки, изтиробим арисин, ҳаракатим ва дардим зиёда бўлсин, — деди.

Шу кечада Аллоҳ унинг қўнглига бир ҳаяжон бериб, шундай ҳолга солдики, ҳеч бир ҳаракат ва изтироб қолмади, сўзлай олмай, тили тутилиб қолди. Эртаси куни Самнун ўзига келди.

Қўшнилари унга:

— Эй, Самнун, сенга нима бўлди, кечаси тонггача зорлик қилдинг. Сенинг нола, фарёдингдан биз ухлаёлмадик, — дедилар.

Шу кеча тонггача Самнун хомуш бўлиб, уйдан ташқарига чиқмаган эди. Қўшнилар эшитган овоз қаердан келди, деб сўрасалар, биз айтамиз:

— Самнуннинг ҳоли сифат сувратига келди. Уни эшитганларнинг қулогига овоз бўлиб эшитилди. Аллоҳ Самнунга хомушлик ботин хомушлиги эканлигини ва хомушлик фарёд қилмоқдан яхшироқ эканлигини билдириди.

* * *

Нақл қилишларича, Муҳаммад Мағрибий айтади:

— Самнуни Мажнун билан бирга Бағдод хонақоҳаридан бирида ўтирган эдик. Бир хожа қирқ минг ақча олиб келиб, дарвешларга бўлиб берди. Биз иккимизга ҳеч нарса бермади.

Самнун:

— Кел, хилватга борайлик, бу ақчалар сабабли ҳар бир ақласига икки ракаат намоз ўқийлик, — деди.

Иккимиз бир хилват жойга бориб, қирқ минг ракаат намоз ўқидик.

* * *

Нақл қилишларича, Гулом Ҳалил сўфийлардан эди, аммо халифа ёнига борар, халифанинг раъйича сўзлар, доим машойхларни гийбат қиласади.

Ҳалифа олдига боришдан мақсади ҳурмати бошқалардан ортиқ бўлиши учун эди.

Самнун Бағдод ичидаги маълум ва мўътабар, овозаси машҳур бўлди. Бироқ, Гулом Ҳалил бу азиз одамнинг қўнглини кўп

огритиб, фоҳиши сўзларни сўзларди. Унинг мақсади Самнунни ҳалқ орасида беҳурмат қилиб, ҳалқни ундан қайтариш эди.

Самнун жуда соҳибжамол эди. Бир аёл уни кўриб, кўнгли мойил бўлиб қолди. Ўзини унга арз этди. Самнун уни қабул қилмади. Аёл ундан ноумид бўлиб шайх Жунайд ҳузурига борди ва:

— Самнунни менга жуфт қилгин, — деди.

Жунайд унинг гапларини қабул қилмади.

Аёл Гулом Ҳалил ёнига бориб:

— Самнун мени зино қилди, — деди.

Гулом Ҳалил бу гапни халифага айтди. Ҳалифа Самнунни келтириб, жаллодга бўйини кесишини буюрди. Шу заҳотиёқ халифанинг тили тутилиб, гапиролмай қолди. Шу кечаси халифа бир туш кўрди.

Тушида унга:

— Мамлакатингнинг заволи Самнуннинг жонидадир. Уни ўлдирган замонинг мулкинг қўлингдан кетади, — дедилар.

Ҳалифа уйқудан уйғонди. Самнунга эътиқоди жуда баланд бўлди. Унга бўхтон қилганларини билди. Самнунга юз минг эъзоз-икром кўрсатиб, узр айтиб қузатди. Гулом моҳов касалига дучор бўлиб, ҳалқ орасидан чиқиб кетди.

* * *

Самнундан муҳаббат ҳақида сўрадилар.

У деди:

— Муҳаббат бу маҳбубни кўп зикр қилиш. Аллоҳ «Қуръон»да дейди: «Эй имон келтирганлар! Аллоҳни кўп зикр қилингиз».¹

Расули акрам дедилар:

— Ҳар ким қайси нарсани яхши кўрса, қиёмат куни ўша нарса билан бирга тирилади.

* * *

Самнун деди:

— Муҳибининг дунё ва охиратда сўйгани Аллоҳ бўлади!

Ундан:

— Нега муҳаббатни балога ўхшатадилар? — деб сўрадилар.

¹ Аҳзоб сураси, 41-оят.

Самнун уларга:

— Чунки ҳар бир пасткаш одам муҳаббат даъвосин қилмайди, — деб жавоб берди.

* * *

Ундан тасаввуф ҳақида сўрадилар.

Самнун:

— Тасаввуф шуки, ҳеч нарса унинг мулки бўлмайди ва ўзи ҳам ҳеч нарсага мулк бўлмайди, — деди.

АБУ МУҲАММАД МУРТАҶИШ

У маъноларни ўлчовчи, лойиқ маъноларга илтифот қилувчи, парвариш мураббийи, тасаввуф аҳлининг мўътабарларидан, акобирнинг мақбулларидан бўлиб, риёзат ва мужоҳадага мансуб, ёлғизлиқда бир неча сафарлар қилган, асли Нишопурдан эди. Абу Ҳафз Ҳаддод, Абу Усмон Ҳайрий ва Жунайд Багдодийлар билан сұхбатда бўлган. Багдод шаҳридаги бир шаҳарчада вафот этган.

Нақл қилишларича, Абу Муҳаммад Муртаҷиш айтади, ўн уч марта тавакқул қилиб, Ҳаж қилдим. Кейин билсам, ҳамма қилган ҳажларим нафс ҳавоси билан бўлган экан.

Ундан:

— Нега бундай дейсан? — деб сўрадилар.

Абу Муҳаммад:

— Бир куни онам менга:

— Бор, бир сангок сув олиб кел, — деди.

Бу сўз менга қаттиқ таъсир қилди. Билдимки, ўн уч марта қилган ҳажларимнинг барчаси хато экан.

* * *

Нақл қилишларича, бир дарвеш айтади:

— Бир куни Багдод шаҳрида Абу Муҳаммад Муртаҷиш менга ўн беш ақча берса эди, деган ният кўнглимдан ўтди. У берган ақчага улоқ ва емиш олиб Барияга кирсам, ҳамроҳларимдан қолмасам, дедим. Бир соатдан кейин эшик таққиллади. Чиқиб қарасам, Абу Муҳаммад Муртаҷиш келган экан. Ўн беш ақча қўлимга бериб:

— Ҳамроҳларингдан қолмагин, — деди.

* * *

Нақл қилишларича, Абу Муҳаммад Муртаҷиш Багдод ичидаги кезиб юрар эди. Қаттиқ чанқаб, бир сарой эшигига бориб,

сув сўради. Бир қиз бир коса сув берди. Қиз жуда соҳибжамол ва одобли эканлигини кўрди. Кўнгли у қизга мойил бўлди. Кетмай, сарой эшиги ёнида ўтироди. Сарой әгаси бир бой хожалардан эди. Ҳожа ташқарига чиқиб, эшик ёнида ўтирган Муртаъишни кўриб, ундан:

— Бизда нима ҳожатлари бор? — деб сўради.

Абу Муҳаммад Муртаъиш:

— Бу ерда бир қиз менинг кўнглимни олди, — деди.

Ҳожа унга:

— Бу қиз менинг қизим, уни сенга багишладим, — деди.

Муртаъиш ичкарига кирди. Ҳожа қизини Муртаъишга никоҳ қилиб, унга топшириди. Қиз Муртаъишнинг хирқасини ечириб, турли-туман чиройли кийимларни кийдириб, уни ҳаммомга юборди.

У ҳаммомдан келиб, хилватга кирди. Шуқронасига қиз билан намоз ўқидилар.

Намоз ўқиб бўлганларида, Ҳотифдан:

— Эй Муртаъиш, сен салоҳият тўнини зоҳирингдан ечдинг, биз ҳам ошнолик тўнини ботинингдан чиқардик, — деган овозни эшилди.

Бу овозни эшилгач, фарёд қилиб, хилватдан ташқарига чиқди.

— Тезроқ мени хирқамни олиб келинг, бўлмаса ҳалок бўламан, — деди. Дарҳол хирқасини келтириб бердилар. Устидаги кийимларини ечиб, хирқасини кийди. Қизни талоқ қилиб, ишига кетди.

* * *

Нақл қилишларича, Муртаъиш рамазон ойининг охирги ўн кунида жума ўқиладиган масжидда эътикоф ўтироди. Ҳайит куни эътикофдан чиқди. Кетар чогида ундан:

— Қаерга кетаяпсан? — деб сўрадилар.

У:

— Мен ваҳший, мен ваҳший, гавго орасида қандай қарор топаман? — деди.

Айтадилар:

— Валийларнинг бир нишони шуки, улар гавго орасида қарор тополмайдилар, хилватни суюдилар.

Шайх Муртаъиш деди:

— Ҳар кимнинг дунёдаги камоли яхши, қиёматда ҳам шундай бўлади. Амаллари уни дўзахдан халос этиб, жаннатга йўллайди. Ҳар кимнинг камоли шу бўлса, яъни албатта жаннатга бораман, деб гумон қилса, унинг гумони уни дўзахга элтса, ажабланарли жойи йўқ. Ҳар кимнинг эътиқоди Аллоҳ фазли билан бўлса, Аллоҳ уни жаннатнинг ниҳоятига етказади.

Аллоҳ дейди: «Аллоҳнинг фазли ва раҳмати билан, деб айтинг».¹

* * *

Ундан:

— Иродат нима? — деб сўрадилар.

Айтди:

— Нафснинг сўраганини бермаслик ва Аллоҳ амрини жойига қўймоқ.

* * *

— Дунё асбобларига кўнгилни қўймоқ, шубҳасиз, Аллоҳга нисбатан бўлган эътиқодни кесади.

* * *

Яна сўрадилар:

— Банда нималар билан Аллоҳга дўст бўлади?

Муртаъиш:

— Банда Аллоҳ душманларини душман тутмоқ билан Аллоҳга дўст бўлади. Аллоҳнинг душманлари учдир: дунё, нафс ва Шайтон!

* * *

Нақл қилишларича, Абу Муҳаммад Муртаъишдан ёронлари ўйтит сўрадилар.

У деди:

— Боринг, ўйтни мендан ҳам кўпроқ биладиган одамдан сўранглар. Мени бошқалардан кўпроқ биладиган кишилардан санаманг!

Азиз жонини Аллоҳга топширди. Аллоҳ уни раҳмат айласин!

¹ Юнус сураси, 58-оят.

АБУ АБДУЛЛОХ ФАЗЛ

У ишорат ва ҳақойиқда муқарар, қаромат ва дақойиқда барқарор, ишорат ва дақойиқи мақбул, латоиф маҳсуси, ишқ ва ақлни қувлаган, Ҳурросон аҳли машойихларининг акобиридан, ҳамма акобир қошида мақбул, тақво ва риёзат ичида беназир, олижаноблик ва саховат ҳамда мурувват ичида тенгсиз, Аҳмад Ҳуэравия муридларидан бўлиб, Ҳаким Термизийни кўрган, Абу Усмон Ҳайрийнинг эътиқоди унга баланд эди.

Бир гал Абу Усмон унга:

— Бадбахтликнинг аломати нима? — деб хат юборди.

Шайх Абу Абдуллоҳ:

— Бадбахтликнинг аломати учта. Биринчиси, илм ўқиб, илмига амал қилмаслик; иккинчиси, амал қилиб, ихлос қилмаслик; учинчиси, солиҳ одамларнинг сұхбатини тарқ этиб, жоҳилларнинг сұхбатини ихтиёр этиш ва улар билан сұхбатда бўлишилик, деб жавоб ёэди.

* * *

Абу Усмон Ҳайрий деди:

— Абу Абдуллоҳ Балхнинг учинчи авлиёсидир. Агар менга мұяссар бўлса эди, унинг сұхбатидан бир соат ҳам айрилмас эдим, токи сирим унга улашиб, унинг пок вужуди билан сўфий бўлар эдим.

* * *

Абу Абдуллоҳ дейди:

— Тасаввуф нафс балоларидан тоза бўлиш. Муриднинг хотири дунёга интилиш билан боқса, ундан яхшиликни тама қилмагинки, бундай одам тариқат муртадларидандир. Мусулмонлик тўрт нарса билан эр кишидан йироқ бўлади. Биринчиси, билса ҳам,

билганига амал қилмаслик билан; иккинчisi, амал қилади, аммо ўзи билмайди; учинчisi, билган-бilmagan нарсаларини биладиганлардан сўрамайди ва ўрганмайди; тўртинчisi, одамларни илм ўрганмоқдан қайтаради.

* * *

— Илм уч ҳарфдири, «айн», «лом» ва «мим». «Айн» — илм, «лом» — амал, «мим» — амал билан ихлос орасидаги ихлос.

* * *

— Маърифат аҳлининг яхшиrogи гайратли бўлади, шариатнинг аҳкомларида маҳкам бўлиб, суннатта эргашади.

* * *

— Муҳаббат — багишламоқдир. Унинг тўрт маъноси бор. Биринчisi, доимо зикр қилмоқ ва унга хурсанд бўлмоқ; иккинчisi, Аллоҳ билан дўстлашмоқ; учинчisi, дунёдан узилмоқ; тўртинчisi, Аллоҳ безорларидан кесилмоқ. Кимки муҳаббат даъвосини қилса, бу хислатлар унда бўлиши керак. Бу тўрт хислат ҳосил бўлганида тўрт муомаладан чиқмайди: биринчisi — муҳаббат, иккинчisi — исбот, учинчisi — ҳаё, тўртинчisi — таъзим.

* * *

— Зорлик беҳожатлик вақтида, жўмардлик совға тарқатиш вақтида, зоҳидлик дунёни тарқ этишдадир.

Аллоҳ Абу Абдуллоҳни раҳмат айласин!

АБУЛҲАСАН ПУШНАКИЙ

Хуросон жўмардларидан ва замона муҳташамларидан, тариқат илмида олим, ҳақиқат илмида омил, ёлғизлик ичида собитқадам, Абу Усмон ибн Атони кўрган эди. У ўз шаҳридан Ироққа борди, кўп ақобирнинг юзини кўрди. У ердан яна Хуросонга келди. Душманлари уни динсизликда айбладилар. Бу ерда туролмади, Нишопурга кетди. Нишопурда унинг номи машҳур бўлиб, шуҳрати оламга ёйилди.

* * *

Нақл қилишларича, бир нопок киши келиб:

— Бу шаҳарда Алоҳининг хос бандаларидан борми? — деб сўради.

Унга:

— Абулҳасан Пушнакий бор, — дедилар.

Нопок киши жуда оқил эди, дарҳол Абулҳасан Пушнакийнинг олдига келди.

Унинг этакларини қаттиқ тутиб:

— Сиз менинг эшагимни ўғирлабсиз, топиб беринг, бўлмаса, қўйиб юбормайман, — деди.

Абулҳасан унга:

— Мен сенинг эшагингни асло кўрмаганман, — деди.

— Эшагим сенда, қайтариб бер, — деди у.

Шайх ожиз бўлди, муборак қўлларини кўтариб, дуо қилди:

— Илоҳим, бунинг эшагини бериб, мени қутқаргин!

Шу пайт бир киши келиб:

— Эшак йўқотган ким, эшагини олсин, — деди.

У нопок бориб, эшагини олиб келди ва:

— Эй Шайх, биламан, сен ҳеч қачон эшагимни ўғирламайсан.

Ниятим, сенинг муборак нафасинг билан эшагимни топиб, ҳожатимни раво қилиш эди, — деди.

* * *

Нақл қилишларича, Абулҳасан Пушнакийни бир жоҳил одам урди. Шайх индамай, йўлида кетаверди. Ёнидагилар жоҳилга:

— Бу ҳазрат Аллоҳнинг валийларидан, уни нега урдинг? — дедилар.

Жоҳил пушаймонда, Абулҳасандан узр сўради.

Шайх унга:

— Сен ўз ишингга бор, мендан фориг бўл, мен буни сендан кўрмасман, бу менга Ундан келди, — деди.

* * *

Нақл қилишларича, бир куни Шайх таҳорат қилиб утирганда, кўйлагини бир дарвешга бериш кўнглига келди.

Хизматкорини чақириб:

— Менинг кўйлагимни фалон дарвешга бергин, — деди.

Хизматкори унга:

— Сабр қилмадингиз, бу ердан кетаётганда берар эдингиз, — деди.

Шайх унга деди:

— Шайтон мени йўлдан уриб, бу ниятимни кўнглимдан чиқармасин, — деб қўрқдим. Чунки Расули акрам: «Яхши ишни тезроқ қилинглар», деб айтганлар.

* * *

Нақл қилишларича, шайх Абулҳасан Пушнакийдан:

Аҳволинг қандай? — деб сўрадилар.

У деди:

— Тишларимнинг ҳаммаси тўкилди, Аллоҳнинг неъматларини чайнаб емоқдан қолдим. Тилим ҳам зикрдан қолди. Бундай кишидан қанақа аҳвол сўрайсизлар?

* * *

Абулҳасандан:

— Мурувват нима? — деб сўрадилар.

У:

— Муруват шуки, қўлингни ҳаромдан сақлайсан, шунда муруват этган бўласан, — деб жавоб берди.

— Тасаввуф нима? — деб сўрадилар.

У:

— Тасаввуф шуки, бу замонда унинг оти бор, асли йўқ. У замонда тасаввуф ҳақиқат эди, от эмас эди, — деди.

— Футувват нима? — деб сўрадилар.

— Футувват бу — дўстлик қилмоқ ва ўзингни тилакларингни кўйиб, бошқалар тилагин бажармоқ, — деб жавоб берди.

— Тавҳид нима? — деб сўрадилар.

Абулҳасан деди:

— Тавҳид — Аллоҳнинг зоти ўзгалар зотидек эмаслигини, У чиройли сифатлар билан мавсуф эканини билиш.

— Тавба нима? — деб сўрадилар.

— Ҳар куни ўтган гуноҳларингни эслаб, пушаймон бўлиш ва бундан кейин гуноҳ ишлар қилмаслик, — деб жавоб берди.

— Ихлос нима? — деб сўрадилар.

У:

— Ихлос шуки, Кироман Котибайн¹ унинг гуноҳларини ёзмайди ва Шайтон уни йўлдан оздирмайди. Ҳеч ким уни қўрмайди ва кўришини ҳам истамайди. Ҳар ким ўзини хор қилса, Аллоҳ уни азиз қилади, ҳар ким ўзини азиз тутса, Аллоҳ уни хор қилади, — деб жавоб берди.

* * *

У ҳазрат вафот этганда, бир дарвеш унинг қабрига бориб, Аллоҳдан дунё беришини сўради.

Абулҳасан унинг тушига кириб:

— Бу тилагингни менинг қабримда тиламагин, бориб, хожалардан тилагин, — деди.

¹ Ислом эътиқодида инсоннинг елкаларида унинг яхши-ёмон ишларини ёзиб борувчи фаришталар.

ҲАКИМ ТЕРМИЗИЙ

Суннат ҳакими, миллат азими, шайхи олам, машойихларнинг муҳташамларидан, валиларнинг муҳтарамларидан, барча кўнгилларда таниқли, барча тилларда таърифли, «Қуръон» маънолари бобида нишона, ахбор ва аҳодис бобида ягона, ҳақойиқ ва дақойиқ бобида ажойиб, хулқ ва олиҳимматлик билан безанганд, мулойимлик ва ҳаё билан орастад, илм-фанлар бобида ягона ва комил, шариату тариқат бобида мужтаҳид эди. У яшаган замондаги сўфийларни Термизийлар дердилар. Унинг мазҳаби хос, ҳиммат ва саховат соҳиби, илми Раббоний эди.

Ҳикмат ва фаросат ичида қилни қирқ ёар, уни ҳаким ул-авлиё дейишарди. Абу Туроб, Ҳазравиййа ва Ибн Жалолар билан кўп сухбатда бўлган, Яҳё ибн Муъз билан гаплашган, ёзган китоблари ҳамма ерда машҳур ва мазкур, Термиз ичида сўзларини тушунмайдиган ҳеч ким йўқ эди.

* * *

Нақл қилишларича, шайх Ҳаким Термизий ёшлик вақтида икки дўсти билан илм ўқигани бирга боришга келишиб, сафар ҳаракатига тушади. Унинг кекса онаси буни эшитиб:

— Эй жоним ўғлим, мени кимга ташлаб кетасан, мен сендан айрилсам ўламан, менинг сендан бошқа ҳеч кимим йўқ. Сенсиз чидолмайман, — деб зорлик билан йиглайди.

Онасининг бу ҳолини кўриб, Ҳаким Термизий ҳамроҳларига:

— Мен онамни норози қилиб кетолмайман, — деб сафарни тарк этади.

Бас, икки дўсти илм ўргангани кетдилар. Бир неча кун ўтганидан кейин Ҳаким Термизий гўристонга бориб, зорлик қилиб:

— Дўстларим илм ўргангани кетишиди. Оз вақтда улар илмли бўлиб келадилар. Мен эса, илмсиз ва жоҳиллигимча қоламан, — деб кўп йиглади.

Шу пайт бир нуроний киши унинг ёнига келиб:

— Эй фарзанд, нега йиглаяпсан? — деб сўради.

Ҳаким Термизий:

— Мен икки дўстим билан бирга бориб, илм ўрганишга келишган эдик. Улар илм ўргангани кетдилар, мен онамнинг розилигини хоҳлаб кетмадим. Илмсиз қолдим, шунинг учун йиглаяпман, — деди.

У киши:

— Хоҳлайсанми, мен ҳар куни келиб сенга илм ўргатаман.

Дўстларингнинг илмидан ҳам кўпроқ илм ҳосил қиласан, — деди.

Ҳаким Термизий:

— Кошки, бу давлат менда ҳосил бўлса эди, — деди.

У ҳазрат ваъда берди. Шундан сўнг Ҳаким Термизий ҳар куни гўристонга борди ва у ҳазратдан дарс олди. Уч йил мобайнида ҳар хил фанлардан илм ўрганди. Кейин билсам, у ҳазрат Хизр эканлар. Бу давлат Ҳаким Термизийга онасининг розилигидан ҳосил бўлди.

* * *

Нақл қилишларича, Абу Бакр Варроқ айтади, бир куни Муҳаммад Ҳаким Термизий:

— Сени бир жойга олиб бораман, мен билан бирга борасанми? — деди.

Мен:

— Ўзингиз биласиз, — дедим.

Иккимиз бирга кетдик. Юриш қийин ерлардан, даралардан ўтиб, катта дараҳт остига келдик. Жуда чиройли, чашмалар бор, атрофи кўқаламзор эди. Дараҳтнинг остида бир олтин тахт, оқ кийимли чиройли киши тахтнинг устида ўтирибди.

Унинг ёнига бориб, салом бердик. Ўрнидан туриб, Ҳаким Термизийни ёнига чақириди. Улар кўп гаплашдилар, мен ҳеч нарса тушунмадим. Бир соатдан кейин ҳар тарафдан бошқа одамлар кела бошлади ва қирқ киши йигилди. Тахт устида ўтирган киши осмонга боқиб, ишора қилди. Осмондан таом инди. Улар таомлардан еб, ҳар хил нарсалар ҳақида гаплашдилар.

Сўнг Ҳаким Термизий кетишга изн сўради.

Менга:

- Юр кетамиз, бир соат ичида баҳтиёрлардан бўлдинг, — деди. Бир соатда Термизга етиб келдик, Мұҳаммад Ҳаким деди:
- Борган еримиз, бу ердан бир ойлик йўл эди.
 - Биз борган жой қандай жой ва унинг номи нима? Тахт устида ўтирган киши ким? — деб сўрадим.

Ҳаким Термизий:

- У ернинг номини Исроил дейдилар, тахт устида ўтирган киши қутбларнинг улуги, кейин келиб қўшилганлар чилтанлар¹ эди, — деди.

* * *

Нақл қилишларича, Ҳаким Термизий деди:

- Мен кўп йиллар нафс билан курашиб, уни тоат ва тўгри йўлга соламан, деб қаттиқ ҳаракат қилдим. Бу ишни ҳеч қила олмадим.

Ўлимга рози бўлиб:

- Ҳудовандо, бу нафсни Сен дўзахий қилиб яратдинг, мен дўзахий нафсни қандай кўтараман, — дедим. Сўнг туриб, Жайхуннинг қиргогига бордим.

У ерда бир дарвешга:

- Кел, менинг қўл-оёқларимни боғла, — дедим. Дарвеш қўл-оёқларимни қаттиқ боғлаб кетди. Мен ётган жойимдан думалаб, сув қиргогига келдим, чўкиб, нафс балосидан қутулай, деб ўзимни сувга ташладим. Сув мени кўтарди, Аллоҳ қудрати билан қўл-оёқларим ечили. Даё тўлқини мени қиргоқча отди. Ўша пайт сиримда кашф ҳосил бўлди. Ундаги керакли нарсаларни кўрдим. Бир соатда ҳамма мақсадларим ҳосил бўлиб, қайта тирилдим ва нафсим сокинлашди.

* * *

Нақл қилишларича, Абу Бақр Варроқ дейди, бир куни Шайх ўз таснифларидан менга бир неча парча қоғоз бериб:

- Бор, бу қоғозларни сувга ташла! — дедилар.

Жайхун қиргогига келдим, қоғозларни сувга ташлагани кўнглим бўлмай, уларни уйга қўйдим-да, бориб:

¹ Ҳалқ ривоятига биноан чилтан деб қирқ ижобий жин тушунилади.

— Қоғозларни сувга ташладим, — дедим.

Шайх мендан:

— Ташлаганингда нима кўрдинг? — деб сўради.

Мен:

— Ҳеч нарса кўрмадим, — дедим.

— Ундаи бўлса, қоғозларни сувга ташламабсан. Бориб, уларни сувга ташла, — деди.

Бу гал мушкул икки бўлди, биринчиси, сувга ташла деди, иккинчиси, нима кўрдинг, деди. Мен бориб, ноилож қоғозларни сувга ташладим. Бир пайт сув иккига ажралиб, оғзи очиқ бир сандиқ кўринди. Мен ташлаган қоғозларни ичига олиб, оғзини ёпди. Сув яна бир-бирига қўшилди. Буларни кўриб, ҳайратда қолдим. Қайтиб, Шайхнинг хизматига келдим.

Мендан яна:

— Нима кўрдинг? — деб сўрадилар. Мен кўрган нарсаларимни айтиб бериб:

— Эй Шайх, Аллоҳнинг иззати ва ҳаққи, бу сирлардан мени огоҳ қилинг, — дедим.

Шайх:

— Машойихлар илми ҳақида бир китоб тасниф қилдим, унда барча қашф, тутун ва мушкул масалалар ҳал қилинган эди. Ҳар қандай киши ҳам уни тушуна олмасди. Ғақат биродарим Ҳизргина тушуна олар эди. Сен кўрган сандиқ у ҳазратнинг сандиги. Уни балиқлар Ҳизрнинг буйруги билан келтиришди. Қоғозларни Ҳизрга етказиш учун Ҳақ таолонинг амри билан сув иккига бўлинди, — деб жавоб берди.

* * *

Нақл қилишларича, шайх Ҳаким Термизий умрида Ҳақ таолони бир минг бир маротаба тушида кўрган эди.

У яшаган замонда бир зоҳид бор бўлиб, у ҳар доим Шайхга қаршилик қилас, у билан тенглашиб, ташвиш келтираарди. Лекин зоҳиднинг бойлиги кўп, Шайхнинг эса, бир кулбаси бор эди, холос. Шайх Ҳижоз сафаридан қайтиб, кулбаси ичидан бир итнинг болалаганини кўрди. Итни кулбадан чиқариб юборишга кўнгли

бўлмади. Итнинг чиқиб кетишини кутиб, саксон марта қулбага келиб кетди. Лекин ит қулбадан чиқиб кетмади.

Шайх бир қоя тагига уй қилиб, ибодатга машғул бўлди. Зоҳид кечаси Ҳизрни тушида кўрди.

У Ҳазрат зоҳидга:

— Сен бир киши билан баробар бўлмоқчисан, у киши бир ит учун саксон марта қулбасига бориб келди. Ит қулбадан чиқмади, у ҳам итни ҳайдаб юбормади. Охири қулбасини итга қолдириб, ўзи бошқа жойга ўрнашди. Сенинг шунча бойлигинг бор, уйларинг кўп, Аллоҳ ҳузурида сен у киши билан тенгмисанки, бу дунёда у билан баробар бўлгинг келади? Агар саодати абадий, давлати доимийни истасанг, унинг хизмати учун камарингни беллингта маҳкам bogla, — деди.

Зоҳид гафлат уйқусидан уйғониб, қолган умрини Ҳаким Термизий хизматида кечирди.

* * *

Нақл қилишларича, Шайхнинг аёлидан:

— Шайхнинг ҳеч жаҳли чиқадими? — деб сўрадилар.

У:

— Бизга ҳеч жаҳл қилмайди, аммо биздан Шайхга озор етиб қолса, у куни бизни яхши кўриб, йиғлаб: «Илоҳим, тавба қилдим, буларга ҳам тавба рўзи қилгин ва тўғриликка келтиргин», дер эди, — деди.

* * *

Нақл қилишларича, Шайхдан:

— Сени қанчалик одобинг бор? — деб сўради.

У:

— Қирқ йил бўлибдик, ўз аёлларим орасида бурнимни ташламадим, — деб жавоб берди.

Бир киши бў сўзни эшитиб, синаш мақсадида Шайхнинг сұҳбатига борди. У масжидда намоз ўқиётган экан, намозни тутатишини кутиб турди. Шайх намозини тамомлаб, уйига кета бошлади. У киши ҳам Шайхнинг ортидан кетарди.

«Шайхнинг одоб ҳақида айтган гаплари ростми ё ёлғонмикан», деган фикр кўнглидан кечди. Унинг кўнглидан кечганлари Шайхга маълум бўлди ва у кишига қарши бурнини ташлади.

Шайхнинг бу қилган ишига у киши ажабланди.

«Шайх менинг фикримни билиб, ундан нафратланишим учун шундай қилди. Валийларнинг қоидаси шундай бўлади. Агар бу киши айн ул-яқин ҳосил қилган валилар жумласидан бўлса, менга ўша кишининг айтган сўзлари ростми ёки ёлгонми, албатта, билдиради», деб кўнглидан кечди.

Шунда Шайх унга юзланиб:

— Эй ўғил, у киши сенга рост айтибди, лекин бизни ва бизга ўҳшаганларни синамоқни тарқ этгин! Ҳар кимга ёр ваъдасини қилсанг, ихлос билан қилгин! Ихлос кишини мақсадига етказади! Сен Аллоҳ буйругига машгул бўлгин! — деди.

* * *

Нақл қилишларича, шайх Ҳаким Термизий жуда соҳибжамол, йигитлик чоғида бир аёл унга ошиқ бўлиб, ўзини Шайхга жуда чиройли қилиб кўрсатди. Шайх ундан қочди, аёл эса, унинг изига тушиб:

— Менинг ҳожатимни раво қилгин, — деди.

Шайх унга:

— Менинг ёнимга келма, — деди. Аёл қанча ёлворса ҳам, Шайх унга қулоқ солмади. Охири у аёлдан қутулди.

Ҳаким Термизий айтади:

— Қариган чоғимда, кошки мен у аёлнинг ҳожатини раво қилганимда эди, тавба қилсан, Аллоҳ мени кечирарди, — деган фикр хотирамга келди.

Яна андишага бордимки, мен шунча тоат-ибодатлар қилдим, кўп риёзат ва машаққатлар чекдим, энди эса, қариган ҳолимда қилмаган гуноҳга, не учун қилмадим, деб пушаймон бўлдим?

Бас, менга нима бўлди? Қаттиқ гусса, алам-қайғу едим. Бу гамлар сабабли хаста-ю ночор бўлдим. Кечаси тушимда Расули ақрамни кўрдим.

Расууллоҳ менга:

— Эй Муҳаммад Ҳаким, кўп қайғу еб, хаста-ночор бўлмагин, йигитлик вақтингда сен билан бизнинг орамиз яқин эди. Ҳозир орамиздан кўп вақт ўтди. Шунинг учун Шайтон сенинг кўнглингга

бу андишани солди. Бундан сенга нуқсон ёхуд зиён йўқ, балки кўп фойдалар ҳосил бўлгай! Шуни деб, Аллоҳ қўрқувидан кўп гуссалар чекиб, хаста бўлдинг ва азоб тортдинг. Сен энди роҳат кўрасан, — деди.

Муҳаммад Ҳаким уйқудан уйғониб, вужуди ором топди ва соғ бўлиб турди. Уч кеча-кундуз рўза тутди ва яна аввалги ҳолига келди.

* * *

Муҳаммад Ҳакимдан нақл қилишларича, у шундай ҳикоя қилади.

Одам Атонинг тавбаси қабул бўлиб, ҳазрати Ҳавво билан қовушди. Бир куни Одам Ато Ҳавво ёнида йўқ эдилар, Иблис Ҳавво ёнига келиб:

— Ўглим сенинг ёнингда ўтириб турсин, — деб қўйиб кетди.

Ўғлининг оти Ханнос эди. Уни Ҳаввога топшириди ва кетди. Бир оздан кейин Одам Ато келдилар.

Ҳавво ёнида бир ўғлон ўтирганини кўриб:

— Бу кимнинг ўғли? — деб Ҳавводан сўрадилар.

Ҳавво:

— Бир киши келиб, бу ўғлонни менга топшириб, тез келаман деб, кетди, — дедилар.

Одам Ато бу Иблис эканлигини билдилар. Унинг сўзи билан жаннатдан чиқиб, қувилган эди.

Жаҳл билан Ҳаввога:

— Нега бу ўғлонни қабул қилиб, ўзинг билан олиб қолдинг? — дедилар.

Иблиснинг боласини бўлак-бўлак қилиб, ҳар бир бўлагини дараҳт устига қўйдилар. Сўнг Одам Ато ишга кетдилар.

Иблис Ҳавво ёнига келди, қараса, ўғли йўқ. У Ҳавводан:

— Ўглимни нима қилдинг? — деб сўради.

Ҳавво дедилар:

— Одам Ато келиб, мени койидилар, ўғлингни бўлак-бўлак қилиб, ҳар бир бўлагани дараҳт устига қўйдилар!

Иблис:

— Ханнос! — деб ўглини чақирди.

Дарахтларга қўйилган бўлаклар бирлашиб, тирилди ва отасининг ёнига келиб, ўтириди.

Иблис Ҳаввога:

— Одам Атодан қўрқаман, у мени ёмон кўради, — деб ўглини олиб қолишни сўраб, ялиниб туриб олди.

Ҳаввонинг раҳми келиб, ўглини яна олиб қолди. Иблис кетди. Одам Ато келиб қарасалар, Ҳаввонинг ёнида ўглон ўтирибди, аввалгидан ҳам кўпроқ жаҳллари чиқди.

Ҳаввога кўп таъна этиб:

— Иблиснинг ёмонлигидан қўрқмасмисан? — дедилар.

Одам Ато бу сафар ўглонни оловда ёндирилдилар. Кулини икки бўлак қилиб, бир бўлагини шамолга, иккинчи бўлагини дарёга ташладилар. Одам Ато яна ишга кетдилар.

Иблис Ҳавво ёнига келиб қараса, ўғли йўқ. Ҳавво унга бўлган воқеани айтиб бердилар.

Иблис:

— Ханнос! — деб ўглини чақирган эди, яна аввалгидек тирилиб, отасининг ёнига келиб ўтириди.

Бу гал Иблис яна:

— Эй Ҳавво, Аллоҳ ҳаққи, ўглимни бу сафар ҳам қабул қилгин, сени уятга қўймай, уни тез олиб кетаман. Одам Ато уни кўрмайди, — деди.

Ҳавво:

— Агар Одам Ато ўғлингни яна кўрса, мени ҳалок этади, — дедилар.

Иблис кўп ялиниб-ёлворди. Ҳавво яна қабул қилиб, ўглини олиб қолдилар. Чунки аёллар раҳмдил, нима гап айтсалар, у гапга қулоқ соладилар. Ҳавво Иблиснинг ҳийла-мақрига алданди. Одам Ато қайтиб келди, ўглоннинг Ҳавво ёнида ўтирганини кўрди. Қаттиқ газабланиб, Ҳаввога кўп таёқлар уриб, кўп жойини мажруҳ этди ва деди:

— Сен Иблиснинг айтганини қиласан, менинг буйргумни қилмайсан!

Қаҳр билан ўғлонни қўлига олиб, бир қояга урган эдилар, у бўлак-бўлак бўлиб кетди. Уни қозонга солиб, пишириб, икковлари едилар.

Одам Ато туриб, ишга кетдилар.

Иблис келиб, ўғлини кўрмади.

— Ўглим қани? — деб Ҳавводан сўради.

Ҳавво унга:

— Сен билан ўғлингни деб, мен қўп хорландим, таёқлар едим.

Ўғлинг бир ерга кетдики, энди сен уни ҳеч қачон кўрмассан, — деди.

Иблис деди:

— Нима қилдиларинг, нега мен уни бошқа ҳеч қачон кўрмасман?

Ҳавво дедилар:

— Уни қозонга солиб, пишириб, икковимиз едик!

Иблис Ҳаввога:

— Менинг ҳам мақсадим уни икковингиз ейишингиз эди. У энди кўксингизни ўзига жой қилиб олади, — деди.

Одам фарзандининг кўнглига келадиган бунча васваса, ёмон хаёл ва ярамас андишаларнинг ҳаммасини Ҳаннос қилади.

Иблис деди:

— Эй ўглим Ҳаннос, энди сен ичкаридан, мен эса, ташқаридан васваса қилиб, одам ўғилларини йўлдан оздириб, ўзимиз билан дўзахга олиб борамиз!

Аллоҳ «Қуръон»да айтади: «Яширин васвасачи (шайтон) ёвуэлигиданки, (у) одамларнинг дилларига васваса солур. (Ўзи) жинлар ва одамлардандир».¹

* * *

Расули акрам айтадилар:

— Ҳар ким «Қуръон» ўқиса, амрини тутса, пайгамбарлик нишони икки қошининг ўртасида кўринади.

* * *

Яна Расули акрам дедилар:

— Тўғри туш пайгамбарликнинг қирқ ҳиссасидан бир ҳиссасидир.

¹ Бу ва олдинги ўринларда Нос сураси, 4—6-оятларига ишора бор.

* * *

— Бўйсуниш нима? — деб сўрадилар.

Шайх деди:

— Бўйсуниш шаҳват ўтини сўндириш ва таъзим нурларини кўнглига келтиришдир. Шундай бўлса, шаҳват ўти сўнади.

* * *

— Одамларнинг азизроги ўз нафсини хор қилган кишидир!

* * *

— Хожа шундай одамки, Шайтон уни асири қилмаган бўлади. Ҳар ким ҳақиқат сирига кирса, ҳаргиз гуноҳ аҳлини инкор қилмайди.

* * *

— Хислатларнинг ёмонроги шуки, унда кибр бўлади. Арслон бир сурув қўй орасида қилолмаган ишни Шайтон бир соатда одамнинг ичидаги қилади.

* * *

— Аллоҳ даргоҳида тўрт нарса жуда ёқимлидир: биринчи, кофирлар жангида қилич уриш; иккинчи, олимлар даргоҳида илм ўқиш; учинчи, очлик билан Каъба йўлида сафар қилиш; тўртинчи, кўнгил ҳузури билан Аллоҳга муножжот қилиш!

* * *

— Кўнгилнинг ниҳояти йўқ, дейдилар. Бу тўгри эмас, чунки ҳар қачон кўнгилнинг истаги маълум бўлса, у кўнгилда қарор топади. Аммо йўлнинг ниҳояти йўқ. Исм ул-аъзам пайгамбарлардан бошқа ҳеч кимга ҳаргиз тажаълий қилмади.

Ҳаким Термизийни Аллоҳ раҳмат айласин!

АБУ БАКР ВАРРОК

У илму ҳикмат ҳазинаси, эоҳидларнинг акобиридан, машойихларнинг сараларидан, художўйлик ва тақво ичида комил, тажрид ва тафрида ажиб қобилиятили, муомала ва адабда тенгсиз, ундаги адаб ва аркон ҳеч бир машойихда йўқ, риёзат ва мужоҳадасини барча тан олар, уни муаддаб ул-авлиё дердилар. Нафсини ўлдирган ва муборак нафасли эди.

У Балх шаҳрида сокин, Хуэравия ёронларидан, адаб ва риёзат ҳақида китоблар ёзган эди. Ҳаёти давомида Ҳизрни кўришни орзу қиласди. Ҳар куни тонгда бир пора «Қуръон» ўқир, гўристонга бориб, Аллоҳга ёлвориб йиглар эди.

Бир куни оёгини эшикдан ташқарига қўйганида, бир нуроний киши келиб, салом берди ва деди:

— Бу кун биэ билан суҳбат қилишни хоҳлайсанми?

Абу Бақр:

— Ҳа, хоҳлайман, — деди.

Бас, у билан бирга гўристонга борди. Кўп гаплашди ва узоқ суҳбатлашдилар.

Суҳбатдан сўнг, қария кетаётиб:

— Эй Абу Бақр, бугун сен бир пора «Қуръон» ўқишинг керак эди, мен сени бундан қўйдим. Ҳизрни кўрсам, у билан суҳбат қилсам, деб ҳамиша орзу қиласар эдинг. Сен орзу қилиб юрган киши мен бўламан. Билгинки, кўнглингни Ҳақ таолога қўйиб, бир соат «Қуръон» ўқиганинг мен билан минг йил суҳбат қурганингдан яхшироқди, — деди.

Абу Бақр Варроқ:

— Ҳизрдек кишининг суҳбати кишини Аллоҳ суҳбатидан йироқ қиласа, ўзга одамларнинг суҳбати қандай бўлади, қиёс қилгин, — деди.

* * *

Нақл қилишларича, Абу Бақр Варроқнинг бир ўғли бор бўлиб, уни бир муаллимга берди. Бир куни ўғли қақшаб-титраб уйга келди.

Абу Бақр:

— Эй ўғлим, сенга нима бўлди? — деб сўради.

Ўғли:

— Эй бобо, бугун устозим «Қуръон»дан бир оят ўқиди. Унинг маъносини эшитиб, кўрқанимдан бу аҳволга тушдим, — деди.

Абу Бақр:

— Эй жоним ўғлим, у қайси оят эди? — деб сўради.

Ўғли:

— «Муззаммил» сурасининг 17-ояти эди, — деди ва оятни ўқиб берди. Оят маъносининг ҳайбатидан ўғли касалланиб, вафот этди.

Отаси унинг устига бориб кўп йигларкан:

— Эй Абу Бақр, ўғлинг бир оят ўқиб, Аллоҳ қўрқувидан жон берди, сен шунча «Қуръон»ни хатм қилиб, умринг охирига етдинг, Аллоҳдан ҳеч қўрқмассан, сенинг кўнглинг тошмики, ҳеч нарса таъсир қилмас! — деди.

* * *

Нақл қилишларича, бир киши Абу Бақрни зиёрат қилгани келиб:

— Менга насиҳат қилгин, — деди.

Абу Бақр унга:

— Икки жаҳоннинг яхшилиги Аллоҳ берганига қаноат қилмоқдир ва икки жаҳоннинг заволи молнинг кўп бўлмоғидир. Боргин, бу насиҳатга амал қилсанг, икки жаҳонда нажот топасан, — деди.

* * *

Нақл қилишларича, Абу Бақр Варроқ айтади, бир гал Макка ўйлида кетар әдим, ҳажга кетаётган кампирга учрадим. У мендан:

— Эй йигит, сен кимсан? — деб сўради.

— Бир гарифман, — дедим.

У:

— Сен Ҳижозга кетяпсанми, Аллоҳ сен билан биргадир, нега гариб бўласан, Аллоҳ ишидан шикоят қиласанми? — деди.

Бу сўзларни кампирдан эшитиб, ҳайратда қолдим. Оёқларимни кўтартгани тоқатим қолмади, унинг ортидан юролмадим. Аёл кетди, мен эса орқада қолдим.

* * *

Нақл қилишларича, Абу Бакр деди:

— Менга эшик очилди ва Ҳотифдан:

— Эй Абу Бакр, нимани хоҳласанг мендан сўрагин, — деган овозни эшитдим.

Мен:

— Худовандо, пайғамбарлар кўп озорлар чекиб, кўп меҳнатмашаққатлар тортдилар. Йлоҳим, менинг тилагим шуки, мени камбагаллик ҳолида тутгайсан, менга бечоралик, хорлик бергайсанки, бало чекмоққа тоқатим йўқдир, — дедим.

* * *

Шайх Абу Бакр айтади, одамлар уч қисм бўлади. Биринчи қисми — олимлар, иккинчи қисми — беклар, учинчи қисми — фақирлар. Олимлар бузилсалар, халойиқнинг дини бузилади. Беклар бузилсалар, халойиқнинг майшати бузилади. Фақирлар бузилсалар, бошларига балолар ёғилиб, натижада вилоят хароб бўлади.

* * *

— Ҳар ким шаҳватга берилса, гавгоси ортади, ҳар кимнинг гавгоси ортса, унинг кўнгли қора бўлади. Ҳар кимнинг кўнгли қора бўлса, Аллоҳ билан душман бўлади ва кўнгли ўлади ҳамда дўзахга лойиқ бўлади.

* * *

— Тўртта душман бор. Бу тўрт душманни тўрт дўсти бор. Биринчиси — Шайтон, иккинчиси — нафс, учинчиси — дунё севгиси, тўртинчиси — халққа аралашмоқ.

* * *

— Оқил одам Шайтонни ўзига душман деб билмоги керак. Нафсга қарши турмоқ, дунёдан кўнгил узмоқ ва халқдан қочмоқ керак. Шунда бу тўрт балодан қутулади, бўлмаса, ҳалок бўлади.

* * *

— Аллоҳ сувни яратди. Барча ранглардан ранг, барча таъмлаззатлардан унга лаззат берди. Шу маънода сувнинг ранги ва лаззатининг қандайлигини ҳеч ким билмайди. У ҳеч нарсага ўхшамайдиган тириклик сабабидир. Ҳамма нарсанинг тириклиги сув билан!

Аллоҳ «Куръон»да айтади: «Барча тирик мавжудотни сувдан (пайдо) қилганимизни кўрмадиларми?»¹

* * *

— Ҳар ким эрталаб туриб, ўйин-кулгу ва фаҳш сўзларга машгул бўлса, билгинки, у кеча ҳаром луқма ебди.

— Ҳар ким эрталаб туриб, намоз, рўза, тасбех, таҳлил ва истиғфорга машгул бўлса, билгинки, у кеча ҳалол луқма ебди.

* * *

— Ҳар ким Аллоҳга қуллик қилишдан қочса, унга қочган қулларга қилинадиган муомалани қилиш вожибидир.

* * *

Нақл қилишларича, шайх Абу Бакр вафот этгандан кейин бир улуг одам уни тушида кўрди. Шайхнинг ранги сарғайған, қайгули бўлиб, зор-зор йиглар эди.

Улуг қиши сўради:

— Эй Шайх, сенга нима бўлди, нега бунча ғамгинсан?

Шайх:

— Ёнимга ўнта ўликни олиб келдилар. Уларнинг ҳеч бири мусулмон эмас ва қаттиқ азобдадир, — деб жавоб берди.

¹ Анбиё сураси, 30-оят.

АБДУЛЛОХ МАНОЗИЛ

У ягонаи рўзгор, мутаваккили номдор ва тақводор, дунё ва халқдан ўзини четга олган, Аҳмад Қассорнинг муридларидан, зоҳир ва ботин илмида ҳунарманд бўлиб, кўп ҳадислар эшигтан ва билар, у яшаган замонда ундан бошқа дунё лаззатларидан кечган, покўдомон киши йўқ эди.

* * *

Нақл қилишларича, бир киши Абдуллоҳдан бир масала сўради. Абдуллоҳ унинг масаласига жавоб берди.

У киши:

— Жавобингизни қайтаринг, мен тушунмадим, — деди.

Абдуллоҳ:

— Кимки пайғамбар суннатини тарқ этса, билгинки, у фарзни ҳам тарқ этади. Шунинг учун суннатни тарқ этган одам бидъатчи ва у дўзахда ўтин бўлади, — деди.

* * *

Яна Шайх дейди:

— Вақтларнинг яхшироги нафс сенга голиб бўлмаган вақтдир, вақтларнинг ёмонроги нафс сенга голиб бўлган вақтдир.

* * *

— Киши молига сигинганидан кўра бутга сигинмоғи яхшироқдир. Иброҳим пайғамбар сўзларидан Аллоҳ Муҳаммад пайғамбарга шундай хабар беради:

— Эй Худовандо, мен ва авлодимни бутга сигинмоқдан сақлагин! Тафсирда бут деб, ақчага сигинмоқни айтадилар.

* * *

— Фақирлик дунё ва охиратдан кесилмоқ ва Аллоҳни истамоқдир. Кимки ўтиб кетган вақтларини фойдасиз ерда ёд қилса, ҳозирдаги нақд вақтини қўлдан бермагай.

* * *

— Убудийят (бандалик) бу — Аллоҳга барча ишларда бўйсунмоқдир. Аллоҳнинг хос бандалари бандалик қўлидан кетмаслиги учун ўзга хизматкор истамайдилар. Аллоҳ «Қуръон»да бир неча хислатларни ёд этган. Аммо барчасининг яқуни истиғфор билан яқин туради.

Аллоҳ айтади: «(Улар) сабрли, садоқатли, итоатли, саҳоватли ва саҳар чоғларида Аллоҳдан магфират сўрайдиган кишилар эди».¹

* * *

Бас, маълум бўлдики, банда ўз хатоларини билиши учун истиғфордан яхшироқ мақом йўқ экан. Гапирган гаплари ва қилган ишлари ҳақида истиғфор қилгай.

* * *

— Ҳар ким бир нафас риёсиз ва ширксиз Аллоҳ билан муомала қилса, у битта нафаснинг баракатидан гўё умрининг ҳаммасини худди шундай кечирган бўлади.

* * *

Нақл қилишларича, бир киши Шайхга деди:

— Сенинг иймонинг комил ва оқибатинг хайрди!

Абдуллоҳ бу сўзни эшитгач:

— Ундай бўлса, энди менга тириклик керак эмас экан, — деди ва йиқилиб, азиз жонини Аллоҳга топшириди.

Шайх Абдуллоҳни Нишопурда дағн этдилар. Қабрининг тупроғи ҳамма дардларга шифодир.

Аллоҳ шайх Абдуллоҳ Манозилни раҳмат айласин!

¹ Оли Имрон сураси, 17-оят.

АЛИ ИСФАХОНӢ

Имоми олам, улугликда ҳаммадан ортиқ, машойихлар ичидагашхур, Абу Туроб ва шайх Жунайднинг ёронларидан эди. Унинг сўзлари ҳақойиқ ичидаганд, риёзат, муомала ва хилвати комил эди.

Нақл қилишларича, Умар ва Абу Усмонлар Исфаҳонга келдилар ва шайх Али билан суҳбат қилдилар. Абу Усмоннинг ўттиз минг танга қарзи бор эди, шайх Али ундан воз кечди.

Шайх Алиниг сўзларидан:

— Тоат билан бўлмоқ тавфиқ аломатидир!

* * *

— Дунё иззати мол билан, охират иззати амаллар билан!

* * *

— Ҳар ким илм ва одоб истамоқнинг пайидан бўлса, жаннат ҳам уни исташ пайидадир.

* * *

— Кимки ибодат ва амал қилмасдан Аллоҳга яқинлик истаса, унинг ўироқлиги шу қадарки, дарчадан ичкари кирган нур офтобдан нақадар ўироқ бўлгани кабидир.

* * *

— Оқиллар Аллоҳ ҳукми остида яшашни тилайди.

* * *

— Бойлик истаган илмдан топади, зикр айтувчилар раҳмат ичидагаш ёёт кечиришни тилайди ва фахр истаганлар фақирликдан!

* * *

Нақл килишларича, шайх Абулҳасан деди:

— Бир куни Али Исфаҳоний билан бирга кетар әдик. Ногоҳ шайх Али: «Лаббайка», деди.

Эгилиб саждага борди ва жон бериш ҳолатига тушди.

Мен унга: «Ла илаҳа иллаллоҳ», дегин дедим.

У табассум қилиб:

— Менинг ишим етмиш йилдирки, шу. Агар тавҳид калимасини энди менга айтадиган бўлсанг, Унинг азаматлиги ҳаққи ва ҳурмати, мен билан Унинг орамизда қийинчилик ҳижобидан бошқа ҳижоб йўқдир, — деди.

Шундай деб, шайх Али азиз жонини Аллоҳга топширди.

Шайх Абулҳасан:

— Мен Аллоҳнинг валийсига нега тавҳид калимасини талқин қилдим, «во хижолато, во хижолато», деб хижолатда йиглади.

Аллоҳ Али Исфаҳонийни раҳмат айласин!

АБУЛХАЙР НАССОЖ

Бағдод машойихларининг устози, вაъз, фасоҳат, ибодат бобида ягона, хулқ ва ҳилм бобида бағоят, ундаги художўйлик, риёзат, муомала ҳеч кимда йўқ, нафаси ва сўзлари таъсирил эди. Бир кун йўқки, бир неча кишилар келиб, унинг мажлисига келмаса.

Шайх Шиблӣ ва Иброҳим Ҳоснинг мажлисида тавба қилган, шайх Жунайднинг хос ёронларидан бўлиб, шайх Жунайднинг ишончи ва эътиқоди унга тўлиқ эди.

* * *

Нақл қилишларича, Абулхайр Нассож ҳаж қилиш ниятида ўз ватанидан Шом шаҳрига борди. Бир куни йўлда кетаётганида бир золим киши унга учраб, деди:

— Менимча, сен бир қулсан ва сен хожангнинг хизматидан қочганга ўхшайсан?

Шайх деди:

— Сен рост айтасан, мен бир қулман.

Золим киши:

— Мен сени ёнимда ушлайман, сени бир ишга тайин қиламан, — деди. Абулхайр Нассож унга:

— Менинг ҳам орзуим шуки, мени бирор киши бир ишга тайин қилса, — деди.

У золим киши Шайхга:

— Энди сен менинг қулимсан, — деб Шайхни уйига олиб бориб, унга иш буюорди. Шайх золим буюорган ҳамма ишни қилар эди. Унга тўқувчиликни буюорди, Шайх уни ўрганди. Неча йиллар унинг ишларини қилди.

Золим унга:

— Эй Абулхайр, — деса, Абулхайр унга:

— Лаббай, нима иш буюрасан? — деб жавоб берарди.

Бир куни золим унинг эътиқоди ва тоатига қараб, ўзининг қилган ишига пушаймон бўлди.

— Бу бир валий киши бўлса керак, агар у менинг сотиб олган қулим эса-да, бунчалик бўлмас эди, — деб кўнглидан ўтказди ва тилида:

— Эй Абулхайр, менга кўп хизматлар ва яхшиликлар қилдинг. Энди мендан рози бўл, сенга рухсат, ўз ишларинг билан машгул бўл, — деди.

Шундай қилиб, Абулхайр у ердан ҳажга кетди. Ҳаж шартларини бажарди. У ниҳояти йўқ мартабаларга эришди.

Шайх Жунайд ҳазратлари Абулхайр Нассожга:

— Исмингга кўра Аллоҳ барча хайрларни сенга насиб қилибди, — дер эди.

* * *

Нақл қилишларича, Абулхайр Нассож доим тўқувчилик билан машгул бўлиб, ишидан бўшаганда дарё қирғогига бориб, у ерда ибодат қилар эди. Бир куни бир қариянинг кийимини тўқиди.

Қария:

— Мен уйга бориб, сенга пул олиб келаман. Агар сени тополмасам, пулни кимга берайин? — деди.

Шайх унга:

— Агар мени тополмасанг, пулни дарёning қирғогига қўй, — деди.

Қария пулни олиб келиб, Шайхни тополмади. Олиб бориб, дарёning қирғогига қўйди. Шайх дарёning қирғогида ибодат қилаётган эди, балиқлар пулни олиб, Шайхга келтириб бердилар.

* * *

Нақл қилишларича, Абулхайр Нассож айтади:

— Уйда ўтириб, ҳозир Жунайд эшик олдида турибди, деган ўй хаёлимдан ўтди. Кейин бу ўйни унудим ва маълум вақт ўтгач, ўрнимдан туриб, ташқарига чиқдим. Қарасам, Жунайд ташқарида турибди.

Жунайд менга:

— Мени хаёлингдан ўтказган пайтда келмасдан, нега энди келдинг? — деди.

* * *

Нақл қилишларича, Абулхайр Нассож дейди, бир куни масжид ичидаги ўтирадим. Ранглари саргайган, қайгули ҳолда ўтирган бир дарвешга қўзим тушди.

Ундан:

— Сенга нима бўлди, нега қайгули ўтирибсан? — деб сўрадим.

Дарвеш:

— Шу қунгача ўзимни эр кишиман, деб санарадим, энди хунасалардан ҳам пастроқ бўлдим, — деди.

Мен яна:

— Нега бундай дейсан? — деб сўрадим.

У менга:

— Мен риёзатни ташлаб, роҳатни қабул этдим, — деб жавоб берди.

Билсам, у бир одамнинг олтин учун ажратган закотини олган, шунинг учун қайгуга ботган экан.

* * *

— Имон ялангочдир, унинг либоси тақводир!

* * *

— Ҳавф Аллоҳнинг қамчисидир! Агар бандалари одобсизлик, ёмон хулқни ўзларига одат қилсалар, у орқали одобли бўладилар. Ҳавфнинг нишони шуки, амал гоятига етса, унинг ичидаги нуқсондан ва зорлиқдан бошқа ҳеч нарса қўринмайди!

* * *

Нақл қилишларича, шайх Абулхайр Нассож бир юз йигирма йил яшади. Вафот вақтида, шом намозини ўқиётганида ҳазрати Аэроил келдилар.

Шайх бошини кўтариб, Аэроилни чақирди:

— Эй Аэроил, Аллоҳ буйрганини бажаринг ёки менга қўйиб беринг, токи мен Аллоҳ буйрганини бажарай. Чунки Аллоҳ Сизга:

— Эй Аэроил, бориб, Абулхайрнинг жонини ол! — деб буюорди, менга ҳам:

— «Намоз вақти келди, ўқигин», деган буйруқ келди, — деди. Аэроил Шайхга муҳлат берди. Абулхайр Нассож таҳорат қилиб, намозини ўқиди. Сўнг азиз жонини Аллоҳ ҳазратига топширди.

* * *

Вафотидан сўнг бир акобир Шайхни тушида кўриб:

— Эй Абулхайр, Аллоҳ сенга қандай муомала қилди? — деб сўради.

Шайх:

— Мен билан Аллоҳ орасига аралашманг, аммо мендан:

— Дунё нажаслигидан қандай қутулдинг ва халқдан қандай халос бўлдинг, деб сўранг, — деди.

Абулхайр Нассожни Аллоҳ ўз раҳматига олган бўлсин!

АБУ ҲАМЗА ХУРОСОНИЙ

У мусулмонлик Каъбаси, улуг машойихлардан, тариқат ичида бегоят, ҳақиқат ичида бениҳоят, қадри баланд, олиҳиммат, фаросат ва заковат бобида нишона, риёзат ва кароматлари машхур, таваккули багоят зўр, маноқиблари саноқсиз эди. Ўзи салафлардан, Нишопур шаҳрига келиб, Абу Туроб билан суҳбат қурган.

* * *

Нақл қилишларича, Абу Ҳамзанинг бир қиз қариндоши бор бўлиб, уни жуда яхши кўрарди. У Каъбага бормоқчи бўлди. Қиз қараса, унинг ҳеч нарсаси йўқ, бир пора қумушни унинг ёқасига тикиди. Абу Ҳамзанинг бу ишдан хабари йўқ эди.

У оёгини Саҳрора босиши билан Ҳотифдан:

— Эй Ҳамза, Аллоҳ осмонни устунсиз, ерни табақалаб, тоғлар, далалар билан тўла яратди. Сенинг ризқингни етказмоққа қодир эмасми? Ёлғизман, таваккул аҳлиман, дейсан, ризқинг учун кўйлагинг ёқасига қумуш яширибсан, уялмайсанми? — деган овозни эшилди.

Абу Ҳамза бу сўзларни эшитиб, фарёд қилди, қумушларни ёқасидан олиб ташлади. Бир оз юриб, бир оғзи очиқ қудуққа йиқилди. Унинг ҳеч бир аъзосига зиён етмади. Бир-икки кундан кейин нафси оч қолиб, деди:

— Ўз нафсингни ҳалокатга қўйма, пулинг ва озуқанг йўқ, очиқиб қоласан. Абу Ҳамза нафсига деди:

— Қудуқда мени ҳалок этмаган Зот ташқарида ҳам ҳалок этмас, ўзи мени сақлар!

Аллоҳга таваккул қилиб, йўлда давом этди. Йўлда яна бир қудуққа дуч келди ва унинг ичига тушди. Аллоҳ фармони билан бир арслон арқон олиб келиб, қудуққа ташлади. Абу Ҳамза унга осилиб, қудуқдан чиқди.

Хотиfdban:

— Эй Абу Ҳамза, сен бизга таваккул қилдинг, биз ҳам сени барча балолардан сақладик. Бу қудуқлар жоҳилларни ҳалок қилувчи эди, биз сени улардан қутқардик, — деган овозни эшилди.

Арслон юзини ерга суртиб, думини қимиirlатди ва кетди.

* * *

Нақл қилишларича, бир куни Жунайд Бағдодий Иблис сёғи билан эрлар бўйинни босиб, бошларига чиқаёттанини кўрди ва:

— Эй малъун, эрларга густоҳлик қилиб, бўйинларига минишга уялмайсанми? — деди.

Иблис:

— Булар эрлар эмас, уларнинг кўнгилларида дунё севгиси бор. Агар эр киши қидираётган бўлсанг, фалон қоя остида ўтирибди, бориб кўргин, — деди.

Жунайд дейди:

— Мен Иблис айтган қояга бордим. У ерда Абу Ҳамза ибодат қилаётган экан. Намозини тамом қилишини кутиб турдим.

У менга:

— Эй Жунайд, Иблис ёлғон гапирди, чин эрлар Иблиснинг кўзига кўринмайди ва Иблис уларнинг атрофига келолмайди, — деди.

* * *

Нақл қилишларича, Абу Ҳамза Ҳижоз шаҳрига кетар экан, эҳром бoggлар ва эҳроми бўйнида эскирмагунча ечмас, уни яна тозалар эди.

Ундан:

Унс (дўстлик) нима? — деб сўрадилар.

Айтди:

— Унс ҳалқ орасида кўнгилнинг тор бўлиши ва хилватда шод бўлишидир!

* * *

— Гариб шундай одамки, ҳалқ орасида Аллоҳни унутмаган кимса. Кимки Аллоҳни севса, барча ҳалойиқ уни севади ва унга муштоқ бўлади.

* * *

Бир одам Абу Ҳамзадан насиҳат қилишини сўради. У:

— Ҳеч ким бенасиб қолмайдиган сафар учун йўл озигини ҳозирла, — деб насиҳат қилди.

Яна деди:

— Мўминнинг кўнглидаги хавф умиддан голиб бўлиши лозим! Маърифат дарахтини фикр суви билан сугормоқ керак, токи нажот емишларини берсин ва жаннатга лойиқ ва сазовор қилсин!

* * *

— Зоҳид шундай одамки, қандай ҳожати бўлса, Аллоҳдан бошқа ҳеч кимдан сўрамайди.

Аллоҳ Абу Ҳамза Хуросонийни раҳмат айласин!

АҲМАД МАГРИБИЙ

У миллат шайхи, машойихларнинг муршиди, пирларнинг улуглари, авлиёларнинг устозларидан, қўпчиликнинг эътиқоди унга тўлиқ, унинг ажойиб авлиёлиги бор бўлиб, муридларнинг тарбиясида нишона эди. Ҳамма кўнгилларда суюкли ва акобир орасида мақбул, барча тилларда мавсуф, тажрид ва таваккул бобида унга етадигани йўқ эди.

У Иброҳим Шайбоний ва Иброҳим Хоснинг пири, сўзлари маъноли ва қароматлари шафиль бўлувчи, бир юз йигирма йил умр кўрган, ҳалойиқнинг қўли теккан нарсаларни умуман емас, ейдиган нарсаси саман тузи бўлиб, муридлари қаерда саман тузини кўрсалар унга олиб келишар, муридлари билан доим сафар қилар ва ҳамиша эҳром тўнини кияр, тўни ҳеч ифлос ва сочи узун бўлмас эди.

* * *

Нақл қилишларича, Аҳмад Магрибий айтади:

— Менга отамдан бир уй мерос қолганди, уни сотдим, пулинин Каъба муҳожиirlарига олиб бориб, тарқатишни ўйладим. Шу мақсад билан Бария ичига кириб кетаётганимда, бир қароқчига учрадим.

Қароқчи мендан:

— Нима нарсанг бор? — деб сўради.

Мен:

— Эллик олтиним бор, — дедим.

У:

— Пулларингни менга бер, — деди.

Мен пулларни унга бердим. У пулларни олди, санаб, эллик олтин эканлигини кўрди. Сўнг олтинларни менга қайтариб берди.

Қароқчи туясини ерга чўқтириб:

— Туяга мин, бирга ҳамроҳ бўлиб кетайлик. Сенинг ростгўй-лигингни кўрдим, қўнглим сени ёқтириди, — деди. Хоҳласам-хоҳламасам-да, мени туясига миндириб, Каъбага бирга борди. У қароқчилигини ташлаб, тоат-ибодатга машгул, қўп риёзатлар чекиб, авлиёлардан бўлди.

* * *

Нақл қилишларича, Аҳмад Мағрибий дейди:

— Бир куни Бария ичида кетаётган эдим, бир йигит озуқа ва улоқсиз кетарди.

Ундан:

— Эй йигит, нега озуқасиз кетяпсан? — деб сўрадим.

У:

— Ўнг ва чап тарафингга қара ва бошингни қўттар. Юқорига ва қуиига қара, Аллоҳдан ўзга нарсани кўряпсанми? — деди.

Мен:

— Ҳар тарафга қарасам ҳам Аллоҳ ҳозирдир, — дедим.

Йигит:

— Ҳамма ерда Аллоҳ ҳозир бўлса, менинг ризқимни етказмасми? — деди.

* * *

Нақл қилишларича, Аҳмад Мағрибийнинг тўрт ўғли бор бўлиб, уларга касб ўргатди.

Ундан:

— Эй Шайх, нега ўзингнинг касбингни ўргатмассан? — деб сўрадилар.

Шайх уларга:

— Мендан кейин ўз меҳнатларининг ҳосилларидан ейдилар.

Ҳар ерга боргандарида:

— Мен фалон кишининг ўглиман, деб сиддиқлар жигарини қон этмайдилар. Расули акрам дедилар:

— Ўз меҳнатинг ва пешона теринг билан ризқ топиб егин, динингдан емагин!

* * *

— Дарвешларнинг энг яхшироги Аллоҳ берган ризққа сабр қилиб, рози бўлган ва бирор кишидан бир дирам тاما қилмаган дарвешдир!

* * *

— Дарвешларни Аллоҳнинг ўзи сақлайди. Дунёни тарқ этган ҳар дарвешнинг халқ узра қилган дуолари мақбулдир. Уларнинг қилган дуоларининг баракатидан мусулмонлар бало ва қийинчиликлардан омон бўладилар!

* * *

Яна айтади:

— Мен дунёдан инсофлироқ нарса кўрмадим. Чунки сен унга хизмат қилсанг, у ҳам сенга хизмат қилади. Агар уни тарқ этсанг, у ҳам сени тарқ этади!

Аҳмад Магрибий ҳазратлари Тури Сино тогида вафот этдилар, қабрлари ҳам шу ерда жойлашган.

АБУ АЛИ ЖУРЖОНИЙ

У улуг машойихлардан ва тариқат жўмардларидан, риёзат ва мушоҳада ичидагомил, ибодат ичидагомил, сўзлари мақбул ва мазкур, Муҳаммад Ҳаким Термизийнинг муриди эди.

* * *

Унинг сўзлариданким, айтади:

Уч нарса тавҳиднинг либосидир: хавф, умид ва муҳаббат.

Хавфнинг ортиқлиги Аллоҳга лойиқ этади.

Умиднинг ортиқлиги умидларга етказади.

Муҳаббатнинг ортиқлиги Аллоҳга етиштиради.

* * *

— Умид — дунёдан қочиш, рожий — қидиришдан тинмайдиган киши.

* * *

— Муҳаббат — маҳбуб хоҳлаган ерда юриш.

* * *

— Саодат аҳли фаризаларни ўйқотмайди, суннатларни тарк этмайди ва бидъат ишлардан йироқ бўлади!

* * *

— Қилган гуноҳларни халқ орасида ошкор этиш ва унга иқрор бўлиш бадбахтликнинг аломатидир.

* * *

— Валий шундай одамки, унинг ҳоли фоний, мушоҳадаси боқий бўлади. Шундай экан, Аллоҳ унинг ишига мутавалли бўлиб, унга авлиёлик беради. Унинг бошқа мақсади бўлмайди ва Аллоҳдан ўзгадан умид қилмайди.

* * *

— Ориф одам ўз кўнглини Аллоҳга бағишлайди.

* * *

— Ҳар ким Аллоҳ әшигига қарор тутса, унга барча әшиклар очилади.

* * *

— Бухл — баҳиллик сўзи уч ҳарфдан иборат: «бе» ҳарфи бало, «хе» ҳарфи зиён ва «лом» ҳарфи лозимдир. Энди баҳиллар баҳиллик ичида бўлса, уларнинг ишлари зиён ва ўзлари дўзахга лойиқ бўлади.

АБУ БАКР КАТТОНИЙ

У миллатнинг шайхи ва замонанинг пири, зуҳд ва тақво ичида ягона, риёзат ва мужоҳада ичида нишона, ҳақиқат ва тариқат ҳақида ёзган кўп асарлари бор, илм турларининг ичида зуфунун, Жунайд Бағдодий, Абу Саъид Ҳарроziй ва Абулҳасан Нурий билан сұхбатда бўлган. Уни Ҳарам чироги дердилар. Каъбанинг ёнида яшар эди. У ҳазрат умрининг оҳиригача, кечанинг аввалидан тонггача намоз ўқир, намозида «Қуръон» ни хатм қилар эди.

Одамларнинг айтишларича, у Каъбани тавоғ қилар экан, ўн минг маротаба «Қуръон» ни хатм қилди ва ўттиз йил давомида оқшом намозини ўқиб, ўша таҳорати билан тонг намозини ўқиди. Тонг намозини ўқиганидан кейин, ўша таҳорати билан яна оқшом намозини ўқир. У ўттиз йил умуман ухламади, вужуди фаришта сифат бўлган эди.

* * *

Нақл қилишларича, шайх Абу Бақр Каттоний ўигитлик кезларида изн сўради. Отаси унга рухсат берди. Каъбага боришни ният қилиб, йўлга чиқди. Барияга етиб келганида, унда эҳтилом юз бериб, гусл қилиш вожиб бўлди.

— Отамни хафа қилдим, ота ҳаққининг шартларини бажармадим, — деган хаёл кўнглидан ўтиб, Бариядан орқага қайтди ва отасининг хизматига келди. Уйга келиб, отасини хафа ҳолда ўтирганини кўрди.

Отасидан:

— Эй ота, сиз менга чин кўнгилдан рухсат бермадингизми? — деб сўради.

Отаси:

— Ҳа, чин кўнгилдан рухсат бермаган эдим. Лекин сенсиз бу уйга қарамайман, эшикда ўтириб, дуога машғул бўламан, деб аҳд қилган эдим, — деди.

Отасининг қўлини ва оёгни ўпди. Яна рухсат сўраб, Бария томон юз қўйди.

* * *

Нақл қилишларича, Абулҳасан дейди:

— Бир куни озиқсиз ва улоқсиз Барияда кетар эдим. Барияни кечиб ўтиб, Бариядан қутулдим, дедим ўзимга. Ногоҳ ўнг тарафимдан бир одам мени чақириб:

— Ўз нафсинг билан ботил сўзларни сўзлама, — деди.

Бориб қарасам, мени чақирган одам Абу Бакр Каттоний экан. Бас, мен тавба қилдим ва Аллоҳга юз тутдим.

* * *

Нақл қилишларича, Абу Бакр Каттоний дейди:

— Бир куни бир қария жойнамозини эгнига солиб келаркан, у менга салом бериб:

— Эй Шайх, нега Иброҳим пайгамбар мақомига келмайсан?

У ерда пирлар, азизлар ва акобирлар ўтирадилар. Азиз пирлар у ерда ҳадис ва ривоятлар айтадилар. Барча азизлар уларнинг сўзларини эшитишиб, жонлари роҳат топади, — деди.

Мен:

— Ҳадис ва ривоятларни улар кимдан айтадилар? — деб сўрадим.

Пир деди:

— Ҳадис ва ривоятларни Расули акрамнинг муборак оғизларидан эшитган Абдуллоҳ ибн Масъуд, Абдуллоҳ ибн Аббос ва Абу Ҳурайралардан айтадилар.

Мен дедим:

— Эй пир, улар нимани айтишса, устоз орқали айтадилар, мен устозсиз эшитаман.

Сўради:

— Уни кимдан эшитасан?

Мен унга:

— Кўнглим Парвардигоримдан эшитади, — дедим.

У менга:

— Бу гапларингга далил керак, — деди.

Мен:

— Сиз Хизр эканлигингиз бунга далилдир, — дедим.

Хизр:

— Мени ҳамма валилар биладилар, Абу Бакр Каттонийгина билмайди, деб ҳисоблардим, — деди.

Бас, Аллоҳнинг кўп валийлари борки, уларни на Хизр ва на валийлар билади. Балки, уларнинг ўзи ўзини ҳам билмайди, чунки улар Аллоҳнинг хос бандаларидир. Уларни Аллоҳдан бошқа ҳеч ким билмайди ва улардан Аллоҳдан бошқа ҳеч ким хабардор эмас.

* * *

Нақл қилишларича, бир ўгри Абу Бакрнинг кўйлагини ўғирлаб, даллолга олиб борган эди, ўгрининг қўли шол бўлиб қолди. Ўгри қўлини шол бўлганини Абу Бакр қилди, деб ўйлади. Абу Бакр намоз ўқиб бўлганда, ўгри келиб, унинг оёғига ўзини ташлади.

— Нима бўлди? — деб ўгридан сўради.

Ўгри бўлиб ўтган воқеани айтиб берди. Абу Бакр унга:

— Аллоҳнинг иззати ва азамати ҳаққи, нима олганингни ва нима олиб келганингни билмайман, — деди.

Сўнг:

— Илоҳим, бу ўгри олганини қайтариб берди, Сен ҳам ундан олганингни қайтариб бергин, — деб дуо қилди. Шу замон ўгрининг қўллари тузалди.

* * *

Нақл қилишларича, Абу Бакр айтади, бир кеча тушимда бир келишган чиройли йигитни кўрдим. Бундан олдин бундай хуш сувратни кўрмаган эдим.

Ундан:

— Сен кимсан? — деб сўрадим.

Йигит:

— Тақво деганлари мен бўламан, — деди.

Яна сўрадим:

— Сенинг жойинг қаерда?

Йигит:

— Қайгули ва қўрқинчли қўнгиллар менинг маконимдир, — деб жавоб берди.

Ундан кейин хунук манзарали ва қўриниши ифлос ҳамда қора юзли бир аёлни кўрдим. Ундан хорроқ ва хунуқроқ бирорта нарсани кўрмаганман. Ундан:

— Сен кимсан? — деб сўрадим.

У:

— Мен шодлик ва қаҳқаҳаман, — деди.

— Сенинг жойинг қаерда? — деб сўрадим.

У менга:

— Менинг мақомим гофил ва хурсанд қўнгилларда бўлади, — деб жавоб берди. Энди ўлгунча ҳеч ҳам кулмайман, деб ният қилдим.

* * *

Нақл қилишларича, Абу Бақр дейди:

— Бир куни дарвеш ёнимга келиб:

— Эй Абу Бақр, ўн кундирки, тирикчилигимдан қўлимга ҳеч нарса тушмайди. Бир неча ёронларга бориб:

— Сизларнинг ёнингизда ўн кундан бери емоққа нарса топмасман. Менинг ҳолимни сўрамассиз, — дедим.

Улардан ҳам ҳеч яхшилик ҳосил бўлмади. У ердан кетдим. Бозор ўртасидан ўтиб кетаётган эдим, ерда ётган бир ақчага кўзим тушди.

Уни олдим, унда:

— Аллоҳ сенинг оч қолганингдан огоҳ эмасмики, бориб махлуқига шикоят қиласан, — деб ёзилган эди. У топиб олган ақчани менга кўрсатди, мен уни ўқиб жуда ҳайрон қолдим.

* * *

Абу Бақр Каттоний дейди:

— Зоҳид шундай одамки, ҳеч нарса қўлига кирмай, қўнгли шод бўлади ва ризқ учун қайтurmайди. Агар ризқ учун шикоят қилса, Аллоҳ билан уришган бўлади.

* * *

— Тавбанинг олти хил маъноси бор. Биринчи, ўтган гуноҳларига пушаймон бўлмоқ. Иккинчи, агар уни ўлдирсалар ҳам, гуноҳ иш қилмаслик кўнглида бўлмоқ. Учинчи, қолган фаризаларни ўтамоқ фикрида бўлмоқ. Тўртинчи, халойиқнинг ҳаққини адо қилмоқ. Бешинчи, ёмон ишларни қилишни кўнглига келтирмаслик. Олтинчи, ўлгунча шу тавбани бузмаслик!

* * *

— Тавбанинг етмиш эшиги бор. Унинг етмиш биринчиси ҳаёдир. Уч хил иш қилмоқ ибодат қилмоқдан ортиқ. Биринчиси, гафлат ўйқусидан уйғонмоқ. Иккинчиси, нафс сўраган нарсани бермаслик. Учинчиси, қўрқув билан ўигламоқ.

* * *

— Шаҳват девнинг уйидир. Ҳар ким девнинг уйига кирса, девга қул бўлади.

* * *

— Диннинг девори уч нарса билан мустаҳкам бўлиб, бино топади. Биринчиси, Ҳақни билмоқ. Иккинчиси, адолат қилмоқ. Учинчиси, рост гапирмоқ. Ҳақ ҳамма аъзо ва баданлар, адолат кўнгиллар, сидқ ақллар узрадир.

* * *

— Аллоҳнинг шамоли бор, бу шамол саҳар вақтида эсади, ошиқларнинг нолаю оҳини олиб, Аршга элтади. У ердан кўтариб, Аллоҳга етиштиради.

* * *

Нақл қилишларича, Абу Бақрнинг вафот вақти яқинлашганда, бир киши унга:

— Сен дунёда қандай амал билан шу мартабага етишдинг? — деб сўради.

Абу Бақр:

— Агар ҳозир ажалим етмаган бўлганда уни ҳеч қачон айтмас эдим. Қирқ йилдирки, қўнглим ичиди бир уй топдим. Ўша уйнинг эшигига ўтирдим, ҳеч айрилмадим. Бу уйга шу пайтгача Аллоҳдан бошқа ҳеч кимни киритмадим, — деди.

Абу Бақр Каттонийни Аллоҳ раҳмат айласин!

АБДУЛЛОХ ХАФИФ

У машойихларнинг шайхи, зоҳирий, ботиний илмлар ичидага раҳбар, у яшаган замондаги тариқат аҳлининг ружуъ ва ишончи унга нисбатан эди. Ҳар қуни машойихлар илмидан бир китоб тасниф қилар, ҳақойиқ ва дақоқиқ бобидаги назари бошқа ҳеч кишида йўқ, ёлгизликда кўп сафар қилган, Ибн Ато Румий, Жунайд Бағдодий ва Мансури Ҳалложни кўрган, бомдод намозини ўқиб бўлиб, оқшомгача иккӣ минг ракаат намоз ўқиш унинг одати эди. Унинг бир дона шол либоси бор бўлиб, уни ўйгирма йил кийиб юрди. Ҳар тўрт йилда бир маротаба чилла ўтиарди. Дунёдан ўтган пайтида ҳам чилла ичидаги вафот этди.

* * *

Нақл қилишларича, Абдуллоҳ бир кечада етти дона узум билан рўзасини очиб, юқим енгил бўлсин, шунда охиратда ҳам юқим енгил бўлади, дер эди.

Шу сабаб уни Абдуллоҳ Ҳафиф (енгил) дер эдилар.

* * *

Нақл қилишларича, бир кеча ходими унга саккиз дона узум берди. Узум саккиз дона эканлигини билмай, уни еди. Ҳар кечаси тоатдан топадиган ҳаловатини бу кечада топмади. Билдики, бунинг бир сабаби бор. Ходимини чақириб, ундан сўради.

Ходим унга:

— Мен сенинг юзингта қарасам, ожиз ва кучсиз бўлибсан. Қувватинг ортсин деб, бир дона узум ортиқча берган эдим, — деди.

Шайх:

— Менинг тоатимни буздинг, менга дўст эмассан, — деди ва у ходимга рухсат бериб, бошқа ходим тайин қилди.

* * *

Нақл қилишларича, Абдуллоҳ Ҳафиф дейди:

— Қирқ йил бўлди. Йигитлик пайтимда Ҳижоз шаҳрига бордим. Йўлда Бағдод шаҳрига тушдим. Жунайдни кўрмасдан Барияга кириб, бир арқон билан бир қовга олдим. Йўлда сувсизлик голиб келиб чанқадим. Бир қудуққа бордим, бир кийик қудуққа бошини тиқиб, сув ичаётганини кўрдим. Бориб, сув олайнин деган эдим, сув қудуқнинг тубига тушиб кетди. Ҳайрон бўлиб, Абдуллоҳдан кийикнинг мартабаси ортиқ экан, дедим ўзимга.

Шу пайт Ҳотифдан:

— Кийикнинг эътиқоди бизга маҳкам бўлгани учун унинг мартабаси ортиқ. Сенга ўхшаб арқон ва қовга кўтариб юрмайди, — деган овозни эшигтдим.

Дарҳол арқон билан қовгани ташлаб, сувсиз кетавердим.

Ҳотифдан:

— Эй Абдуллоҳ, биз сени синаган эдик, боргин, энди сув ичгин, — деган овоз келди.

Қайтиб бориб қарасам, сув қудуқнинг оғзига чиқибди. Сув ичдим, таҳорат қилиб, намоз ўқидим. Мадина шаҳрига етгунимча сувга ҳожат бўлмади.

* * *

Нақл қилишларича, Абдуллоҳ Ҳафиф дейди:

— Ҳаж шартларини бажариб, Бағдод шаҳрига келдим. У ерда Жунайд билан учрашиб қолдим. Мен унга ҳеч нарса демадим.

У:

— Эй қардошим Абдуллоҳ, қудуқдан сувсиз кетаётганингда Ҳотифдан, «биз сени синаган эдик, боргин, энди сув ичгин», деган овоэга, сен: «Менга сув керак эмас», деганингда, сув оғинг остига келар эди, — деди.

* * *

Нақл қилишларича, Абдуллоҳ айтади:

— Бир марта кетаётганимда оч қолдим. Нафсим менга жуда тақозо қилди. Бир йигитга дуч келдим, у менинг юзимга қараб,

оч қолганимни сезди. Мени уйига таклиф қилди, гүшт пиширди. Таомни олдимга олиб келди. Гүштнинг иси бор эди, таомдан едим. Йигит бир бўлак гүштдан кесиб, менга берди.

Кўнглим тортмай:

— Гүшт семиз экан, — дедим.

У гүштнинг қора жойидан кесиб берди. Уялганимдан олиб, кўп қийналиб гүштни едим. Тупурдим ва уялдим. У ҳам мендан уялди.

Ўрнимдан туриб, у ердан кетдим. Йўлда дарвешларга учрадим, бир соат улар билан бирга кетдим.

Яна қорним жуда очди. Йўлда бир ит учраб қолди. Уни ўлдириб, бирён тайёрладилар. Ундан бир луқма менга ҳам бердилар.

Шунда Ҳотифдан:

— Бу уни хижил этиб, гүштини емаганинг эвазидир. Энди гүштини хўп егин, — деган овоз келди.

Қайтиб бориб, у йигитга узримни айтдим ва тавба қилдим.

* * *

Нақл қилишларича, Абдуллоҳ Ҳафиф дейди:

— Мисрда бир пир ва бир йигит муроқабат билан таваккул қилиб, дунёдан юз ўгириб ўтирибди, деб менга ҳабар бердилар. Уларни кўрмоқ орзусида йўлга тушдим. У ерга бориб, уларни кўрдим.

Иккаласи ҳам дунёдан юз ўгириб, қиблага қараб ўтирап эдилар. Қибладан ҳеч юзларини ўтирмас ва ҳеч кимга қарамас эдилар. Мен уларга уч маротаба салом бердим. Саломимга алик олмасдан, зикрларини давом эттирадилар.

Мен уларга:

— Аллоҳ ҳаққи, менга бир қаранглар, — дедим.

Улар бошларини қимирлатмай, кўзларининг қири билан қараб:

— Эй Абдуллоҳ, бу дунё бир соатдири, бу бир соатни сен билан ўтказайликми? Умр қисқа, бу қисқа умрдан кўп насиба олмоқ керак, — дедилар.

Яна қиблага қараб, зикрларини давом эттирадилар. Мен узоқ ердан чарчаб, очиқиб келган эдим, уларни кўргач, ҳорганим, очиққаним мендан умуман йўқ бўлиб, жоним роҳат топди.

* * *

Нақл қилишларича, Абдуллоҳ Ҳафиф айтади:

— Бир сафар Рум шаҳрига бордим. Саҳроларни сайр қилиб юрар әдим. Риёзат чекканидан ҳилолга ўхшаб қолган бир кишини кўрдим. Уни бир қозон ичига солиб, қўйдирдилар. Бу бечорага нима бўлган экан, деб ўйладим. Шу пайт мени уйқу әлитди.

Тушимда Расулуллоҳни кўрдим.

Улардан:

— Душманлар ичида дўстларга етдим, бу нима ҳолат, — деб сўрадим.

Улар:

— Эй Абдуллоҳ, бу эрлар ва садоқатнинг таъсиридир, кофирларга бу таъсири билдиради, Аллоҳ фармони билан кофирлар Аллоҳ дўстларига шундай муомала қиласидилар, токи у бандасининг садоқатини синайди, — дедилар.

* * *

Нақл қилишларича, Абдуллоҳ дейди:

— Бир куни кечаси Расулуллоҳни тушимда кўрдим.

Менга:

— Эй Абдуллоҳ, ҳар ким тўгри йўлни билиб, бу тўгри йўлдан юрмас экан, қиёмат кунида Аллоҳ ҳеч кимга бермаган қаттиқ азобни унга беради, — дедилар.

* * *

Нақл қилишларича, Абдуллоҳ Ҳафиф узоқ умр кўрди. Бир куни ходимига:

— Менга бир аёл қидиргин, уни никоҳ қилиб оламан, — деди.

Ходим унга:

— Мен аёл тополмайман. Агар хоҳлассанг менинг бир қизим бор, уни никоҳлаб олгин, — деди.

Ходим қизини олиб келди ва Шайхга никоҳлаб берди. Тўққиз ой ва тўққиз соатда бир ўғил кўрди. Бир неча кундан кейин у ўғил вафот этди.

Шайх:

— Уйланишдан мақсадим ҳам шу әди, — деди.

Ундан:

— Эй шайх, нега бундай дединг? — деб сўрадилар.

Шайх уларга, бир куни кечаси туш кўрдим. Тушимда қиёмат қоим бўлган экан. Одамлар Сирот кўпригига ҳайрон туришибди. Бир вақт бир гуноҳсиз ўғлон келиб, отасининг қўлини ушлаб, Сиротдан ўтказди. Кейин онасини ҳам худди шундай Сиротдан ўтказди.

Яна бир неча гўдак болаларни кўрдим. Улар Аллоҳ даргоҳига қарши туриб, ота-оналарини шафоат қиласар әдилар. Дўзахдаги ота-оналарини Аллоҳдан тилаб, жаннатга олиб келар әдилар. Аллоҳ ўғлонларнинг шафоатини қабул қиласар әди. Мен бу ҳолатларни кўрдим ва шу сабабдан ўйландим, — деди.

* * *

Нақл қилишларича, бир куни Абдуллоҳ Ҳафифнинг хонақоҳига бир дарвеш келди. Унинг салла ва кўйлаги, бошқа либослари ҳам қора рангда әди. Шайх ундан:

— Эй дарвеш, нега қора либос кийиб олдинг? — деб сўради.

Дарвеш:

— Мен Аллоҳимни ўлдирдим, шунинг учун қора ранг либос кийдим, — деди.

Абдуллоҳ бир оз ўйлаб туриб, «бу дарвешни синайман, унинг даъвоси чинмикин», деди ўзига ва дарвешни хонақоҳ эшигидан чиқариб, ҳайдаб юборишни буюрди.

Дарвеш яна қайтиб келиб, ўтироди. Уни яна кўп хор қилиб, хонақоҳ эшигидан чиқариб ҳайдадилар.

Дарвеш яна қайтиб келиб, хонақоҳга кириб ўтироди.

Хуллас, уни етмиш маротаба хорлик билан чиқариб ҳайдадилар. Дарвешнинг зоҳири ва ботини ҳам ўзгармади. Ҳар гал қайтиб келиб ўтираверди.

Сўнг Шайх унинг ёнига келди, кўзларидан ўпиб:

— Сенинг даъвойинг дуруст экан. Эй ёронлар, бу дарвешнинг, Аллоҳимни ўлдирдим, дегани, ўз нафсимни ўлдирдим, деганидир.

Билингларки, ҳар ким ўз нафсига тобеъ бўлса, худди нафсини Аллоҳ дегандай ва унга сиғинган бўлади.

Аллоҳ «Қуръон»да айтади: «(Эй, Мұхаммад!) Ҳавоий нафсини ўзига «илоҳ» қилиб олган ва Аллоҳ уни (азалдан гумроҳ бўлишини) билган ҳолда адаштириб, қулоқ ва қалбини муҳрлаб, кўзига парда тортиб қўйган кимсани кўрдингизми? Бас, уни Аллоҳ (адаштирган)дан сўнг ким ҳидоят қила олур? Ахир, (бундан) эслатма олмайсизларми?!».¹

Бир дарвеш нафсини ўлдирмагунча қора тўн кийса, бу унга хирқа эмасдир, балки эт жулидир? — деди.

* * *

Нақл қилишларича, бир қуни икки сўфий Абдуллоҳ Ҳафиғни зиёрат қилмоқ учун уйига келиб уни топмадилар.

Улар:

— Шайх қаерда² — деб сўрадилар.

Уларга:

— Шайх султоннинг ёнига кетди, — деб жавоб бердилар.

Сўфийларнинг эътиқоди Шайхдан қайтгандек бўлиб, Шайхнинг султонда нима иши бор экан, юз ҳайф, шунча йўлдан қийналиб келдик, дедилар. Ҳонақоҳдан чиқиб, дарзи дўконига бориб ўтирдилар. У дарзининг синдуси йўқолди. Қанчалик қидирмасинлар, топмадилар.

Охири сўфийларга:

— Синдусимни сизлар олгансизлар, — деб уларни султоннинг ёнига олиб бордилар.

Султон сўфийларнинг қўлларини кесишини буюрди.

Шайх султондан:

— Булар билан гаплашиб кўрай, — деб муҳлат сўради.

Сўфийларни хилват жойга олиб бориб:

— Сизларнинг айтганларингиз рост, Шайхнинг султонда нима иши бор, деган әдингиз. Султоннинг ёнидаги менинг ишим сизларнинг қўлларингизни кесмоқча қўймаслик эди ва бошқа бегуноҳ одамларга ёрдам бермоқлик эди, — деди.

¹ Жосия сураси, 21-оят.

Сўфийлар Шайхнинг оёгига йиқилиб, зор-зор йигладилар ва ихлос қилиб, мурид бўлдилар. Шайх сultonнинг ёнига бориб, сўфийларнинг гуноҳини кечиришни сўради. Билингларки, ҳар ким сўфийларга таъна қилса, қўлларидан айрилади.

* * *

Нақл қилишларича, Абу Ҳамза дейди:

— Бир кеча Шайтон менга кўп озор берди. Шайх Абдуллоҳ Ҳафиф ёнига бориб, буни айтиб бердим.

Шайх табассум қилиб:

— Мен кўрган сўфийлар Шайтонга масхара бўларди, бу замоннинг сўфийларига Шайтон масхара бўлибди, — деди.

* * *

Шайх Абдуллоҳ Ҳафифдан:

— Тақво нима? — деб сўрадилар.

Уларга:

— Тақво маҳбубга етишиш учун Ҳақдан бошқадан кесилиш, — деб жавоб берди.

* * *

Нақл қилишларича, шайх Абдуллоҳ Ҳафифнинг вафот вақти яқинлашаркан, ходимига деди:

— Мен гуноҳкор ва жафокор бандаман. Ўлганимдан кейин қўлларимни боғлаб, оёқларимни кишанла, бўйнимга занжир боғлаб, кўчаларда судрагин.

Абдуллоҳ Ҳафиф дунёдан ўтгандан кейин ходими Шайх қилган васиятини бажариш учун унга қўл узатди.

Шу вақт Ҳотифдан:

— Эй ходим, ундан қўлингни торт. Ундан азиэроқ бандам йўқ, мен азиз қилган кишини нега сизлар хор қиласизлар? — деган овозни эшитди.

АБУ МУҲАММАД ҲАРИРИЙ

У барча фанлар ичидаги ягона ва замонанинг мақбули, ёронлар орасида сараси, тариқат ва ҳақиқат ичидаги устоз эди.

Шайх Жунайд Бағдодий айтар эди, у бизнинг замонимиз муридларининг валийсидир, шайх Абдуллоҳ Тустарий билан сұхбат тутған эди. Унинг одоби шу даражада эдик, ҳатто ҳеч ким йўқ жойларда ҳам оёқларини узатмас эди. Ҳусни адаб Ҳазратга ибодатдан ортиқ эди.

* * *

Нақл қилишларича, шайх Жунайд Бағдодий дунёдан кетаётib, Абу Муҳаммад Ҳаририйни ўрнида қолдирилар. Ҳонақоҳда ўтириб, дарвешларга хизмат қилар эди.

Абу Муҳаммад Ҳаририй айтади, бир куни аср намозидан сўнг бир йигит ҳонақоҳ әшигидан кириб келди. Оёги яланг, сочлари тўзиган, ранги сариқ, заиф ва бечора ҳолда эди. У таҳорат қилиб, икки ракаат намоз ўқиб, таважжуҳ қилди. Намоз вақти бўлганида жамоат билан бирга намоз ўқиди. Оқшомгача яна таважжуҳ қилди. Унинг иши шу эди. Ўша кечада бир киши мени меҳмонга таклиф қилди.

Дарвешга:

— Меҳмонга борасанми? — дедим.

У менга:

— Кўнглим ришта овқатини хоҳлайди, уни пишириб олиб келгин. Сен қаерга борсанг, боравергин, — деди.

Дарвешнинг айтган овқатини пишириш учун уйга бордим. Дарвешнинг айтганини унугиб, ёронлар билан меҳмонга кетдим. Меҳмондан чиқиб, яна уйимга келдим. Ётиб ухладим. Шу кечада Расулуллоҳ, Иброҳим халиуллоҳ, Мусо қалимуллоҳ ва Исо

рухуллоҳ бошлиқ бир юз йигирма тўрт минг пайгамбарларни тушимда кўрдим. Яқинроқ бориб, Расулуллоҳга салом бердим. Муборак юзларини мендан ўғирдилар.

Мен:

— Ё Расулуллоҳ, мендан нима гуноҳ ўтди, сиз мендан юзингизни ўғирдингиз? — деб сўрадим.

Улар:

— Бир дарвеш сендан ришта овқатини сўради, бермадинг, баҳиллик қилдинг, — дедилар.

Үйгониб кетдим. Югурниб, дарвешнинг ёнига бориб, узр айтдим. Дарвеш хонақоҳдан чиқиб кетар эди, мен унга:

— Эй дарвеш, бироз сабр қилгин, мен хоҳлаган овқатингни пишириб келтираман, — дедим.

Дарвеш менга:

— Орзийимни беришинг ё бермаслигинг учун Расули Худо бошлиқ юз йигирма тўрт минг пайгамбарнинг шафоатини сен учун қайдан олайин, — деб кетди.

Мен унга етиб олиб, орқасига қайтараман, деб қаттиқ ҳаракат қилдим, лекин чангига ҳам ета олмадим. У қуш каби учди, мен қовурилганимча қолдим.

* * *

Нақл қилишларича, Абу Мұҳаммад Ҳаририй дейди, Бағдод шаҳрида бир дарвеш бор, ёзу қиши бир кўйлакдан бошқа ҳеч нарса киймайди.

Унга:

— Эй дарвеш, нега бошқа либос киймассан? — дедим.

Дарвеш:

— Мен олдинлари ҳар хил тўн ва либослар кияр эдим. Бир куни кечаси тушимда жаннат ичидан бир неча дарвешлар раҳмат дастурхонидан жаннат неъматларидан еяётганларни кўрдим. Мен ҳам улар билан бирга жаннат неъматларидан ғомоқни хоҳладим. Дарвешлар у ердан мени ҳайдадилар.

Улардан:

— Нега мени ҳайдайсизлар? — деб сўрадим.

Улар:

— Чунки, сенинг икки қўйлагинг бор. Икки қўйлак кийган одамга бу ерда насиба йўқ, сенга ҳеч нарса бермаймиз, — дедилар.

Шундан кейин ҳеч қачон икки қўйлак киймасликка аҳд қилдим.

* * *

Айтишларича, Шайх бир куни ваъз айтаётган вақтда бир дарвеш мажлис ичидан туриб:

— Эй шайх, кўнглимни йўқотдим, бир дуо қилинг, Аллоҳ яна кўнглимни ўз жойига қўйса, — деди.

Абу Муҳаммад Ҳаририй:

— Мен ҳам шу мусибатга гирифтоман, — деди.

* * *

— Ҳар ким қулогини нафс сўзларига тутса, шахват зиндонида асир бўлади, Аллоҳ ҳамма яхшиликларни ундан кесади.

* * *

Шайхдан:

— Сабр нима? — деб сўрадилар.

У:

— Сабр — икки ҳол ичидан бир хил ва баробар бўлиш. Бири неъмат ичидан ва бири меҳнат ичидан. Ҳар хил бўлса ҳам асло ўзгармайди, — деб жавоб берди.

* * *

— Ким киброли бўлса, Аллоҳ уни хор қилади ва кимки ўэини хор тутса, Аллоҳ уни азиз қилади. Ҳар ким қаноат қилса, азиз бўлади ва кимки тама қилса, хор бўлади.

МАНСУР ҲАЛЛОЖ

Унинг сўзлари жуда иштиёқли, ўзи дардли, доимо жидду жаҳд ичида, риёзат ва қаромат бобида комиллик даражасига етган, олиҳиммат ва баланд қадр, ҳақойиқ ва дақойиқда, маъоний ва маъорифда, фасоҳат ва балогат ичида тенгги йўқ, тафаккури ва фаросати кучли эди.

Кўп машойиху акобир унинг ишини қабул қилмай, рад этдилар. Улар, тасаввуф ичида насибаси йўқ, дедилар.

Лекин Абдуллоҳ Ҳафиф, шайх Шиблий, Абулқосим, Жунайд Бағдодий, шайх Абу Саид, Абулхайр, Абу Али Формадий, шайх Абу Юсуф Ҳамадонийлар унинг ишига қойил эдилар ва уни қабул қилар эдилар.

Бошқа бир нечалар унинг ишини яхши ҳам, ёмон ҳам демас эдилар. Унинг устози шайх Абулқосим Тустарий, агар Мансур мақбул бўлмаса, бошқа ҳеч ким мақбул эмас, дер эди.

Бир қанча одамлар уни сеҳргарга ва яна бир нечалари эса қуфрга нисбат берар эдилар. Бир неча одамлар уни мутлақ ва мулҳид дер эдилар. Аммо ҳар кимга тавҳид насибаси етган бўлса, ҳаргиз унга қарши бўлмади. Унга қилинган туҳматларнинг сабаби унинг «Ана-л-Ҳақ», дегани бўлди.

Мансур Ҳалложнинг «Ана-л-Ҳақ» сўзинираво тутмасларки, Мансур Ҳаллож орада йўқдир, деб Аллоҳ далилларига сўз айтадилар. Бунда на мулҳид сўзи ва на ўзганинг сўзидир.

Бир неча одамлар, Ҳусайн Мансур бошқадир, туҳмат қилинган Ҳусайн Мансур Ҳаллож эса Форс вилоятидан эди, дедилар.

Абдуллоҳ Ҳафиф дейди, Ҳусайн Мансур Ҳаллож олими Раббоний эди.

Шайх Шиблий айтади, Мансур Ҳаллож билан иккимиз бир эдик. Мени девоналилкка нисбат қилдилар, бу сабаб билан мен кутулдим. Ҳусайн Мансурни ўз ақли ҳалокатга етказди!

Агар Мансур Ҳаллож йўлдан ташқари иш этар бўлса, бу икки азиз ҳақида бу навъ гувоҳлик бермас эдилар. Чунки бу икки азизнинг у ҳақда берган гувоҳликлари тугалдирки, у доим ибодат ва тоат ичидан, маърифат ва тавҳид аҳлидан, аҳли суннат ва жамоат мазҳабидан эди.

Аммо бир нечаларнинг уни машойихлар аҳлидан маҳрум этишлари дин ва мазҳаб жиҳатидан эмас, балки сармаслик ва адабсизлик жиҳатидан эди.

Унинг биринчи сафари ўн саккиз ёшида Тустарга келди. Абдуллоҳ Тустарийнинг ёнида бўлди. У ердан Басрага келиб, Усмон Маккий билан бирга саккиз йил ҳамсуҳбат бўлди.

Ёқуб Ақтаъ унга қизини берди. У ердан Бағдодга келди, шайх Жунайд Бағдодий унга сукут ва хилватни буюрди. Неча замонлар хилватда сабр қилди, хомуш бўлди. Ҳижозга кетишга қарор қилди.

Бир йил Каъбага мужовар турди. У ердан Бағдодга келди. Сўфийлар билан Жунайд Бағдодий хизматида бўлди.

Бир куни Жунайддан имтиҳон билан масала сўради. Жунайднинг кўнгли оғриди, унинг саволига жавоб бермади ва «яқинда сени дорга осиб, гўштингни бўлак-бўлак қиладилар», деди.

Шунда Ҳусайн Мансур деди:

— Мени дорга осадиган куни сен сувратингни бошқа қиласан, бу кийимларинг билан келмайсан!

* * *

Нақл қилишларича, Бағдод уламолари Мансурни ўлдиromoққа фатво ёзган куни Жунайдга ҳам, ёз, дедилар.

Жунайд сўфийлар тўнидан чиқди, мадрасага борди, уламо тўнини кийди ва:

— Биз унинг зоҳирига ҳукм қиласиз, ботинини Ҳақ билади, — деди.

Ҳусайн Мансур шайх Жунайддан жавоб эшитмаган ва Жунайд ундан хафа бўлган, Мансур Ҳаллож рухсатсиз унинг ёнидан кетиб, Тустарга келганига бир йил бўлганда унда азим қобилият пайдо бўлди.

Аммо уни ҳеч ким қабул этмади. Унга ҳасад қилар эдилар. Сўфийлар тўнини ечиб, халқ тўнини кийди. Унинг учун бунинг

ҳеч фарқи йўқ эди. Шундай қилиб, бу замон дунё аҳли билан ҳамсuxbat бўлди. Алҳосил беш йил номаълум ҳолда кезди.

Бу беш йил Хористонда эди. Бир неча йил Мовароуннаҳорда бўлди. У ердан Аҳвоз (Ҳиндистондаги шаҳар)га борди. Аҳвоз аҳлига маърифатдан гапирди.

Хос ва омма ёнида мақбул бўлиб, ҳалойиққа сирлардан хабар берар эди, токи унга Ҳаллож ул-асрор номини бердилар.

Сўнг жанда кийиб, Каъбага бормоқни қасд этди. У сафарида кўп жанда кийғанлар билан йўлдош бўлди.

Каъбага келганда Ёқуб Наҳрахурий уни сеҳргарга нисбат қилди. У ердан Басрага келди. У ердан яна Аҳвозга келиб, Кофиристонга бориб, уларни Аллоҳга даъват қиласман, деди.

Бас, Ҳиндистонга борди. У ерда ҳалқни даъват қилиб, уларга турли-турли санъат ва таснифлар кўрсатар эди. У келганда яна ҳар тарафдан хат ёздилар. Мочин хатида Абулмуъин деб ёздилар.

Хурсонда Абулмаҳд, Форсда Абу Абдуллоҳ, Хористонда Ҳаллож ул-асрор, Багдодда Музалзалам, Басрада Мухаййир деб ёздилар.

Бас, у ердан Маккай мувъаззамага келди. Икки йил у ерда мужовар бўлди. У ердан қайтди, аҳволи ўзгарди. Кўп одамларни маъни билан даъват қилди.

Ҳеч ким унинг ҳолини билмас эди. Китобларда ҳам шундай нақл қилинади. Ҳуллас, Ҳусайн Мансур Ҳалложни эллик маротаба шаҳардан ҳайдадилар.

* * *

Нақл қилишларича, Ҳусайн Мансур бир кеча-кундузда тўрт юз ракаат намоз ўқир эди. Ўзига буни фарз қилиб олганди.

Унга:

— Шунча баланд мартабанг билан нега бунча мушаққат тортасан? — дедилар. У:

— Роҳатистонга роҳат ҳаромдир, — деб жавоб берди.

* * *

Нақл қилишларича, Мансур Ҳаллож бир гал тўрт юз сўфий билан бирга Барияга кирди. Йўлда улар очиқдилар.

Сўфийлар унга:

— Эй Шайх, биз иссиқ нон билан пишган қалла хоҳлаймиз, — дедилар.

Ҳусайн Мансур уларга:

— Ўтиринглар, — деди.

Сўфийлар ўтиридилар. Шайх хирқасига қўл тиқиб, бир пишган қалла билан иссиқ нон чиқарди. Уни сўфийлар едилар.

Яна бир куни сўфийлар ундан хурмо сўрадилар.

У:

— Мени силкитинглар, — деди.

Сўфийлар уни силкитган эди, кўпгина хурмо тўкилди. Ҳусайн Мансур Ҳаллож бир ёғочга суянса, дарҳол у ёғоч хурмо берар эди.

* * *

Нақл қилишларича, Мансур Ҳаллож бир куни бошқа дарвешлар билан саҳрода кетар чогида дарвешлар ундан анжир хоҳладилар.

Шайх Мансур ҳавога қўл узатди. Бир товоқ тоза ва ҳўл анжир олиб, дарвешларга берди, улар едилар.

Эртаси куни дарвешлар ҳолва сўрадилар. Яна ҳавога қўл узатиб, бир товоқ иссиқ шакар ҳолвасини олиб, дарвешларга берди.

Дарвешлар, бундай ҳолва Бағдод шаҳрида Бобултофда бўлади, дедилар.

Мансур дарвешларга:

— Менинг замонимда Бағдод билан саҳро баробар турди, — деди.

* * *

Нақл қилишларича, бир куни Ҳусайн Мансурдан:

— Орифнинг вақти бўладими? — деб сўрадилар.

У:

— Вақт вақт соҳибининг сифати, ҳар ким ўз сифати билан ором олса, у ориф эмас, — деб жавоб берди.

* * *

Сўрадилар:

— Аллоҳга йўл қандай?

Мансур деди:

— Аллоҳга йўл икки қадамдир. Бир қадамни дунёдан қўттаргайсан ва бир қадамни охиратдан қўттаргайсан ва Аллоҳга эришгайсан.

* * *

— Ихлос бир сузгичdir, амални у билан сузадилар.

* * *

— Ширк риёга булғанмоқдир. Сўзлагувчи тил хомуш кўнгилларни ҳалок қилувчиdir.

* * *

— Дунёни тарқ этмоқ нафс, охиратни тарқ этмоқ қўнгил зуҳдидир ва ўзини тарқ этмоқ жон зуҳдидир.

* * *

Нақл қилишларича, Ҳусайн Мансурга қарши душманлар пайдо бўлиб, уни куфрга нисбат бериб, унга қасд этдилар, «Ҳусайн Мансур ҳамон ўзини «Ана-л-Ҳақ» демоқда, бу куфр, уни ўлдиromoқ керак», деб бу сўзни халифага етказдилар.

Халифа Ҳусайн Мансурни чақириб:

— «Ана-л-Ҳақ» демагин, «Ҳува-л-Ҳақ» дегин, — деди.

Мансур халифага:

— Сиз нима десангиз шудир, — деди.

Халифанинг Исо номли бир вазири бор эди. Уни зинданга ташламоқ керак, деб Мансурни зинданга ташлатди.

У бир йил зинданда ётди. Ҳалқ зинданга келиб, ундан масала сўраб кетар эди. Вазир унинг олдига ҳеч ким келмаслигини буюрди.

Беш ой мобайнида унинг олдига ҳеч ким келмади. Беш ойдан кейин унинг олдига бир маротаба Ибн Ато ва бир маротаба Абдуллоҳ Ҳафиф келдилар.

Бир куни Ибн Ато Мансурнинг олдига бир кишини юбориб, Мансур Ҳалложга айт, халифадан узр сўрасин. Шунда зиндандан қутулади, деди.

Мансур унга:

— Мен нима иш қилдимки, Яратувчини қўйиб, яратганига ялинсам, — деди.

Ибн Ато Мансурдан бу сўзни әшишиб, зор-зор йиглаб, бизнинг ҳимматимиз ва мартабамиз Ҳусайннинг ўндан бирича йўқдир, деди.

* * *

Нақл қилишларича, Ҳусайн Мансурни зинданга ташлаган кечада, қайтиб, яна зинданга бордилар. Ҳусайнни зинданда топмадилар. Қанча қидирмасинлар тополмадилар. Иккинчи кечада зинданни ҳам топмадилар. Учинчи кечада Ҳусайн Мансурни зинданда топдилар.

Ундан:

— Биринчи кеча қаерда эдинг, сени қанча қидирсак-да, топа олмадик, — деб сўрадилар.

У:

— Биринчи кеча Аллоҳ ҳазратига бордим, — деди.
— Иккинчи кеча қаерда эдинг, сени ҳам, зинданни ҳам топа олмадик, — деб сўрадилар.

Ҳусайн Мансур:

— Аллоҳ ҳазрати шу ерда эди, шунинг учун мени ва зинданни топмадингизлар, — деб жавоб берди.

* * *

Нақл қилишларича, Ҳусайн Мансур кирган зинданда уч киши бор эди. Ҳусайн Мансур уларга:

— Сизларни қамоқдан озод қилишимни хоҳлайсизларми? — деди.

Улар:

— Агар қўлингдан келганида сен ўзингни озод қилган бўлар эдинг, — дедилар.

Мансур бармоғи билан ишора қилган эди, уларнинг кишанлари очилди ва улар:

— Зиндан эшиклари қулфланган, қандай қилиб чиқамиш? — дедилар.

Яна бир ишора қилган эди, ёғочлари айрилди.

Ҳусайн Мансур:

— Энди боринглар, — деди.

Мансурдан:

— Сен кетмайсанми? — деб сўрадилар.

У:

— Парвардигорим билан сирим бор, гаплашаман, — деди.

Улар зиндандан чиқиб кетдилар. Эртаси куни зинданонлар зинданда Мансурдан бошқа ҳеч ким йўқлигини кўрдилар. Зиндан эшиги қуфланган ва маҳкам эди.

Мансур Ҳаллождан:

— Зиндандагилар қани? — деб сўрадилар.

У:

— Уларни мен озод қилдим, — деб жавоб берди.

Зинданонлар:

— Ўзинг нега кетмадинг? — деб сўрадилар.

Уларга:

— Аллоҳнинг менда тилаги бор, ерига етса керак, — деди.

Бу хабарни халифага етказдилар, халифа, бу кўп турса, фитнаси кўпаяди. Уни дорга осиб ўлдирмоқ керак, деди ва буюрди.

Ҳусайн Мансурни зиндандан олиб чиқиб, уч юз таёқ урдилар.

Сўнг уни осмоққа олиб бордилар. Юз киши унинг ёнида келди.

Мансур икки кўзини маҳкам юмиб:

— Ҳақ, Ҳақ, ана-л-Ҳақ, — деб сўзидан қайтмади.

Ўша вақт бир дарвеш Мансурдан:

— Ишқ нима?, — деб сўради.

Ҳусайн Мансур:

— Сабр қил, уч кунда кўрасан. Биринчи — урганларини, иккинчи — ўтда ёндирганларини, учинчи — кулимни шамолга совурганларини, — деди.

Дарвеш унга:

— Нима десанг, шу бўлади, — деди.

Унинг ёнига ходими келди. Ҳусайн Мансур унга панд ва насиҳат қилиб, деди:

— Нафсингни бир нарсага машгул эт, бўлмаса, у сени бир нарсага машгул этади. Сен уни ҳеч кўрмаган бўласан!

Ҳусайн Мансур Ҳалложни олиб бораётгандарида уни қўл-оёқларининг ўн уч еридан боғланган эди. Шу ҳолда кетаётиб, кулар эди.

Ундан, бу ҳолингда нега қуласан, шундай вақтда ҳам қуласанми, деб сўрадилар.

У:

— Қурбон бўладиган ерга кетаётганим ва мени қурбонгоҳ ерига олиб бораётгандари учун қуляпман, — деб наъра урди.

Мансур Ҳалложни дор остига олиб бордилар. Ёғоч остида нарвон бор эди. У нарвонни ўпти.

Ундан:

— Нега нарвонни ўпасан? — деб сўрадилар.

У:

— Осимоқ эрлар меърожидир, — деб жавоб берди.

Нарвонга оёқ босиб, икки қўли билан бошидан тожни олди. Юзини қиблага қаратиб, муножот қила бошлади.

Шу ҳолда шайх Шиблий ундан:

— Мақом нима? — деб сўради.

У:

— Сен учун у ерга боргани йўл йўқ, — деди.

У ерда бўлганларнинг ҳаммаси унга тош отдиilar. Шиблий ҳам шариатга мувофиқатлиги учун тош ўрнига бир гул отди.

Мансур Ҳаллож баланд овоз билан:

— Оҳ ва оҳ! — деди.

Ундан:

— Нега оҳ тортасан? — деб сўрадилар.

Мансур уларга:

— Менга тош отганлар билмасдан тош отдиilar, бу уларга узрлидир. Аммо Шиблий билиб туриб отмоқда, шунга оҳ тортарман, — деди.

Унинг икки қўлини кесдилар. Мансур яна қулди.

— Нега қуласан? — деб сўрадилар.

У:

— Бу осондир, санъат қўлини кесмадилар, у билан ҳиммат тожини Аршнинг устидан олдим, бошимга қўйдим, — деб жавоб берди.

Ундан кейин унинг оёқларини кесаётганда табассум қилиб, бу оёқларим билан дунё сафарини қилар эдим. Энди ҳиммат оёги билан охират сафарини қиласман. Агар қўлингииздан келса, уни ҳам кесинг, деди.

Кесилган қўлини тирсагигача қонга булгади ва у қондан юзига ҳам суртди. Ундан:

— Нега бундай қиляпсан? — деб сўрадилар.

У:

— Мендан кўп қон кетди, рангим саргайди. Ҳалифага юзим қизил бўлиб кўриниши учун шундай қилдим. Эрларга Аллоҳ ризоси учун қон суртмоқ раводир, — деди.

— Тирсакларингни нега қонга бўядинг? — деб сўрадилар.

Деди:

— Ишқ таҳоратини бу қон билан қилдим. Чунки «ишқнинг намози қон билан таҳорат қилмагунча дуруст бўлмас. Ишқ фақиҳининг китоби ичиди, ишқнинг икки рақаат намози фақат қон билан дуруст бўлади», деб ёэилган.

Сўнг унинг тилини кесмоқчи бўлдилар. Ҳусайн Мансур уларга:

— Бир оз сабр қилинглар, ихлос ва эътиқод билан муножот бадаргоҳи қозийу-л-ҳожот қилайин:

— Подишоҳо, парвардигоро, менга беришаётган бунча заҳматни булар шариат султон ул-анбиё ерига келтирсин, деб қилдилар. Энди Сен буларнинг гуноҳларини фазлу караминг билан кечиргин, уларнинг ҳеч гуноҳи йўқдир. Агар гуноҳлари бўлса ҳам кечиргин ва мурод-мақсадларига етказгин. Улар менинг қўл-оёқларимни Сенинг розилигинг учун кесдилар. Илоҳим, уларни даргоҳингдан бенасиб қилмагин!

Шундан кейин Ҳусайн Мансурни уриб, икки кўзини чиқардилар. Бир неча марта инграб фарёд этди. Икки қулогини кесиб, сўнг тошбўрон қилдилар.

Ҳусайн Мансур сўнгги дами ва охирги нафасида бу оятни ўқиди: «Улар (қиёматга) имон келтирмайдиган кимсалар уни қистайдилар. Имон келтирган зотлар эса ундан қўрқувчиidlар».¹

Оқшом намози вақтида, қазо кунида, ризо майдонида, ишқ бозорида, муҳаббат ёзида Ҳусайн Мансур Ҳаллож азиз жонини ўз завқи ва шавқи билан Аллоҳ ҳазратига топшириди. Ундан кейин муборак танини жаллодлар бўлак-бўлак қилдилар. Унинг ҳар бир бўлак аъзосидан: «Ҳақ, Ҳақ, ана-л-Ҳақ», деган овоз келди.

Танасининг бўлакланган аъзоларининг ҳаммаси майдонда қолди. Ҳамма тарқалди. Эртаси куни келиб қўрдиларки, майдоннинг ичи «Ана-л-Ҳақ», деган овоз билан тўлиб турибди.

У тириклигида битта ердан «Ана-л-Ҳақ» овози келар эди. Танаси бўлаклангандан, кейин юз минг ердан бу овоз эшитилди. Бунинг фитнаси тириклигидан ўлганда кўпроқ бўлди, деб танасининг ҳамма бўлакларини йигиб, ўтда ёндириб, кулини шамолга совурганларида, кулидан ҳам: «Ана-л-Ҳақ», деган овоз келди. Бир қисм кулини дарёга ташладилар. Сувдан ҳам: «Ана-л-Ҳақ», деган овоз келди. Ҳалойиқ ожиз бўлди.

Ҳусайн Мансур тириклигида:

— Менинг кулимни дарёга ташласалар, Бағдодни сув олиб, хароб қилади. Дарё тошганда менинг кийимимни дарёга ташласалар, иншооллоҳ, сув тинчланади, тошган сувлар «Ана-л-Ҳақ» деб, ўз жойига келади, — деган эди.

Унинг кулини дарёга ташлаганларида, сув тошиб, Бағдод шаҳрини хароб қилиш даражасига етди. Шайхнинг ходими унинг кийимини сувга қарши тутди, дарҳол сув тинчланди, сокин бўлди. Сувдаги кул бир ерга тўпланди. Кулни олиб, кафандаб, ерга дағн этдилар.

Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Аббос дедилар:

— Қиёмат кунида, аманна ва саддақна, шайх Мансур Ҳалложни бир занжир билан боғлаб, Маҳшаргоҳга олиб келадилар. Агар занжирларини ечиб қўйсалар, Аросат халқини бир-бирига уриб, қоқишиштиргай!

¹ «Шўро» сураси, 18-оят.

* * *

Нақл қилишларича, улуг машойихлардан бир акобир, Мансур Ҳалложни дорга осган кеча мен у майдонда намоз ўқир эдим. Ўзимдан фоний бўлдим ва Ҳотифдан:

— Мансур Ҳалложга ўз сиримиздан бир сир айтдик ва биз сиримиздан уни хабардор қилдик. У бизнинг сиримизни ошкор қилди. Ҳар қачон қул хожа ва султон сирини фош қилса, унинг жазоси шундай бўлади, деган овозни эшигдим, — деди.

* * *

Нақл қилишларича, шайх Шиблий айтади, бир кеча Мансур Ҳаллож қабрига бордим. У ерда намоз ўқидим. Намоздан сўнг Аллоҳга муножот қилиб:

— Илоҳим, бу бир мўмин муваҳҳид банда эди. Бу балоларга нима сабабдан учради? — дедим.

Бир оз зорлик қилиб ўтириб, ногоҳ кўзим уйқуга кетиб, туш кўрдим. Тушимда қиёмат қоим бўлиди.

Аллоҳдан менга:

— Эй Шиблий, бу балоларни менинг сиримни у бегоналарга ошкор қилгани учун бердим. Шунинг учун шунча балолар унга насиб этди, деган нидо келди, — деди.

МУНДАРИЖА

Фаридуддин Аттор ва унинг «Тазкират ул-авлиё» асари ҳақида (А.Мадраимов).....	3
АЛЛОҲНИНГ ҲАМДИ.....	10
АБУ МУҲАММАД ЖАҲФАРИ СОДИҚ.....	19
УВАЙС ҚАРАНИЙ.....	27
ҲАСАН БАСРИЙ.....	32
МОЛИКИ ДИНОР.....	58
МУҲАММАД ИБН ВОСЕЬ.....	64
ҲАБИБ АЖАМИЙ.....	67
АБУ ҲОЗИМ МАККИЙ.....	73
УТБА ИБН ГУЛОМ.....	75
БИБИ РОБИЯ АДАВИЯ.....	79
ФУЗАЙЛ ИБН АЁЗ.....	96
ИБРОҲИМ ИБН АДҲАМ.....	108
БАШИР ҲОФИЙ.....	135
ЗУННУНИ МИСРИЙ.....	143
БОЯЗИД БИСТОМИЙ.....	162
АБДУЛЛОҲ ИБН МУБОРАК.....	192
СУФЁНИ САВРИЙ.....	203
АБУ АЛИ ШАҚИҚ БАЛХИЙ.....	211
АБУ ҲАНИФА КУФИЙ.....	218
ИМОМ ШОФИЙИЙ.....	226
АҲМАД ИБН ҲАНБАЛ.....	234
ДОВУД ТОИЙ.....	242

ХОРИС МУҲОСИБИЙ.....	246
АБУ СУЛАЙМОН ДОРОНИЙ.....	249
МУҲАММАД ИБН САММОК.....	254
МУҲАММАД ИБН АСЛАМ ТУСИЙ.....	256
АҲМАДИ ҲАРБ.....	259
ҲОТАМИ АСАММ.....	265
САҲЛ ИБН АБДУЛЛОҲ ТУСТАРИЙ.....	275
МАҶРУФИ ҚАРХИЙ.....	278
СИРРИ СА҆ДАТИЙ.....	283
ФАТҲ МАВСИЛИЙ.....	290
АҲМАД ҲАВОРИЙ.....	293
АҲМАД ҲАЗРАВИЯ.....	296
АБУ ТУРОБ НАҲШАБИЙ.....	301
ЯҲЁ ИБН МУОЗ РОЗИЙ.....	304
ШОҲ ШУЖОҲ КИРМОНИЙ.....	312
ЮСУФ ИБН ҲУСАЙН.....	316
АБУ ҲАФС ҲАДДОД.....	322
АҲМАД ҚАССОР.....	331
МАНСУРИ АММОР.....	334
АҲМАД ИБН ОСИМ АНТОКИЙ.....	337
АБДУЛЛОҲ ҲУСАЙН ХИЙБАҚ.....	340
ЖУНАЙДИ БАҒДОДИЙ.....	341
АБУ УМАР ИБН УСМОН МАККИЙ.....	356
АБУ СА҆ИД ҲАРРОЗ.....	358
АБУЛҲАСАН НУРИЙ.....	363
АБУ УСМОН ҲАЙРИЙ.....	370
АБДУЛЛОҲ ИБН ЖАЛЛО.....	375
АБУ МУҲАММАД РУВАЙМ.....	378
ИБН АТО.....	381
ИБРОҲИМ ИБН ДОВУД ВАРАҚИЙ.....	385
ЮСУФ АСБОТ.....	386

АБУ ЯЬҚУБ ИСҲОҚ НАҲРАХУРИЙ.....	388
САМНУН УЛ-МАЖНУН.....	390
АБУ МУҲАММАД МУРТАЬИШ.....	394
АБУ АБДУЛЛОҲ ФАЗЛ.....	397
АБУЛҲАСАН ПУШНАКИЙ.....	399
ҲАКИМ ТЕРМИЗИЙ.....	402
АБУ БАКР ВАРРОҚ.....	412
АБДУЛЛОҲ МАНОЗИЛ.....	416
АЛИ ИСФАҲОНИЙ.....	418
АБУЛҲАЙР НАССОЖ.....	420
АБУ ҲАМЗА ХУРОСОНИЙ.....	424
АҲМАД МАГРИБИЙ.....	427
АБУ АЛИ ЖУРЖОНИЙ.....	430
АБУ БАКР КАТТОНИЙ.....	432
АБДУЛЛОҲ ҲАФИФ.....	438
АБУ МУҲАММАД ҲАРИРИЙ.....	445
МАНСУР ҲАЛЛОЖ.....	448

Ҳозирги ўзбек тилига айлантирувчилар:
Маҳмуд Ҳасаний, Ҳамидулла Аминов,
Абдусамад Ҳасаний, Абдумажид Мадраимов

Адабий-бадний нашр

Фаридуддин Аттор

ТАЗКИРАТ УЛ-АВЛИЁ

Қайта нашри

Муҳаррирлар: *Лазиз Тангринев, Илҳом Зойиров*
Бадиий муҳаррир *Шуҳрат Мирфаёзов*
Техник муҳаррир *Татьяна Смирнова*
Саҳифаловчи *Акмал Сулаймонов*
Мусахҳиҳ *Доно Тўйчиева*

Нашр. лиц. № 154. 14.08.09. Босишга 08.01.2013 й.да рухсат
этилди. Бичими 70x100 1/16 . Academy гарнитураси.
Офсет босма. 37,41 шартли босма тобоги. 22,35 нашр тобоги.
Адади 10 000 (1- завод 5000) нусха. 7 рақамли буюртма.
Баҳоси шартнома асосида.

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг
Гафур Гулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйида чоп
этилди. 100128. Тошкент. Шайхонтоҳур кӯчаси, 86.

Телефон: (371) 241-25-24, 241-48-62, 241-83-29
Факс: (371) 241-82-69

www.gglit.uz e-mail: iptdgulom@sarkor.uz, info@gglit.uz

Аттор, Фаридуддин

Тазкират ул-авлиё/Ф.Аттор; наршга тайёр. ва сўзбоши муаллифи А.Мадраимов, ўзбек тилига айлантирувчилар М.Ҳасаний, Ҳ.Аминов, А.Ҳасаний, А.Мадраимов. — Тошкент: Гафур Гулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2013. — 464 б.

ISBN 978-9943-03-465-5

Буюк мутасаввиф шоир, мутафаккир ва тазкиранавис Фаридуддин Атторнинг ушбу асари насрда битилган ягона ва машҳур асар бўлиб, унда тасаввуф шайхлари, авлиёуллоҳларнинг ҳаёти, кашфу кароматлари, турли тасаввуфий истилоҳлар — шариат, тариқат, маърифат, таваккул, ризо, сабр, шукур кабилаларга уларнинг қарашлари баён этилган.

Тазкирада алломаларнинг ўз илмий-назарий қарашлари ва таълимотини асослаш, тасдиқлаш мақсадида тарихий воқеалар, ҳаётий тажриба, ўтмиш машойихларининг ибратли кечмишлари ҳикоя, масал ва нақллар билан тасниф этилган. Китобдан ўрин олган тарихий лавҳалар жуда жонли ва таъсирчанлиги билан асарни юксак бадиий ижод намунаси даражасига кўтарган. Ушбу асар тарихий манбадан кўра бадиий асар сифатида қимматли ҳамда тасаввуф тарихи ва назарияси, амалиётини ўрганишда жуда катта аҳамиятга эга.

Китоб ўзбек тилига таржима қилинган олдинги нашрларидан мукаммаллиги ва аслиятта ҳамоҳанглиги билан ажралиб туради.

УДК 821.512.133
КБК 84(5)